

Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

National University
«Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

ЕКОНОМІКА І РЕГІОН

№ 3 (94) 2024

ECONOMICS AND REGION

Vol. 3 (94) 2024

www.eir.nupp.edu.ua

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ЕКОНОМІКА І РЕГІОН

№ 3 (94)
2024

ECONOMICS AND REGION

Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Вересень 2024 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- ОНИЩЕНКО В.О.** – головний редактор, д.е.н., проф., ректор Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;
- ЧИЖЕВСЬКА М.Б.** – заступник головного редактора, к.е.н., доц., завідувач кафедри економіки, підприємництва та маркетингу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;
- СІВЦЬКА С.П.** – відповідальний секретар, к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;
- ВАРНАЛІЙ З.С.** – д.е.н., проф., професор кафедри фінансів Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка (за згодою);
- ГРИШКО В.В.** – д.е.н., проф., завідувач кафедри менеджменту і логістики Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;
- ДУБИЦЕВ В.П.** – д.е.н., проф., професор кафедри економічної теорії та економічної кібернетики Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;
- КОЗАЧЕНКО Г.В.** – д.е.н., проф., професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань Національної академії внутрішніх справ (за згодою);
- КОМЕЛІНА О.В.** – д.е.н., проф., професор кафедри менеджменту і логістики Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;
- КОРГАНШВІЛІ Л.Д.** – д.е.н., проф., керівник центру забезпечення якості та наукової діяльності Міжнародної школи туризму Тбіліського державного університету імені І. Джавахішвілі (за згодою);
- ОНИЩЕНКО С.В.** – д.е.н., проф., директор Навчально-наукового інституту фінансів, економіки, управління та права Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;
- ПАЛАЩАКОВА ДАНІЕЛЛА** – доктор філософії (PhD), молодший науковий співробітник кафедри економічної теорії Технічного університету у Кошице (Словаччина) (за згодою);
- ПТАЩЕНКО Л.О.** – д.е.н., проф., професор кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;
- РОЛЬНИК-САДОВСЬКА Є.** – доктор (Dr), асоц. професор, заступник декана з навчальної роботи факультету менеджменту Білостоцької Політехніки, м. Білосток (Польща) (за згодою);
- РЯЩЕНКО Вікторія** – д.е.н., асоц. професор, Університет ISMA (Латвія) (за згодою);
- ХУНЬЄТ Аніца** – д.ф., проф., проректор Університету Північ (Хорватія) (за згодою);
- ЧИЧКАЛО-КОНДРАЦЬКА І.Б.** – д.е.н., проф., завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та туризму Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;
- ШИДЛЮ Джоанна** – доктор філософії (PhD), доцент Білостоцької Політехніки, м. Білосток (Польща) (за згодою);
- ШПІЛЬКО Данута** – доктор філософії (PhD), асистент професора Білостоцької Політехніки, заступник начальника міжнародного відділу логістики та сервісної інженерії, м. Білосток (Польща) (за згодою).

Журнал «Економіка і регіон»
Внесений до переліку наукових
фахових видань України
(наказ МОН України 1279 від 16.11.2014,
зі змінами згідно наказу № 157 від 09.02.2021).

Вид видання – науковий журнал.
Концепція журналу базується на багаторічному
науковому, фаховому висвітленні актуальних
проблем економіки України і світу.

Основні рубрики: економіка та управління
національним господарством; розвиток продуктивних
сил і регіональна економіка; економічна теорія та
історія економічної думки; світове господарство і
міжнародні економічні відносини; економіка та
управління підприємствами (за видами економічної
діяльності); економіка природокористування і охорона
навколишнього середовища; демографія, економіка
праці, соціальна економіка та політика; гроші, фінанси
і кредит; бухгалтерський облік, аналіз та аудит;
статистика; математичні методи, моделі й
інформаційні технології в економіці; економічна
безпека держави та суб'єктів господарювання.

Видається з липня 2003 р.
Виходить чотири рази на рік.
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
№ 1416 від 25.04.2024 року
Ідентифікатор медіа: R30-04134

Засновник журналу:
Національний університет «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка»
Назва, концепція, зміст і дизайн журналу «ЕІР»
є інтелектуальною власністю редакції журналу
«Економіка і регіон» та охороняється законом
про авторські й суміжні права.
При передрукуванні посилання на журнал
«ЕІР» обов'язкове.
Матеріали друкуються мовою оригіналу.
Відповідальність за точність поданих
даних несуть автори матеріалів,
редакція не завжди поділяє думку авторів.

ISSN 2218-1199 (Print)
ISSN 2414-0538 (Online)

E-mail: econom@nupp.poltava.ua
Сайт журналу: <http://journals.nupp.edu.ua/eir>

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка
(прот. № 10 від 06.09.2024)
Верстка Л.А. Свистун
Коректор англ. О.О. Петях
Коректор укр. Я.І. Вишнякова.
Здано до набору 09.09.2024
Підписано до друку 11.09.2024
Формат 60x80 1/8. Обл.-видавн. арк. 15,36.
Тираж 300 прим. Замовлення № 1024/690.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р

© Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», «Економіка і регіон», 2024

Економіка і регіон № 3 (94) – 2024 – Національний університет ім. Юрія Кондратюка

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- 6 Костик Є.П., Цимбал К.О. Вплив штучного інтелекту на ринок праці
- 13 Белов О.В., Свистун Л.А. Кадровий потенціал науки України у світових трендах
- 22 Роїк О.Р., Бублик Л.Я. Синергія інвестиційних, інноваційних та фінансових механізмів у розвитку ресурсного забезпечення туристичної сфери: теоретико-методологічні підходи та практичні аспекти
- 30 Цвілий С.М. Методологія індустрії туризму: потенціал розвитку та регулювання бізнесу в країнах світу

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- 41 Капраль А.Р. Екологічні аспекти розвитку територіальних громад Львівської області

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

- 49 Аббасов Себугі. Можливості використання цифрової економіки в монетарній політиці країн, що розвиваються: приклад Азербайджану
- 57 Завгородня Є.О., Мельник Т.М. Класифікації детермінант конкурентоспроможності в інформаційно-комунікаційних технологіях
- 66 Печко В. С. Глобальні тенденції розвитку світового виноробства
- 72 Попова Л. В. Світовий досвід цифровізації ринкових відносин

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

- 78 Єсип А.І., Бондаренко С.В. Роль цифрових платформ та екосистем у формуванні сучасної бізнес-моделі аграрного підприємства

- 86 Птащенко Л.О. Модель інноваційного розвитку будівельного підприємства
- 94 Чичуліна К.В., Скриль В.В. Стимулювання збуту в умовах конкурентного ринку: досвід провідних компаній
- 105 Ширінов Башар Хабіб огли, Валізаде Фідан Мазахир. Фактори, що впливають на ефективність використання трудових ресурсів підприємства

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

- 114 Головня Ю.І., Білоусько Т.Ю. Інвестиції в зелений бізнес та сталий розвиток
- 122 Петик Л.О., Кравченко Б.О. Управління ризиками у банківській сфері
- 133 Єгоричева С.Б. Фінансово-економічні механізми забезпечення реінтеграції ветеранів війни в Україні

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

- 141 Заворітній М.В. Оцінка ефективності впровадження системи управлінської звітності
- 148 Лисенко А.М., Акімов С.С. Теоретико-методичні основи застосування аналітичних процедур в аудиті фінансово-господарської діяльності аграрних формувань

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 157 Глушко А.Д. Зміцнення енергетичної безпеки України
- 164 Комеліна О.В., Харченко Ю.А. Екологічно-економічні ризики при впровадженні моделі сталого розвитку підприємств в умовах енергетичних викликів
- 171 Скрильник А.С. Перспективи розвитку інклюзивного підприємництва для демобілізованих військовослужбовців в Україні

ECONOMICS AND REGION № 3 (94) 2024

EKOONOMIKA I REGION

National University
«Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

September 2024

EDITORIAL BOARD:

- ONYSHCHENKO V.O.** – Editor-in-Chief, Doctor of Sciences (Economics), Professor, Rector of National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»;
- CHYZHEVSKA M.B.** – Deputy Chief Editor, PhD (Economics), Associate Professor, Head of Economics, Entrepreneurship and Marketing Department of National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»;
- SIVITSKA S.P.** – Executive Secretary, PhD (Economics), Associate Professor, Senior Lecturer at Finance, Banking and Taxation Department of National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»;
- VARNALII Z.S.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor at Finance Department of Kyiv National Taras Shevchenko University (with the consent);
- HRYSHKO V.V.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head at Management and Logistics Department of National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»;
- DUBISHCHEV V.P.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor at Economic Theory and Economic Cybernetics Department of National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»;
- KOZACHENKO H.V.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor at Department of Economic Security and Financial Investigations of National Academy of Internal Affairs (with the consent);
- KOMELINA O.V.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of Management and Logistics Department of National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»;
- KORGANASHVILI L.D.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Quality Assurance and Research Activities Centre of the International Tourism School of Tbilisi State I. Javahishvili University (with the consent);
- ONYSHCHENKO S.V.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Director of the Educational and Research Institute of Finance, Economy, Management and Law National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»;
- PALASHCHAKOVA DANIELLA** – PhD, Research Worker at Economic Theory Department of Technical University in Kosice (Slovakia) (with the consent);
- PTASHCHENKO L.O.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of Finance, Banking and Taxation Department of National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»;
- ROLLNIK-SADOVSKA E.** – Dr, Associate Professor, Vice-Dean for Educational Work of Management Faculty of Bialystok Polytechnic University (Poland) (with the consent);
- RIASHCHENKO VIKTORIA** – Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor of ISMA University (Latvia) (with the consent);
- HUNJET ANICA** – PhD, Associate Professor, Vice-Rector for Scientific and Art Work and International Cooperation, University «North» (Croatia) (with consent).
- CHYCHKALO-KONDRATSKA I.B.** – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of International Economic Relations and Tourism Department of National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»;
- JOANNA SZYDŁO** – Ph.D., Assistant Professor at the Bialystok University of Technology. Coordinator for the Erasmus+ Program, Deputy Editor-in-Chief of the Academy of Management (Poland) (with consent);
- DANUTA SZPILKO** – Ph.D., Assistant Professor at the Bialystok University of Technology. Deputy Head of the International Department of Logistics and Service Engineering (Poland) (with consent).

Journal “Economics and Region” is included into
The register of specialized scientific publications
of Ukraine (MES of Ukraine Departmental
Order No. 1279 of 16.11.2014,
No. 157 of 09.02.2021).

Publication – scientific journal.

Conceptual paradigm of the journal is based on the long-term scientific and professional treatment of topical problems of the world and Ukrainian economics.

Main milestones: economics and national economy management; productive forces development and regional economy; economics theory and economic thought history; world economy and international economic relations; economics and business administration; economics of nature management and environmental protection; demography, labor economics; social economics and politics; money, finance and credit; accounting, analysis and audit; mathematic methods, models and information technologies in economics; economic security of the state and economic entities.

Issued since July, 2003.

Four issues published yearly.

Registration of an entity in the field of print media:
Decision of the National Council of Ukraine
on Television and Radio Broadcasting
No. 1416 of 25.04.2024

Media ID: R30-04134

The journal's founder: National University
«Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic».

The name, conceptual paradigm, content and design of the journal “Economics and Region” is the intellectual property of the journal's Editorial Board and is copyright.

Pass-through copyright.

Printed in the source language. Liability for the data precision rests with the authors.

The Editorial Board does not always share the author's opinion.

ISSN 2218-1199 (Print)

ISSN 2414-0538 (Online)

E-mail: econom@nupp.poltava.ua

Official site: <http://journals.nupp.edu.ua/eir>

Recommended for publication by the Academic Board of National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic” (No 10 of 06.09.2024)

Computer-assisted makeup by L.A. Syystun

Proof-reader: O.O. Petiakh

Proof-reader: Ya.I. Vyschniakova.

Sent to the printer's on 09.09.2024.

Signed to print on 11.09.2024.

Page size: 60x80 1/8. Published sheets 15,36.

Circulation: 300 copies. Print Order № 1024/690.

Printed by the Publishing House Helvetica

Inhlezi st. 6/1, Odesa, Ukraine, 65101

Telephones: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Certificate of the subject of publishing

DK № 7623 from 22.06.2022

© National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”, “Economics and Region”, 2024

Economics and Region № 3 (94) – 2024 – Yuri Kondratyuk National University

**ECONOMY AND OPERATION
OF NATIONAL ECONOMY**

- 6 **Yevhenii Kostyk, Kostiantyn Tsymbal.** The impact of artificial intelligence on the labor market
- 13 **Aleksandr Belov, Lyudmyla Svystun.** Ukraine science personnel potential in global trends
- 22 **Oksana Roik, Lilia Bublyk.** Synergy of investment, innovative and financial mechanisms in the development of resource provision of the tourism sector: theoretical and methodological approaches and practical aspects
- 30 **Sergiy Tsviliy.** Tourism industry methodology: potential for business development and regulation in countries of the world

**DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE
POTENTIAL AND REGIONAL
ECONOMY**

- 41 **Andriy Kapral.** Ecological aspects of the development of territorial communities of the Lviv region

**WORLD ECONOMY
AND INTERNATIONAL ECONOMIC
RELATIONS**

- 49 **Abbasov Sebuhi.** The possibilities of using the digital economy in monetary policy in developing countries: the case of Azerbaijan
- 57 **Elizaveta Zavorodnya, Tetyana Melnyk.** Classification of competitiveness determinants in information and communication technologies
- 66 **Volodymyr Pechko.** Global trends in the development of the world wine sector
- 72 **Liubov Popova.** Global experience in the digitalisation of market relations

**ECONOMY AND ENTERPRISE
MANAGEMENT**

- 78 **Anatoliy Yesyp.** The role of digital platforms and ecosystems in the formation of the modern business model of an agrarian enterprise

- 86 **Liana Ptashchenko.** Model of innovative development of a construction enterprise
- 94 **Ksenia Chichulina, Vitaliia Skryl.** Stimulating sales in a competitive market: the experience of leading companies
- 105 **Shirinov Bashar Habib oglu, Valizade Fidan Mazahir, Huseynov Jamil Zaur oglu.** Factors affecting the efficiency of labor productivity of the enterprise

MONEY, FINANCES AND CREDIT

- 114 **Yuliia Holovnia, Tamila Bilousko.** Investing in green business and sustainable development
- 122 **Lyubov Petyk, Bohdana Kravchenko.** Risk management in the banking sphere
- 133 **Svitlana Yehorycheva.** Financial and economic mechanisms for ensuring the reintegration of war veterans in Ukraine

**ACCOUNTING, ANALYSIS
AND AUDIT**

- 141 **Mykola Zavoritnii.** Effectiveness assessment of the management reporting system implementation
- 148 **Alla Lysenko, Serhii Akimov.** Theoretical and methodological foundations of the application of analytical procedures in the audit of financial and economic activity of agrarian formations

**ECONOMIC SECURITY OF THE
STATE AND ECONOMIC ENTITIES**

- 157 **Alina Hlushko.** Strengthening energy security of Ukraine
- 164 **Olha Komelina, Yuriy Kharchenko.** Environmental and economic risks in the implementation of the sustainable development model for enterprises in the conditions of energy challenges
- 171 **Andriy Skrylnyk.** Prospects for the development of inclusive entrepreneurship for demobilized servicemen in Ukraine

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

УДК 331.5
JEL L860, J400

DOI: 10.26906/EiR.2024.3(94).3477

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РИНОК ПРАЦІ

Костик Євген Петрович*, кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки

Цимбал Костянтин Олександрович**, аспірант кафедри економіки
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

*ORCID 0000-0003-1613-2422

**ORCID 0009-0005-5088-6529

© Костик Є.П., 2024

© Цимбал К.О., 2024

Стаття отримана редакцією 13.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 13.08.2024

Вступ. Штучний інтелект (ШІ) є однією з ключових технологій четвертої промислової революції, яка стрімко змінює економічний ландшафт у всьому світі. За останні десятиліття технології ШІ, включаючи машинне навчання, робототехніку та автоматизацію процесів, проникли в усі сфери життя – від виробництва та фінансів до медицини та освіти. Це створює нові можливості для бізнесу, підвищує ефективність виробництва, поліпшує якість послуг та зменшує витрати. Проте, разом з перевагами, впровадження ШІ породжує й низку викликів, особливо в контексті ринку праці.

Таким чином, дослідження впливу ШІ на ринок праці є актуальним і необхідним для розуміння того, як технології змінюють характер праці, які можливості та ризики вони несуть, та які заходи потрібні для мінімізації негативних наслідків і максимізації позитивного ефекту від впровадження ШІ. Це дозволить розробити стратегії для адаптації ринку праці до нових умов, забезпечити справедливий перерозподіл вигод і підтримку соціально-економічної стабільності.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Українські вчені активно досліджують вплив ШІ на ринок праці, зосереджуючи увагу на адаптації робочої сили до цифрової трансформації, впровадженні автоматизації у різні сектори економіки та соціально-економічних наслідках цих процесів. Дослідження О. Піжук [1], С. Скрипник та О. Шпатакової [2] підкреслюють, що ШІ є основою цифрової трансформації економіки. Науковці зазначають, що ШІ має потенціал значно підвищити ефективність виробничих процесів та створити нові робочі місця. Р. Бутинська [3] досліджує питання регулювання ШІ у сфері праці в Україні, у контексті чого наголошує на необхідності розробки державної політики, яка б враховувала потреби ринку праці та регулювала використання ШІ у критично важливих галузях. Вчена звертає увагу на відсутність комплексного законодавства щодо ШІ, що створює ризики нерегульованого впровадження технологій, які можуть негативно вплинути на працівників. Ю. Сікорський [4] аналізує соціально-економічні наслідки впровадження ШІ, підкреслюючи ризик зростання нерівності та соціальної напруженості. Його дослідження вказує на те, що ШІ може збільшити розрив між кваліфікованими та некваліфікованими працівниками, що потребує активної державної підтримки у вигляді освітніх програм та соціальної політики, спрямованої на захист найуразливіших груп населення.

Огляд наукових праць показує, що українські вчені приділяють значну увагу вивченню впливу ШІ на ринок праці, висвітлюючи як можливості, так і виклики.

Метою статті є вивчення та аналіз впливу ШІ на ринок праці України.

Основний матеріал і результати. Ринок ШІ стрімко розвивається і вже сьогодні є одним з найбільш динамічних у світі. З 2020 по 2030 роки очікується значне зростання обсягу ринку ШІ, що обумовлено впровадженням цієї технології в різні сектори, включаючи охорону здоров'я, фінанси, виробництво, транспорт, освіту та інші. Згідно з даними Statista [5], у 2020 році глобальний ринок ШІ оцінювався в 93,27 млрд дол. США (рис. 1).

У 2024 році ринок ШІ перевищив 184 млрд дол. США, що є значним стрибком майже на 50 млрд дол. США порівняно з 2023 роком. Очікується, що це зростання продовжиться, коли ринок у 2030 році перевищить 826 млрд дол. США. Таке зростання стимулюватиметься розвитком технологій, збільшенням інвестицій та зростаючою потребою в автоматизації. Проте, поряд із позитивними перспективами, ринок ШІ також стикається з викликами, такими як етичні питання, конфіденційність даних та потреба у регуляції, що вимагатимуть активної співпраці між урядами, бізнесом та суспільством для їх подолання.

У новому аналітичному дослідженні [6] співробітники МВФ аналізують можливий вплив ШІ на глобальний ринок праці. Прогнозується, що робочі місця можуть бути замінені ШІ. Результати дослідження засвідчують, що майже 40% зайнятого населення у світі зіштовхується з ризиками, пов'язаними з ШІ. Раніше автоматизація та інформаційні технології в основному впливали на виконання рутинних завдань, але ШІ відрізняється своєю здатністю впливати на висококваліфіковані професії. Таким чином, країни з розвинутою економікою зіштовхуються з більшими ризиками через впровадження ШІ, але також мають більше можливостей використовувати його переваги, порівняно з країнами з перехідною економікою, і країнами, що розвиваються.

У країнах із розвинутою економікою ШІ може вплинути приблизно на 60% робочих місць. У понад половині з цих робочих місць впровадження ШІ позитивно вплине на підвищення продуктивності. В іншій половині випадків застосування ШІ може замінити виконання ключових завдань, які наразі виконуються людьми, що може знизити попит на робочу силу, призвести до зниження заробітних плат і скорочення найму [6].

Глобальний індекс ШІ за 2024 оцінює прогрес 138 країн у впровадженні відповідальних практик ШІ на основі підходу, заснованого на дотриманні прав людини. Щодо України, то звіт надає конкретну інформацію про її стан та виклики в управлінні ШІ, етичному розвитку ШІ та дотриманні міжнародних стандартів ШІ. Так, відповідно до звіту Україна займає 26 позицію з поміж 138 досліджуваних країн світу з оцінкою 38,13, тоді як найвищий щабель займають Нідерланди з оцінкою 86,16. Оцінка України за показником управління ШІ становить 34,35 (до прикладу, цей показник в Нідерландах оцінюється значенням 78,74). Водночас оцінка України за показником етичного розвитку ШІ становить 43,39, а за показником дотримання міжнародних стандартів ШІ – 39,31 [7].

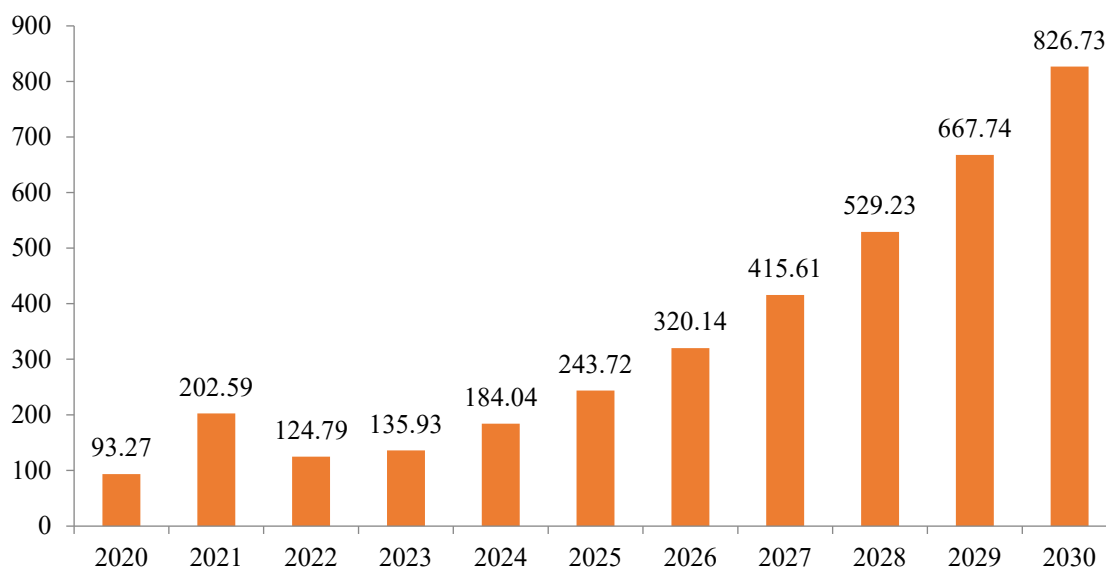

Рис. 1. Обсяг ринку ШІ у всьому світі з 2020 по 2030 рік (у млрд дол. США)

Джерело: складено на основі [5]

Зміни, викликані впровадженням ІІІ, мають значний вплив на інтелектуальний бізнес, регіональну економіку, підприємництво і бізнес-культуру, а також на глобальну економіку в цілому. Інтелектуальний бізнес, що базується на використанні новітніх технологій і даних, отримує особливі переваги від інтеграції ІІІ. Це дозволяє підприємствам автоматизувати рутинні завдання, підвищувати ефективність і приймати більш обґрунтовані рішення на основі аналізу великих обсягів даних. Однак, разом з цими перевагами постає питання про те, як автоматизація вплине на зайнятість [8].

Регіональна економіка відчуває значний вплив від поширення ІІІ, який може як покращити продуктивність, так і призвести до нерівномірного розвитку. Регіони з доступом до висококваліфікованих кадрів та інфраструктури для підтримки новітніх технологій мають більше шансів скористатися перевагами ІІІ. Розвиток ІІІ може стимулювати створення нових робочих місць у технологічних кластерах, підвищуючи конкурентоспроможність регіонів. Однак це вимагає значних інвестицій у людський капітал і підтримку інноваційного підприємництва на місцевому рівні.

ІІІ також змінює підхід до підприємництва та бізнес-культури. З одного боку, нові технології створюють можливості для стартапів та інноваційних бізнесів, які можуть швидко адаптуватися до змін та розробляти нові рішення. З іншого боку, підприємства зіштовхуються з викликами, пов'язаними з необхідністю впровадження ІІІ в бізнес-процеси та адаптації до швидких технологічних змін. Бізнес-культура також трансформується під впливом ІІІ. Успішні компанії стають більш гнучкими, відкритими до експериментів і готовими інвестувати в розвиток своїх працівників [9; 10].

На глобальному рівні ІІІ впливає на структуру ринку праці, зокрема через глобалізацію і цифровізацію економіки. Міжнародні компанії можуть переносити виробничі процеси в країни з розвинутими технологіями, що створює нові робочі місця в одних регіонах і скорочує їх в інших. Крім того, ІІІ сприяє створенню нових форм зайнятості, таких як фріланс та віддалена робота, що стає особливо актуальним у контексті глобалізації та розвитку цифрових технологій. Це може призвести до збільшення конкуренції на глобальному ринку праці, що вимагатиме від працівників постійного вдосконалення навичок і адаптації до нових умов.

ІІІ вже має значний вплив на ринок праці, трансформуючи галузі та змінюючи спосіб роботи. Попри значні переваги, пов'язані з автоматизацією та оптимізацією процесів, впровадження ІІІ також супроводжується численними викликами, які потребують уваги з боку урядів, бізнесу та суспільства. Розглянемо основні виклики, з якими зіштовхується ІІІ на ринку праці, а також їхні можливі наслідки (табл. 1).

З огляду на зазначене, доцільно зауважити, що ІІІ надає значні можливості для трансформації ринку праці, проте ці можливості супроводжуються численними викликами. Замінення робочих місць, нерівність доходів, потреба в нових навичках, етичні питання, зміни в організаційній культурі та регуляторні бар'єри є основними проблемами, що потребують вирішення. Для того, щоб максимально використати потенціал ІІІ, необхідно розробляти комплексні стратегії, спрямовані на перепрофілювання працівників, забезпечення рівного доступу до освітніх ресурсів, створення етичних стандартів та адаптацію законодавства. Лише у такому випадку впровадження ІІІ зможе забезпечити збалансований та сталий розвиток ринку праці.

Як зазначено вище, впровадження ІІІ на ринку праці відкриває нові можливості для підвищення ефективності, продуктивності та створення нових професій. Дослідження цієї теми дозволяє виявити, як саме ІІІ трансформує сучасний ринок праці, сприяючи його адаптації до нових викликів та змін (табл. 2).

Одним із найбільш очевидних впливів ІІІ на ринок праці є автоматизація. ІІІ може замінити людей у виконанні рутинних, повторюваних і передбачуваних завдань, що вже відбувається у виробничих процесах, логістиці, фінансовому аналізі та навіть у сфері обслуговування клієнтів. Роботи та алгоритми, що базуються на ІІІ, можуть виконувати завдання швидше, точніше та без необхідності перерв, що значно підвищує ефективність бізнесів. Наприклад, системи машинного навчання здатні обробляти величезні обсяги даних і приймати рішення на їх основі, що скорочує потребу в людській праці у сферах, таких як бухгалтерський облік чи фінансове консультування.

ІІІ не лише замінює існуючі професії, але й трансформує їх, створюючи нові робочі ролі, які раніше не існували. Наприклад, розвиток технологій ІІІ породжує попит на спеціалістів з аналізу даних, розробників алгоритмів, експертів із захисту даних, фахівців із тестування та інтеграції систем ІІІ. Це сприяє появі нових галузей зайнятості, де потрібні спеціальні знання та навички для розробки, впровадження та управління технологіями ІІІ.

Таблиця 1

Виклики ШІ на ринку праці

Замінення робочих місць	ШІ може замінювати людську працю у рутинних та механічних завданнях	Зниження зайнятості у певних галузях, зростання рівня безробіття	Підготовка кадрів до нових професій, розвиток програм перепідготовки
Нерівність доходів	Підвищення нерівності доходів через автоматизацію праці, яка замінює низькооплачувані робочі місця	Зростання соціальної нерівності та напруженості	Впровадження політики соціального захисту, підвищення мінімальних стандартів оплати праці
Потреба у нових навичках	Зростає попит на нові навички, зокрема в галузях, пов'язаних із технологіями та аналітикою	Дефіцит кваліфікованих працівників	Інвестиції в освіту, навчання протягом усього життя, сприяння STEM-освіті
Етичні питання та відповідальність	Розвиток ШІ піднімає питання етики, приватності та відповідальності за прийняті рішення	Непевненість у правових та етичних нормах використання ШІ	Розробка етичних стандартів, регуляцій та прозорих алгоритмів
Зміни в організаційній культурі	Потреба адаптації бізнес-процесів та управлінських практик до роботи з ШІ	Складнощі в інтеграції нових технологій, опір змінам	Розвиток гнучкості в організаційних структурах, навчання персоналу роботи з ШІ
Регуляторні бар'єри	Обмеження законодавства, що регулює впровадження та використання ШІ	Сповільнення темпів інновацій, збільшення витрат на дотримання регуляцій	Співпраця з регуляторами

Джерело: удосконалено на основі [11]

Таблиця 2

Можливості ШІ на ринку праці

Можливість	Опис	Позитивний вплив	Приклади застосування
Автоматизація рутинних завдань	ШІ здатний виконувати повторювані та рутинні завдання, що знижує навантаження на працівників	Підвищення продуктивності та ефективності роботи	Автоматизоване оброблення даних, клієнтська підтримка через чат-боти
Аналіз великих даних	ШІ може аналізувати великі обсяги даних та надавати інсайти для прийняття рішень	Прийняття обґрунтованих рішень на основі даних	Маркетинговий аналіз, прогнозування ринкових тенденцій
Персоналізація послуг	Використання ШІ для налаштування продуктів і послуг під потреби клієнтів	Покращення досвіду користувачів, підвищення лояльності клієнтів	Рекомендаційні системи в e-commerce, персоналізація реклами
Оптимізація бізнес-процесів	ШІ допомагає оптимізувати логістику, управління запасами та інші бізнес-процеси	Зниження витрат, підвищення ефективності операцій	Оптимізація маршрутизації в логістиці, управління ланцюгами постачання
Підтримка у прийнятті рішень	ШІ може надавати рекомендації на основі аналізу даних і трендів	Зменшення ризиків, підвищення точності прийняття рішень	Фінансовий консалтинг, управління інвестиціями, кадровий менеджмент
Розвиток нових професій	Створення нових робочих місць, пов'язаних з розробкою, впровадженням та обслуговуванням ШІ	Зростання зайнятості у високотехнологічних секторах	Розробники алгоритмів ШІ, аналітики даних, спеціалісти з кібербезпеки
Навчання та розвиток персоналу	Використання ШІ для персоналізації навчання та підвищення кваліфікації працівників	Підвищення кваліфікації, адаптація працівників до змін на ринку	Платформи онлайн-навчання з адаптивними програмами, тренажери на базі ШІ

Джерело: удосконалено на основі [11]

Зміна професійного ландшафту вимагає від працівників гнучкості та готовності до постійного навчання. Професії, що раніше сприймалися як стабільні, можуть стати менш затребуваними, тоді як нові, високотехнологічні ролі будуть вимагати специфічних навичок, таких як програмування, розуміння алгоритмів ШІ та аналітичне мислення. Тому освіта та безперервний професійний розвиток стають критичними для збереження конкурентоспроможності працівників на ринку.

Інтеграція ШІ змінює не лише структуру зайнятості, але й характер роботи. Впровадження розумних систем у робочі процеси дозволяє працівникам зосередитись на більш стратегічних, творчих і управлінських завданнях, залишаючи рутинні процеси автоматизованим системам. Це сприяє підвищенню загальної продуктивності праці та ефективності бізнесу. Підвищення продуктивності також відкриває можливості для скорочення робочого часу, перерозподілу завдань і поліпшення балансу між роботою та особистим життям. Однак, такий розвиток вимагає від компаній перегляду традиційних моделей управління працівниками та адаптації до нових форм організації праці.

ШІ також може поглибити соціально-економічну нерівність. Переваги автоматизації та нових технологій часто мають великі корпорації, тоді як менш кваліфіковані працівники можуть залишитися поза межами технологічного прогресу. Це призводить до нерівномірного розподілу доходів та можливостей, що може викликати соціальну напруженість та економічну нестабільність.

Отже, варто зауважити, що ШІ надає широкі можливості для ринку праці, включаючи підвищення продуктивності, розвиток нових професій та оптимізацію бізнес-процесів. Водночас він вимагає адаптації працівників до нових умов та постійного розвитку навичок, що стає важливим завданням для сучасної системи освіти та бізнесу. Впровадження ШІ, якщо здійснюється відповідально та з урахуванням етичних норм, може стати потужним рушієм прогресу на ринку праці, забезпечуючи нові можливості для працівників та підприємств.

Висновки. Отже, впровадження ШІ має значний вплив на ринок праці, змінюючи структуру зайнятості, вимоги до кваліфікації працівників і характер робочих місць. ШІ створює нові можливості для підвищення продуктивності, появи нових професій і покращення якості роботи, особливо в галузях, де автоматизація рутинних завдань підвищує ефективність. Однак разом із перевагами існують і серйозні виклики. ШІ може призвести до скорочення робочих місць у секторах, де його використання замінює людську працю, особливо в висококваліфікованих професіях. Це створює ризики збільшення соціальної нерівності та необхідність адаптації працівників до нових умов, включаючи перекваліфікацію та розвиток цифрових навичок. Для максимізації позитивного впливу ШІ на ринок праці необхідно розробити відповідну державну політику, яка підтримуватиме адаптацію робочої сили до нових вимог, а також інвестувати в освіту та розвиток людського капіталу й створювати правові та етичні рамки для регулювання використання ШІ. Таким чином, успішна інтеграція ШІ у ринок праці може сприяти економічному зростанню, поліпшенню умов праці та підвищенню якості життя, за умови своєчасного вирішення пов'язаних з цим ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Піжук О.І. Штучний інтелект як один із ключових драйверів цифрової трансформації економіки. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 3(89). С. 41–46.
2. Скрипник С., Шпагакова О. Штучний інтелект як рушій розвитку цифрової економіки. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 9(09). С. 10–13.
3. Бутинська Р.Я. Штучний інтелект у сфері праці: проблеми та перспективи правового регулювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 301–308.
4. Сікорський Ю. Вплив штучного інтелекту на зайнятість на мікро-та макро-рівні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 7(25). С. 97–107.
5. Statista. Artificial intelligence (AI) market size worldwide from 2020 to 2030. 2024. URL: <https://www.statista.com/forecasts/1474143/global-ai-market-size> (дата звернення: 25.08.2024).
6. The Global Index on Responsible AI. URL: <https://www.global-index.ai/> (дата звернення: 25.08.2024).
7. Cazzaniga M., Jaumotte Ms. F., Li L., Mr. Melina G., Panton A.J, Pizzinelli C., Rockall E.J., Mendes Tavares Ms M. Gen-AI: Artificial Intelligence and the Future of Work. IMF Staff Discussion Notes 2024/001, International Monetary Fund, 2024. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2024/01/14/Gen-AI-Artificial-Intelligence-and-the-Future-of-Work-542379?cid=pr-com-SDNEA2024001> (дата звернення: 25.08.2024).
8. Фімяр С.В., Глембицький О.В. Вплив штучного інтелекту на розвиток інтелектуального капіталу у сучасних підприємствах. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: Матеріали XLI-ої Міжнародної науково-практичної конференції (07 лютого 2024 року, м. Анкара (Туреччина)). 2024. С. 325–329.
9. Махова Г.В., Вострякова В.Ю. Штучний інтелект в підприємництві: можливості та перспективи використання. *Економіка та підприємництво*. 2022. Вип. 49. С. 75–89.

10. Пойта І.О., Мосійчук І.В., Калініченко О.О. Український бізнес на шляху до модернізації: гібридний формат роботи, штучний інтелект та ментальне здоров'я співробітників. *Modern Approaches to Problem Solving in Science and Technology*: II International scientific and practical conference. 2023. С. 206–210.

11. Гончаренко К. Штучний інтелект і ринок праці: основні виклики та можливості. URL: <https://budni.robota.ua/career/shtuchniy-intelekt-ta-rinok-pratsi-osnovni-vikliki-ta-mozhливosti> (дата звернення: 25.08.2024).

REFERENCES:

1. Pizhuk O. I. (2019) Shtuchnyi intelekt yak odyin iz kliuchovykh draiveriv tsyfrovoy transformatsii ekonomiky [Artificial intelligence as one of the key drivers of digital transformation of the economy]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, no. 3(89), pp. 41–46. (in Ukrainian)

2. Skrypnyk S., Shpatakova O. (2023) Shtuchnyi intelekt yak rushii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky [Artificial intelligence as a driver of the digital economy]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, no. 9(09), pp. 10–13. (in Ukrainian)

3. Butynska R. Ia. (2024) Shtuchnyi intelekt u sferi pratsi: problemy ta perspektyvy pravovoho rehuliuвання [Artificial intelligence in the field of labor: problems and prospects of legal regulation]. *Analitichno-porivnialne pravoznnavstvo*, no. 2, pp. 301–308. (in Ukrainian)

4. Sikorskyi Yu. (2024) Vplyv shtuchnoho intelektu na zainiatist na mikro-ta makro-rivni [The impact of artificial intelligence on employment at the micro and macro levels]. *Aktualni pytannia u suchasni nauksi*, no. 7(25), pp. 97–107. (in Ukrainian)

5. Statista (2024) Artificial intelligence (AI) market size worldwide from 2020 to 2030. Available at: <https://www.statista.com/forecasts/1474143/global-ai-market-size> (accessed August 25, 2024).

6. The Global Index on Responsible AI. Available at: <https://www.global-index.ai/> (accessed August 25, 2024).

7. Cazzaniga M., Jaumotte Ms. F., Li L., Mr. Melina G., Panton A. J., Pizzinelli C., Rockall E. J., Mendes Tavares Ms M. (2024) Gen-AI: Artificial Intelligence and the Future of Work. IMF Staff Discussion Notes 2024/001, International Monetary Fund. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2024/01/14/Gen-AI-Artificial-Intelligence-and-the-Future-of-Work-542379?cid=pr-com-SDNEA2024001> (accessed August 25, 2024).

8. Fimiar S. V., Hlemytskyi O. V. (February 7, 2024) Vplyv shtuchnoho intelektu na rozvytok intelektualnogo kapitalu u suchasnykh pidpriemstvakh [The impact of artificial intelligence on the development of intellectual capital in modern enterprises]. *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentsii rozvytku*: Materialy XLI-oi Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii. Ankara (Turechchyna). P. 325–329. (in Ukrainian)

9. Makhova H. V., Vostriakova V. Iu. (2022) Shtuchnyi intelekt v pidpriemnytsvi: mozhlyvosti ta perspektyvy vykorystannia [Artificial intelligence in entrepreneurship: opportunities and prospects for use]. *Ekonomika ta pidpriemnytsvo*, no. 49, pp. 75–89. (in Ukrainian)

10. Poita I. O., Mosiichuk I. V., Kalinichenko O. O. (2023) Ukrainyskyi biznes na shliakhu do modernizatsii: hibrydni format roboty, shtuchnyi intelekt ta mentalne zdorovia spivrobotnykiv [Ukrainian business on the way to modernization: hybrid work format, artificial intelligence and mental health of employees]. *Modern Approaches to Problem Solving in Science and Technology*: II International scientific and practical conference. P. 206–210. (in Ukrainian)

11. Honcharenko K. Shtuchnyi intelekt i rynek pratsi: osnovni vyklyky ta mozhlyvosti [Artificial intelligence and the labor market: the main challenges and opportunities]. Available at: <https://budni.robota.ua/career/shtuchniy-intelekt-ta-rinok-pratsi-osnovni-vikliki-ta-mozhливosti> (accessed August 25, 2024).

УДК 331.5

JEL L860, J400

Костик Євген Петрович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі. **Цимбал Костянтин Олександрович**, аспірант кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі. **Вплив штучного інтелекту на ринок праці.**

Розвиток штучного інтелекту значно впливає на сучасний ринок праці, трансформуючи як окремі галузі, так і економіку в цілому. Стаття присвячена аналізу впливу штучного інтелекту на ринок праці України, враховуючи глобальні тенденції та локальні особливості. Для аналізу залучені дані з міжнародних джерел, включаючи звіти Statista та Міжнародного валютного фонду. Аналіз показує, що ринок штучного інтелекту стрімко зростає, що стимулюється впровадженням технологій у різні сектори. В Україні штучний інтелект створює нові можливості, але й приносить виклики, такі як заміна робочих місць та потреба у нових навичках. У висновках зазначено, що штучний інтелект має значний потенціал для підвищення продуктивності та створення нових робочих місць у високотехнологічних секторах, проте також несе ризики скорочення зайнятості у традиційних галузях. Для максимального використання можливостей штучного інтелекту необхідні комплексні стратегії, спрямовані на підготовку працівників, розвиток нових навичок та створення етичних стандартів використання штучного інтелекту. Такий підхід сприятиме збалансованому та сталому розвитку ринку праці України в умовах цифрової трансформації.

Ключові слова: штучний інтелект, ринок праці, автоматизація, цифрова трансформація, інтелектуальний бізнес, регіональна економіка, підприємництво, бізнес-культура, глобальна економіка.

UDC 331.5

JEL L860, J400

Yevhenii Kostyk, Ph.D. in History, Docent, Associate Professor at the Chair of Economics, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. **Kostiantyn Tsymbal**, Postgraduate Student, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. **The impact of artificial intelligence on the labor market.**

The development of artificial intelligence is having a significant impact on the modern labor market, transforming both individual industries and the economy as a whole. In Ukraine, this influence is especially important due to economic challenges and the need to quickly adapt to new conditions in the global market. The article analyzes the impact of artificial intelligence on the Ukrainian labor market, taking into account global trends and local peculiarities. The article uses methods of comparative analysis, statistical analysis and expert evaluation. Data from international sources, including Statista and International Monetary Fund reports, are used for the analysis. The analysis shows that the artificial intelligence market is growing rapidly, driven by the introduction of technologies in various sectors. The global artificial intelligence market is projected to exceed USD 826 billion in 2030, which will have a significant impact on the labor market. In Ukraine, artificial intelligence creates new opportunities, but also brings challenges, such as job replacement and the need for new skills. The Global Artificial Intelligence Index for 2024 reflects a fairly high position of Ukraine (26th out of 138), which indicates the need to improve artificial intelligence governance, its ethical development, and compliance with international standards. The results presented in this article can be used to develop strategies for adapting Ukraine's labor market to new realities, including training for new professions, investment in education, and support for innovative entrepreneurship. The conclusions state that artificial intelligence has significant potential to increase productivity and create new jobs in high-tech sectors, but also carries the risk of reducing employment in traditional industries. To maximize the potential of artificial intelligence, comprehensive strategies are needed to train employees, develop new skills, and create ethical standards for the use of artificial intelligence. This approach will contribute to the balanced and sustainable development of Ukraine's labor market in the context of digital transformation.

Keywords: artificial intelligence, labor market, automation, digital transformation, smart business, regional economy, entrepreneurship, business culture, global economy.

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАУКИ УКРАЇНИ У СВІТОВИХ ТРЕНДАХ

Бєлов Олександр Віталійович*, кандидат економічних наук, докторант
Громадська організація «Інститут соціально-економічних ініціатив»
Свистун Людмила Анатоліївна**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

*ORCID 0000-0002-7910-8174

**ORCID 0000-0002-6472-9381

© Бєлов О.В., 2024

© Свистун Л.А., 2024

*Стаття отримана редакцією 13.08.2024 р.**The article was received by editorial board on 13.08.2024*

Вступ. Останні десятиліття провідні країни світу реалізують стратегії розвитку, спрямовані на підтримку інновацій та зміцнення науково-технічного потенціалу. Сектор високих технологій та розвиток інновацій стають найважливішим фактором міцного зростання економік і в майбутньому визначатимуть рівень конкурентоспроможності країн. Але такий розвиток має ґрунтуватися на основі потужного науково-технічного потенціалу країни, головною частиною якого виступає її кадрова складова.

Огляд останніх досліджень і публікацій. У класичних роботах Р. Солоу [1], М. Портера [2], Г. Добро-ва [3], І. Бажала [4] зазначається, що потужний науково-технічний потенціал країни створює основу для розвитку високотехнологічних галузей, які забезпечують рівень її конкурентоспроможності на світових ринках. Серед сучасних публікацій, присвячених цій темі, можна відмітити дослідження С. Дамріча, Т. Кілі, М. Рікеттс [5], яке показує, що приватні R&D потребують наявності «критичної маси» наукових ресурсів, Д. Чунга, Х. Чона, Ю. Лі [6] наполягають, що безконтрольне нарощення кількості високотехнологічних стартапів може мати негативні наслідки для національної економіки, М. Хюгеля [7] розглядає проблеми створення соціального капіталу в науково-технічному середовищі. Але питання визначення світових тенденцій у динаміці кадрової складової науково-технічного потенціалу як на світовому, так і на регіональному рівнях потребує подальшого дослідження.

Мета статті. Проаналізувати динаміку чисельності дослідників, які виконують науково-дослідницькі роботи у світі в цілому, по країнах з ТОП-50 та в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Методи дослідження. Аналіз динаміки чисельності дослідників, які виконують науково-дослідницькі роботи здійснено за авторським методом «аналіз швидкості та прискорення», що детально був розглянутий у попередніх публікаціях [8]. Коротко розкриємо сутність зазначеного методу.

Величина абсолютного приросту показника, динаміка якого досліджується, приймається за «швидкість», оскільки характеризує його збільшення/зменшення у досліджуваному періоді стосовно попереднього (ланцюговий приріст), або стосовно базового (базовий приріст) періоду. Відповідно, аналогічна зміна «швидкості (V)» приймається за його «прискорення (a)».

Прискорення (a) зміни показника (Y), матиме наступні властивості:

1) прискорення охоплює три періоди і є характеристикою швидкості зміни абсолютних величин показників;

2) значення прискорення може бути наступним:

$a < 0$; характеризує ситуацію при якій результуючий вплив факторів на досліджуваний показник сповільнює його розвиток, що дає можливість визначення на ранніх стадіях негативних тенденцій;

$a = 0$; характеризує ситуацію при якій результуючий вплив факторів на досліджуваний показник є нейтральним і даний показник рівномірно збільшується чи зменшується;

$a > 0$; характеризує ситуацію при якій результуючий вплив факторів на досліджуваний показник прискорює його розвиток.

Важливим етапом є порівняння отриманих значень (V) і (a) між собою, що дозволяє здійснити певну класифікацію стану досліджуваного показника, а саме визначити, що він знаходиться: в групі 1, коли обидва значення більше нуля; в групі 4, коли обидва значення менше нуля; і у перехідних групах 2 або 3 групи, коли знак їх не співпадає між собою: у групі 2 – $a > 0$, у групі 3 – $v > 0$.

З іншими аспектами даного підходу можна ознайомитись у [9].

Практична частина.

Етап 1. Вибір показників. Вихідні дані для аналізу отримані з сайту Світового банку, сайту Worldometers.info [10; 11] та сайту ЮНЕСКО [12; 13]. Слід відмітити, що дані ЮНЕСКО та Світового банку мають відмінності. Для нашого дослідження було взято за основу дані саме Світового банку.

Етап 2 Аналіз динаміки чисельності дослідників, які виконували наукові та дослідні роботи в світі. Результати розрахунків представлено у таблиці 1.

Чисельність дослідників, які виконували НДР (будемо далі вживати термін науковці) розраховано за формулою:

$$C_n = ПВЧ_{нор} * C_{нас},$$

де C_n – чисельність науковців, осіб;

$ПВЧ_{нор}$ – питома вага чисельності науковців (на мільйон осіб);

$C_{нас}$ – чисельність населення світу, осіб.

Так, за даними Світового банку на 2018 рік в світі вже нараховувалось близько 11,8 млн науковців при населенні планети у 7,7 млрд осіб. На нашу думку, незважаючи на стрімкий темп зростання кількості науковців, їх чисельність в межах світу досить незначна, особливо враховуючи загальні світові тренди на інноваційний та технологічний розвиток і ті глобальні цілі, які ставить ООН перед всіма країнами світу. Зауважимо, що за даними ЮНЕСКО [12; 13] ця цифра ще менша.

У таблиці 2 представлено розрахунок темпів росту зазначених показників. Отже, можна констатувати, що темп зростання чисельності науковців більший за темп зростання населення 13,9% проти 6% у 2015 році, але ще недостатній для формування розвиненого високо-технологічного суспільства у глобальному вимірі в найближчій перспективі. Звичайно, цей процес не є рівномірним. Розвинені країни мають більші значення як питомої ваги, так і загальної кількості науковців, ніж країни Африки, центральної Азії та Латинської Америки, що також прямо впливає на їх розвиток. Але і в цих регіонах спостерігаються позитивні зрушення.

Етап 3. Аналіз динаміки чисельності науковців за окремими країнами.

Вибірку країн побудуємо на основі даних за 2021 рік (за 2022 рік тільки за 16-ма країнами є інформація). Період дослідження обрано з 2010 року (перший рік після світової фінансової кризи) по 2021 рік (рік, за яким є найбільш повні дані та для України це останній рік перед російським вторгненням). Оскільки методика дослідження вимагає наявності суцільного часового ряду, то з ТОП-50 країн на 2021 рік було виключено країни: по-перше, по яких були відсутні дані за декілька років, це В'єтнам, Малайзія, Тайланд, Бразилія, Ізраїль, Індія, Швейцарія, Великобританія, хоча ці країни мали досить

Таблиця 1

Динаміка чисельності дослідників, які виконували НДР в світі та населення планети за 2000–2024 роки

Роки	Питома вага чисельності дослідників, які виконували НДР (на мільйон осіб) в світі	Населення світу, осіб	Чисельність дослідників, які виконували НДР, осіб
2000	1 078	6 171 702 993	6 653 924
2005	1 194	6 586 970 132	7 865 153
2010	1 266	7 021 732 148	8 886 722
2015	1 384	7 470 491 872	10 342 194
2018	1 524	7 729 902 781	11 782 443
2020	..	7 887 001 292	..
2024	..	8 161 972 572	..

Джерело: розраховано за [10; 11]

Таблиця 2

Аналіз динаміки чисельності дослідників, які виконували НДР у світі за 2000–2024 роки

Роки	Темпи росту чисельності науковців у світі (ланцюгові)	Темпи росту чисельності дослідників, які виконують НДР (базові)	Темпи росту населення (ланцюгові) за 5 років	Темпи росту населення (базові)	Темпи росту питомої ваги науковців у світі (на млн населення), ланцюгові за 5 років	Темпи росту питомої ваги науковців у світі (на млн населення), базові до 2000 року
2000						
2005	1,182	1,182	1,067	1,067	1,108	1,108
2010	1,13	1,336	1,066	1,138	1,06	1,174
2015	1,164	1,554	1,064	1,21	1,094	1,284
2018	1,139	1,771		1,252	1,101	1,414
2020			1,056	1,278		
2024			1,035	1,322		

Джерело: розраховано за [10; 11]

Таблиця 3

Динаміка чисельності дослідників (на 1 млн населення) за країнами, які входили в ТОП-50 за цим показником у 2020 році

Country	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Korea, Rep.	5425	7018	7056	7451	7914	8323	8615	9082
Sweden	5280	6811	7108	7309	7433	7698	7759	8131
Finland	7741	6856	6544	6732	6873	7246	7549	7871
Denmark	6760	7561	7874	7683	7636	7727	7667	7708
Norway	5444	5929	6120	6395	6484	6737	6765	7228
Belgium	3767	4742	4811	4758	5032	5280	5411	6582
Austria	4380	5074	5401	5417	5683	5960	5830	6342
Netherlands	3240	4911	5129	5302	5535	5640	5866	6074
Japan	5120	5198	5235	5331	5362	5410	5495	5638
Germany	4035	4733	4863	5087	5240	5428	5414	5536
Ireland	3140	5283	5185	5155	4750	4836	4859	5251
France	3911	4386	4467	4625	4757	4870	4986	5175
Czechia	2799	3619	3547	3721	3911	4034	4195	4569
United States	3549	3875	3830	3959	4262	4309	4452	4531*
Hungary	2134	2568	2625	2901	3845	4021	4309	4452
Estonia	3058	3188	3296	3552	3766	3770	3836	4038
Lithuania	2722	2741	2891	2995	3093	3364	3591	3935
Poland	1672	2141	2288	2974	3057	3136	3238	3534
Spain	2896	2637	2727	2864	3004	3068	3071	3252
Italy	1733	2088	2222	2337	2541	2689	2632	2678
Latvia	1843	1805	1590	1773	1777	1886	2135	2405
Bulgaria	1442	1939	2199	2092	2311	2391	2378	2339
Croatia	1623	1491	1837	1857	1912	2128	2215	2331
Turkiye	885	1205	1247	1369	1531	1630	1787	2000
China	901	1165	1211	1238	1319	1486	1602	1687
Tunisia	1359	1751	1943	1893	1765	1702	1620	1584
Romania	969	875	909	887	876	887	941	985
Uruguay	631	680	732	749	779	796	813	839
Egypt, Arab Rep.	472	643	659	648	658	791	805	822
Moldova	760	946	912	923	903	824	775	781
Ukraine	1328	1006	1037	994	988	881	846	753

Джерело: складено за [10]

Примітка: Оціночні дані.

значну питому вагу чисельності науковців в окремі роки; по-друге, виключені малі країни, такі як Люксембург, Монако, Мальта, Кіпр, оскільки мала чисельність місцевого населення значно підвищує щільність науковців в країні та не може виступати характеристикою світових тенденцій; по-третє, Україна, хоча на 2021 рік вже не входила у ТОП-50 і займала 52 місце за цим показником.

Отже, отримана вибірка складається з 30 країн (таблиця 3) та включає таких лідерів у сфері науково-технічної діяльності в світі як: США, Японія, Китай, Німеччина, Франція, також велику кількість країн Європи а також Туніс, Єгипет, Уругвай, яким Україна поступилась у 2021 році.

Етап 5. Порівняння швидкості та прискорення зміни питомої ваги чисельності науковців. Це важливий етап зазначеної методики, оскільки він допомагає зробити групування країн за характером динаміки зазначеного показника. А саме визначити, яким чином відбувалися зміни в цій динаміці, що саме було: прискорений розвиток (група 1), сповільнене зменшення (група 2), сповільнений розвиток (група 3), чи прискорене зменшення (група 4). Таке групування проведено у таблицях 4 і 5 для країн визначеної вибірки за показником питомої ваги чисельності науковців на 1 млн населення і для загальної чисельності науковців в Україні та по її регіонах у таблицях 6 і 7.

У довгостроковому періоді (таблиця 5) більшість країн знаходиться у 1й групі, що говорить про процес прискореного зростання питомої ваги чисельності науковців на мільйон осіб населення. Україна на цьому фоні знаходиться у 2-й групі, групі сповільненого зменшення динаміки показника. Тобто, показник зменшується, але темп зменшення сповільнюється.

Таблиця 4

Групування країн за співвідношенням (V) і (a) у короткостроковому періоді

Country	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Japan	1	1	4	1	1	4	1	1	3	1	1	1
Latvia	1	3	3	4	1	4	4	1	3	1	1	1
France	1	3	1	3	3	1	3	1	3	3	1	1
Czechia	1	1	1	3	1	1	4	1	1	3	1	1
Estonia	4	1	3	4	2	4	1	1	3	3	1	1
Poland	1	4	1	1	1	3	1	1	3	3	1	1
Turkiye	1	1	1	3	4	1	3	1	1	3	1	1
Uruguay	3	4	1	3	1	1	1	3	1	3	1	1
Moldova	4	1	4	4	1	3	4	1	4	4	2	1
Sweden	1	4	1	1	3	4	1	3	3	1	3	1
Finland	1	4	1	4	2	2	4	1	3	1	3	1
Norway	4	1	3	3	1	1	3	1	3	1	3	1
Ireland	2	1	1	3	3	4	4	2	4	1	3	1
Lithuania	1	4	4	1	3	4	1	3	3	1	3	1
Croatia	3	4	2	2	4	1	1	3	1	1	3	1
Egypt, Arab Rep.	1	4	1	3	1	4	1	4	1	1	3	1
Korea, Rep.	1	1	1	3	1	3	3	1	1	3	3	1
Belgium	1	3	1	3	1	3	3	4	1	3	3	1
Spain	3	4	2	2	2	1	1	1	1	3	3	1
Denmark	3	1	3	4	1	3	1	4	2	1	4	1
Austria	1	3	1	3	1	3	1	3	1	1	4	1
Germany	3	3	1	3	4	1	3	1	3	1	4	1
Italy	3	1	1	1	3	1	1	3	1	3	4	1
Tunisia	4	1	1	3	3	4	1	4	4	2	4	2
Romania	1	4	1	3	4	4	1	4	2	1	1	3
Netherlands	1	1	1	3	3	4	1	3	1	3	1	3
United States	4	1	4	1	1	3	4	1	1	3	1	3
Hungary	3	1	3	1	1	4	1	1	1	3	1	3
China	1	1	3	3	3	1	3	3	1	1	3	3
Ukraine	2	4	2	4	4	2	1	4	2	4	2	4
Bulgaria	4	1	4	1	3	1	1	4	1	3	4	4

Джерело: розраховано за [10]

Групування країн за співвідношенням (V) і (а) у довгостроковому періоді

Country	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Korea, Rep.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Sweden	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Norway	3	3	3	3	3	1	1	1	1	1	1	1
Belgium	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Austria	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Netherlands	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Japan	2	2	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ireland	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
France	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Czechia	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Hungary	3	3	3	3	3	3	3	3	1	1	1	1
Lithuania	1	3	3	3	1	3	3	3	3	1	1	1
Poland	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Turkiye	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
China	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1
Egypt, Arab Rep.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Latvia	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Croatia	3	3	3	4	4	4	3	3	3	3	1	1
Finland	1	4	4	4	4	4	4	4	4	2	2	1
Spain	3	4	4	4	4	4	4	4	3	3	3	1
Romania	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	1
Moldova	4	2	2	2	1	1	1	1	1	1	2	2
Ukraine	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Italy	3	3	3	3	3	3	3	3	1	1	3	3
Denmark	3	1	3	3	3	3	1	3	3	3	3	3
Germany	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
United States	4	3	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Estonia	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Bulgaria	4	3	3	3	3	3	1	3	3	3	3	3
Tunisia	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Uruguay	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3

Джерело: розраховано за [10]

Щодо абсолютного показника чисельності науковців, то його динаміка в Україні значно гірша (таблиця 6 і 7).

У довгостроковому періоді переважна більшість регіонів знаходилась у 4 й групі, подеколи у 2 й. Це значить, що відбуваються процеси зменшення чисельності науково-технічних кадрів в регіонах України прискореними темпами. В деяких регіонах, які потрапили у 2 у групу, відбувалися процеси зниження швидкості такого зменшення, але ці процеси були фрагментарні та можна сказати, не змогли змінити ситуацію.

У короткостроковому періоді картина дещо інша. Тут треба враховувати, що в короткостроковому періоді розраховані показники прискорення відображають процеси динаміки за останні три роки.

В цілому по Україні спостерігалися певні спроби гальмування негативної тенденції прискореного зменшення чисельності науковців, які виконували науково-дослідні роботи. Цей показник країни коливався між 2 ю і 4 ю групами, що свідчить про певні позитивні зміни в науково-технічній політиці держави в деяких роках, але їх впливу вистачало тільки на деяке призупинення негативної тенденції та в наступні періоди вона знову переходила з 2 і до 4 і групи.

Висновки. Таким чином проведений аналіз показав, що на сьогодні в світі в галузі науки працює більше 11 млн науковців, що з одного боку підкреслює значимість науки в суспільстві, а з іншого говорить про недостатність їх кількості для глобального переведення планети на технологічний рівень розвитку. Питома вага науковців у країнах лідерах становить від 4500 до 9000 тис. осіб на один млн

Таблиця 6

Групування регіонів України за рівнем співвідношення швидкість/прискорення у короткостроковому періоді, за 2010–2023 рр.

Регіони	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Україна	4	4	2	4	4	2	2	2	4	4	2	4	4	1
Вінницька	2	4	4	2	1	4	1	4	2	4	2	4	4	1
Волинська	3	4	4	2	4	1	1	3	3	4	2	1	4	2
Дніпропетровська	4	2	1	4	2	2	1	4	2	4	2	4	2	2
Донецька	4	1	4	4	4	2	4	1	4	1	4	4	1	4
Житомирська	2	4	2	2	4	4	1	3	4	4	2	1	4	2
Закарпатська	4	4	1	4	4	2	1	4	2	1	4	4	1	4
Запорізька	4	2	2	4	4	2	1	1	4	2	4	4	2	4
Івано-Франківська	1	4	4	4	2	4	1	3	3	4	2	2	4	2
Київська	4	4	2	4	2	4	4	2	2	4	4	2	2	4
Кіровоградська	1	4	1	4	1	4	1	3	4	4	2	1	4	2
Луганська	2	2	4	4	4	2	1	4	4	4	2	1	4	2
Львівська	4	4	2	4	2	4	1	3	1	4	2	4	4	2
Миколаївська	4	4	4	2	4	1	4	1	4	4	1	4	4	1
Одеська	2	4	2	2	2	4	1	4	4	2	2	4	2	2
Полтавська	1	4	2	2	4	2	1	4	4	4	2	1	4	2
Рівненська	2	4	2	4	4	4	1	3	4	2	4	2	4	4
Сумська	2	1	4	2	4	2	1	4	2	4	1	3	4	1
Тернопільська	4	4	2	4	2	4	1	4	2	4	1	4	4	1
Харківська	2	2	4	4	4	4	2	4	2	4	2	4	4	2
Херсонська	1	4	1	4	1	4	1	3	4	4	1	4	4	1
Хмельницька	4	4	1	3	1	4	1	3	4	1	4	1	3	4
Черкаська	4	4	4	2	1	4	2	2	2	4	2	1	4	2
Чернівецька	1	4	2	2	2	2	1	4	4	4	2	2	4	2
Чернігівська	2	4	2	1	4	4	1	4	4	4	2	4	4	2
м. Київ	4	2	2	4	4	4	4	2	4	2	1	4	2	1

Джерело: розраховано за [10]

Таблиця 7

Групування регіонів України за рівнем співвідношення швидкість/прискорення у довгостроковому періоді, за 2010–2023 рр.

Регіони	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Україна	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Вінницька	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Волинська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Дніпропетровська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Донецька	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Житомирська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Закарпатська	2	4	2	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Запорізька	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Івано-Франківська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Київська	2	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Кіровоградська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Луганська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Львівська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Миколаївська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Одеська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Полтавська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Рівненська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Сумська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Тернопільська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Харківська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Херсонська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Хмельницька	4	4	4	4	4	4	2	2	2	2	4	4	4	4
Черкаська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Чернівецька	2	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Чернігівська	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
м. Київ	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4

Джерело: розраховано на основі [14–21]

населення, в той час як в Україні цей показник знизився до 753 осіб, що дозволило випередити її навіть таким африканським країнам як Єгипет і Туніс. Проведене групування країн світу показало, що динаміка зростання питомої чисельності науковців серед населення не є стабільною, в короткостроковому періоді спостерігаються роки гальмування.

Ситуація в Україні з кадровою складовою вітчизняного науково-технічного потенціалу набуває ознак катастрофічної, про що свідчить більш ніж десятирічний період прискороеного зменшення чисельності науковців у країні в довгостроковому періоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Solow R.M. Technical Change and the Aggregate Production Function. *Rev. Econ. Stat. The MIT Press*. 1957. Vol. 39. № 3. P. 312–320.
2. Porter M. Competitive Advantage of Nations. *Compet. Intell. Rev.* 1990. Vol. 1. № 1. P. 14–14.
3. Dobrov G.M. et al. Scientific and technical potential: Structure, dynamics, efficiency. Kyiv: Naukova dumka, 1987.
4. Bazhal I. Development of innovation activities within knowledge triangle “government-university-industry”. *Econ. Forecast*. 2015. № 1. P. 76–88.
5. Damrich S., Kealey T., Ricketts M. Crowding in and crowding out within a contribution good model of research. *Res. Policy*. 2022. Vol. 51. № 1.
6. Chung D., Jung H., Lee Y. Investigating the relationship of high-tech entrepreneurship and innovation efficacy: The moderating role of absorptive capacity. *Technovation*. 2022. Vol. 111.
7. Huegel M. University scientists’ multiple goals achievement: Social capital and its impact on research performance and research commercialization. *Technovation*. 2024. Vol. 135.
8. Belov A. et al. Analysis of High-Tech trends in the context of management tasks of state’s scientific and technical development. Proceedings of the 4th International Conference on Building Innovations / ed. Onyshchenko V. et al. Cham: Springer International Publishing, 2023. P. 845–864.
9. Bielov O. Human resources as an integral part of Ukraine’s scientific and technical capacity: features of dynamics: 2. *Visnyk Ekon.* 2019. № 2. P. 24–35.
10. World Development Indicators. DataBank. 2024. URL: <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators#>
11. World Population by Year – Worldometer. *Worldometers.info*. 2024. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/world-population-by-year/> (дата звернення: 05.09.2024).
12. Bulk Data Download Service. The UNESCO Institute for Statistics (UIS). 2023. URL: <https://uis.unesco.org/bdds> (дата звернення: 09.09.2024).
13. UIS Statistics. 2024. URL: <https://data.uis.unesco.org/#> (дата звернення: 09.09.2024).
14. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2005: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2006. 345 р.
15. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2009: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2010. 347 р.
16. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2011: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2012. 305 р.
17. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2013: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2014. 314 р.
18. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2015: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 257 р.
19. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2017: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 178 р.
20. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2020: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2021. 178 р.
21. Державна служба статистики України. 2024. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES:

1. Solow R. M. (1957) Technical Change and the Aggregate Production Function. *Rev. Econ. Stat. The MIT Press*, vol. 39, no. 3, pp. 312–320.
2. Porter M. (1990) Competitive Advantage of Nations. *Compet. Intell. Rev.*, vol. 1, no. 1, pp. 14–14.
3. Dobrov G. M. et al. (1987) Scientific and technical potential: Structure, dynamics, efficiency. Kyiv: Naukova dumka.
4. Bazhal I. (2015) Development of innovation activities within knowledge triangle “government-university-industry”. *Econ. Forecast*, no. 1, pp. 76–88.
5. Damrich S., Kealey T., Ricketts M. (2022) Crowding in and crowding out within a contribution good model of research. *Res. Policy*, vol. 51, no. 1.
6. Chung D., Jung H., Lee Y. (2022) Investigating the relationship of high-tech entrepreneurship and innovation efficacy: The moderating role of absorptive capacity. *Technovation*, vol. 111.

7. Huegel M. (2024) University scientists multiple goals achievement: Social capital and its impact on research performance and research commercialization. *Technovation*, vol. 135.
8. Belov A. et al. (2023) Analysis of High-Tech trends in the context of management tasks of states scientific and technical development. Proceedings of the 4th International Conference on Building Innovations / ed. Onyshchenko V. et al. Cham: Springer International Publishing, pp. 845–864.
9. Bielov O. (2019) Human resources as an integral part of Ukraines scientific and technical capacity: features of dynamics: 2. *Visnyk Ekon.*, no. 2, pp. 24–35.
10. World Development Indicators. DataBank. (2024). Available at: <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators#>
11. World Population by Year – Worldometer. Worldometers.info. (2024). Available at: <https://www.worldometers.info/world-population/world-population-by-year/> (accessed September 5, 2024).
12. Bulk Data Download Service. The UNESCO Institute for Statistics (UIS). (2023). Available at: <https://uis.unesco.org/bdds> (accessed September 9, 2024).
13. UIS Statistics. 2024. Available at: <https://data.uis.unesco.org/#> (accessed September 9, 2024).
14. Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini 2005: stat. zb. (2006) Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 345 p.
15. Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini 2009: stat. zb. (2010) Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 347 p.
16. Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini 2011: stat. zb. (2012) Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 305 p.
17. Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini 2013: stat. zb. (2014) Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 314 p.
18. Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini 2015: stat. zb. (2016) Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 257 p.
19. Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini 2017: stat. zb. (2018) Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 178 p.
20. Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini 2020: stat. zb. (2021) Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 178 p.
21. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2024). Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 331.5:517.9

JEL C6, I25, I23, O57, O38, J44

Белов Олександр Віталійович, кандидат економічних наук, докторант, Громадська організація «Інститут соціально-економічних ініціатив». **Свистун Людмила Анатоліївна**, кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Кадровий потенціал науки України у світових трендах.**

Дане дослідження зосереджено на аналізі динаміки наукових кадрів в Україні та світі. В останні десятиліття провідні країни реалізували стратегії, спрямовані на сприяння інноваціям і посилення свого науково-технічного потенціалу. Високотехнологічні галузі, які підтримуються інноваціями, стали вирішальним фактором стабільного економічного зростання та, як очікується, визначатимуть конкурентоспроможність національних економік у майбутньому. Розвиток цих галузей значною мірою залежить від потужної науково-технічної основи, де людський капітал відіграє ключову роль. Ця стаття має на меті проаналізувати тенденції щодо кількості дослідників, які займаються дослідженнями та розробками (НДР) в усьому світі в цілому та зосередитись на ТОП-50 країнах та Україні. У дослідженні використовується новий метод «аналізу швидкості та прискорення», розроблений авторами, який дозволяє детально зрозуміти якісні зміни кількості дослідників з часом. Результати показують, що в усьому світі спостерігається значне зростання науковців, особливо у високотехнологічних галузях. Однак цього зростання залишається недостатнім для повного задоволення глобального попиту на технологічний прогрес. Кількість науковців в Україні неухильно зменшується, так що країна поступається навіть деяким африканським країнам, таким як Єгипет і Туніс. Дослідження також представляє детальне групування країн на основі динаміки кількості науковців, показуючи, що багато країн відчувають коливання в короткостроковій перспективі, причому спостерігаються як фази прискорення, так і уповільнення. У довгостроковому вимірі ситуація в Україні досягла критичного рівня, коли кількість науковців прискорено зменшувалась протягом останнього десятиліття. Висновки акцентують нагальну потребу в політичному втручанні для зміни негативної тенденції в українській науково-технічній сфері, і підкреслюють важливість розвитку людського капіталу як центрального компонента національного науково-технічного потенціалу.

Ключові слова: високотехнологічні галузі, науково-технічний потенціал, економічне зростання, дослідники, світові тенденції, Україна.

UDC 331.5:517.9

JEL C6, I25, I23, O57, O38, J44

Aleksandr Belov, Candidate of Economic Sciences, Doctoral Student, Institute of Social and Economic Initiatives. **Lyudmyla Svystun**, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”. **Ukraine science personnel potential in global trends.**

This study focuses on the dynamics of research personnel in Ukraine and their position within global trends. In recent decades, leading countries have implemented strategies aimed at fostering innovation and strengthening their

scientific and technical capacities. High-tech industries, supported by innovation, have become a crucial factor for robust economic growth and are expected to determine the competitiveness of nations in the future. The development of these industries relies heavily on a strong scientific and technical foundation, where human capital plays a key role. This paper aims to analyze the trends in the number of researchers engaged in research and development (R&D) activities globally, focusing on top 50 countries and Ukraine. The study employs a novel “speed and acceleration analysis” method developed by the authors, which allows for a nuanced understanding of changes in the number of researchers over time. The results show that, globally, there has been a significant increase in the number of researchers, particularly in high-tech industries. However, this growth remains insufficient to fully meet the global demand for technological advancement. In Ukraine, the number of researchers has been steadily decreasing, placing it behind even some African countries such as Egypt and Tunisia. The study also presents a detailed grouping of countries based on the dynamics of researcher numbers, revealing that many nations experience fluctuations in the short term, with both acceleration and deceleration phases observed. In the long term, the situation in Ukraine has reached critical levels, with over a decade of accelerated decline in the number of researchers. The findings highlight the urgent need for policy interventions to reverse the negative trend in Ukraine’s scientific and technical workforce and underscore the importance of developing human capital as a central component of national scientific and technological potential.

Keywords: high-tech industries, scientific and technical capacity, economic growth, researchers, global trends, Ukraine.

SYNERGY OF INVESTMENT, INNOVATIVE AND FINANCIAL MECHANISMS IN THE DEVELOPMENT OF RESOURCE PROVISION OF THE TOURISM SECTOR: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRACTICAL ASPECTS

Oksana Roik*, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Docent,
Associate Professor at the Department of Tourism

Lilia Bublyk**, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.),
Associate Professor at the Department of Organisational Management
Lviv Polytechnic National University

*ORCID 0000-0002-3617-8068

**ORCID 0009-0008-5886-1440

© Roik O., 2024

© Bublyk L., 2024

Стаття отримана редакцією 12.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 12.08.2024

Introduction. In the context of the war in Ukraine, the development of the tourism sector has been confronted with a series of considerable challenges, which have the effect of rendering both the attraction of investment and the implementation of innovative and financial mechanisms highly problematic. The principal risks associated with the war include the destruction of infrastructure, a reduction in tourist flows, a loss of the country's investment attractiveness, and instability in the financial sector. Nevertheless, the development of the tourism potential remains a crucial factor for economic recovery and integration of Ukraine into the global market, underscoring the high relevance of this research. The synergy of investment, innovation, and financial mechanisms becomes particularly important given the need for rapid and effective reconstruction of the country. The restoration of tourism infrastructure could serve as a powerful stimulus for economic growth, particularly in the post-war period when the country's reconstruction will necessitate substantial financial investments and the efficient utilisation of available resources. The implementation of novel methodologies, including digitalisation, eco-innovations and innovative financing models, has the potential to enhance the efficacy of the sector's recovery and to attract both domestic and international investors.

In addition, the issue of post-war integration of Ukraine into European and global tourism markets is also critical. Participation in international support programmes, obtaining grants and access to European funds could provide additional opportunities for developing infrastructure and improving the quality of tourism services. Given the complexity of the current situation, the synergy of investment, innovation and financial mechanisms becomes a key tool for overcoming the consequences of the war and ensuring the sustainable development of the tourism sector. Therefore, the study of these mechanisms in the context of the reconstruction and development of tourism resources is not only timely but also strategically important for the future economic development of Ukraine, its integration into the European space and the creation of a favourable environment for the restoration of tourism sites and regions.

Analysis of recent research and publications. The question of how to implement investment, innovation and financial mechanisms for the development of resource provision in the tourism sector has been a topic of considerable interest to scholars at both the international and Ukrainian levels. Recently, comprehensive and specialised studies have been conducted which examine the interaction between the economic, social and environmental aspects of tourism sector development in Ukraine, taking into account the specific characteristics of the national context.

In their systematic review of tourism recovery strategies in post-conflict zones, G. Pappalardo and S. Albanese [1] emphasise the importance of attracting international financial resources and supporting local initiatives. Similarly, S. Gössling and B. Lane [2] emphasise the importance of investing in innovative technologies, such as digital platforms, which can contribute to the sustainable development of tourism sectors. C. Hall [3] investigates the financial mechanisms that can be deployed to restore tourism infrastructure in the context of a crisis, including government programmes and international grants. P. Brouder and H. Eriksson [4] examine the role of digital technologies in the revitalisation of tourism businesses, analysing successful global examples of their application. Furthermore, A. Chechi and R. Knafo [5] investigate the role of international aid in the restoration of cultural and historical sites, which are crucial for the tourism appeal of post-conflict regions.

The methods of analysing and modelling the effectiveness of investment and innovation mechanisms, and their impact on the financial stability of tourism enterprises, have been explored by scholars such as A. Kizyun, L. Hutsal, and I. Tsurkan [6]. L. Slatvinska, O. Zbyrannyk, and N. Matsak [7] emphasise the significance of the interdependence between investment and innovation mechanisms for the resilience of the tourism sector in the context of wartime conditions. L. Boyko, O. Horozhankina and N. Hrushka [8] explore the role of international instruments in tourism development, while I. Blahun and I. Rumyantseva [9] analyse the challenges of financial stability for tourism enterprises. N. Pankiv [10] reviews Ukraine's competitiveness in the global tourism market, highlighting significant opportunities for detailed exploration of mechanisms that enhance the provision of resources to the tourism sector.

While acknowledging the considerable scientific and practical contributions to the synergy of investment, innovation, and financial mechanisms in developing the tourism sector's resource potential, it is important to note that certain conceptual issues remain insufficiently addressed. Specifically, there is a paucity of research on efficacious strategies for integrating investment and innovation under conditions of instability, such as wartime. Furthermore, mechanisms for business interaction with the social and humanitarian components in crisis situations are underdeveloped. These and other aspects indicate the necessity for further investigation to enhance understanding and develop effective strategies for managing resources in the tourism sector.

Objectives of the article. The objective of this research is to establish a theoretical and methodological foundation for the systematization of investment, innovation, and financial mechanisms that facilitate the development of resource provision in Ukraine's tourism sector in the context of the ongoing war. Furthermore, the study aims to identify strategies for enhancing the efficacy of these mechanisms in restoring tourism infrastructure and strengthening the sector's competitiveness in the post-war period.

The main material of the study. The tourism sector plays a pivotal role in the economy, offering a potential avenue for sustainable economic development at both regional and national levels. However, for the effective operation and development of tourism enterprises, it is necessary to ensure a sufficient level of resources, including investment, innovation and financial components. In the context of accelerated global technological advancement and intensifying competition, the synergistic interaction of these mechanisms is of particular significance.

The military actions initiated by Russia's large-scale invasion of Ukraine have had a profoundly detrimental impact on the country's tourism sector. This has resulted in extensive damage to infrastructure and significant socio-economic consequences that have severely impacted Ukraine's potential for tourism. The damage to the country's tourism infrastructure has emerged as one of the most significant consequences of the war. As evidenced by recent data, since the commencement of military operations, 1,804 cultural sites, 348 religious buildings, 343 sports facilities, and 164 sites related to the tourism industry have been damaged or destroyed. The direct financial losses to the infrastructure of culture, religion, and tourism are estimated at 2.4 billion USD. Among the damaged sites are important cultural and historical landmarks, such as the Holy Mountains Lavra of the Holy Dormition, the Hryhorii Skovoroda Literary Memorial Museum, and the Scythian gold collection [10].

The destruction or damage to such facilities not only reduces the tourist attractiveness of the regions, but also significantly affects their investment attractiveness. The high level of uncertainty and risk due to the ongoing hostilities makes it difficult to attract investment for reconstruction. Investors often face difficulties in assessing the long-term prospects and risks associated with current conditions. This limits the ability to finance the rehabilitation of tourism infrastructure, as many private investors are hesitant to invest in conflict zones due to fear of loss and uncertainty.

Funding for tourism recovery is also complicated by national budget constraints and strong competition for access to international funds and grants. Despite the importance of government support and international aid for recovery, the actual level of funding often falls short of the scale of the damage. This creates additional problems as the cost of reconstruction may exceed the budgetary capacity of both the state and individual investors [7]. In addition, ongoing military operations have severely restricted access to the affected regions, limiting the ability to conduct accurate damage assessments and implement reconstruction projects. The lack of a comprehensive register of cultural and tourist sites, combined with difficulties in remotely assessing the cultural value of destroyed sites, complicates the recovery process and investment planning.

Despite these challenges, innovative technologies can play a crucial role in the recovery of the tourism sector. The implementation of digital tools for booking, online marketing and management of tourism services can increase the accessibility and attractiveness of tourism offerings. The use of augmented and virtual reality technologies to create virtual tours can help alleviate the temporary loss of access to physical sites.

Therefore, the synergy between investment, innovation and financial mechanisms is crucial for the successful restoration of tourism infrastructure in Ukraine. The combined efforts of the state, international organisations and private investors can provide a comprehensive approach to recovery and enhance the competitiveness of tourism regions. However, without proper coordination and a clear recovery strategy, long-term success remains uncertain.

The State Agency for Tourism Development of Ukraine [11] conducted a detailed analysis of tax revenues from the tourism sector by region for the first two quarters of 2024 to assess the impact of the war on the financial performance of the sector. The results of the study showed significant changes in the dynamics of tax revenues, reflecting both the negative impact of the conflict and certain recovery trends. In the first quarter of 2024, tax revenues from the tourism sector amounted to approximately 150 million UAH, a significant decrease compared to 300 million UAH in the corresponding period of 2023. The main factors behind this decline were damage to tourism infrastructure, limited access to damaged regions and reduced tourist flows due to security risks. In the second quarter of 2024, the situation improved somewhat due to the start of recovery in some regions and the activation of tourism support programmes. Tax revenues increased to 180 million UAH. This 20% increase over the previous quarter indicates a partial recovery in tourism activity, thanks to the restoration of some tourist sites and a boost to domestic tourism [11].

Regional data indicate disparate rates of recovery. To illustrate, in the western regions of Ukraine, such as Lviv and Ivano-Frankivsk, there was a 30% increase in tax revenues from tourism in the second quarter of 2024 in comparison to the first quarter, reaching 50 million UAH. This growth can be attributed, at least in part, to an increase in domestic tourism and the successful implementation of local initiatives designed to attract tourists. In contrast, the eastern and southern regions, including Donetsk, Luhansk, and Kherson, continue to experience significantly lower tax revenues due to the ongoing hostilities and extensive destruction. For instance, in Donetsk, tax revenues reached only 5 million UAH in the second quarter, representing a slight increase from 3 million UAH in the first quarter [11].

These data highlight the complexity of the tourism situation, where recovery is uneven across regions, and underline the need to tailor support and investment strategies to the specific conditions of each region. Continued monitoring and support for tourism infrastructure is needed to ensure sustainable recovery and future growth in tax revenues.

In the context of the war and post-war recovery of Ukraine's tourism sector, financial mechanisms play a crucial role in maintaining and rebuilding infrastructure. Government support, grants, international funds and programmes are vital tools for ensuring the sustainable development of the tourism industry. The main financial mechanisms that can contribute to this process include:

- Government support. In response to the crisis, the government has implemented a number of initiatives to support the tourism sector. One of the most important forms is the funding of infrastructure reconstruction programmes, which include the reimbursement of part of the costs of repairing and rebuilding tourism infrastructure. Specifically, the Cabinet of Ministers of Ukraine has approved subsidy programmes for tourism enterprises affected by the war, which can cover the costs of restoring facilities and modernising equipment. In addition, business support programmes are being implemented at the local government level, including tax reductions and tax exemptions.

- Grants from both public and private organisations are an important source of funding for the tourism sector. In Ukraine, there are programmes that support the development of cultural tourism, eco-tourism and the restoration

of cultural heritage. For example, the National Heritage Fund provides grants for the restoration of monuments and cultural sites damaged by the war. International organisations, such as UNESCO and other foundations, also offer grants for the preservation of cultural heritage and the development of tourism in times of crisis.

– International funds. International organisations that are active in Ukraine provide financial assistance for the restoration of tourism infrastructure. For example, the European Union, through its regional development and humanitarian aid programmes, is funding projects aimed at restoring tourist facilities and developing new tourist routes. The International Monetary Fund (IMF) also offers financial support that can be used to help restore the economy, including the tourism sector.

– Development programmes implemented both at the national and international levels focus on the strategic rehabilitation and development of tourism infrastructure. One of these programmes is the Tourism Development Programme, which includes measures to support local businesses, introduce innovative technologies in the tourism industry and improve the quality of tourism services. Programmes promoting green and sustainable tourism also receive funding to support environmental initiatives and conservation of natural resources.

– Investment programmes aimed at reviving the tourism sector include investments in the modernisation of hotels, tourist centres and other infrastructure. An important aspect is attracting private investment through partnerships with government agencies and international organisations. Public-private partnership programmes also help to attract investment in tourism projects, allowing the state and business to combine resources to achieve common goals.

Overall, the effective use of these financial mechanisms is crucial for the recovery and sustainable development of the tourism sector in Ukraine. Proper coordination between government agencies, international funds, and private investors not only facilitates infrastructure rehabilitation, but also ensures sustainable growth of the tourism industry in the face of current challenges.

The main financial mechanisms for supporting and rehabilitating the tourism sector in Ukraine during the war and post-war period are summarised in Table 1. This table also includes the levers and instruments used to

Table 1

Key financial mechanisms to support and restore the tourism sector in Ukraine during the war and post-war periods

Financial mechanism	Description	Examples	Leverages and tools
Government support	Programmes to finance infrastructure rehabilitation, subsidies for tourism businesses, tax cuts, tax holidays.	– Subsidy programmes from the Cabinet of Ministers of Ukraine. – Local business support programmes.	– Legislative acts and government regulations. – Reimbursement programmes. – Tax benefits.
Grants	Funding from public and private organisations for the development of cultural and eco-tourism, and the restoration of cultural heritage.	– Grants from the National Heritage Fund. – International grants from UNESCO.	– Grant competitions. – Projects for the restoration of cultural heritage. – Specialised support programmes.
International funds	Financial assistance from international organisations to rebuild tourism infrastructure and develop new tourist routes.	– Programmes of the European Union. – Funding from the International Monetary Fund (IMF).	– Humanitarian aid programmes. – Regional development programmes. – International loans and grants.
Development programmes	Strategic restoration and development of tourism infrastructure, support for local businesses and introduction of innovative technologies.	– Tourism development programme. – Green and sustainable tourism development programmes.	– National and local development strategies. – Innovative initiatives. – Programmes to improve the quality of services.
Investment programmes	Investments in the modernisation of hotels, tourist centres and other infrastructure, including public-private partnerships.	– Investments in the modernisation of hotels. – Public-private partnership programmes for tourism projects.	– Public-private partnerships. – Investment funds. – State investment programmes.

Source: compiled by the author

implement these financial mechanisms in the tourism sector, providing a deeper understanding of how tourism infrastructure is supported and rehabilitated.

The synergy of investment, innovation and financial mechanisms is a critical factor for the successful restoration of Ukraine’s tourist regions and for increasing its competitiveness in the global tourism market. Investment is the basis for the restoration and modernisation of tourism infrastructure. They enable the construction of new facilities, the repair and renovation of damaged facilities, and the introduction of new technologies and services. Investment can come from government budgets as well as from private investors, including foreign investment. Public-private partnerships play an important role, providing financial resources and management solutions for the implementation of large-scale projects.

Innovation is an important component for the recovery and development of the tourism sector. Digital tools such as online booking platforms, mobile apps for tourists, virtual tours and other technologies can significantly improve the quality of service and convenience for visitors. Innovations also include the development of new tourism products and services that meet modern requirements and trends. The introduction of technologies to improve the safety of tourists and ensure their comfortable stay in the affected regions is particularly important in the context of post-conflict recovery.

Financial support in the form of government grants, international funds and programmes is essential for the implementation of restoration projects. Government support can include grants, tax incentives and other forms of financial assistance. International funds and grants provide additional resources for projects that support the restoration of cultural heritage, the development of new tourism routes and infrastructure. Global support programmes can also provide technical assistance and advice to help make effective use of financial resources.

The mechanism for analysing and systematising investment, innovation and financial mechanisms for developing the resource potential of the tourism sector is presented in Table 2. This makes it possible to identify the key elements of these mechanisms and their impact on the development of the tourism sector, as well as the expected results of their implementation.

Table 2

Instruments and expected results of financial mechanisms to support the tourism sector in Ukraine

Category of mechanism	Mechanism elements	Description	Expected outcomes
Investment mechanisms	<ol style="list-style-type: none"> 1. Foreign direct investment (FDI) 2. Public-private partnership (PPP) 3. Venture capital and start-ups 	Raising funds from international and domestic sources to build tourism infrastructure and support innovative projects. PPPs are an effective tool for implementing large-scale infrastructure projects.	Improving infrastructure, increasing the number of tourist attractions and attracting new investment in the sector.
Innovation mechanisms	<ol style="list-style-type: none"> 1. Digital innovations (VR, AR) 2. Intelligent tourism management systems 3. Eco-innovations 	Implementation of advanced technologies to improve the quality of tourism services. Use of VR and AR to expand offers, intelligent systems to manage tourist flows, and environmental technologies for sustainable development.	Increasing the competitiveness of tourism enterprises, improving the quality of services and developing sustainable tourism.
Financial mechanisms	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bank lending 2. Government grants and subsidies 3. Alternative financing (crowdfunding, crowelending) 	Raising funds for the development of tourism projects through traditional and alternative sources of financing. Grants and subsidies support small and medium-sized businesses, while alternative sources of funding open up new opportunities.	Stable financial support for projects, raising funds at different stages of tourism project development and improving access to financial resources.

Source: compiled by the author

The synergy of these mechanisms ensures a comprehensive approach to the recovery of the tourism sector. Investments in infrastructure modernisation can be complemented by innovative technologies that increase the efficiency and attractiveness of tourism services. Financial support provides the necessary resources for the implementation of such projects and covers the associated costs. The interaction of these mechanisms facilitates the creation of a sustainable tourism infrastructure, improves Ukraine's competitiveness in the international market and ensures the long-term recovery and prosperity of tourist regions. Therefore, the integration of investment, innovation and financial mechanisms is a crucial factor for the successful revitalisation of the tourism sector in Ukraine. Effective coordination between government agencies, private investors and international partners will not only restore damaged infrastructure, but also create new opportunities for tourism development, which in turn will enhance Ukraine's competitiveness in the global tourism market.

Conclusions. The study provides the first systematic analysis of the financial mechanisms supporting the tourism sector in the context of war and post-war reconstruction in Ukraine. The analysis clearly identifies the key role played by government support, grant programmes, international funds and development programmes in the restoration of tourism infrastructure. Special attention is paid to the integration of investment, innovation and financial mechanisms, which are key factors in the successful recovery of tourism regions and their competitiveness in the global tourism market. This research provides a detailed perspective on the interaction of these mechanisms in ensuring the sustainable development of the Ukrainian tourism industry in the midst of significant challenges.

The scientific significance of the results lies in their substantial contribution to the understanding of the specific financial mechanisms used to restore tourism infrastructure under crisis conditions. This deepens the understanding of the integration of investment, innovation and government support mechanisms and represents a valuable addition to the scientific literature on crisis management in tourism. The practical value of the study lies in the fact that the identified financial mechanisms and tools can be directly used by government agencies, local administrations, private investors and international organisations for the development and implementation of tourism infrastructure recovery strategies. The practical recommendations resulting from the research will facilitate a more effective use of resources for the rehabilitation of tourist attractions and enhance their competitiveness in the global market.

Future research in this area could focus on studying the effectiveness of the implemented financial mechanisms in the recovery of the tourism sector, analysing good practices, and assessing the impact of various forms of financial support on the overall recovery of the tourism industry.

REFERENCES:

1. Pappalardo G., & Albanese S. (2023) Tourism Recovery in Post-Conflict Areas: A Systematic Review. *Journal of Tourism Research*, no. 17(2), pp. 115–137. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jtr.2023.01.008>
2. Gössling S., & Lane B. (2022) Innovation and investment strategies for sustainable tourism development. *Sustainable Tourism Journal*, no. 20(3), pp. 280–299. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2022.2074153>
3. Hall C. M. (2022) Financial mechanisms for tourism infrastructure in crisis situations. *Journal of Financial and Economic Policy*, no. 14(1), pp. 50–65. DOI: <https://doi.org/10.1108/JFEP-11-2021-0185>
4. Brouder P., & Eriksson H. (2023) Leveraging digital technologies for tourism recovery: Lessons from global case studies. *Tourism Management Perspectives*, no. 42, pp. 100–112. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2023.100112>
5. Chechi A., & Knafou R. (2023) Cultural heritage and tourism in post-conflict environments: The role of international aid. *International Journal of Cultural Policy*, no. 29(1), pp. 76–92. DOI: <https://doi.org/10.1080/10286632.2022.2081540>
6. Kizyun A. H., Hutsal L. A., & Tsurkan I. M. (2023) Analiz rozvytku industriyi turyzmu v Ukrayini v umovakh rosiysko-ukrayinskoyi viyny [Analysis of tourism industry development in Ukraine during the Russia-Ukraine war]. *Industriya turyzmu i hostynnosti v Tsentralniy ta Skhidniy Yevropi*, no. 8, pp. 79–87. (in Ukrainian)
7. Slatvinska L., Zbyrannyk O., & Matsak N. (2024) Otsinka suchasnoho stanu ta vyznachennya perspektyv rozvytku pidpryyemnytstva u haluzi turyzmu v Ukrayini z urakhuvannyam naslidkiv viys'kovoho stanu [Assessment of the current state and determination of perspectives for entrepreneurship development in Ukraine's tourism industry considering the impact of martial law]. *Economy and Society*, no. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-19> (in Ukrainian)
8. Boyko Z. V., Horozhankina N. A., & Hrushka V. V. (2024) Tendentsiyi rozvytku turyzmu v Ukrayini v umovakh voyennoho chasu [Tourism development trends in Ukraine under wartime conditions]. *Economy and Society*, no. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-7> (in Ukrainian)
9. Blahun I., & Rummyantseva I. (2024) Analiz suchasnykh tendentsiy rozvytku turyzmu v Ukrayini v kryzovykh umovakh [Analysis of current tourism development trends in Ukraine under crisis conditions]. *Věda a perspektivy*, no. 2, pp. 56–65. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2\(33\)-56-65](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2(33)-56-65) (in Ukrainian)
10. Pankiv N. (2024) Konkurentospromozhnist' Ukrayiny na svitovomu rynku turyzmu: retrospektyvnyy analiz [Ukraine's competitiveness in the global tourism market: A retrospective analysis]. *Grail of Science*, no. 36, pp. 546–551. DOI: <https://doi.org/10.36074/grailof-science.16.02.2024.096> (in Ukrainian)

11. Zvit pro priamí zbytky infrastruktury vid ruinuван' vnaslidok viys'kovoyi ahresiyi Rosiyi proty Ukrainy stanom na pochatok 2024 roku [Report on direct infrastructure damage due to Russian military aggression against Ukraine as of early 2024]. KSE Institute. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (in Ukrainian)

12. Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu. (2024) Dynamika podatkovykh nadkhodzen po oblastiakh za pershe pivrichchya 2024 roku [Dynamics of tax revenues by regions for the first half of 2024]. Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dinamika-podatkovih-nadhodzen-po-oblastyah-za-pershe-pivrichchya-2024-roku> (in Ukrainian)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Pappalardo G., Albanese S. Tourism Recovery in Post-Conflict Areas: A Systematic Review. *Journal of Tourism Research*. 2023. No. 17(2). P. 115–137. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jtr.2023.01.008>

2. Gössling S., Lane B. Innovation and Investment Strategies for Sustainable Tourism Development. *Sustainable Tourism Journal*. 2022. № 20(3). P. 280–299. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2022.2074153>

3. Hall C. Financial Mechanisms for Tourism Infrastructure in Crisis Situations. *Journal of Financial and Economic Policy*. 2022. № 14(1). С. 50–65. DOI: <https://doi.org/10.1108/JFEP-11-2021-0185>

4. Brouder P., Eriksson H. Leveraging Digital Technologies for Tourism Recovery: Lessons from Global Case Studies. *Tourism Management Perspectives*. 2023. № 42. P. 100–112. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2023.100112>

5. Chechi A., Knafou R. Cultural Heritage and Tourism in Post-Conflict Environments: The Role of International Aid. *International Journal of Cultural Policy*. 2023. № 29(1). С. 76–92. DOI: <https://doi.org/10.1080/10286632.2022.2081540>

6. Кізюн А.Г., Гуцал Л.А., Цуркан І.М. Аналіз розвитку індустрії туризму в Україні в умовах російсько-української війни. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2023. № 8. С. 79–87.

7. Слатвінська Л., Збиранник О., Мацак Н. Оцінка сучасного стану та визначення перспектив розвитку підприємництва у галузі туризму в Україні з урахуванням наслідків військового стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-19>

8. Бойко З.В., Горожанкіна Н.А., Грушка В.В. Тенденції розвитку туризму в Україні в умовах воєнного часу. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-7>

9. Благун І., Румянцева І. Аналіз сучасних тенденцій розвитку туризму в Україні в кризових умовах. *Věda a perspektivy*. 2024. № 2. С. 56–65. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2\(33\)-56-65](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2(33)-56-65)

10. Паньків Н. Конкурентоспроможність України на світовому ринку туристичних послуг: ретроспективний аналіз. *Grail of Science*. 2024. № 36. С. 546–551. DOI: <https://doi.org/10.36074/grailof-science.16.02.2024.096>

11. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. KSE Institute. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf

12. Державне агентство розвитку туризму. Динаміка податкових надходжень по областях за перше півріччя 2024 року. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dinamika-podatkovih-nadhodzen-po-oblastyah-za-pershe-pivrichchya-2024-roku>

UDC 338.246.025.2

JEL H56, L50, R58,

Oksana Roik, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor at the Department of Tourism, Lviv Polytechnic National University. **Lilia Bublyk**, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor at the Department of Organisational Management, Lviv Polytechnic National University. **Synergy of investment, innovative and financial mechanisms in the development of resource provision of the tourism sector: theoretical and methodological approaches and practical aspects.**

The article examines the theoretical and methodological aspects of the synergy of investment, innovation and financial mechanisms in the development of resource provision of the tourism sector of Ukraine in wartime and in the post-war recovery period. The aim of the study is to provide a comprehensive theoretical and methodological substantiation and systematisation of these mechanisms for the effective restoration of tourism infrastructure and increase of the industry's competitiveness. The article applies the methods of analysis and synthesis to identify the key factors and instruments that influence the integration of investment and innovation into financial support mechanisms. The results underline the importance of an integrated approach that includes coordination of investment revenues, introduction of new technologies and effective management of financial resources to improve the state of the tourism sector. The practical value of the article lies in the provision of specific recommendations for public authorities, local administrations and private investors, which can help in the development and implementation of strategies for the restoration and development of tourist facilities, ensuring their competitiveness at the national level.

Keywords: investment mechanisms, innovative mechanisms, financial mechanisms, tourism sector, post-war reconstruction, resource provision, competitiveness, financial resource management, synergy of mechanisms.

УДК 338.246.025.2

JEL H56, L50, R58

Роїк Оксана Романівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму, Національний університет «Львівська політехніка». **Бублик Ліля Ярославівна**, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій, Національний університет «Львівська політехніка». **Синергія інвестиційних, інноваційних та фінансових механізмів у розвитку ресурсного забезпечення туристичної сфери: теоретико-методологічні підходи та практичні аспекти.**

У статті аналізуються теоретико-методологічні аспекти синергії інвестиційних, інноваційних та фінансових механізмів, які сприяють розвитку ресурсного забезпечення туристичної сфери України в умовах війни та в період післявоєнного відновлення. Метою дослідження є створення комплексного теоретико-методологічного обґрунтування та систематизації зазначених механізмів для підвищення ефективності відновлення туристичної інфраструктури і посилення конкурентоспроможності галузі в умовах постконфліктного періоду. Для досягнення поставленої мети проведено аналіз впливу військових дій на туристичну сферу України, виявлено основні виклики для інвестування, інновацій та фінансування галузі. Досліджено існуючі фінансові механізми, такі як державна підтримка, гранти, міжнародні фонди та програми, що можуть сприяти відновленню і сталому розвитку туристичної сфери. Визначено синергію інвестиційних, інноваційних і фінансових механізмів як ключовий фактор успішного відновлення туристичних регіонів та підвищення конкурентоспроможності України на світовому туристичному ринку. Методологічний підхід дослідження включає використання методів аналізу та синтезу, що дозволяє виявити ключові фактори та інструменти для інтеграції інвестицій і інновацій у фінансові механізми підтримки туристичної сфери. Зокрема, застосовано методи аналізу літератури, вивчення прикладів з практики, а також аналіз емпіричних даних з останніх розробок у туристичному секторі. Результати дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу, який включає координацію інвестиційних вливань, впровадження нових технологій і ефективне управління фінансовими ресурсами. Показано, що інтеграція цих механізмів є критично важливою для підвищення стійкості і конкурентоспроможності туристичного сектора. Практична цінність статті полягає в наданні конкретних рекомендацій для державних органів, місцевих адміністрацій та приватних інвесторів, що можуть допомогти в розробці та реалізації стратегій для відновлення і розвитку туристичних об'єктів. Ці рекомендації спрямовані на забезпечення конкурентоспроможності туристичної сфери на національному та міжнародному рівнях, а також на сприяння ефективному використанню ресурсів у контексті сучасних викликів та можливостей.

Ключові слова: інвестиційні механізми, інноваційні механізми, фінансові механізми, туристична сфера, післявоєнне відновлення, ресурсне забезпечення, конкурентоспроможність, управління фінансовими ресурсами, синергія механізмів.

TOURISM INDUSTRY METHODOLOGY: POTENTIAL FOR BUSINESS DEVELOPMENT AND REGULATION IN COUNTRIES OF THE WORLD

**Sergiy Tsviliy*, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.),
Associate Professor at the Department of Tourism,
Hotel and Restaurant Business
National University Zaporizhzhia Polytechnic**

*ORCID 0000-0002-1720-6238

© Tsviliy S., 2024

*Стаття отримана редакцією 09.08.2024 р.
The article was received by editorial board on 09.08.2024*

Introduction. The tourism industry is of significant economic, social and cultural importance to many countries around the world, having a major impact on national economies by attracting foreign investment, increasing employment and developing key tourist destinations [1]. In this context, it is crucial to develop policies that harness the potential for growth of the tourism industry. The modern tourism industry is facing rapid changes and challenges that require clear and transparent mechanisms to realise its development potential for attracting and retaining visitors. To successfully develop tourism potential, it is essential to study the experiences of foreign countries to understand the trends and directions that can serve as a source of guidance and inspiration for improving the domestic tourism industry [2]. The effectiveness of regulatory and stimulatory approaches to business in the tourism industry, as well as the efficacy of reforms, can be enhanced through the study and integration of the most successful international practices. The adaptation of this experience will facilitate the development of a tourism industry methodology based on the potential for business development and regulation in each area, taking into account its distinctive characteristics. It is imperative that the effective transformation of the tourism industry is given due consideration.

Analysis of recent research and publications. The study of the state, trends and prospects for the development of tourism potential, the experience of foreign countries in regulating the tourism business, methodological approaches in the tourism industry is the focus of attention of many researchers, in particular: Yu. Opanashchuk [1], R. Kryvenkova [2], V. Demko, I. Svyynous [3], O. Bilotil, S. Dombrovs'ka, A. Pomaza-Ponomarenko [4], V. Papp, N. Boshota [5], O. Singutskiyy [7], Kh. Pletsan [8], D. Mozghova, I. Zihunova, V. Zigunov [9], N. Honcharenko, Ya. Skliarenko [10], P. Podlepina [11], A. Salabai, I. Shamara, O. Yevtushenko [12], T. Cherniavska, V. Hranovska, S. Pasieka, O. Prystemskyi, N. Trusova [14], V. Ogloblina, A. Pavliuk, M. Pisetskyi [15], S. Tsviliy [16], V. Zaitseva [17], Yu. Yurchenko [18], and others. The contribution of scientists to the solution of the problem is manifold, as it is reflected in the theoretical and methodological aspects of the study of the experiences of various countries, as well as in practical approaches and recommendations for the adaptation of these experiences to Ukrainian realities, modern approaches to the development of the potential of the industry, and state mechanisms for the regulation of tourism business entities. However, the problem of developing a comprehensive mechanism for the potential growth and regulation of businesses in different countries and incorporating it into the methodological framework of the domestic tourism industry during the post-conflict recovery period remains largely unresolved. Such a mechanism would help to create attractive tourism products to promote economic development and enhance the country's tourism experience.

Objectives of the article. The objective of this article is to present a methodology for the tourism industry, based on the analysis of potential avenues for business development and regulation in a range of countries. This approach aims to facilitate the adaptation of international experience to new domestic realities.

The main material of the study. The potential for the development of a country's tourism industry, among other indicators, is an indicator of the level of development of the regional socio-economic system. From the

perspective of a systems approach, the overall potential of a country's tourism industry can be conceptualised as the sum of the interconnected and interacting regional potentials that are mobilised in the country's tourism activities. While the comprehensive development of the tourism potential of specific areas is undoubtedly of great importance, it is also sensible to focus on the development of a particular region. It would be unwise, however, to prioritise only one tourism destination, as this could result in the formation of a single-vector structure in the region's tourism economy. Such a structure would be characterised by cyclical growth, increasing the risk of vulnerability and stagnation. In the long term, such an economic system is prone to degradation and depression as a result of the weakening of competitive forces. It is evident that competition represents a fundamental tenet of economic relations, prompting continuous endeavours by entities to enhance operational efficiency through the development and implementation of innovative technologies in the production of the tourism product.

The considerable development potential of the tourism industry is a defining characteristic of the majority of Ukrainian regions. However, the level of development and the effectiveness of the realisation of this potential vary significantly. It is frequently observed that the level of development of the tourism potential of a specific region is reflective of the overall socio-economic development of the country. The traditional approaches to regulating potential development, which initially aim to mitigate significant disparities between the potential and actual levels of tourism development in the country's regions, are often implemented in a manner analogous to the equalisation of socio-economic development, as evidenced by current practices in the levelling of budgetary provision levels [4–6]. The contemporary state of global tourism is characterised by the following features: firstly, tourism represents a distinct budget-generating sector of the national economy; secondly, transnational industry associations play an instrumental role in its development; thirdly, an infrastructure has been established; fourthly, a “typical” tourism service consumer profile has been created; and fifthly, new vectors for tourism business development are constantly emerging [7].

It is recommended that the conclusions drawn from foreign experience in regulating the tourism business be considered a valuable source of information for developing tourism potential at the local level. The adaptation of successful contemporary practices from a range of countries, coupled with the incorporation of local industry needs, will facilitate the creation of distinctive, unique and attractive tourism products. This, in turn, will foster the development of the country's tourism economy and enhance the overall experience.

The role of state regulation in the tourism industry is pivotal in the management and development of tourism potential. The primary functions of regulating the development potential of the tourism industry and tourism business are illustrated in Fig. 1.

The implementation of the principle of regulating the tourism industry's development potential by the state entails the recognition of tourism as a priority sector of the economy. The state plays a pivotal role in the advancement of the tourism industry, fostering its growth through transparent regulatory measures, fostering a conducive business environment, and identifying and supporting strategic priorities. The objectives of state regulation of the development potential of the tourism industry in different countries include: ensuring the rights of citizens to rest, freedom of movement and other rights during travel; creating conditions for activities aimed at educating, raising awareness and improving the health of tourists; developing the tourism industry, creating new jobs, increasing the income of the state and its citizens; promoting international contacts; preserving valuable tourist sites and ensuring the rational use of the country's natural and cultural resources [8]. In general, regulation implies direct intervention of the State in the activities of tourism industry entities, which is carried out through direct (administrative methods) and indirect (financial, credit, tax, currency, customs regulators of the tourism development potential) economic regulators. The models of the State regulation of the tourism industry development potential have been allocated, the main characteristics of which are presented in Fig. 2.

Unified forms and methods of state regulation, which are implemented through legislative and regulatory acts in the European Union, are applied to the potential for the development of the tourism industry (Fig. 3).

In order to restore the development potential of the tourism industry, it is necessary to address a number of issues. These include the condition of roads along tourist routes, the lack of organised parking spaces (especially near tourist attractions), insufficient road signage, the shortage of leisure and entertainment facilities for visitors, the lack of modern and comfortable hotels, an underdeveloped material base and weak infrastructure of the tourism industry, the unsatisfactory condition of various tourist attractions, and low service quality across all sectors of the industry. The tourism industry is characterised by a limited range of entertainment services, which results in their high cost. Furthermore, there is a lack of highly qualified and professional staff, insufficient promotion of regional tourism products in both domestic and foreign markets, a limited level of development in the area of additional

Figure 1. Functions of regulating the development potential of the tourism industry and tourism business in the country

Source: compiled on the basis of sources [2; 3; 7]

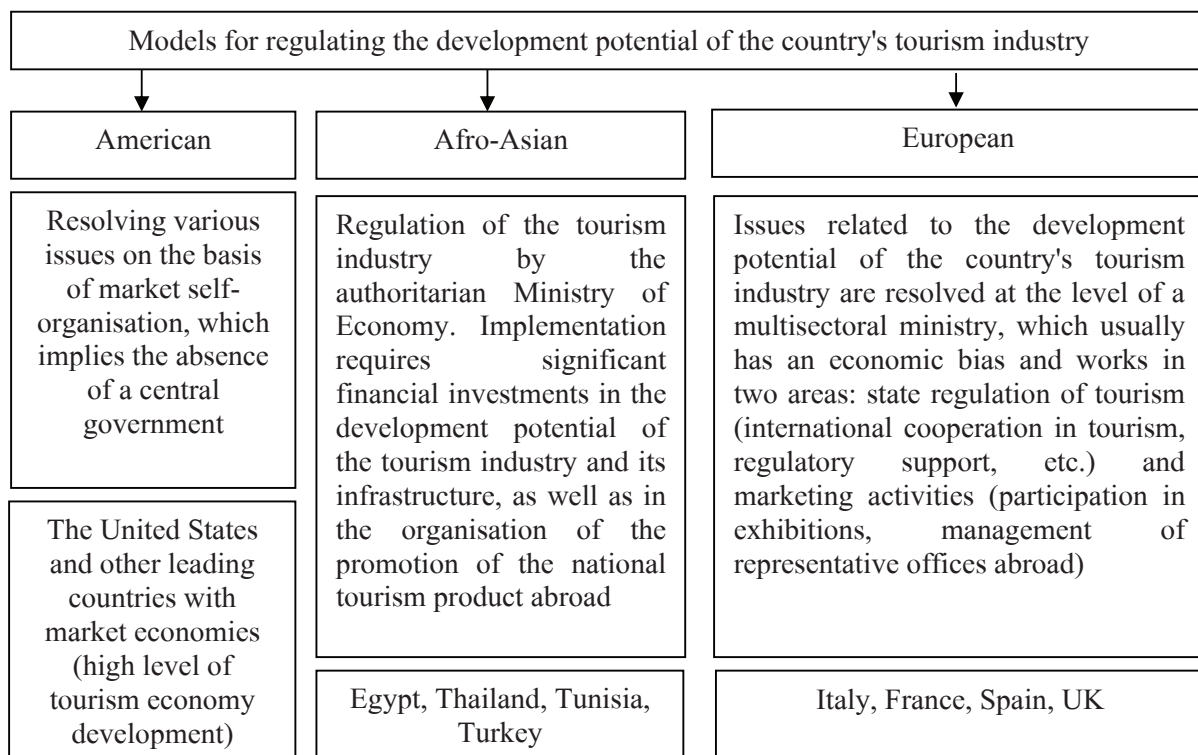

Figure 2. Models for regulating the development potential of the country's tourism industry

Source: compiled on the basis of sources [4; 7; 9]

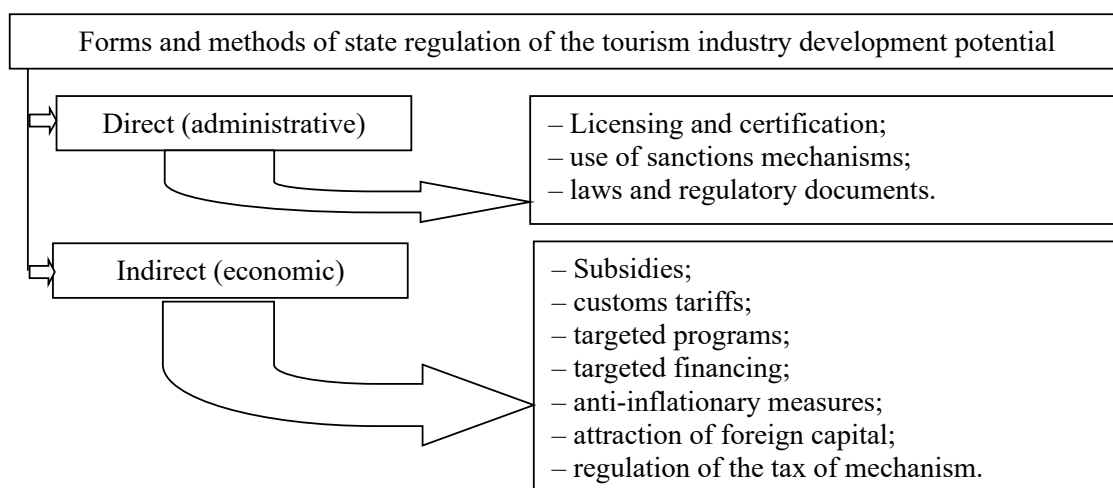

Figure 3. Forms and methods of state regulation of the tourism industry development potential (experience of the European Union countries)

Source: compiled on the basis of sources [4; 6; 9]

services (transport, guides with foreign language skills, tour guides), and an underdeveloped statistical accounting system, which makes it difficult to assess industry dynamics and calculate the budgetary effectiveness of state support for tourism development. Furthermore, there is a notable absence of involvement from entrepreneurs, non-profit organisations and volunteer groups in the tourism sector. To address these challenges, it is essential to enhance the following key areas: the inflow of investment into the hospitality sector; the workforce in hotels and travel agencies; the number of beds in the country’s collective accommodation facilities; and the volume of paid services provided to visitors by travel agencies and collective accommodation facilities.

Regulatory aspects of business and investment incentive mechanisms used in different countries and potentially useful for domestic practice can be adapted to Ukrainian realities (Table 1).

Studying the experience of other countries in the development and regulation of the tourism business is necessary for several reasons: 1) since independence, Ukraine has not formed a tourism management institution; 2) there is a tendency for the authorities to neglect these issues; 3) an effective legislative framework for the development of the tourism business has not been created; 4) there is an imbalance between the development of tourism resources and the use of the tourism potential of the regions; 5) the domestic tourism business sometimes even lags behind countries with significantly lower tourist attractiveness; 6) low level of investment in tourism development; 7) despite the fact that tourism is a priority industry, it lacks proper organisational and financial support from the state; 8) insufficient scientific support for the development of the tourism business. Thus, the rapid development of the tourism business in foreign countries makes it possible to study, use the experience gained and adapt it to the Ukrainian economy. Particular attention should be paid to the experience of countries with similar climatic conditions, resources, factors of socio-economic development, and so forth [9].

The world practice of managing the development of the tourism industry and regulating the activities of tourism business entities has led to the formation of three models (Table 2).

Model 3 is close to the EU model: state tourism administrations work in cooperation with local authorities and private business to attract financial resources from the private sector to implement public tasks, finding various mutually beneficial forms of cooperation and partnership [14].

An analysis of foreign experience in the functioning and development of the tourism business shows that key interactions between the state and tourism business entities are based on two main criteria, namely, financing and regulation, which allowed to create a matrix (Fig. 4).

It is important to note that there is no priority in the utilisation of any quadrant of the matrix. It is possible that a particular country may adapt one of these models in order to suit its specific conditions for the development of the tourism business. Conversely, the varying degrees of state intervention in regulating the tourism industry and market entities do not necessarily ensure stable and qualitative growth of the tourism business. In countries where the economic mechanism is stable and legislation is enacted with the interests of business in mind, the role of the state in regulating the tourism industry should be limited. It is clear that close cooperation

Table 1

Mechanism to stimulate investment and business activity in the tourism industry

Elements of the mechanism for stimulating business activity	Country of implementation
The goal is to protect the rights of investors	
Granting foreign investors the same rights as domestic companies	Turkey
Possibility of pre-trial termination of agreements	Brazil, USA
Access to all necessary corporate documents before and during court proceedings	Ireland, Israel, Japan, Sweden
Introduction of requirements for third-party expertise of agreements	Australia, Ireland
Ability to regulate the conclusion and approval of agreements	France, UK
The goal is to simplify the taxation system	
Introduction of preferential tax regimes and depreciation rates for investors	Greece, Spain
Special tax system for tourism development (tax exemption for investors from paying taxes from the beginning of their activities, with the grace period renewed during reconstruction or expansion)	Egypt
Ability to calculate tax payments independently	Canada, China, Turkey
Exemption of tourism investments from import duties for a long period	Panama
The goal is to simplify procedures with real estate and land plots	
Establishment by non-residents of secondary residences (within the hotel business) that do not require permanent residence of the owner	Spain, USA, France
Long-term lease of land plots (up to 50 years) for a small fee subject to the construction of a hotel (with tax exemption and interest-free lending)	Egypt, Tunisia, Turkey
Free acquisition of real estate and land plots by foreign investors with subsequent exemption from annual taxes and the possibility of obtaining residency status	Egypt
The goal is to simplify procedures related to construction work	
Implementation of the “single window” system	Chile, Hong Kong
Obtaining a building permit in a short time	Poland
Implementation of a system for reviewing construction documents based on risk factors and levels	Germany, Singapore

Source: compiled on the basis of sources [9–13]

Table 2

Models of regulation of business entities in the tourism industry (international experience)

Model	Regulatory body	The impact of the regulatory authority on business
Model 1	Absence of a central state tourism management body	Issues are resolved at the local level based on the principles of market self-regulation
Model 2	Presence of a strong and authoritative regulatory body	This body controls the resolution of all issues in the tourism sector
Model 3	Oversight by a multisectoral ministry of tourism	Global issues of state regulation and marketing activities

Source: compiled on the basis of sources [2; 14]

Funding / regulation		The level of regulation of the tourism business by the state		
		High	Medium	Low
Level of state funding for business development potential	High	Cuba, Greece, India, Morocco, France	Tunisia, Malta, New Zealand, Romania	Hungary, Kenya, Spain, Turkey,
	Medium	Egypt, Mexico	Indonesia	Jordan, Malaysia
	Low	Germany, Switzerland, UK	Austria, Finland	USA

Figure 4. Matrix “financing – regulation” in the context of interaction between the state and business entities in the tourism industry

Source: compiled on the basis of sources [3; 13–15]

between the state and business in the tourism industry makes sense in addressing key issues such as digital transformation, increased investment and sustainable development. Based on the study and analysis of tourism business development programmes in different countries, taking into account priorities, goals and various measures, a comprehensive set of methodological approaches to its development has been formed (Fig. 5).

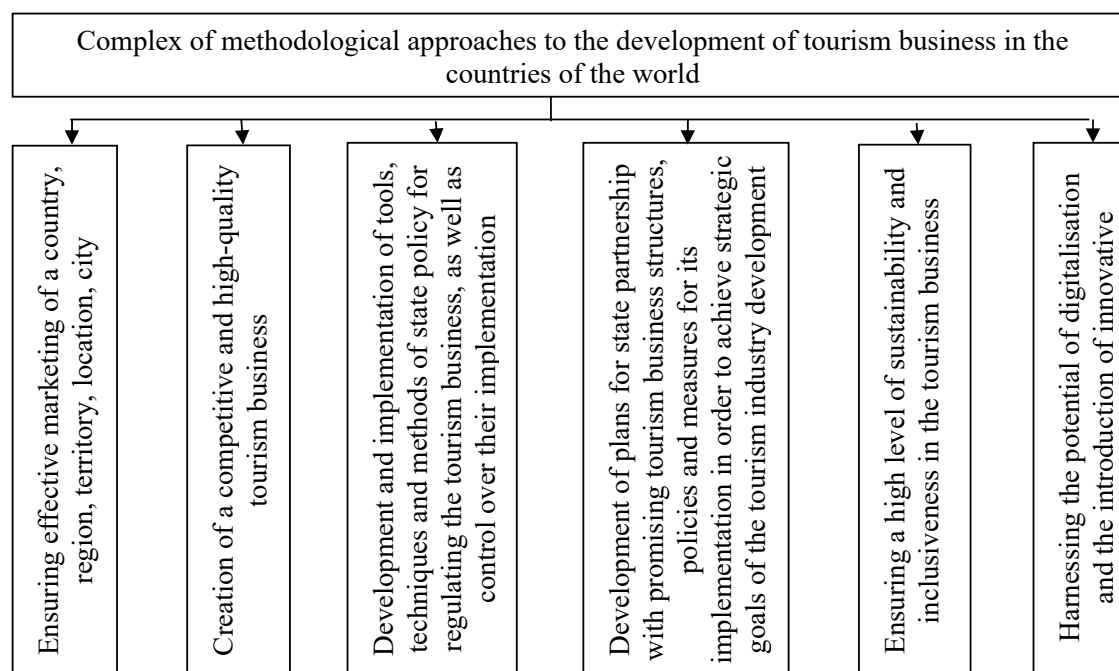

Figure 5. Complex of methodological approaches to the development of tourism business in the countries of the world

Source: compiled on the basis of sources [2; 8; 15]

It is determined that the key areas of business development are: investments in infrastructure, goods and services related to travel; regional development and encouragement of local communities to actively participate in the organisation of the tourism business; security; constant expansion of the range of tourist products as part of the country's integrated tourism product.

The organisational measures implemented by countries around the world to develop the tourism business and the experience that may be useful for Ukraine after the war are highlighted (Table 3).

The strategic priorities for the development of the country's tourism business are proposed: support for sustainable tourism development; increasing accessibility, taking into account the needs of the tourism business of Ukraine; responding to digital transformation; ensuring the operating environment, maintaining competitiveness.

Based on the analysis of international experience and best practices of the tourism industry in different countries of the world, the following promising proposals for the development of the tourism business potential have been developed for their adaptation to the conditions and implementation in Ukraine [16; 17]:

- Balancing and optimising the interaction between public and private sector partnerships through tourism development centres.
- Introduction of innovative mechanisms for financing business development.
- Ensuring digital and analytical transformations in the tourism sector, in particular, increasing the digital competence of Ukrainian tourism business entities: 1) providing corporate training to improve business competencies and significantly facilitate access to products through electronic channels; 2) improving the coverage, accessibility and content of online services; 3) promoting the development of digital business infrastructure in the country's tourism industry.
- Sustainable development of the competencies of local governments in managing the development, regulation and promotion of tourism business activity.
- Promotion of national territories, regions, cities, locations in the international tourism market and the global market for investment in the tourism industry.
- Post-war intensification of international business events and partnerships.
- Transformation of tourism marketing: 1) strengthening cooperation between business entities from different regions; 2) promoting foreign direct investment in the country through marketing communications; 3) preparing digital materials on nature tourism for tourism business entities.

Table 3

Organisational measures for the development of the tourism business in the countries of the world

Country	Organisational event or structure
1	2
Development and implementation of long-term policies, strategies and plans for the development of the tourism business	
Canada	A comprehensive long-term federal tourism development strategy that will provide a stable platform for sustainable and inclusive growth
Finland	A roadmap for the digitalisation of Finnish tourism
Germany	A centre of excellence in tourism to achieve the policy objectives of the federal government
Sweden	A project of cooperation between the government and the industry to study the impact of economic and social changes on the development of the tourism business
Addressing policy priorities to shape the future of the tourism business	
Australia	Regional tourism infrastructure development programmes to attract more tourists to regions outside major metropolises
Canada	Experience Fund to support investments in remote and rural areas
Croatia	The Tourism Development Fund to promote the development of infrastructure to support tourist attractions in less developed regions
Czech Republic	Regional coordinators to increase the competitiveness of tourism business entities at the regional level
Hungary	Priority areas of tourism development with the greatest potential for attracting foreign visitors
Morocco	Management structures are being adapted and modernised to decentralise services and develop tourism in the respective territories
Sweden	Swedish Agency for Economic and Regional Development (responsible for tourism)
Transition from sustainable tourism plans to actions to implement this concept in business	
Costa Rica	Social progress index to ensure that tourism becomes a positive force for the country's economic development
EU countries	The European Tourism Indicators System (ETIS) for sustainable destination management
Finland	National Tourism Strategy of Finland "Achieving more together – sustainable growth and renewal of Finnish tourism"
Ireland	Comprehensive audit of all aspects of sustainable tourism and tourism business development
Development of a tourist product	
Hungary	Priority areas of tourism business development with the greatest potential for large-scale and highly profitable tourism to attract foreign visitors
Norway	Certain pedestrian routes are "national" in terms of safety, accessibility and business activity
Poland	The Polish Tourism Brands project aims to create and promote packages of tourism products to strengthen the tourism offer
Promotion of skills development and employment opportunities, business organisation	
Croatia	A comprehensive approach to rethinking tourism management and transforming the national information infrastructure
Great Britain	Targeted digital skills training for small tourism businesses in planned tourism zones
Finland	Skills in virtual service management, analysis and development of digital solutions, the Internet of Things or digital operations management
Mobilisation of digital solutions for effective travel business management	
Bulgaria	Integrated tourism information system
Denmark	National strategy for processing data related to the tourism business
Sweden	The interagency project has taken over the responsibilities of the tourism business for data processing and maintaining contact with government agencies
Increasing productivity, innovation and investment	
Luxembourg	Annual competition of tourism projects
Portugal	Initiative to digitise and stimulate innovation and entrepreneurship
Spain	Innovations in diagnostics, planning and improvement of tourism business development

1	2
Improvement of tourism marketing in the domestic and foreign markets	
Hungary	The most profitable use of the domestic market by extending the season and promoting little-known destinations
Indonesia	The key areas of marketing activity at the national level, taking into account the segmentation of the domestic tourism market
Raising quality and sustainability standards in tourism	
Croatia	Rules for the mandatory classification of all types of accommodation facilities
France	The quality mark is awarded to tourism enterprises that participate in the long tourism value chain
Israel	Quality standards are encouraged on a voluntary basis and are seen as an important means of ensuring the quality of the tourism product

Source: compiled on the basis of sources [9–13]

– Development of year-round tourist flow by: 1) creating service structures within the framework of nature, wellness, gastronomy, cultural, sustainable tourism and the development of tourism products; 2) preparing an action plan to address the labour shortage in various sectors of the tourism industry; 3) analysing the impact of the war, the COVID-19 pandemic, and the postponement of public holidays and school holidays on the tourism industry.

The results of the study have shown that around the world, a number of specific priorities are key elements of the system of tourism business development in the country. In order to increase the efficiency of using the potential for business development in the tourism industry, it is advisable to study exemplary international initiatives and government measures, programmes, plans and strategies to support the industry. The result should be the realisation of the benefits and reduction of costs associated with the development of the domestic tourism business.

Conclusions. The study and adaptation of international experience in regulating the tourism business and development potential will facilitate the expansion of local tourism destinations in the country. The implementation of effective strategies from diverse international contexts can facilitate the improvement of tourism quality, attract a larger number of tourists, and stimulate the growth of the domestic tourism industry. The experience of countries around the world demonstrates that the methodology of the tourism industry, in terms of development potential and business regulation, can be based on aspects that are key to shaping the strategy for the country’s post-war business recovery. Nevertheless, the implementation of such experience necessitates adaptation to local conditions, specificities and needs. Cultural, socio-economic, and environmental factors should be taken into account, and active engagement with stakeholders, including government agencies, entrepreneurs, and local communities, is essential to maximise the impact of adapting foreign experience and support the realisation of the tourism industry’s development potential. In order to ensure the successful implementation of this experience, it is logical to conduct a thorough analysis of the principles of tourism industry management and to organise the activities of tourism business entities based on a client-oriented approach. This should be done by applying service quality management strategies and adapting international standards. The overarching objective is the comprehensive development of the tourism sector, which necessitates the provision of robust and sustained state support for tourism business entities, the formation of public-private partnerships on mutually beneficial terms, the delivery of high-quality education, and the international marketing of tourism services. A significant aspect of the tourism industry is the attraction of investment, which is essential for achieving an international standard. In this regard, it would be prudent for the state to define a set of incentives for investors. This direction offers considerable promise for future scientific developments.

REFERENCES:

1. Opanashchuk Yu. (2020) Turystychnyi biznes v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Tourist business in Ukraine: state and prospects of development]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy – Strategy of economic development of Ukraine*, vol. 46, pp. 188–195.
2. Kryvenkova R. (2019). Zarubizhnyi dosvid formuvannia turystychnoho potentsialu [Foreign experience of tourist potential formation], *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, vol. 4. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2002> (Accessed August 30, 2024).

3. Demko V. S., Svynous I. V. (2023) Potensial mizhnarodnoho spivrobitnytstva Ukrainy v heoekonomichnomu prostori turystychnoi haluzi [Potential of international cooperation of Ukraine in the geoeconomic space of the tourist industry]. *Zbirnyk naukovykh prats TDATU Dmytra Motornoho – Scientific Papers of Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University*, vol. 2(48), pp. 38–50.
4. Dombrov'ska S., Bilotil O., Pomaza-Ponomarenko A. (2016) Derzhavne rehulyuvannya turystychnoi haluzi Ukrayiny [State regulation of the tourism industry of Ukraine: monograph]. Kharkiv: NUTSZU, 196 p. (in Ukrainian)
5. Papp V. V., Boshota N. V. (2018) Vplyv turystychnoho biznesu na mistsevu ekonomiku [Influence of tourist business in the local economy]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, vol. 20, part 2, pp. 157–161.
6. Osoblyvosti formuvannya ta realizatsii turystychnoi polityky derzhavy: mizhnarodnyi, natsionalnyi, rehionalnyi dosvid [Peculiarities of formation and implementation of state tourism policy: international, national, regional experience: monograph]. (2013). Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 280 p. (in Ukrainian)
7. Singutskyy O. V. (2019) Derzhavna polityka rozvytku turyzmu: zarubizhnyi dosvid [State policy of tourism development: foreign experience]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannya – Public administration and customs administration*, vol. 4 (23), pp. 79–89.
8. Pleisan Kh. (2020) Retrospektyvnyi analiz rozvytku ta reformuvannya natsionalnoho turystychnoho rynku: zarubizhnyi dosvid i mozhyvosti adaptatsii v Ukraini [Retrospective analysis of development and reform of the national tourist market: foreign experience and possibilities of adaptation in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriya: Turyzm – Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts*, vol. 3(1), pp. 34–45.
9. Mozghova D. R., Zihunova I. S., Zigunov V. M. (2023) Dosvid krain YeS v orhanizatsii rehuliuвання turystychnoi diialnistiu [Experience of EU countries in organizing the regulation of tourist activities]. *Aktualni pytannia u suchasni nauki – Current issues in modern science*, vol. 1(7), pp. 203–215.
10. Honcharenko N. I., Skliarenko Ya. P. (2017) Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia turystychnoi polityky Yevropeiskoho Soiuzu [Theoretical and methodological foundations of the study of tourism policy of the European Union]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina – V.N. Karazina Bulletin of Kharkiv National University*, vol. 6, pp. 161–166.
11. Podlepina P. O. (2013) Zakordonnyi dosvid orhanizatsii turyzmu na suchasnomu etapi (na prykladi Ispanii) [Foreign experience of tourism organization at the present stage (on the example of Spain)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina – V.N. Karazina Bulletin of Kharkiv National University*, vol. 1086, pp. 169–174.
12. Shamara I., Yevtushenko O., Salabai A. (2020) Zarubizhnyi dosvid rozvytku industrii turyzmu Hretsii ta mozhyvosti yoho vykorystannia v Ukraini [Foreign experience in the development of the tourism industry in Greece and the possibility of its use in Ukraine]. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina – V.N. Karazina Bulletin of Kharkiv National University*, vol. 11, pp. 140–148.
13. UNWTO Tourism Dashboard (2023) Insights on key performance indicators for inbound and outbound tourism at the global, regional & national levels. Available at: <https://www.unwto.org/unwto-tourismdashboard> (accessed August 31, 2024).
14. Trusova N. V., Cherniavska T. A., Pasiaka S. R., Hranovska V. Hr., Prystemskyi O.S., Demko V. S. (2020) Innovative clustering of the region in the context of increasing competitive positions of the enterprises of the tourist-recreational destination. *GeoJournal of Tourism and Geosite*, vol. 33(3), pp. 1126–1134.
15. Tsviliy S., Ogloblina V., Demko V., Pavliuk A., Pisetskyi M. (2023) Potential of international cooperation of Ukraine in the geoeconomic space of the tourist industry. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, vol. 49(3), pp. 946–961.
16. Tsviliy S. M. (2024) Stratehiia vidnovlennia potentsialu mizhnarodnoho spivrobitnytstva ukrainskoi industrii turyzmu v kryzovykh umovakh heoekonomichnoho prostoru [The strategy of restoring the potential of international cooperation of the Ukrainian tourism industry in the crisis conditions of the geo-economic space]. *Perspektyvy efektyvnykh upravlynskykh rishen u biznesi ta proiektakh: kolektyvna monohrafiia* [Perspectives of effective management solutions in business and projects: a collective monograph] / In M. D. Baldghi. Kyiv. Pp. 518–566. (in Ukrainian)
17. Zaitseva V. M. (eds.) (2017) Industriia hostynnosti v Ukraini: stan i tendentsii rozvytku [Hospitality industry in Ukraine: state and trends]. Zaporizhzhya: Prosvita, 240 p. (in Ukrainian)
18. Yurchenko Yu. (2016) Mekhanizm adaptatsii zakordonnoho dosvidu turystychnoi diialnosti v ekonomiku Ukrainy [Mechanism adaptation of foreign experience tourist activity in the economy of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, vol. 12, pp. 13–18.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Опанащук Ю.Я. Туристичний бізнес в Україні: стан та перспективи розвитку. *Стратегія економічного розвитку України*. 2020. № 46. С. 188–195.
2. Кривенкова Р.Ю. Зарубіжний досвід формування туристичного потенціалу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 4. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=2002> (дата звернення: 30.08.2024).
3. Демко В., Свиноус І. Потенціал міжнародного співробітництва України в геоекономічному просторі туристичної галузі. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2023. № 2(48). С. 38–50.
4. Домбровська С.М., Білотіл О.М., Помаза-Пономаренко А.Л. Державне регулювання туристичної галузі України: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2016. 196 с.

5. Папп В.В., Бошота Н.В. Вплив туристичного бізнесу на місцеву економіку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 20. Частина 2. С. 157–161.
6. Особливості формування та реалізації туристичної політики держави: міжнародний, національний, регіональний досвід: монографія / кол. авт., за ред. А. Ю. Парфіненка. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 280 с.
7. Сінгуцький О.В. Державна політика розвитку туризму: зарубіжний досвід. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 4 (23). С. 79–89.
8. Плещан Х. Ретроспективний аналіз розвитку та реформування національного туристичного ринку: зарубіжний досвід і можливості адаптації в Україні. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2020. № 3(1). С. 34–45.
9. Мозгова Д.Р., Зігунова І.С., Зігунов В.М. Досвід країн ЄС в організації регулювання туристичною діяльністю. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 1(7). С. 203–215.
10. Гончаренко Н.І., Склярєнко Я.І. Теоретико-методологічні основи дослідження туристичної політики Європейського Союзу. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. 2017. № 6. С. 161–166.
11. Подлепіна П.О. Закордонний досвід організації туризму на сучасному етапі (на прикладі Іспанії). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2013. № 1086. С. 169–174.
12. Шамара І.М., Євтушенко О.В., Салабай А.А. Зарубіжний досвід розвитку індустрії туризму Греції та можливості його використання в Україні. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. 2020. Вип. 11. С. 140–148.
13. UNWTO Tourism Dashboard. Insights on key performance indicators for inbound & outbound tourism at the global, regional & national levels. 2023. URL: <https://www.unwto.org/unwto-tourism-dashboard> (дата звернення 31.08.2024).
14. Trusova N.V., Cherniavska T.A., Pasička S.R., Hranovska V.Hr., Prystemskyi O.S., Demko V.S. Innovative clustering of the region in the context of increasing competitive positions of the enterprises of the tourist recreational destination. *GeoJournal of Tourism and Geosites*. 2020. Vol. 33(3). P. 1126–1134.
15. Tsviliy S., Ogloblina V., Demko V., Pavliuk A., Pisetskyi M. Potential of international cooperation of Ukraine in the geoeconomic space of the tourist industry. *GeoJournal of Tourism and Geosites*. 2023. № 49(3). P. 946–961.
16. Цвілій С.М. Стратегія відновлення потенціалу міжнародного співробітництва української індустрії туризму в кризових умовах гео економічного простору. *Перспективи ефективних управлінських рішень у бізнесі та проєктах: колективна монографія* / За наук. ред. проф. М. Д. Балджи. Київ: ФОП Гуляєва В.М., 2024. С. 518–566.
17. Індустрія гостинності в Україні: стан і тенденції розвитку / за заг. ред. В.М. Зайцевої. Запоріжжя: Просвіта, 2017. 240 с.
18. Юрченко Ю.Ю. Механізм адаптації закордонного досвіду туристичної діяльності в економіку України. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 13–18.

UDC 338.48:379.85

JEL M38, Z32, Z38

Sergiy Tsviliy, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor at the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business, National University Zaporizhzhia Polytechnic. **Tourism industry methodology: potential for business development and regulation in countries of the world.**

The article presents a substantiated methodology for the tourism industry, based on an analysis of the potential for business development and regulation in countries around the world. The functions of regulating the development potential of the tourism industry and the country's tourism business are presented in summary form. The regulatory aspects of the mechanism for stimulating entrepreneurial and investment activity are examined. The article presents models of regulation for business entities operating in the tourism industry. The “financing – regulation” matrix was constructed in the context of the interaction between the state and business entities in the tourism industry. A multifaceted methodology for the advancement of tourism enterprises on a global scale has been established. The paper proceeds to set out a series of strategic priorities for the development of the country's tourism business. Proposals regarding the potential for the development of the tourism business sector have been formulated.

Keywords: world experience, tourism business, development potential, digital transformation, methodology, regulatory measures, state, investments.

УДК 338.48:379.85

JEL M38, Z32, Z38

Цвілій Сергій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу, Національний університет «Запорізька політехніка». **Методологія індустрії туризму: потенціал розвитку та регулювання бізнесу в країнах світу.**

В статті обґрунтовано методологію індустрії туризму на основі вивчення потенціалу розвитку та регулювання бізнесу в країнах світу для адаптації зарубіжного досвіду до нових вітчизняних реалій. Розкрито характерні риси сучасного стану розвитку індустрії туризму у світі. Узагальнено основні функції регулювання потенціалу розвитку індустрії туризму та туристичного бізнесу країни. Охарактеризовано моделі ре-

гулювання потенціалу розвитку індустрії туризму країни на державному рівні. Згруповано форми та методи державного регулювання потенціалу розвитку індустрії туризму (досвід країн Європейського Союзу). Складено перелік проблем, які треба вирішити для відтворення потенціалу розвитку індустрії туризму. Розглянуто регулюючі аспекти механізму стимулювання підприємницької і інвестиційної активності з позиції їх реалізації в країнах світу, й які можуть бути корисні у вітчизняній практиці та адаптовані до реалій України. Представлено моделі регулювання діяльності різних суб'єктів бізнесу в індустрії туризму (досвід країн світу). Побудовано матрицю «фінансування – регулювання» в контексті взаємодії держави та суб'єктів бізнесу в індустрії туризму. Доведено, що співпраця держави та бізнесу в індустрії туризму має сенс щодо вирішення ключових проблем: цифрова трансформація, зростання інвестицій, стійкий розвиток. Сформовано комплекс методичних підходів відносно розвитку туристичного бізнесу в країнах світу з точки зору пріоритетів, цілей, заходів. Узагальнено організаційні заходи щодо розвитку туристичного бізнесу в країнах світу. Запропоновано стратегічні пріоритети розвитку туристичного бізнесу країни: підтримка сталого розвитку туризму; реагування на цифрову трансформацію; зростання доступності з урахуванням потреб туристичного бізнесу країни; забезпечення операційного середовища, підтримка конкурентоспроможності. Розроблено перспективні пропозиції щодо потенціалу розвитку туристичного бізнесу. Результати дослідження довели, що у світі цілий ряд пріоритетів є елементом системи розвитку туристичного бізнесу країни. Наукові доробки будуть мати перспективу у напрямку вивчення пільг для інвесторів в туризмі.

Ключові слова: світовий досвід, туристичний бізнес, потенціал розвитку, цифрова трансформація, методологія, регулюючі заходи, держава, інвестиції.

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

УДК 330.3:332
JEL O13, Q53

DOI: 10.26906/EiR.2024.3(94).3480

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Капраль Андрій Романович*, аспірант
кафедри екологічної економіки та бізнесу
Національний лісотехнічний університет України

*ORCID 0009-0002-4399-3666

© Капраль А.Р., 2024

*Стаття отримана редакцією 07.08.2024 р.
The article was received by editorial board on 07.08.2024*

Вступ. Екологічні проблеми, такі як забруднення повітря, води і ґрунту, безпосередньо впливають на здоров'я людей. Львівська область, як і багато інших регіонів, стикається з проблемами забруднення побутовими відходами. Екологічні проблеми можуть мати значні економічні наслідки, впливаючи на туризм, сільське господарство і загальний рівень життя в громадах. Зниження якості довкілля може призвести до втрат у цих секторах, а також до збільшення витрат на охорону здоров'я. Розробка екологічних стратегій розвитку допомагає створити більш здорове і привабливе середовище для життя та бізнесу, що сприяє економічному зростанню та соціальному благополуччю. Таким чином, дослідження екологічних аспектів розвитку територіальних громад Львівської області є важливим для забезпечення сталого і здорового майбутнього, як для природного середовища, так і для жителів територіальних громад регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки можна спостерігати багато праць вітчизняних та зарубіжних вчених у яких розкрито напрями розвитку громад з врахуванням концепцій сталого розвитку. Зокрема, Іртищева І., Стройко Т., Стегней М. [1] акцентували увагу на ролі екологічного моніторингу у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад, Сміт Дж. [2] розглядав концепцію сталого розвитку територіальних громад з точки зору екологічних аспектів, зокрема в контексті американських міст. Коваленко М.А. [3] досліджував формування екологічної інфраструктури у міських агломераціях та її вплив на якість життя населення. Браун Т. і Грін Л. [4] фокусували увагу на зв'язку між урбаністичною екологією та добробутом громади, включаючи аналіз різних екологічних ініціатив у містах.

Основні екологічні проблеми, що впливають на розвиток територіальних громад в Україні висвітлено в працях Литвина С.В. [5], Чорного О.Ю. [6; 7] та Халл З. [8]. Праці Петрик І.В., Горобець К.О., Даценко М.Д. [9] та Фіцджеральд А. [10] націлені на напрями розвитку екологічної інфраструктури міських агломерацій, дослідження впливу змін навколишнього середовища на соціально-економічний розвиток територіальних громад, екологічні наслідки урбанізації.

Більш ґрунтовно, акцентуючи увагу на проблемах забруднення та екологічного стану Львівської області, проводилися дослідження вітчизняними науковцями. Васькін Р.А., Васькіна І.В. [11] доводять високі рівні забруднення повітря в Україні. Дослідження авторів вказує на перевищення гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин, що потребує заходів для покращення якості повітря. Хаєцький Г. [12] розглядає проблеми забруднення вод річок. Результати їх досліджень доводять необхідність поліпшення системи очищення стічних вод і контролю за забруднювачами. При цьому Валюх А.М., Зайцев Д.Б., Якимчук А.Ю. [13] розглядають успішні кейси співпраці з місце-

вими громадами з метою відтворення природного капіталу. В.І. Бондаренко і Л.О. Лісовська [14] досліджуючи зміни в кліматичних умовах і їхній вплив на місцеві екосистеми акцентували увагу на зміни температури і опадів, що впливають на флору і фауну регіону. У працях Бочко О.Ю., Бочко О.І., Любки В.В. [15] обґрунтовано парадигму диференціації розвитку сільських територій з урахуванням фінансового аспекту.

Загалом цей аналіз показує актуальність екологічних досліджень у Львівській області, підкреслює важливість розробки і впровадження ефективних екологічних стратегій для покращення якості довкілля та забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявний арсенал досліджень в напрямі теоретико-практичних аспектів розвитку територіальних громад, потребують більш детального вивчення екологічні напрями розвитку територіальних громад Львівської області.

Мета статті полягає у проведенні дослідження кількості та діяльності територіальних громад Львівської області та обґрунтуванні зменшенні екологічних впливів на навколишнє середовище, зокрема зменшенню негативного впливу побутових відходів на довкілля.

Основний матеріал і результати. Територіальні громади Львівської області відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку регіону та забезпеченні добробуту його жителів. З реформою децентралізації в Україні, яка розпочалася у 2014 році, територіальні громади отримали нові можливості для самостійного управління наявними ресурсами та розвитку своїх територій.

Територіальні громади Львівської області характеризуються різноманітністю природних умов, серед яких гірські райони Карпат, річкові долини та ліси. Це створює як унікальні можливості, так і виклики для розвитку. Наприклад, громади можуть використовувати природні ресурси для розвитку туризму, сільського господарства та екоініціатив. Водночас збереження навколишнього середовища та сталого використання природних ресурсів є критично важливими для забезпечення довгострокового розвитку. Загальна характеристика територіальних громад Львівської області представлена в табл. 1.

За даними табл. 1, найбільшу чисельність населення мають міські громади, зокрема Дрогобицька (121,778 осіб), Червоноградська (89,315 осіб) та Яворівська (52,232 осіб). Міські громади також відзначаються найбільшими площами, зокрема, Червоноградська (708.6 кв. км) і Сокальська (676.5 кв. км).

Серед селищних і сільських громад, найбільша чисельність населення зберігається у громадах, таких як Східницька (16,360 осіб) і Заболотцівська (6,242 осіб), хоча їх площа значно менша в порівнянні з міськими громадами. Селищна громада Гніздичівська має площу всього 105.9 кв. км і населення 7,118 осіб, що є значно меншим порівняно з великими міськими громадами.

Розподіл за районами показує, що Львівський район має найбільшу кількість громад, включаючи різні типи, такі як міські, селищні й сільські. Червоноградський та Дрогобицький райони також представлені численними громадами, в основному міськими. Це вказує на різноманітність в управлінні та розвитку територій у Львівській області.

Відмітимо, що ефективне управління територіальними громадами Львівщини потребує комплексного підходу, що враховує екологічні, економічні та соціальні аспекти розвитку. Цього можна досягти шляхом впровадження стратегій сталого розвитку, які включають активну участь громадян, інноваційні підходи до управління ресурсами та співпрацю між різними рівнями влади.

Окремі територіальні громади здійснюють активні дії в напрямі покращення екологічного стану. Наприклад, 8 міських територіальних громад Львівщини, зокрема в межах міст Львівської, Бориславської, Дрогобицької, Трускавецької, Пустомитівської, Східницької, Новороздільської та Городоцької підписали меморандум щодо будівництва регіонального полігону для сміття [17].

У 2022–2023 рр. Бориславська та Самбірська громади Львівської області взяли участь у навчальній програмі «Кроки для спеціалістів: Управління відходами», яку ініціювала «U-LEAD з Європою». Програма мала на меті покращення управління відходами на місцевому рівні. Ініціатива спрямована на надання необхідних знань та навичок місцевим урядовим структурам, щоб вони змогли ефективніше впроваджувати сучасні практики управління відходами, від упорядкування збору та вивезення до їх подальшої переробки або утилізації. Програма включає навчання учасників у питаннях логістики відходів, звітності, моніторингу і контролю за виконанням стандартів з екології, що дозволяє забезпечити ефективність управління цим сектором. Крім того, програма сприяла створенню платформи для обміну досвідом між різними муніципалітетами Львівської області та іншими регіонами, що сприяє підвищенню кооперації та розширенню круга партнерів

Загальна характеристика територіальних громад Львівської області

Територіальні громади	Район	Тип громади	Кількість населених пунктів	Площа територіальної громади, кв. км	Чисельність населення, осіб
Белзька	Червоноградський	міська	24	464,5	14664
Бориславська	Дрогобицький	міська	7	159,2	39199
Бродівська	Золочівський	міська	51	609,6	39471
Бібрська	Львівський	міська	46	435,4	16694
Великолюбінська	Львівський	селищна	16	132,4	9473
Великомостівська	Червоноградський	міська	17	314,5	16055
Глинянська	Львівський	міська	19	223,0	9621
Гніздичівська	Стрийський	селищна	13	105,9	7118
Городоцька	Львівський	міська	39	375,9	39691
Добромильська	Самбірський	міська	37	293,9	19868
Добротвірська	Червоноградський	селищна	20	199,0	11368
Дрогобицька	Дрогобицький	міська	34	426,2	121778
Жидачівська	Стрийський	міська	18	178,4	17682
Заболотцівська	Золочівський	сільська	19	235,3	6242
Зимноводівська	Львівський	сільська	5	30,9	19658
Золочівська	Золочівський	міська	67	630,7	49243
Красненська	Золочівський	селищна	18	215,7	16951
Лопатинська	Червоноградський	селищна	28	410,0	12198
Моршинська	Стрийський	міська	14	122,2	14388
Новороздільська	Стрийський	міська	10	100,8	36945
Оброшинська	Львівський	сільська	6	49,8	7661
Перемишлянська	Львівський	міська	59	584,0	23787
Пустомитівська	Львівський	міська	10	95,7	15204
Рава-Руська	Львівський	міська	46	318,1	25694
Радехівська	Червоноградський	міська	42	708,6	33264
Ралівська	Самбірський	сільська	23	229,3	13061
Рудківська	Самбірський	міська	34	302,8	25339
Самбірська	Самбірський	міська	5	42,2	36979
Сокальська	Червоноградський	міська	60	676,5	52081
Солонківська	Львівський	сільська	21	174,4	13391
Старосамбірська	Самбірський	міська	26	335,8	21173
Судовошишнянська	Яворівський	міська	19	142,7	12776
Східницька	Дрогобицький	селищна	22	414,3	16360
Трускавецька	Дрогобицький	міська	8	207,9	39375
Турківська	Самбірський	міська	25	398,8	22529
Ходорівська	Стрийський	міська	44	333,0	24402
Червоноградська	Червоноградський	міська	14	228,1	89315
Щирецька	Львівський	селищна	17	114,5	11696
Яворівська	Яворівський	міська	82	834,7	52232

Джерело: [16]

у сфері управління відходами. Такі ініціативи сприяють не лише зменшенню негативного впливу відходів на довкілля, а й забезпечують сталість екологічних практик у регіоні, що є ключовим аспектом сталого розвитку території.

Відмітимо коливання рівня побутових відходів в межах Львівської області за 2000–2023 рр. (рис. 1)

За даними рис. 1 рівень побутових відходів в межах Львівської області у 2022 р. був найменшим, а найвищим – у 2023 р. Питома вага рівня побутових відходів Львівської області в структурі України представлена в табл. 2.

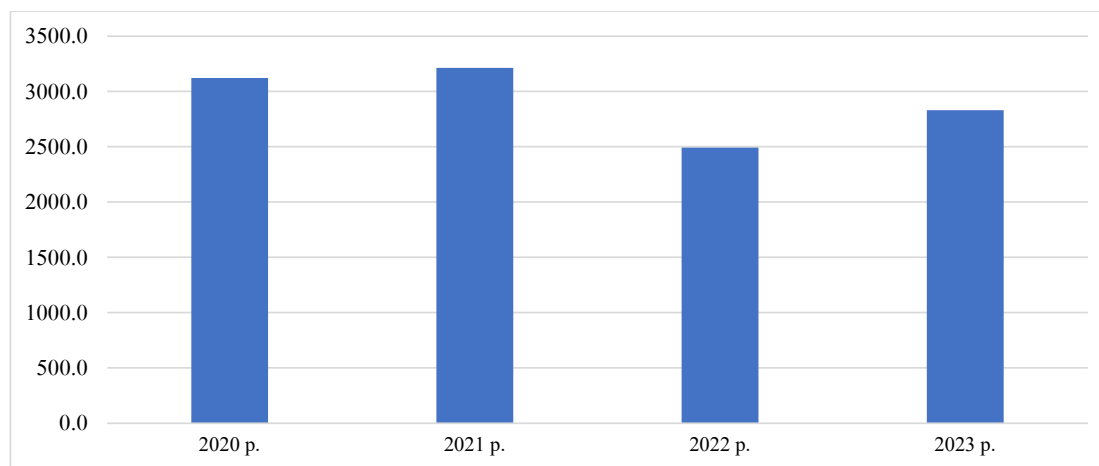

Рис. 1. Динаміка рівня побутових відходів в межах Львівської області

Джерело: сформовано автором на основі [18]

Аналізуючи дані рівня побутових відходів у Львівській області в структурі України за 2020–2023 роки, можна простежити деякі основні тенденції. Загальний обсяг відходів в Україні демонструє зростання з 2020 р. по 2021 р. (з 462 373,5 до 493 271,1 тис. тонн), після чого різко знизився в 2022 р. і 2023 р. (до 203 587,6 і 176 276,6 тис. тонн). Цей спад, ймовірно, зумовлений економічними та політичними факторами, такими як спад промислової діяльності через економічну кризу та війну в Україні, що призвело до зменшення виробництва та, як внаслідок, відходів.

З 2020 р. по 2021 р. кількість відходів у Львівській області дещо зросла (з 3121,1 до 3212,2 тис. тонн), але в 2022 році зменшилася до 2492,2 тис. тонн, а у 2023 році знову зросла до 2830,4 тис. тонн. Зміну у 2022 році можна пояснити зусиллями місцевої влади щодо покращення поводження з відходами та зростанням екологічної свідомості населення, а також впливу національних економічних факторів. Зростання у 2023 році може свідчити про часткове відновлення економічної активності та міграційних процесів, які збільшують кількість відходів у регіонах.

Питома вага Львівської області у структурі відходів України з 2022 р. по 2023 р. значно зросла (з 1,224% до 1,605%), що вказує на зменшення відходів в інших регіонах України. Така ситуація може бути наслідком переходу Львівської області на більш збалансовані методи поводження з відходами та впровадження нових технологій переробки, які зменшують загальну кількість побутових відходів, а також ефективними етапами реалізації регіональної стратегії управління відходами.

Однією зі складових частин підготовки регіональної стратегії управління відходами є аналіз морфологічного складу побутових відходів. Подібну роботу у спільному проєкті «Дослідження стану сектору управління твердими побутовими відходами під час російської агресії в Україні у приймаючих громадах» проводили ГО «Нуль відходів Львів» [18]. Морфологічний склад ТПВ за фракціями та відібраної проби масою 300 кг у м. Львів подано на рис. 2.

Відмітимо, що уже сьогодні чинне законодавство вимагає від громад напрацювання комплексних планів управління відходами, однак фрагментарні рішення на рівні однієї громади не здатні забезпечити загальне вирішення проблеми [20]. Відтак, в межах розробленого проєкту «Плану управління відходами Львівської області» передбачено поділ регіону на 5 кластерів. При цьому виокремлено об-

Таблиця 2

Питома вага рівня побутових відходів Львівської області в структурі України, 2020–2023 рр.

Рік	Україна	Львівська обл	Питома вага України в структурі Львівської області, %
2020р.	462373,5	3121,1	0,675
2021р.	493271,1	3212,2	0,651
2022р.	203587,6	2492,2	1,224
2023р.	176276,6	2830,4	1,605

Джерело: сформовано автором на основі [18]

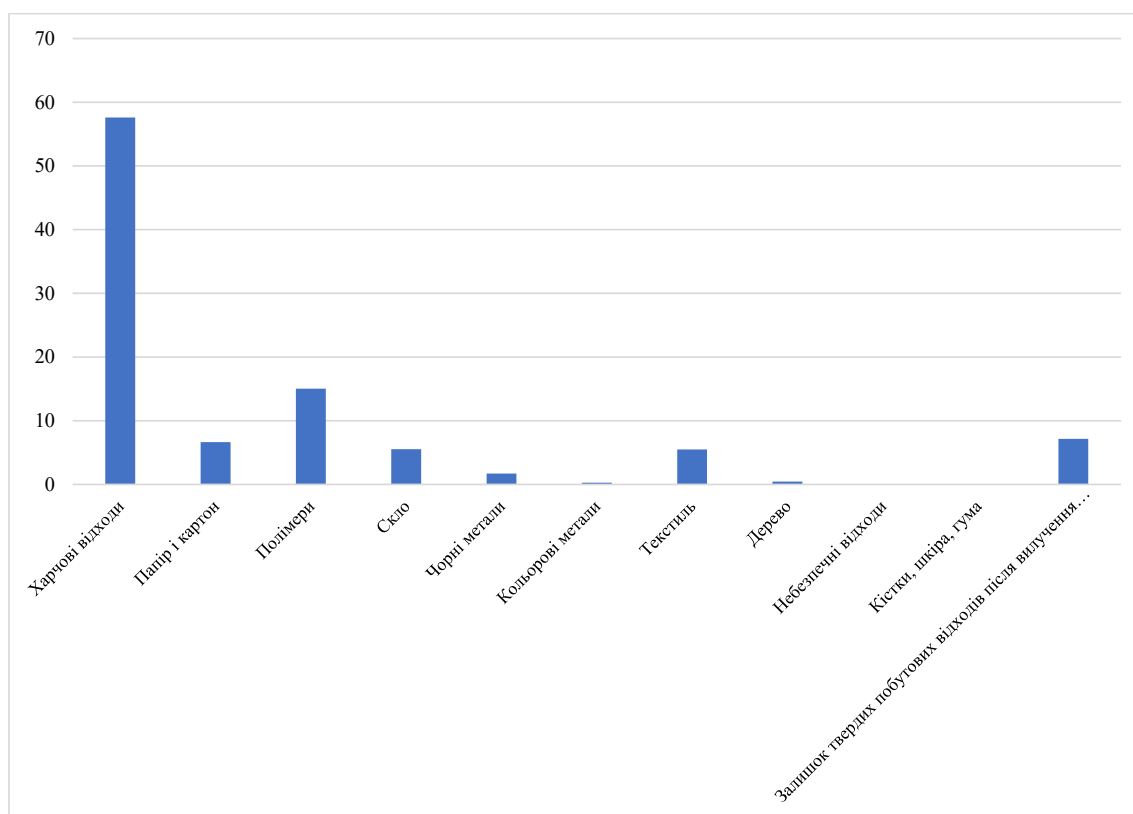

Рис. 2. Морфологічний склад ТПВ за фракціями та відібраної проби масою 300 кг у м. Львів

Джерело: за даними [19]

ласний центр та навколишні території в окремі кластери. Такий підхід сприятиме визначенню рамки для співпраці між громадами в межах агломерації з питань управління відходами.

Висновки. Територіальні громади Львівської області демонструють значну різноманітність у своїй демографії та географічному охопленні. Найбільші за чисельністю населення є міські громади: Дрогобицька, Червоноградська, і Яворівська, які мають значні територіальні площі. Це відрізняє їх від селищних і сільських громад, які хоч і мають меншу чисельність населення та площу, але відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку області. Львівський район має найбільшу кількість громад, що включають різні типи територіальних утворень.

Розвиток територіальними громадами Львівщини відбувається з урахуванням комплексного підходу, який враховує екологічні, економічні, та соціальні аспекти. Важливими кроками в цьому напрямі є підписання меморандуму щодо будівництва регіонального полігону для сміття кількома міськими громадами та участь у навчальній програмі «Кроки для спеціалістів: Управління відходами». Ці ініціативи спрямовані на покращення управління відходами, розвиток екологічної інфраструктури та залучення громадян до процесів прийняття рішень, що є ключовими аспектами для сталого розвитку регіону.

Аналіз динаміки відходів у Львівській області за 2020–2023 роки вказує на коливання обсягів відходів, що може бути пов'язане з економічними та політичними чинниками, такими як економічна криза та війна в Україні, які вплинули на промислову діяльність і, відповідно, на кількість відходів. Зменшення відходів у 2022 році та зростання у 2023 році свідчать про зміни у місцевій політиці поводження з відходами та екологічній свідомості населення, а також про відновлення економічної активності. Зростання питомої ваги Львівської області у структурі відходів України може вказувати на впровадження ефективніших методів переробки та управління відходами, що сприяє сталому розвитку регіону.

Для ефективного зменшення побутових відходів у Львівській області можна виділити кілька основних напрямків. Перш за все, важливо розвивати систему сортування відходів на домогосподарствах та організувати доступні пункти збору вторсировини. Встановлення контейнерів для роздільного збору (папір, пластик, скло, метал) сприятиме збільшенню кількості перероблених матеріалів та зменшен-

ню відходів, що потрапляють на звалища. Освітні кампанії про переваги роздільного збору відходів, а також про можливості їх повторного використання, мають стати регулярними та цілеспрямованими, щоб підвищити екологічну свідомість громадян.

Другий важливий напрям — це підтримка та розвиток місцевих ініціатив з переробки відходів. Залучення інвестицій в технології переробки та будівництво нових заводів допоможе створити замкнений цикл використання ресурсів. Також корисним буде впровадження програм управління органічними відходами, які можуть перетворюватись у компост для місцевого сільського господарства. Підтримка малих та середніх підприємств, що займаються інноваціями у сфері утилізації відходів, може стати каталізатором змін у цій області, забезпечуючи стійкий розвиток регіону.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є обґрунтування кластерної системи територіальних громад та її впровадження в межах Львівської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іртишева І., Стройко Т., Стегней М. Моніторинг екологічно сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2014. URL: https://ecops.kiev.ua/files/2014/31_IRTYSHCHEVA.pdf (дата звернення 20.07.2024).
2. Smith J. Sustainable Community Development: An Environmental Perspective. New York: Springer, 2018. 350 p.
3. Коваленко М.А. Розвиток екологічної інфраструктури в міських агломераціях. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021. 250 с.
4. Brown T., Green, L. Urban Ecology and Community Well-Being. London: Routledge, 2021. 280 p.
5. Литвин С.В. Проблеми та рішення в сфері екологічної політики на місцевому рівні. Дніпро: Видавництво ДНУ, 2018. 240 с.
6. Чорний О.Ю. Екологічні проблеми і управління природними ресурсами в Україні. Харків: Фоліо, 2020. 280 с.
7. Бочко О.Ю. Дослідження розвитку сільських територій Закарпатської області в умовах євроінтеграційних процесів. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. № 7 (296). С. 17–22.
8. Hull Z. Does the idea of the sustainable development show a new vision of the development of the civilization? *Problemy Ekorozwoju*. 2007. № 1(2). P. 49–57.
9. Петрик І.В., Горобець К.О., Даценко М.Д. Особливості місцевого економічного розвитку об'єднаних територіальних громад. *Держава та регіони*. 2022. № 1 (124). С. 41–45.
10. Fitzgerald A. Ecological Impacts of Urbanization and Community Responses. Toronto: University of Toronto Press, 2019. 310 p.
11. Васькін Р.А., Васькіна І.В. Аналіз динаміки забруднення атмосферного повітря України викидами автотранспорту *Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського*. 2009. Вип 5 (58). С. 109–112.
12. Хаєцький Г. Стан якості води річки Південний Буг у межах Вінницької області. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. 2022. № 1. URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/eco-pa/article/view/7> (дата звернення: 24.06.2024).
13. Валюх А.М., Зайцев Д.Б., Якимчук А.Ю. Роль міжнародних організацій у сфері збереження й відтворення природного капіталу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/12.pdf (дата звернення: 24.06.2024).
14. Курилюк О.М., Клименко О. М., Статник І.І. Регіональні особливості прояву глобального потепління на території Рівненської області та їх вплив на водні екосистеми. *Вісник Національного університету водного господарства*. 2018. Вип. 1 (81). С. 100–110. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/14675/1/Vs8110%20%D0%B7%D0%B0%D1%85.pdf> (дата звернення: 24.06.2024).
15. Бочко О.Ю., Бочко О.І., Любка В.В. Парадигма диференціації розвитку сільських територій з урахуванням фінансового аспекту. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2023. № 11–12 (312–313). С. 184–191.
16. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua> (дата звернення: 20.06.2024)
17. 8 міст Львівщини підписали меморандум щодо будівництва регіонального полігону для сміття. 2019. URL: <https://lv.suspilne.media/news/18210> (дата звернення: 20.06.2024).
18. ГО «Нуль відходів Львів». URL: <https://zerowastelviv.org.ua/eksperty-obgovoryly-yak-gromadam-gotuvatysya-do-reformy-upravlinnya-vidhodamy> (дата звернення: 20.06.2024).
19. Zero Waste. URL: <https://zerowastelviv.org.ua/eksperty-obgovoryly-yak-gromadam-gotuvatysya-do-reformy-upravlinnya-vidhodamy> (дата звернення: 20.06.2024).
20. Стратегія розвитку Львівської агломерації. URL: https://media.loda.gov.ua/docs/womnzs0r/lviv-agglomeration-dstrategy_f-1.pdf (дата звернення: 20.06.2024).

REFERENCES:

1. Irtysheva I., Stroiko T., & Stehnei M. (2014) Monitoryng ekolohichno staloho rozvytku silskykh terytorii v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Monitoring of environmentally sustainable development of rural areas under global challenges]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia – Economics of Nature Management and Environmental Protection*. Available at: https://ecops.kiev.ua/files/2014/31_IRTYSHCHEVA.pdf (accessed June 20, 2024).

2. Smith J. (2018) Sustainable Community Development: An Environmental Perspective [Sustainable community development: An environmental perspective]. New York: Springer.
3. Kovalenko M. A. (2021) Rozvytok ekolohichnoi infrastruktury v miskykh ahlomeratsiakh [Development of ecological infrastructure in urban agglomerations]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. (in Ukrainian)
4. Brown T., & Green L. (2021) Urban ecology and community well-being [Urban Ecology and Community Well-Being]. London: Routledge.
5. Lytvyn S. V. (2018) Problemy ta rishennia v sferi ekolohichnoi polityky na mistsevomu rivni [Problems and solutions in the field of environmental policy at the local level]. Dnipro: Vydavnytstvo DNU. (in Ukrainian)
6. Chornyi O. Yu. (2020) Ekolohichni problemy i upravlinnia pryrodnyimi resursamy v Ukraini [Environmental problems and management of natural resources in Ukraine]. Kharkiv: Folio. (in Ukrainian)
7. Bochko O. Yu. (2022) Doslidzhennia rozvytku silskykh terytorii Zakarpatskoi oblasti v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv [Study of the development of rural areas of the Transcarpathian region in the context of European integration processes]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University*, vol. (7), pp. 17–22.
8. Hull Z. (2007) Does the idea of sustainable development show a new vision of the development of civilization? [Does the idea of sustainable development show a new vision of the development of civilization?] *Problemy Ekorozwoju – Problemy Ekorozwoju*, vol. 1(2), pp. 49–57.
9. Petryk I. V., Horobets K. O., & Datsenko M. D. (2022) Osoblyvosti mistsevoho ekonomichnoho rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad. Derzhava ta rehiony [Features of local economic development of united territorial communities]. *State and Regions – State and Regions*, vol. (1), pp. 41–45.
10. Fitzgerald A. (2019) Ecological Impacts of Urbanization and Community Responses [Ecological impacts of urbanization and community responses]. Toronto: University of Toronto Press.
11. Vaskin R. A., Vaskina I. V. (2009) Analiz dynamiky zabrudnennia atmosferneho povitria [Analysis of the dynamics of atmospheric air pollution of Ukraine by motor vehicle emissions]. *Ukrainy vykydamy avtotransportu Visnyk KDPU imeni Mykhaila Ostrohradskoho – Bulletin of Mykhailo Ostrogradskyy KDPU*, vol. 5 (58), pp. 109–112.
12. Khaietskyi H. (2022) Stan yakosti vody richky Pivdennyi Buh u mezhakh Vinnytskoi oblasti. [State of water quality of the Southern Bug River within the Vinnytsia region]. *Scientific bulletin of the Vinnytsia Academy of Continuing Education. Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezpererвної osvity. Seriya "Ekolohiia. Publichne upravlinnia ta administruvannia" – The series "Ecology. Public management and administration"*, no. 1. Available at: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/eco-pa/article/view/7> (accessed June 26, 2024).
13. Valiukh A. M., Zaitsev D. B., Yakymchuk A. Yu. (2018) Rol mizhnarodnykh orhanizatsii u sferi zberezhenia y vidtvorennia pryrodnoho kapitalu [The role of international organizations in the field of preservation and reproduction of natural capital]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*. Available at: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/12.pdf (accessed June 26, 2024).
14. Kuryliuk O. M., Klymenko O. M., Statnyk I. I. (2018) Rehionalni osoblyvosti proiavu hlobalnoho poteplynnia na terytorii Rivnenskoj oblasti ta yikh vplyv na vodni ekosytemy [Regional features of the manifestation of global warming in the territory of the Rivne region and their impact on water ecosystems]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva – Bulletin of the National University of Water Management*, vol. 1 (81), pp. 100–110. Available at: <https://ep3.nuwm.edu.ua/14675/1/Vs8110%20%D0%B7%D0%B0%D1%85.pdf> (accessed June 24, 2024).
15. Bochko O. Yu., Bochko O. I., & Lyubka V. V. (2023) Paradigm of differentiation of rural areas development taking into account the financial aspect [Paradyhma dyferentsiatsii rozvytku silskykh terytorii z urakhuvanniam finansovoho aspektu]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*, no. 11–12 (312–313), pp. 184–191.
16. Decentralization [Decentralization]. Available at: <https://decentralization.ua> (accessed June 20, 2024).
17. 8 cities of Lviv region signed a memorandum on the construction of a regional landfill [8 mist Lvivshchyny pidpysaly memorandum shchodo budivnytstva rehionalnoho polihonu dla smittia]. (2019). Available at: <https://lv.suspilne.media/news/18210> (accessed June 20, 2024).
18. NGO “Zero Waste Lviv” [HO “Nul vidkhodiv Lviv”] Available at: <https://zerowastelviv.org.ua/eksperty-obgovoryly-yak-gromadam-gotuvatysya-do-reformy-upravlinnya-vidhodamy> (accessed June 20, 2024).
19. Zero Waste [Zero Waste]. Available at: <https://zerowastelviv.org.ua/eksperty-obgovoryly-yak-gromadam-gotuvatysya-do-reformy-upravlinnya-vidhodamy> (accessed June 20, 2024).
20. Lviv Agglomeration Development Strategy. Retrieved [Stratehiia rozvytku Lvivskoi ahlomeratsii]. Available at: https://media.loda.gov.ua/docs/womnzs0r/lviv-agglomeration-dstrategy_f-1.pdf (accessed June 20, 2024).

УДК 330.3:332

JEL O13, Q53

Капраль Андрій Романович, аспірант кафедри екологічної економіки та бізнесу, Національний лісотехнічний університет України. **Екологічні аспекти розвитку територіальних громад Львівської області.**

Львівська область характеризується різноманітністю демографічних та географічних аспектів територіальних громад. Найбільшими за чисельністю населення є міські громади, зокрема Дрогобицька, Червоноградська, і Яворівська, які також займають великі території. Селищні і сільські громади Східницька

і Заболотцівська мають менші площі та населення. Ефективне управління громадами потребує комплексного підходу, що враховує екологічні, економічні, та соціальні фактори. Зокрема, підписання та реалізація меморандуму щодо регіонального полігону для сміття та участь у програмі «Кроки для спеціалістів: управління відходами» є прикладами ініціатив, які сприяють покращенню екологічної інфраструктури. Проведений аналіз побутових відходів у Львівській області за 2020–2023 роки свідчить про коливання обсягів, що зумовлене економічними та політичними чинниками, та вказує на покращення управління відходами, зростання екологічної свідомості, що сприяє сталому розвитку.

Ключові слова: територіальні громади, концепції сталого розвитку, Львівська область, екологічні проблеми, побутові відходи.

UDC 330.3:332

JEL O13, Q53

Andriy Kapral, Postgraduate Student of the Department of Environmental Economics and Business, Ukrainian National Forestry University. **Ecological aspects of the development of territorial communities of the Lviv region.**

Lviv region is one of the most dynamic in terms of the development of territorial communities, characterized by significant demographic and geographical diversity. Large urban communities, such as Drohobych, Chervonohrad, and Yavoriv, serve as centers of socio-economic activity and significantly impact regional development. They cover large areas and have a high population density, which creates the prerequisites for effectively implementing large-scale infrastructure projects and improving the quality of life for residents. On the other hand, smaller town and rural communities, such as Skhidnytsia and Zabolotsi, although smaller in size and population, still play an important role in ensuring regional stability and preserving cultural identity. Effective management of these diverse communities requires an integrated approach that considers all aspects of their development: environmental, economic, and social. In this context, the signing and implementation of a memorandum for the creation of a regional waste disposal site is a strategically important step. This initiative demonstrates Lviv region's efforts towards sustainable development and improving ecological infrastructure. Participation in the program "Steps for Specialists: Waste Management" helps bring in international experience and enhances the competencies of local specialists in environmental management, which is crucial for overcoming ecological challenges. The analysis of household waste dynamics in Lviv region from 2020 to 2023 showed certain fluctuations in waste volumes, which may be linked to economic and political changes in the country. The growth of environmental awareness among the population and improved waste management have become important factors in reducing the negative impact on the environment. This indicates positive changes in attitudes towards environmental issues and sustainable development in the region. Due to these efforts, Lviv region is moving towards achieving sustainable development goals, allowing it to not only preserve natural resources but also ensure a quality life for current and future generations.

Keywords: territorial communities, sustainable development concepts, Lviv region, environmental issues, household waste.

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

UDC 336.7
JEL E52

DOI: 10.26906/EiR.2024.3(94).3481

THE POSSIBILITIES OF USING THE DIGITAL ECONOMY IN MONETARY POLICY IN DEVELOPING COUNTRIES: THE CASE OF AZERBAIJAN

Abbasov Sebuhi*, Postgraduate Student
Azerbaijan State Economic University, Azerbaijan

*ORCID 0000-0002-7160-8406

© Abbasov Sebuhi, 2024

Стаття отримана редакцією 22.07.2024 р.
The article was received by editorial board on 22.07.2024

Introduction. The world economy has been hit hard by the negative effects of the Covid-19 pandemic that followed the Russian-Ukrainian war. Countries around the world have experienced the highest inflation in recent years, international trade has slowed down, the level of prosperity in the world has declined, and price inflation has reached extreme levels. These processes have once again brought to the agenda the importance of investigating the issue of inflation and combating inflation. Countries and international financial institutions have developed short-term ways out of inflation, made forecasts and compiled long-term anti-inflation models. Both short-term and long-term measures taken against inflation have significantly affected the monetary policy of countries. Central banks have used traditional methods to reduce the mass of money in circulation by raising interest rates and reducing money emission. These tools, which were effective in every economic period, stabilized the situation relatively, but did not solve the problem of inflation. This in itself shows that it is important to develop new methods. In particular, countries such as the United States and China have started to look at using the capabilities of the digital economy to combat inflation in order to develop new methods and have conducted research in this direction [4].

Although the concept of digital economy started to emerge in the 90s of the 20th century, it has gradually started to penetrate the world economy, especially since the 2000s. Since the 2000s, the rapid development of information technologies and their widespread use among people have made it possible for it to emerge as one of the most important tools. It is no coincidence that the use of digital technologies in modern times is seen in every field. Of course, the economy is one of the most important areas affected by digital technologies in terms of scope and importance. Especially since the beginning of the XXI century, as digital economy tools such as e-commerce, e-marketing, digital money, web economy, internet banking, and later blockchain technologies, cryptocurrencies, NFT, digital currencies, etc. have emerged [1]. Convenient tools such as e-commerce, e-wallets, internet banking are spreading rapidly among people.

Economic models based on the application of modern information technologies can be considered the next stage of economic development [12]. As we mentioned, highly developed countries such as the United States and China have already started to expand the capabilities of the digital economy and use it as a tool to fight inflation. In this study, we also examined how developing countries can take advantage of the opportunities offered by the digital economy, especially in terms of combating inflation, and tried to learn about the methods of technology-oriented development of monetary policy through the example of the economy of the Republic of Azerbaijan. In Azerbaijan, as in other countries, models based on the implementation of traditional monetary policy are being developed to combat inflation. However, the main objective of this study was to develop

new digital models based on the application of the opportunities of the modern world and to determine the possibilities of their use.

Analysis of recent research and publications. The digital economy is a set of goods and services provided through information and communication. Adjusting inflation rates to ensure the quality of information flow, technology, media flow and e-commerce and determining its overall impact on the economy is crucial. The proliferation of e-commerce, especially due to the pandemic, has made this issue even more urgent. Integrating digital economy-specific figures and prices into the overall inflation rate will give us a more transparent picture. An accurate assessment of the digital economy will also help both governments and consumers take more effective measures to combat inflation [9].

In order for the digital economy to be positively applied to the country's fiscal policy, a suitable infrastructure must first be organized in the country. According to studies, there is a correlation between the country's technological infrastructure, the use of digital economy and monetary policy. It was determined that the biggest challenge facing monetary policy is the insufficient number of internet users acting as users of the digital economy in the country. There is a positive relationship between technological development and production [8].

The concept of digital economy, which has received special attention in recent years as one of the most important tools for social and economic development, is understood as the exchange of economic information. The digital economy refers to a range of processes such as electronic commerce, virtual currency, economic applications over the Internet, virtual advertising, cloud technology [24].

Digital money has very important implications for monetary policy: Thus, digital money can change the structure of money demand and accelerate money circulation. Central Banks will also be able to control digital currency reserves more easily and allocate money reserves more efficiently. Digital currency can also significantly increase the leverage and volatility of the money multiplier. Moreover, digital currency can improve the transmission effect by acting as a component of monetary policy as a completely new instrument. And finally, digital currency can make the central bank's monetary policy more credible and effective, making it easier to achieve policy objectives [4].

The recent rapid increase in the importance of the digital economy in the world economy has brought some legal issues back to the agenda and requires a careful approach to these issues. It is an undeniable fact that the digital economy increases efficiency in the financial field and is useful as a new tool. However, this has created the need to protect fundamental rights such as security, privacy and the right to separate voting. While modern digital technologies are particularly useful for governance and policy-making, the legal landscape is not changing and evolving in this direction. Therefore, the legal aspects of digital currency or the digital economy should be carefully considered before its widespread implementation [1].

Digital finance has its own risks. These risks include monetary policy risks, business management risks, legal policy risks, risks related to Internet technologies, and risks related to money laundering. The most important risks are those related to monetary policy. This includes risks such as adverse effects on money demand and money supply, problems in the transmission mechanism of monetary policy, and weakening control at the macroeconomic level [5].

It is important to examine the short-term and long-term effects of the digitalization process. At first glance, however, it is clear that the transition to a digital economy will have an unexpected and strong impact on trade and investment, unemployment, migration, income inequality, the service sector and the environment [6].

The central banks of the European Union member countries published a joint report on Bitcoin. According to this report, Bitcoin is represented as an electronic financial asset stored in an electronic calculator. Bitcoin is also classified as a financial asset that economic entities can only use over the internet. However, the difficulty of taxation is cited as the main disadvantage of virtual currencies like bitcoin. The anonymity of the persons carrying out the transactions and the inability to trace the income from these transactions make taxation impossible [21].

Looking at the possibilities of using the digital economy in monetary policy, special attention should be paid to the issue of income inequality among the population. The concept of political economy and the special theory of money can serve as a fundamental basis for the effective conduct of price determination and money circulation during the use of digital currency by central banks in the future. First of all, economic policy should solve the problem of money distribution in order to prevent the concentration of a significant amount of personal digital money in the hands of a part of the population [12].

Modeling blockchain technologies in a traceable, sustainable and transparent way can play an important role in increasing the effectiveness of economic policy in terms of protecting privacy, increasing the efficiency

of information exchange, getting rid of external interference, without negatively affecting the current situation and the work regime of governing bodies of governments [13].

The prices of digital economy products in the pre-pandemic period show how important and lasting its role as a regulator of inflation has been. In other words, thanks to the rapid development of the digital economy, nothing is subject to inflation, but rather depreciates rapidly. This is one of the proofs of how important a tool it can be in the fight against inflation. Prices in information technology have been falling rapidly since 1990 [14].

Before introducing digital currency nationwide, it is important to find answers to the following questions: Who should be authorized to use the digital currency? Should there be a limit or law on how much digital currency a person can hold? Should there be interest on digital currency? Can digital currency be easily exchanged for paper money or local currency at any time? Will the digital currency pay for itself or will additional subsidies be needed [15].

We are already becoming an information society. This means that material production is gradually losing its importance and knowledge production is gaining prominence instead. Therefore, those who want to gain economic power should take this into account in the future and prioritize knowledge production. Innovations and rapid development in the field of information technology have created new areas of consumption. It is urgent to comprehensively explore this emerging field and determine which forms of labor and exploitation will characterize it [19].

One of the most important opportunities of the digital economy is P2P money transfers. Determining the role of P2P money transfers in a country's monetary policy is crucial for conducting a positive monetary policy. P2P money transfers are conducted entirely electronically, without intermediary banks. Studying this technology will be useful for Central Banks to implement digital money transfers [2].

Another form of digital economy is the cloud system. This system is created through the internet and provides access to economic information concentrated in a single center from anywhere, anytime. The cloud system is used in three main aspects: software, technological basis and application process [22].

Electronic commerce is defined by the World Trade Organization as the advertising, sale and distribution of goods and services using electronic means. According to the Organization for Economic Cooperation and Development, all commercial relations based on the processing and sending of digitized text, audio and visual information, connecting institutions and individuals are called electronic commerce [20].

The spread of the digital economy has also changed the structure of labor. Labor has become less important by nature. In the long run, this situation may pose a threat such as the emergence of unemployment as a result of the replacement of material labor with immaterial labor [23].

Objectives of the article. Faris Alshubiri, an Omani researcher, conducted a study with two other Omani researchers to examine the importance of implementing the digital economy in terms of improving the monetary policy of his home country and tried to examine the impact of the digital economy. On the country's economic policy and economic efficiency. In the course of his research, Fariz conducted an analysis based on modern data, tried to study the prospects for the implementation of the digital economy and estimated the prospects for its development. Since Azerbaijan, the country of our research, is a developing oil country like Oman, a similar methodology was used during the research. The challenges facing Azerbaijan's traditional monetary policy model were categorized on a generalization basis and the role of the digital economy in overcoming these challenges was analyzed separately for each category. The main objective during this period was to identify the possibilities for better use of the digital economy and to clarify the economic environment in which the implementation of the digital economy is necessary. This was determined by the method of analysis based on the data obtained from the Central Bank of Azerbaijan. Previous studies in this direction were analyzed and significant parts of these studies were used as material.

The main material of the study. The possibilities of applying the digital economy to various aspects of a country's economic policy are quite broad. The most important reason for this comprehensiveness can be seen as the fact that today's information technologies spread at an extremely high speed and cover large masses. Taking advantage of these opportunities of the digital environment will contribute to the development of the world economy. Especially developing countries that have not reached the desired level in economic development should examine this technology more carefully, adopt it and develop economic models based on all kinds of applications. For this, first of all, the necessary digital structure must be created. Especially in Azerbaijan, the appropriate level of the digital environment is extremely important

for the efficient use of the opportunities of the digital economy in the future. These structural requirements can be categorized as follows [3]:

Telecommunications: The development of the telecommunications sector means that more people will use digital services. Wide coverage, the use of the most modern internet facilities and the number of active mobile subscribers are the most important indicators for measuring the level of telecommunications in the country. According to the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan, there are 6.9 million active mobile subscribers and 68.7 active broadband mobile subscribers per hundred people. Azerbaijan has also recently launched the 5th generation internet (5G).

Electronic government: “Electronic government portal” based on international experience has been created in the Republic of Azerbaijan. The portal has been operating since 2012, and the number and quality of services on the portal is increasing every year. Currently there are 447 services on the portal. In addition, the portal “myGov” was created for citizens of the country. “Government Payment Portal” was launched for electronic payments.

Cyber security: Considering how dangerous the modern cyber world is, we can say that not enough work has been done in this field in the country. The formation and development of cybersecurity, which is a very important issue, is a state-level issue. In fact, in October 2021, the first international professional cybersecurity association was established in the country. The main goal of the association was to make Azerbaijan one of the important countries in the field of cybersecurity, both in terms of activity and training of qualified personnel in this field. Nevertheless, there is still a need to develop the field of cybersecurity in the country.

Implementation of new digital technologies: The implementation of new digital technologies means the operational provision of modern digital economy products in Azerbaijan. Blockchain technologies, emerging virtual currencies, NFT technologies, implementation of cloud systems, etc. are the main examples of this.

Once the above-mentioned areas are sufficiently developed, the environment for the effective implementation of the digital economy in the country is created. At the next stage, we can talk about the implementation of the digital economy.

The digital economy offers various opportunities for the development of monetary policy in all developing countries, including Azerbaijan. The application of digital technologies creates new opportunities for the country’s governing bodies and various financial circles to more easily achieve the set goals and solve economic problems. In general, these opportunities can be grouped as follows:

A. Improving credit assessments: Quality credit assessment systems can be developed using the capabilities of the digital economy. In many developing countries, credit modeling is very limited due to the lack of credit history databases. In Azerbaijan, a database for credit assessment has been established but needs to be improved. In order to increase the volume and quality of lending, it is possible to use the opportunities of the digital economy in this direction in order to cause individuals and economic organizations to take out more loans. In our modern world, factors such as the widespread use of mobile phones, the increase in the volume of online transactions, and the use of social media can play an important role in the collection of digital data.

B. Development of digital banking: Centralization and improvement of digital banking systems is of great importance for strengthening control over financial transactions in the country. Internet banking service in Azerbaijan has increased significantly recently. However, it would be better to reshape digital banking to serve the country’s monetary policy. The development of digital banking also encourages the country’s citizens to use banking services en masse, which is invaluable in providing affordable and more accessible financial services in the country. Another advantage of digital banking is that it facilitates cooperation between commercial banks and financial companies.

C. Reduction of operational costs: Increased use of digital economy products leads to increased circulation of electronic money in the country, widespread use of digital money and the creation of electronic wallets. This reduces transaction costs, unlike paper money. Lower costs benefit the country and create a more favorable environment for both banks and customers.

D. Improving the efficiency of financial analysis: One of the most important conditions for success in monetary policy is to analyze the available financial data, make forecasts accordingly and determine the direction of future policy. In this respect, the application of modern technologies is essential. Developed countries need to use the opportunities of the digital economy to better forecast their financial situation. Efficient collection of financial data, creation of databases and analysis of these databases will be very useful in the formulation of monetary policy.

E. The regulatory function of smart contracts: In particular, the application of blockchain technologies can reduce fraud and increase transparency in financial relationships. Since blockchain technologies are

decentralized, relationships on this technology are regulated through smart contracts. Smart contracts take on the function of regulation and automate payments to ensure compliance with contractual requirements. The digital currency created by blockchain technology is concentrated in electronic wallets that are included in the smart contract. The terms of the contract are then automatically executed.

F. Building financial relationships based on P2P (peer-to-peer) technology: On platforms built on the basis of P2P technologies, mutual financial relationships can be established more efficiently and reliably. These financial relationships include online money transfers and online credit transactions. Establishing such platforms based on P2P technology in developed countries is very important in terms of increasing trust in the system.

G. Use of digital education tools: One of the most important features of successful monetary policy is a high level of financial literacy in the country. The use of digital capabilities to ensure financial literacy is also valuable in terms of delivering education more effectively to wider audiences. Ensuring financial literacy ensures mutual trust between economic agents and government institutions during the implementation of monetary policy, which is one of the most important conditions for the successful conduct of monetary policy.

H. Implementation of digital identity systems: In order to ensure the inclusiveness of the digital economy, it is crucial that all segments of society participate in this process. This raises the issue of digitizing the identity of every individual and economic entity. Establishing a centralized digital identity system in the country is one of the necessary steps to realize the digital economy. Creating this system also means creating a database for the future verification of individuals. Increased control over individuals will reduce fraud and increase the reliability of online transactions.

I. Cyber security and data protection: Public acceptance of the digital economy, especially in developed countries, is critical to ensuring secure financial relationships. The guarantee of this security is cybersecurity. A cybersecure digital economy system is highly secure. This puts the digital economy in a superior position in terms of data protection and the formation of more secure financial relationships. Digital financial relationships are much more secure than traditional financial relationships.

J. Government subsidies and incentives: While the digital economy is expensive to build, it is cheaper to operate than the traditional way. This makes it possible to use increased financial instruments for financial promotion. Another advantage of the digital economy is that its use brings additional financial resources to economic entities. In addition, the government can provide subsidies to promote digitalization in sectors that are important for economic development.

K. International cooperation: As developed countries have some experience in implementing the digital economy, developing countries such as Azerbaijan can benefit from this experience through international cooperation and seek technical assistance and support in building the necessary digital infrastructure and opportunities.

L. Online monitoring: Government agencies implementing monetary policy can monitor the country's financial system online to identify existing problems and take necessary measures in a timely manner. For this purpose, monitoring the digital economy using the possibilities of modern technologies will be more useful than monitoring the traditional economy.

It should also be noted that the conduct of monetary policy should be accompanied by strong state supervision in order to protect the financial capabilities of the population, prevent the inflation process and ensure financial stability. In the implementation of the digital economy in monetary policy in developing countries, including Azerbaijan, it is necessary to strike a balance between ensuring high-quality money and credit relations and organizing a safe and stable financial system. It is also necessary to create the necessary infrastructure for all segments of society to benefit from the opportunities of the digital economy. This process should be carried out gradually to ensure efficiency. One of the most important and modern applications of the digital economy in Azerbaijan is its importance for the formation of a monetary and credit-oriented anti-inflation policy. In order to determine the relationship between inflation and the digital economy more clearly, it would be appropriate to approach the issue from two perspectives:

1. Effects of inflation on the digital economy.
2. The role of the digital economy in the fight against inflation.

Inflation directly affects e-commerce, one of the most important areas of the digital economy. Therefore, the first link between inflation and the digital economy will be based on the concept of e-commerce. Since the concept of electronic commerce is fundamentally similar to traditional commerce, the principles of the

classical market economy also apply to this market. In other words, the volume of e-commerce may increase or decrease depending on inflation. For example, when the inflation rate starts to fall in the market, the prices of the products available in the e-commerce system fall accordingly, purchases increase – the volume of e-commerce expands as a result of the increase in aggregate demand. Or vice versa, rising inflation rates also rapidly increase prices, reducing purchasing power, lowering aggregate demand and reducing e-commerce volume. As can be seen, the volume of e-commerce transactions is directly affected by inflation rates. Therefore, integrating the figures and prices in the virtual environment with the general inflation level is of great importance in terms of presenting a more transparent economic picture. Especially after the pandemic, the share of e-commerce in total trade volume has increased significantly. This has raised the issue of price regulation in e-commerce. This accurate assessment will help the institutions and governments implementing economic policy, as well as consumers, to take more effective measures to combat inflation. International organizations such as the World Trade Organization should take this issue more seriously and keep the impact of inflation on electronic commerce on the agenda.

The second link between the digital economy and inflation is the issue of implementing anti-inflationary measures using the possibilities of modern technology. As we know, digital technologies act as the most modern tools that are used in all areas of the world today and are constantly being improved. In such a situation, the application of anti-inflationary technologies is inevitable. It is no coincidence that the digital economy is also called a low-inflation economy. The Central Bank of the Republic of Azerbaijan can use the possibilities of the digital economy in the formulation and implementation of its anti-inflation policy. Examples of these possibilities are given below:

A. Promote e-commerce: Economists have found that the promotion of digital products and digital services is highly effective in reducing overall inflation rates, even projected inflation rates. This is mainly because, unlike traditional commercial products, they are less costly, have low prices, increase in price at a very low rate and show very high price stability. For this reason, central banks consider the promotion of e-commerce when developing anti-inflation measures [17].

B. The introduction of trusted cryptocurrencies such as Bitcoin: The widespread use of cryptocurrency means that new virtual currencies enter the market every day. This can pose serious risks for both investors and governments. However, the use of relatively stable and reliable cryptocurrencies, such as Bitcoin and Ethereum, has an important role to play in the fight against inflation. So when inflation rates rise, the value of the national currency drops significantly, making it harder for investors to hold onto it. This is where the importance of cryptocurrencies comes into play. At a time when the inflation rate is rising rapidly, replacing the national currency with a cryptocurrency prevents the loss of funds. Cryptocurrencies have an indispensable role in economic environments with high inflation because they are flexible and short-term instruments of struggle.

C. Implementation of digital currency: One of the most important monetary policies facing the World Central Banks is the implementation of digital currency and the gradual withdrawal of traditional paper money from circulation. The replacement of paper money by digital currency and the introduction of digital currency can play an important role in relatively reducing the inflation rate [10]. At the same time, digital currency is very important in the business environment as it provides both business people and consumers with privacy, ease of transfer, more convenient and accessible, and most importantly, financial security. Currently, digital currencies called CBDC (Central Bank Digital Currency) have been implemented by many countries. These electronic currencies, called CBDC (Central Bank Digital Currency), are basically digital currency instruments issued by the Central Banks of countries. And they have an indispensable role in monetary regulation [11].

D. Application of the digital economy in forecasting: The application of modern computers and economic computing programs is extremely beneficial in terms of more flexible and faster data processing, analysis of the current inflation situation and more accurate inflation forecasting. One of the most important aspects of the fight against inflation is to react quickly and take preventive measures in a timely manner. Modern technology is of great help to Central Banks in achieving this speed. Moreover, the capabilities of the digital economy play an invaluable role in more accurate forecasting of future inflation rates.

Conclusions. In the course of scientific research, we come to the conclusion that the development potential and application area of the digital economy is quite wide. E-commerce, cryptocurrency, digital currency, cloud technology, digital marketing, internet banking, economic applications, etc. have entered the academic literature as modern economic concepts. Such concepts are currently actively used in the business world. The impact of the digital economy, which is becoming popular day by day, is seen in all areas of daily life. It cannot

be ruled out that in the future the digital economy will expand as a field and become even more widespread thanks to modern technological developments. Taking into account the practical importance of this area, it is recommended to expand its research in order to identify new directions of development.

Both Central Banks and other financial institutions use digitalization as a tool to regulate all areas of the economy. As we have seen during the research, one of these areas is monetary-credit and anti-inflation. In a sense, the fight against inflation is based on the application of technology, and as we have seen, this process is not far enough advanced. However, the possibilities of use of the digital economy are quite wide and the potential for regulation is high. Maximizing this potential and expanding the possibilities of digitalization should be one of the main priorities of future economic development. The importance given to this field should be increased, and if necessary, financial resources should be spent on research and development.

As a result of the research, it was determined that especially in developing countries such as Azerbaijan, work should be done in terms of creating digital infrastructure. In Azerbaijan, it is recommended to solve issues such as improving cyber security, improving the modern technological base, increasing the service areas of the electronic state system, increasing the comprehensiveness of telecommunications equipment. At the next stage, the Central Bank can use the possibilities of the digital economy as an anti-inflationary policy in a more convenient and practical way. As part of monetary policy in developing countries, the Central Bank should set goals such as the implementation of cryptocurrencies, the creation of a national electronic trading system, and the implementation of the MBRV. At the final stage, it will be possible to use these opportunities as a means of improving monetary policy and fighting inflation.

REFERENCES:

1. Paz L. (2023) Some implications of the new global digital economy for financial regulation and supervision. *Journal of Banking Regulation, Springer*, no. 24, pp. 146–155.
2. Chulawate N. & Kiattsin S. (2023) Success Factors Influencing Peer-to-Peer Lending to Support Financial Innovation. *Business, Innovation and Economics Sustainability*.
3. Abbasov S. (2022) Müasir pul-kredit yönümlü antiinflasiya siyasətində rəqəmsal iqtisadiyyatın rolu. Regional Development – Digital Economy Conference. Baku, 601 p.
4. Yang J. & Zhou G. (2022) A study on the influence mechanism of CBDC on monetary policy: An analysis based on e-CNY. *Journal Plos One*, no. 17(7).
5. Jiang S., Qiu S. & Zhou H. (2022) Will digital financial development affect the effectiveness of monetary policy in emerging market countries? *Economic Research*, no. 35(1), pp. 3437–3472.
6. Fordoust S. & Nabli M. (2022) *Growth, Employment, Poverty, Inequality and Digital Transformation in the Arab Region: How Can the Digital Economy Benefit Everyone*. Policy Research Report, PRR-45.
7. Panetta F. & Nelson M. (2022) More than an intellectual game: exploring the monetary policy and financial stability implications of central bank digital currencies. IESE Business School Banking Initiative Conference on Technology and Finance, Frankfurt.
8. Alshubiri F., Almaashani A. & Thuaar S. (2022) The impact of the digital economy paradigm on the productivity and monetary system of Oman. *Journal of Science and Technology Policy Management*, no. 14, pp. 830–858.
9. Reinsdorf M. (2022) *Is Inflation Still Low in the Digital Economy?* Progressive Policy Institute, Washington DC.
10. Lou E. (2022) *Why a Central Bank Digital Currency could be an inflation-fighter's best friend?* Financial Post Staff.
11. Shobhit S. (2022) *What is a CBDC (Central Bank Digital Currency)?* Investopedia.
12. Mikhaylov A. (2021) Development of Friedrich von Hayek's theory of private money and economic implications for digital currencies. *Terra Economicus*, pp. 53–62.
13. Lu W., Zhao R. & Wu L. (2021) Blockchain technology for governmental supervision of construction work: learning from digital currency electronic payment systems. *Journal of Construction Engineering and Management*, no. 147(10).
14. Flamm K. (2021) Six Stylized Economic Facts about Pre-Covid US Residential Broadband Markets. *Journal of Information Policy*, no. 11, pp. 147–175.
15. Armelius H., Guibourg G. & Johansson S. (2020) E-krona design models: pros, cons and trade offs. *Sveriges Riksbank Economic Review*, no. 2, pp. 80–96.
16. Ruppelt M. (2019) Bitcoin: A proposal of digital currency. *Revista Tecnologia Sociedade*, no. 15(38), pp. 274–302.
17. Goolsbee A. D. & Klenow P. J. (2018) *Internet Rising, Prices Falling: Measuring Inflation in a World of E-commerce*. AEA Papers and Proceedings, p. 108.
18. IMF (2018) *Measuring the Digital Economy Report*. International Monetary Fund Policy Papers.
19. Fuchs C. (2015) *Digital Labour and Karl Marx*. Notabene Publishings, Ankara.
20. Uçar M. & Yardımcıoğlu M. (2015) Küresel e-ticaret şirketlerinin faaliyet gösterdikleri ülkelerde elde ettikleri kazançların muhasebe süreci ve vergilendirilmesi: Google, Facebook ve Twitter için Türkiye örneği. *KSÜ İİBF Journal*, no. 5, pp. 160–180.

21. Bozdoğanoglu B. (2014) Sanal Para Birimi Bitcoin'in Kayıtdışı Ekonomi ile Karapara Fealiyyetlerine Etkisi ve Vergilendirilmesi. *Financial Law Journal*, no. 111, pp. 3–19.
22. Yıldız Ö. (2009) Bilişim Dünyasının Yeni Modeli: Bulut Bilişim (Cloud Computing) ve Denetim. *Sayıştay Journal*, no. 74–75, pp. 5–23.
23. Negri A. (2008) *Reflections on Empire*. Emery, Polity Press, Cambridge.
24. Hitt M., Yang S. & Brynjolfsson E. (2002) *Intangible Assets: Computers and Organizational Capital*. Brookings Papers on Economic Activity.
25. Mesenbourg T. L. (2001) *Measuring the Digital Economy*. U.S. Bureau of the Census.

UDC 336.7

JEL E52

Abbasov Sebuhi, Postgraduate Student, Azerbaijan State Economic University. **The possibilities of using the digital economy in monetary policy in developing countries: the case of Azerbaijan.**

The widespread use and development of information technologies in modern times has led to the growth of the role of the digital economy in the overall world economy. Taking into account that information technology is fast and convenient, new methods have been developed based on its application in all areas. This change has not gone unnoticed by the economy. The implementation of the digital economy was addressed during the research. Digital economy refers to all economic components created by information technologies. This includes digital exchanges, blockchain technologies, web economy, cryptocurrencies, e-commerce, e-money, internet banking, digital marketing, etc. such components are attributed. When we take into account the current inflation situation in the world as well as the damages inflation has caused to the national economy throughout history, we can easily express how important the issue of combating inflation is. The main task in the fight against inflation falls to the monetary policies of countries. For this reason, this study evaluates the possibilities of creating a more sustainable economic policy in countries that utilize the modern capabilities of the digital economy. The issue of creating a more effective anti-inflation policy as a result of the application of the digital economy to monetary policy was discussed. The research is based on the economies of developing countries. Because developed countries are in a more advantageous position due to their technological and economic advantages. It would be more useful to look at the possibilities of utilizing the digital economy in developing countries. The Republic of Azerbaijan was chosen as a model developing country when evaluating the application of the digital economy to the country's economy. The issue was evaluated from the point of view of the state of economic policy and development opportunities of the Azerbaijani state, and the possibilities of using the digital economy in the monetary policy of combating inflation were investigated.

Key words: digital economy, developing countries, monetary policy, inflation, anti-inflation.

УДК 336.7

JEL E52

Аббасов Себугі, аспірант, Азербайджанський державний економічний університет. **Можливості використання цифрової економіки в монетарній політиці країн, що розвиваються: приклад Азербайджану.**

Широке використання та розвиток інформаційних технологій у наш час призвело до зростання ролі цифрової економіки в загальній світовій економіці. Враховуючи те, що інформаційні технології є швидкими та зручними, були розроблені нові методи, засновані на їх застосуванні в усіх сферах. Ця зміна не залишилася непоміченою для економіки. Під час дослідження було розглянуто впровадження цифрової економіки. Під цифровою економікою розуміють усі економічні компоненти, створені за допомогою інформаційних технологій. До таких компонентів відносять цифрові біржі, технології блокчейн, веб-економіку, криптовалюту, електронну комерцію, електронні гроші, інтернет-банкінг, цифровий маркетинг тощо. Якщо взяти до уваги поточну інфляційну ситуацію у світі, а також збитки, які інфляція завдала національній економіці протягом всієї історії, то можна легко зрозуміти, наскільки важливим є питання боротьби з інфляцією. Основне завдання в боротьбі з інфляцією покладається на монетарну політику країн. Саме тому в цьому дослідженні оцінюються можливості створення більш стійкої економічної політики в країнах, які використовують сучасні можливості цифрової економіки. Обговорено питання створення більш ефективної антиінфляційної політики в результаті застосування цифрової економіки до монетарної політики. Дослідження базується на економіках країн, що розвиваються. Адже розвинені країни перебувають у більш вигідному становищі завдяки своїм технологічним та економічним перевагам. Було б більш корисно розглянути можливості використання цифрової економіки в країнах, що розвиваються. Азербайджанська Республіка була обрана як модельна країна, що розвивається, при оцінці застосування цифрової економіки в економіці країни. Питання було оцінено з точки зору стану економічної політики та можливостей розвитку азербайджанської держави, а також досліджено можливості використання цифрової економіки в монетарній політиці боротьби з інфляцією.

Ключові слова: цифрова економіка, країни, що розвиваються, монетарна політика, інфляція, антиінфляція.

CLASSIFICATION OF COMPETITIVENESS DETERMINANTS IN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Elizaveta Zavhorodnya*, Postgraduate Student
at the Department of International Management
Tetyana Melnyk**, Doctor of Economic Sciences,
Professor at the Department of International Management,
Head of the Department of International Management
State University of Trade and Economics.

*ORCID 0000-0003-0549-7020

**ORCID 0000-0002-3839-6018

© Zavhorodnya E., 2024

© Melnyk T., 2024

Стаття отримана редакцією 02.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 02.08.2024

Introduction. The ICT sector is the backbone and driving force of today's digital economy, playing a key role in fuelling innovation, increasing productivity and contributing to economic growth. The activities of ICT companies and the ICT sector as a whole are influenced by many factors, ranging from technological progress and regulatory frameworks to market dynamics and human capital.

It is therefore evident that there is a necessity for the advancement and establishment of a comprehensive theoretical concept on the determinants of competitiveness of the ICT sector of the national economy. This will serve to assist stakeholders in remaining informed of technological progress, in the development of appropriate policies and strategies, and in improving the global position of both the national ICT sector and the wider economy. The national economy as a whole, stimulate economic growth and welfare, promote research and innovation, solve problems inherent in both the national ICT sector and national socio-economic systems, and gain an interdisciplinary understanding of the impact of the ICT sector on increasing the nation's global competitiveness. Furthermore, the establishment of categories for the factors influencing the competitiveness of ICT companies and the ICT sector is beneficial for the scientific community. By categorising these factors, researchers can enhance the systematic understanding of their impact on the success of ICT companies and the ICT sector, including their international competitiveness in different countries.

Analysis of recent research and publications. In particular, the authors of the study [1] addressed the issues of competition, competitive advantages and competitiveness in the ICT sector of the national economy. They characterised the essence and features of competition in the ICT sector, indicated the strategic guidelines for competition in ICT, classified the competitive advantages of ICT companies (by three key aspects) and features of competitiveness of the ICT sector (by the criterion of stakeholders).

In their study [2, pp. 4–6], the authors identified the following factors as influencing the development of the ICT sector: human resources, foreign direct investment (FDI), infrastructure (ICT infrastructure and technology parks), government policy, culture (bureaucracy and work ethic), geographic location (in the context of international trade directions), domestic consumption of information and communication technologies (ICT), and so forth.

In their study, the authors [3] undertook a systematic analysis of five key factors influencing the international competitiveness of the ICT sector within the context of the national economy. These factors were: the political and regulatory environment governing information and communication technologies; the extent of ICT sector involvement in international cooperation; the quality of ICT infrastructure; the human capital within the ICT sector; and the level of research and development activity. Furthermore, the study [3] underscored the necessity for a comprehensive national cybersecurity system, delineating its fundamental principles and components.

Finally, the influence of various factors on the development of certain segments of the information and communication technology market was mentioned and considered in their works by Dybach I.L. [4], Konoplenko A. et al. [5], Kopytsia A.O. [6], Sokol K.M. [7], Poita I.O. [8], Poltorak K.A. [9], Stavyska A.V. [10], Sytnyk O.Y. [11], Teryanik E. [12; 14], Vasylytsiv T. [13], Karyy O.I. [15], Ganushchak-Yefimenko L.M. [16], Yanenkova I.G. [17], and others.

Objectives of the article. The purpose of the study is to continue and expand the scientific discussion on the determinants of success in the ICT sector with the subsequent identification and application of features for building classifications. To achieve this goal, the following task was set: to list, briefly describe and classify the determinants of competitiveness at the level of ICT companies and the ICT sector of the national economy.

The **research methods** are analysis and synthesis of scientific literature on the research topic, abstraction and generalisation (for further development of classifications), and the graphical method (to display key ideas and developments in tabular form).

The main material of the study. In general, the determinants of an ICT company’s competitiveness (Table 1) can be defined as specific attributes, resources, capabilities, and strategic decisions (related to internal and external processes) that allow individual ICT enterprises to innovate, maintain efficiency and profitability, and increase customer satisfaction, thus achieving higher performance and market advantages.

In applying M.E. Porter’s proposals (Table 1) for the classification of the determinants of competitiveness in the context of ICT companies, the following can be stated:

1) The **classification of the determinants of an ICT company’s competitiveness in accordance with the 5 forces model methodically** helps to understand the intensity of competition and the factors that affect the company’s strategic position:

1.1. The **“threat of new entrants”** refers to the potential for new companies to enter the ICT market and compete with existing companies;

1.2. the **“bargaining power of suppliers”** is the ability of suppliers to influence the price and quality of the goods or services they provide to ICT companies;

1.3. the **“bargaining power of buyers”** is the influence it has over the pricing and terms of procurement in the ICT sector;

1.4. the **“threat of substitute goods or services”** is the likelihood that customers will switch to alternative solutions that meet similar needs;

1.5. the **“industry competition/rivalry between existing competitors”** is the intensity of competition between existing companies in the ICT sector, which is influenced by factors such as the number of competitors, market growth rates, investment needs, capacity utilisation, strategic alliances, price competition, and so forth.

2) **The classification based on the Porter Diamond Model** should show how different factors influence the competitive position and performance of an ICT company in the national ICT sector and in the international ICT market:

Table 1

Classification of ICT companies’ competitiveness determinants

Classification criterion	Determinants groups
By the formation environment	Internal, external.
By resource type	Physical, financial, technological, human, intangible, knowledge resources.
The Porter’s Five Forces Model [18]	Threat of new entrants, bargaining power of suppliers, bargaining power of buyers, threat of substitute goods or services, rivalry between existing competitors.
The Porter Diamond Model [19]	Factor conditions, demand conditions, related and supporting industries, strategy, firm structure and competition, government, chance.
M. Porter’s value chain model [20]	Primary activities, support activities.
By duration of impact	Short-term, long-term.
By strategic focus	Market-oriented, innovation-oriented, cost-oriented, customer-oriented, sustainability-oriented.
By technology type	Software technologies, hardware technologies, cloud technologies, data technologies, security technologies, network technologies.
By market factor type	Customer-related factors, competitor-related factors, supplier-related factors, regulatory factors, technology-related factors.

Source: authors’ elaboration with partial use of [18–20]

2.1. The “*factor conditions*” refers to a country’s endowment with the resources required for the ICT sector, including skilled labour, infrastructure, capital, technological capabilities, etc;

2.2. the “*demand conditions*” refer to the prevailing nature and size of the demand for ICT products and services in the domestic market (e.g., the presence of tech-savvy consumers, businesses requiring advanced technological solutions, etc.);

2.3. the “*related and supporting industries*” means suppliers and related industries that can enhance the competitiveness of an ICT company (e.g., hardware, software, cybersecurity, cloud computing, etc.);

2.4. the “*firm strategy, structure and competition*” focuses on how companies in the ICT sector are organised, managed and compete with each other (e.g., competitive environment that encourages innovation, R&D investment, strategic partnerships, etc.);

2.5. the “*government*” is the role of state policy in shaping the competitive environment for ICT companies (antitrust laws, tax policy, trade agreements, state support for R&D, etc.);

2.6. the “*chance*” refers to external factors that may affect the competitiveness of an industry but are largely beyond the control of companies or governments (e.g., technological breakthroughs, changes in consumer preferences, economic changes or global events).

3) The **classification by value chain** should provide a detailed view of the internal activities and processes that contribute to the competitive advantage of an ICT company:

3.1. The “*primary activities*” consider *inbound logistics*, i.e., the processes associated with obtaining, storing and distributing the resources required for the operation of an ICT company; *operations* are the processes that transform inbound resources into final products or services; *outbound logistics* are the activities required to deliver finished products or services to customers; *marketing and sales*; *service* (e.g., technical support, training, software updates, etc.);

3.2. the “*support activities*” include *procurement* of goods and services necessary for the operation of an IT company; *technology development* (R&D aimed at innovating and improving products and services); *human resource management* (recruitment, training and retention of qualified employees who contribute to the success of an IT company); *company infrastructure* (e.g., organisational structure, management systems, overall corporate culture, etc.).

Furthermore, in the process of selecting the criteria for the classification of determinants of an ICT company’s competitiveness (Table 1), the following tasks were set:

1. The classification “*by the formation environment*” should demonstrate the manner in which disparate factors influence the competitive position of the company, thus facilitating comprehension of the manner in which internal capabilities and external conditions shape the capacity of an ICT company to compete in the market. Accordingly, to the groups:

1.1. The “*internal*” includes the quality of corporate governance, human resources, financial resources, technological and research capabilities, product/service quality, marketing, branding, etc;

1.2. the “*external*” – market conditions and dynamics, economic environment, political and legal environment, technological environment, socio-cultural factors, competitive environment, and so forth.

2. The classification “*by resource type*” should illustrate how different types of resources affect the competitive position of an ICT company. In particular, the groups:

2.1. The “*physical*” includes offices and facilities, data centre efficiency [3], efficient logistics and supply chain management of hardware and physical products;

2.2. the “*financial*” – access to capital, economic efficiency, diversification and stability of income sources;

2.3. the “*technological*” – developed and reliable ICT infrastructure [3], R&D and intellectual property;

2.4. the “*human*” is the availability of qualified IT specialists and management personnel (additionally, their ability to innovate and develop creative solutions), effective leadership and strategic management practices [1];

2.5. the “*intangible*” – brand reputation, loyal customer base and quality customer service, corporate culture;

2.6. the “*knowledge resources*” (“market intelligence” [21]), intellectual capital and technological expertise [1, p. 6], professional development.

3. The classification “*by duration of impact*” should take into account the determinants that affect the competitive position of an ICT company over different time periods, dividing the determinants of impact into:

3.1. The “*short-term*” (market demand fluctuations, technological upgrades, pricing strategies, marketing campaigns, customer service, operational efficiency, supply chain management, and so forth);

3.2. the **“long-term”** (investments in R&D and innovation; long-term strategies for attracting, retaining and developing qualified specialists; creating and maintaining a strong brand image and customer relations; forming and maintaining long-term partnerships and alliances; etc.).

4. The classification **“by strategic focus”** should illustrate how ICT companies align their strategies to gain competitive advantage in the ICT sector, under the approaches below:

4.1. The **“market-oriented”** (market trends research; competitive analysis; development of a strong market presence and unique value proposition; development of effective marketing campaigns; creation of geographic and demographic market expansion; competitive pricing; formation of strategic partnerships);

4.2. the **“innovation-oriented”** (allocation of resources for R&D; introduction and integration of advanced technologies; continuous product innovation; research partnerships; culture of innovation; crowdsourcing of ideas; evaluation of the effectiveness and results of innovation activities, etc.);

4.3. the **“cost-oriented”** (strategies for reducing operating costs; economies of scale [1, p. 6]; financial management; supply chain management; competitive pricing, etc.);

4.4. the **“customer-oriented”** (priority of customer satisfaction and experience; customer understanding; customer feedback; development of loyalty programmes; implementation of a CRM system; proactive customer engagement; offering training resources for customers, etc.);

4.5. the **“sustainability-oriented”** (use of renewable energy sources; reduction of carbon footprint; fair labour practices; inclusiveness; ethical standards and leadership; transparency; regulatory compliance, etc.).

5. The classification **“by technology type”** provides an understanding of how different technological components affect the ability of an ICT company to compete effectively in the market, among other things:

5.1. The **“software technologies”** include software development tools (modern integrated development environments, version control systems, debugging tools, etc.); knowledge of popular programming languages, use of reliable frameworks, implementation of continuous integration/continuous deployment (CI/CD) pipelines, development and integration of APIs, focus on user interface/UI/UX design principles, and so forth;

5.2. the **“hardware technologies”** include access to powerful processors for better computing capabilities, implementation of high-performance storage solutions, use of advanced network equipment, and more;

5.3. the **“cloud technologies”** includes expertise in cloud computing platforms, ensuring the security of cloud resources and data, developing applications using microservices architecture, implementing cloud solutions for disaster recovery, and using cloud load balancing technologies;

5.4. the **“data technologies”** include expertise in developing machine learning models and applications, creating and optimising data management policies and processes, and so on;

5.5. the **“security technologies”** include the implementation of robust cybersecurity practices and tools, the use of data encryption methods, the deployment and management of firewalls, the implementation of IDPs, ensuring compliance with cybersecurity regulations and standards, and so forth;

5.6. the **“network technologies”** include access to high-speed Internet, 5G, WiMax technologies, implementation of SDN, use of network virtualisation methods, ensuring security of the network infrastructure, and implementation of edge computing.

6. The classification **“by market factor type”** is intended to provide insight into the different areas that ICT companies need to monitor and manage in order to maintain or enhance their competitive position, and groups the determinants according to certain characteristics:

6.1. The **“customer-related factors”** include customer needs (market demand, customer preferences, new trends), customer segments, brand loyalty, repeat purchases, loyalty programmes, customer satisfaction, customer behaviour, response time, and customer relationship management;

6.2. the **“competitor-related factors”** include market position, competitive strategy, product offer, market dynamics (intensity of competition, barriers to entry and exit, competitive landscape), level of adaptation to changes in the competitive environment, specifics of pricing, and so forth;

6.3. the **“supplier-related factors”** include supplier quality (product quality, reliability, compliance with standards, service level, performance indicators), supplier relationships (long-term partnership, supplier loyalty, cooperation, communication, trust), supply chain management, cost management;

6.4. the **“regulatory factors”** take into account compliance with industry regulations, security and data protection standards, certification requirements, regulatory changes, regulatory risks, government support (benefits and subsidies, grants and funding), and so forth;

6.5. the **“technology-related factors”** [1] include technological trends (emergence of new technologies and their life cycle), research funding, technological infrastructure, technological capabilities (technical expertise, innovation potential), etc.

At the same time, the determinants of ICT sector competitiveness refer to broader systemic elements (e.g., institutional structure, economic conditions, regulatory environment, etc.) that affect its overall efficiency, growth potential, innovation potential, and global position in the ICT market as a whole (Table 2).

Thus, when selecting the criteria for classifying the determinants of competitiveness of the ICT sector (Table 2), the following tasks were set:

1. The **“by economic environment”** classification should reflect how different external economic conditions affect the ability of the ICT sector to compete effectively internationally and globally by grouping determinants into groups:

1.1. The **“macroeconomic stability”**, namely a stable and growing economy, low and stable inflation, interest rates, stable exchange rates, high employment in information and communications technologies, high consumer confidence in ICT products and services; public debt levels; public spending on infrastructure, education and technology; predictable and transparent fiscal, monetary and economic policies;

1.2. the **“trade policy”** – tariff rates, non-tariff barriers, bilateral and multilateral free trade agreements, foreign trade facilitation, export promotion (export subsidies, trade missions, market access programmes, export credit, trade exhibitions);

1.3. the **“investment climate”** – FDI inflows, FDI policy, investment incentives, ease of doing business (regulatory environment, business licensing, property rights, contract enforcement, bankruptcy procedures), tax policy, political stability, perception of corruption;

1.4. the **“physical and ICT infrastructure”** – reliable telecommunications and digital infrastructure, availability and capacity of data centres; reliable and affordable electricity supply; availability of technology clusters and innovation hubs; urban infrastructure (Smart City, public services, urban planning, infrastructure projects);

1.5. the **“labour market conditions”** – quality of the workforce can be assessed in terms of educational attainment, technical skills, ICT skills, vocational training and language skills. The cost of labour encompasses wages, compensation packages, productivity, the cost of living, benefits and incentives. Labour regulation includes labour laws, unionisation, safety and working time regulation. The availability of talent is determined by the presence of a skilled workforce, recruitment channels, talent retention and labour mobility. Workforce diversity encompasses gender and cultural diversity, inclusion policies, equal opportunities and diverse views.

2. The classification **“by technological environment”** considers groups of determinants that reflect how various technological factors and processes affect the ability of the ICT sector to compete effectively in the global ICT market:

2.1. the **“research and development”** – R&D expenditures (public funding, private sector investment, R&D tax incentives, R&D grants, innovation subsidies), innovation hubs and R&D facilities, R&D talent, R&D results (patent applications, technological improvements, etc.);

Table 2

Classifications of ICT sector international competitiveness determinants

Classification criterion	Determinants groups
By economic environment	Macroeconomic stability, trade policy, investment climate, physical and ICT infrastructure, labour market conditions.
By technological environment	Research and development, technology implementation, digital infrastructure, innovation ecosystem, intellectual property protection, technology transfer.
By social environment	Human capital, demographic trends and quality of life, cultural factors, social infrastructure, public awareness.
By regulatory environment	Legal framework, government policies in the field of ICT, stability of the political environment, international relations, data protection and privacy, intellectual property, telecommunications regulation, cybersecurity regulation.
By market dynamics	Market demand, market structure, market competition, consumer preferences, market trends, market access.

Source: authors' elaboration

2.2. the **“technology implementation”** – use of ICT (internet penetration, smartphone use, digital literacy, e-commerce, cloud computing), Industry 4.0, e-government, cybersecurity (awareness of cyber threats, security measures, data protection, cybersecurity policy, incident response);

2.3. the **“digital infrastructure”** – broadband (high-speed Internet, rural connectivity, fibre-optic networks, Internet service providers, broadband development initiatives), mobile networks (4G/5G, WiMax deployment, mobile data services, network coverage, mobile infrastructure, wireless communications), data centres, equipment, digital platforms;

2.4. the **“innovation ecosystem”** means the ecosystem of start-ups, public-private partnerships, innovation policies (national innovation strategies, innovation incentives, R&D tax breaks, etc.), educational institutions, and innovation culture (risk tolerance, creative thinking, collaborative culture, knowledge sharing, continuous learning);

2.5. the **“intellectual property protection”** – protection of intellectual property rights, the patent application process, patent disputes, patent offices, digital rights management, licensing agreements, trademark protection, trade secret protection, intellectual property awareness (training, management and strategies);

2.6. the **“technology transfer”** – forms of knowledge transfer, transfer mechanisms, technology implementation and adaptation, international cooperation, government support (technology transfer policy, innovation grants, tax incentives, etc.).

3. The classification **“by social environment”** should take into account which social factors influence the productivity, innovation and growth of the ICT sector:

3.1. the **“human capital”** [3] – quality and accessibility of relevant education and training, workforce diversity, talent retention, employee engagement, and workforce mobility in the ICT sector;

3.2. the **“demographic trends and quality of life”** – population growth rates, urbanisation, population ageing, the share of young people in the total population, migration processes, life expectancy, household consumption, and more;

3.3. the **“cultural factors”** include innovation culture (risk-taking, collaborative culture, knowledge sharing, entrepreneurial thinking), consumer behaviour, social values (technology acceptance, trust in digital technologies, ethical considerations), communication norms in the digital and business environment, and work ethics;

3.4. the **“social infrastructure”** – in particular, the demand for and the degree of use of ICT achievements in such sectors of the economy as healthcare, energy, education, the military-industrial complex, public services, public security, and so forth;

3.5. the **“public awareness”** [3] – digital literacy, technology adoption, use of social media, public engagement, information campaigns (cybersecurity, cyber hygiene, data protection, etc.);

4. The classification **“by regulatory environment”** [3] takes into account the main regulatory conditions and rules that affect the functioning of the ICT sector of the national economy, its development and competitiveness:

4.1. The **“legal framework”** (business rules, contract law, labour law, antitrust and competition policy, environmental legislation, etc.);

4.2. the **“government policies in the field of ICT”** includes national ICT development strategies, digital economy policies, R&D incentives, subsidies to the ICT sector, e-government initiatives, PPPs (public-private partnerships) in the ICT sector, trade policies affecting ICT, investments in ICT infrastructure, tax policies in the ICT sector, and so forth;

4.3. the **“stability of the political environment”** (stability and transparency of the government, predictability of political decisions, risk of political unrest, nature and extent of the impact of political events on the ICT sector, government commitment to ICT development);

4.4. the **“international relations”** (diplomatic relations with key technological countries, participation in international ICT organisations, bilateral and multilateral agreements in the field of ICT, international cooperation, cyber diplomacy, cross-border data transfer agreements, international financing of ICT projects, presence/absence of sanctions against ICT products/companies, etc.);

4.5. the **“data protection and privacy”** – data protection laws, privacy policies, data security standards, compliance audits and audit reports, consumer rights (right of access to data, right to change/correct, delete, transfer, object to data processing, and so forth);

4.6. the **“intellectual property”** means patent law, copyright, trademark laws, trade secrets, intellectual property protection (legal remedies, intellectual property litigation, law enforcement, etc.);

4.7. the “*telecommunications regulation*” – spectrum allocation (frequency licensing, spectrum auctions, bandwidth allocation, interference management, spectrum trading), standardisation of services, rules and requirements for market entry, and pricing regulation;

4.8. the “*cybersecurity regulation*” [3] includes cybersecurity standards (national cybersecurity frameworks, risk management standards, incident response guidelines, cyber hygiene requirements), cyber incident reporting requirements, rules and principles for the protection of critical and ICT infrastructure, legal frameworks (anti-hacking laws, cyber fraud penalties, cyber espionage laws, online stalking policies, digital fraud laws, etc.);

5. The classification “*by market dynamics*” draws attention to the determinants of the ICT sector’s ability to compete effectively in the national and international market environment:

5.1. The “*market demand*” means individual consumer demand, business demand, government demand, global demand, and industry demand;

5.2. the “*market structure*” – market potential and size, barriers to entry, sales channels, types and degree of market segmentation;

5.3. the “*market competition*” means the competitive landscape, emergence of new competitors (start-up activity, innovation challenges), competitive advantages, share in the global ICT market and pricing strategies;

5.4. the “*consumer preferences*” – attitudes towards technology adoption, consumer loyalty, user experience, product/service/solution characteristics, consumer expectations and requirements;

5.5. the “*market trends*” means technological trends, industry trends, consumer trends, economic trends and social trends;

5.6. the “*market access*” – export opportunities, import restrictions, trade agreements, foreign market entry strategies, local market rules, distribution networks, international marketing strategies, localisation of goods/services/ICT solutions, etc.

In conclusion, it can be stated that the determinants of competitiveness at the level of an ICT company and the ICT sector of the national economy are inextricably interconnected, forming a symbiotic dynamic that affects both the success of an individual ICT company and the global position of the ICT sector as a whole. In other words, the specific elements pertaining to ICT companies (Table 1) collectively contribute to the formation of a robust foundation for competitive success, thereby stimulating growth and competitiveness in the ICT sector. Consequently, the competitiveness of the ICT sector at the national and international levels (Table 2) exerts an influence on individual ICT companies, providing a favourable ecosystem for entrepreneurship and digital innovation. This is achieved through the provision of enhanced access to advanced technologies, capital, skilled labour, augmented opportunities for collaboration and a more dynamic market environment.

Conclusions. The study represents the author’s contribution to the scientific discourse on the factors influencing the evolution and competitiveness of the information and communication technologies sector. In particular, it addresses the grouping and classification of these factors for further utilisation in research and education.

In order to provide a concise characterisation and classification of the factors influencing the competitiveness of an ICT company, this study employs the analytical frameworks proposed by M.E. Porter, namely the Five Forces Model, the Diamond Model and the Value Chain Model. These frameworks have been adapted to develop classifications based on the conceptual tasks. In accordance with the aforementioned conceptual criteria, the following classifications have been established: based on the environment of formation, the types of resources, the duration of influence (which encompasses the categories “short-term” and “long-term”), strategic focus, technology, and type of market drivers.

In order to compose a brief description and develop a classification of the determinants influencing the competitiveness of the ICT sector, the following conceptual criteria have been employed: economic environment, technological environment, social environment, regulatory environment and market dynamics.

In light of the interconnection and interdependence of the determinants of competitiveness at the level of ICT companies and the ICT sector of the national economy, it can be posited that the main prospects for further research in this area may include the formation and definition of forms and methods of interaction of these determinants at both the national ICT sector level and the international/global level. In this context, it would be beneficial to consider and characterise the interaction of countries in the field of information and communication technologies.

REFERENCES:

1. Zavhorodnya E., & Melnyk T. (2023) Theoretical Concept of Competition and Competitiveness in IT Sector. *Economy and Society*, no. (52). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-30>
2. Rai D., & Kurnia S. (2017) Factors Affecting the Growth of the ICT Industry: The Case of Bhutan. Information and Communication Technologies for Development. Springer International Publishing, pp. 728–739. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-59111-7_59
3. Zavhorodnya E., & Melnyk T. (2024) Factors affecting international competitiveness of ICT sector of the national economy. *International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*, no. (8). DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-8-10179>
4. Dybach I. L. (2022) Chynnyky mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti IT-pidpriemstv [Factors of international competitiveness of IT enterprises]. Chynnyky mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti IT-pidpriemstv. Pp. 764–767. Available at: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/29224/1/Дибач_Тези_25.11.22.pdf
5. Konoplenko A., Kovalov B., Tsapkovatyi R., & Wenyang L. (2024) Factors of the economic competitiveness of the IT outsourcing market in Ukraine. *Digital Economy and Economic Security*, no. (3) (12), pp. 126–132. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.12-23>
6. Kopytsia A. O. (2024) Faktory rozvytku rynku informatsiinykh posluh [Factors of development of the information services market]. Aktualni problemy suchasnoi nauky: teoretychni ta praktychni doslidzhennia molodykh uchenykh. Pp. 328–329. Available at: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/819528ba-8dcc-4960-87a8-9574e4520f4e/content>
7. Sokol K. M. (2015) The World Market of Information Technology in the Context of Globalization of the World Economy. *Global and National Problems of Economy*, no. (3), pp. 78–83. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/16.pdf>
8. Poita I. O. (2013) Key Factors of Influence on the Development of Market. *Business Inform*, no. (1), pp. 170–173. Available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-1_0-pages-170_173.pdf
9. Poltorak K. A., & Zozulov O. V. (2015) Current State Market Internet Technologies: Determinants of Market Development and New Approaches to Marketing Activity. *Economic Bulletin of National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnical Institute"*, no. (12). DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.12.2015.45716>
10. Stavycka A. V. (2018) Potential of information technologies of Ukraine in the world IT market. *Economic scope*, no. (136), pp. 66–76. DOI: <https://doi.org/10.30838/p.es.2224.290818.74.210>
11. Sytnyk O. Y., & Dubrovskiy S. S. (2022) Features of Information Technologies Market's Development in Ukraine. *Economies' Horizons*, no. (3) (21), pp. 72–82. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(21\).2022.263688](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(21).2022.263688)
12. Teryanik E. (2015) Features of Formation and Study of Regional Market Information Services. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, no. (7), pp. 66–69. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2015/15.pdf
13. Vasylytsiv T., Lupak R., & Vasylytsiv V. (2017) Analysis Of Macroeconomic, Industrial, Financial, Intellectual and Human Resources Component of Ukraine Information and Communication Technologies Sector Security. *The Economic Discourse*, no. (1), pp. 161–172. Available at: <http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/127714>
14. Teryanik E., & Stec A. (2014) Formation of statistical indicators of the market information services. *State and regions. Series: Economics and Business*, no. (3), pp. 30–36. Available at: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2014/3_2014/7.pdf
15. Karyy O., Halkiv L., & Tsapulych A. (2021) Development of the IT-Sphere of Ukraine: Factors and Directions of Activation. *Journal of Lviv Polytechnic National University. Series of Economics and Management*, issues 5(1), pp. 42–55. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2021.01.042>
16. Ganushchak-Yefimenko L. M. (2016) Key Features of IT Entrepreneurship Development in Ukraine. *Actual Problems Of Economics*, no. (10), pp. 55–67. Available at: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/3396/1/20161216_301.pdf
17. Yanenkova I. (2022) Factors And Ways of Development of Digitalization in Ukraine. *Economy of Ukraine*, no. (3) 724, pp. 4–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.03.004>
18. Porter M. E. (March 1979) How Competitive Forces Shape Strategy. *Harvard Business Review*. Available at: <https://hbr.org/1979/03/how-competitive-forces-shape-strategy>
19. Porter M. E. (March–April 1990) The Competitive Advantage of Nations. *Harvard Business Review*. Available at: <https://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations>
20. Porter M. E. (1985) *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. Free Press.
21. Muzhylyvskiy V. V. (2015) Definition of Market Intelligence and its Role in the Strategic Decision-Making. *Business Inform*, no. (5). Available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-5_0-pages-255_259.pdf

UDC 339.9

JEL F20, L86, O30

Elizaveta Zavhorodnya, Postgraduate Student at the Department of International Management, State University of Trade and Economics. **Tetyana Melnyk**, Doctor of Economic Sciences, Professor at the Department of International Management, Head of the Department of International Management, State University of Trade and Economics. **Classification of competitiveness determinants in information and communication technologies.**

In the current era, the influence of the ICT sector on the national economy is greater than ever before. Consequently, it is vital to gain a deeper understanding of the various factors that affect ICT companies and the ICT sector in order to

ensure the continued growth and competitive advantage of the national economy. It is therefore necessary to consider, summarise, group and classify the principal determinants of influence on the development and competitiveness of information and communication technologies (at the level of ICT companies and the ICT sector as a whole) for subsequent use by the main stakeholders. The objective of this study is to identify the distinctive characteristics and classify the factors that influence the development and competitiveness of information and communication technologies (ICT) at the level of individual ICT companies and at the level of the broader ICT sector within a national economy. It is proposed that the determinants of the development and competitiveness of ICT companies be classified according to the following criteria: the Five Competitive Forces Model, the Diamond Model, the Value Chain Model, the formation environment (to take into account the internal environment of the ICT company, its external industry environment or in the national/global context), types of resources (to reflect the impact of resources on the ICT company's competitive position), impact duration (to help ICT companies prioritise their corporate strategies), strategic focus (to align corporate activities with selected competitive advantages), types of technology (to understand the specific challenges and opportunities of different technologies), and types of market factors (to understand the challenges and opportunities of target markets). Concurrently, the categorisation of determinants of development and competitiveness within the ICT sector of the national economy is constituted by a set of elements pertaining to the economic environment (for the purpose of identifying the particular economic circumstances that impact upon the ICT sector), the technological environment (for the purpose of understanding the specific technological factors and innovations that contribute to its growth and competitiveness), the social environment (for the purpose of characterising the influence of social factors on the implementation and utilisation of ICT), the regulatory environment (for the purpose of considering the impact of legislation, regulations and policies on the ICT sector) and market dynamics (for the purpose of reflecting the impact of market conditions on the ICT sector).

Keywords: ICT sector, ICT companies, competitiveness, determinants of competitiveness, classification.

УДК 339.9

JEL F20, L86, O30

Завгородня Єлизавета Олександрівна, аспірантка кафедри міжнародного менеджменту, Державний торговельно-економічний університет. **Мельник Тетяна Миколаївна**, доктор економічних наук, професор кафедри міжнародного менеджменту, завідувач кафедри міжнародного менеджменту, Державний торговельно-економічний університет. **Класифікації детермінант конкурентоспроможності в інформаційно-комунікаційних технологіях.**

В епоху, коли ІТ-сектор впливає на національну економіку з безпрецедентною силою, розуміння різних детермінант, що впливають на ІТ-компанії та ІТ-сектор в цілому, стає вирішальним для підтримки зростання та збереження конкурентних переваг національної економіки. Таким чином, постає потреба в розгляді, узагальненні, групуванні та класифікації основних детермінант впливу на розвиток та конкурентоспроможність в інформаційно-комунікаційних технологіях (на рівні ІТ-компаній та ІТ-сектора в цілому) для подальшого використання основними зацікавленими сторонами. Відповідно, метою дослідження є виділення характерних ознак та формування класифікацій детермінант розвитку та конкурентоспроможності в інформаційно-комунікаційних технологіях на рівні ІТ-компаній та на рівні ІТ-сектору національної економіки. Запропоновано класифікувати детермінанти розвитку та конкурентоспроможності ІТ-компаній за наступними критеріями: моделлю п'яти конкурентних сил, діамантовою моделлю, моделлю ланцюга вартості, середовищем формування (для врахування внутрішнього середовища ІТ-компанії, її зовнішнього галузевого середовища або національного/глобального контексту), типами ресурсів (для відображення впливу ресурсів на конкурентну позицію ІТ-компанії), тривалістю впливу (для подальшого визначення ІТ-компаніями пріоритетів для корпоративних стратегій), стратегічним фокусом (для узгодження корпоративної діяльності з обраними конкурентними перевагами), видами технологій (для розуміння специфічних викликів та можливостей різних технологій) та типами ринкових факторів (для розуміння викликів та можливостей цільових ринків). Водночас, класифікації детермінант розвитку та конкурентоспроможності на рівні ІТ-сектору національної економіки були сформовані з урахуванням груп елементів економічного середовища (для визначення конкретних економічних умов, що впливають на ІТ-сектор), технологічного середовища (для розуміння конкретних технологічних факторів та інновацій, які сприяють його зростанню та конкурентоспроможності), соціального середовища (для характеристики соціальних факторів впливу на впровадження та використання ІКТ), регуляторного середовища (для врахування впливу законів, нормативно-правових актів та політик на ІТ-сектор) та ринкової динаміки (для відображення впливу ринкових умов на ІТ-сектор).

Ключові слова: ІТ-сектор, ІТ-компанії, конкурентоспроможність, детермінанти конкурентоспроможності, класифікація.

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ВИНОРОБСТВА

Печко Володимир Сергійович*, кандидат економічних наук,
доцент кафедри переробки сільськогосподарської продукції
Національний університет харчових технологій

*ORCID 0000-0001-9681-548X

© Печко В.С., 2024

Стаття отримана редакцією 13.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 13.08.2024 p

Вступ. Галузь виноробства є однією із провідних складових агропродовольчої галузі в світі та джерелом доходів для багатьох країн в різних географічних сегментах. Вино є не лише товаром, а й важливим елементом експорту, невід'ємним компонентом культурної спадщини багатьох країн, символом регіональних традицій і гастрономічної ідентичності. Завдяки своєму культурному значенню і глобальному поширенню, виноробство впливає на розвиток туризму, мистецтва, а також є частиною здорового способу життя у багатьох культурах світу. Актуальність досліджень пов'язана з тим, що дослідження ринку продукції виноробства є ключовими для забезпечення стабільного розвитку цієї галузі та адаптації до глобальних викликів. Вони дозволяють глибше розуміти ринкові тенденції, зміни в попиті та пропозиції, цінні коливання, а також аналізувати вплив кліматичних і технологічних факторів на виробництво.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Проблематика розвитку виноградарсько-виноробної галузі є предметом дослідження низки українських та іноземних науковців, серед яких Bastard A. та Chaillet A. [1], Candeias T. та Dias D. [2], Dimitri G. та Trambusti A. [3], Guerra, M., Ferreira, F., Oliveira, A.A. та ін. [4], Sánchez-García E., Martínez-Falcó J., Marco-Lajara B. та ін. [5], Аверчева Н.О. [6], Белоус І.В. [7], Каламан О.Б. [8], Лагодієнко В.В., Голоднюк О.М., Мільчева В.В. [9], Лупенко Ю.О. [10], Маренич Т.Г., Фурдак М.М. [11] та інші. У наукових публікаціях вчених глибоко досліджені специфіка, організаційні, управлінські та економічні особливості розвитку виноградарсько-виноробної галузі, здійснено бібліометричний та емпіричний аналіз її розвитку, проте аналіз тенденцій розвитку виноробства у сучасному глобальному постпандемічному світі має актуальність для більш глибокого дослідження.

Метою статті є аналіз глобальних тенденцій розвитку галузі виноробства в світі. *Методологічну основу дослідження* становлять економіко-статистичний та монографічний методи.

Основний матеріал і результати. За даними ОІВ (Міжнародної організації виноградарства і виноробства), обсяги виробництва вина у світі, починаючи від початку пандемії COVID-19, поступово знижувалися, досягнувши рівня 237,3 млн дал у 2023 р., що на 9,5% нижче рівня попереднього року (рис. 1).

За результатами 2023 р. найбільшими виробниками вина у світі є Франція, Італія, Іспанія, США та Чилі. На частку цих 5 країн припадає понад 63% обсягу світового виробництва вина (рис. 2).

Обсяги світового споживання вина у 2023 р. зафіксовано на рівні 221,2 млн дал, що, за даними ОІВ [12], є найнижчим обсягом споживання, зафіксованим від 1996 р. (рис. 3). Це пояснюється, передусім зниженням обсягів споживання у країнах з найчисельнішим населенням, зокрема в Китаї, також наслідками пандемії COVID-19, яка через карантинні заходи знизила обсяги торгівлі по всьому світу, а також помітним зниженням купівельної спроможності споживачів у більшості регіонів світу. Проте, від початку 2021 р., обсяги споживання вина у багатьох країнах світу відновилися, що пов'язане як із послабленням карантинних заходів, так і з стрімким зростанням електронної торгівлі продуктами харчування, в т.ч. напоями.

Найвищі обсяги споживання вина зафіксовані в США, Франції, Італії, Німеччині та Великобританії (рис. 4). При цьому, у 2023 р. 48% світового споживання вина (107 млн дал) припадає на країни ЄС, що на 1,8% нижче за обсяги споживання 2022 р. У США, найбільшому ринку вина у світі, споживання

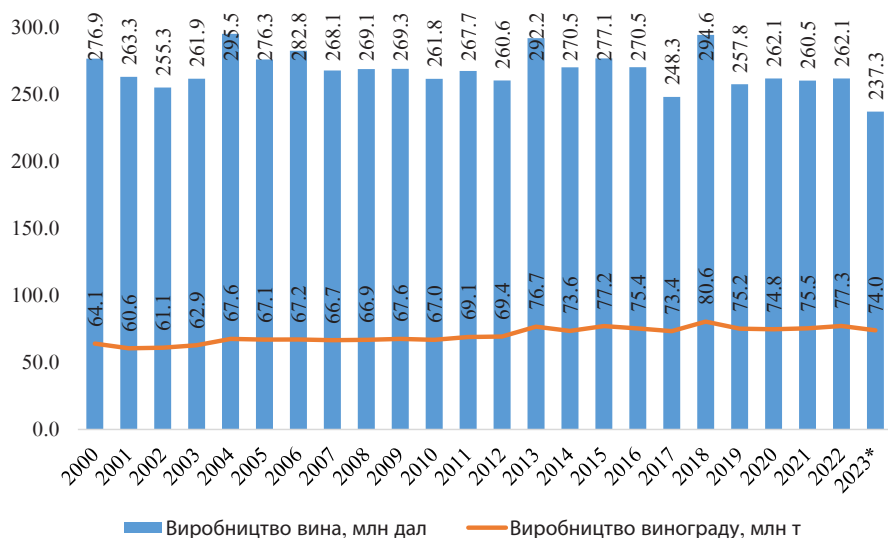

Рис. 1. Динаміка обсягів виробництва винограду (свіжого) та вина у світі у 2000–2023 рр.

*прогнозні дані

Джерело: побудовано за даними [12]

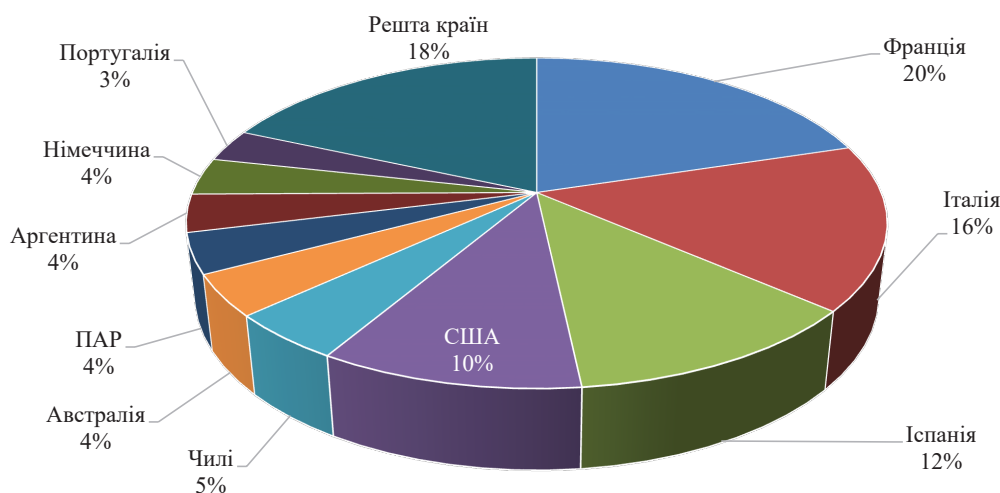

Рис. 2. Структура світового виробництва вина (без соків і сусла) у 2023 р.,%

Джерело: побудовано за даними [12]

знизилося на 3,0% у 2023 році, досягнувши 33,3 млн дал. Споживання вина в Китаї впало на 24,7% у 2023 році, склавши 6,8 млн дал, що відображає загальне зниження внутрішнього попиту на азієцьких ринках. У Південній Америці обсяги споживання скоротилися на 6,2%, що є найнижчим показником в новітній історії регіону. В Південній Африці також зафіксовано обсяги споживання вина порівняно з попереднім роком на 1,8%. Поруч із цим, споживання вина в Австралії залишається стабільним протягом останнього десятиліття на рівні 5,4 млн дал [12].

Світовий обсяг експортованого вина у 2023 р. скоротився порівняно із попереднім р. на 6,3% до 99,3 млн дал, що є найнижчим показником з 2010 р. Незважаючи на це зниження, вартість світового експорту вина у 2023 році сягнула 36,0 млрд євро, що є другим найвищим показником за всю історію. Така стійкість пояснюється значною середньою експортною ціною 3,62 євро/л, що означає зростання на 2% порівняно з 2022 р. При цьому, 53% обсягу світової торгівлі припадало на бутельоване вино об'ємом до 2 л із середньою експортною ціною 4,7 євро/л, що на 3% вище рівня 2022 р. [12].

Традиційними лідерами у 2023 р. залишалися Франція, Італія та Іспанія, на частку яких припадало 56% світового експорту вина за обсягами. Разом Франція, Італія, Іспанія, Чилі та Австралія у 2023 р. експортували вина на понад 25,2 млрд євро, що становить 70,0% світового обсягу (рис. 5).

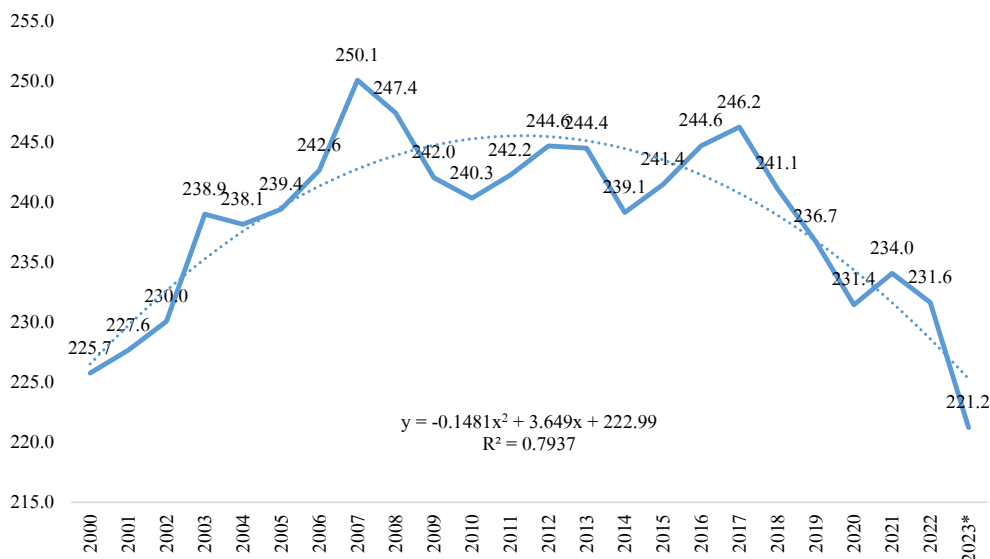

Рис. 3. Світове споживання вина у 2000–2023 р., млн дал

*прогнозовані дані

Джерело: побудовано за даними [12]

Найбільш ємними ринками для імпорту вина у 2023 р. залишилися США, Великобританія та Німеччина внаслідок високого попиту на вино та традиційно зростаючу культуру споживання тихих вин в цих регіонах. Разом ці країни становлять майже 40% загального світового обсягу імпортованого вина та 37% обсягу імпорту у вартісному вираженні (рис. 6).

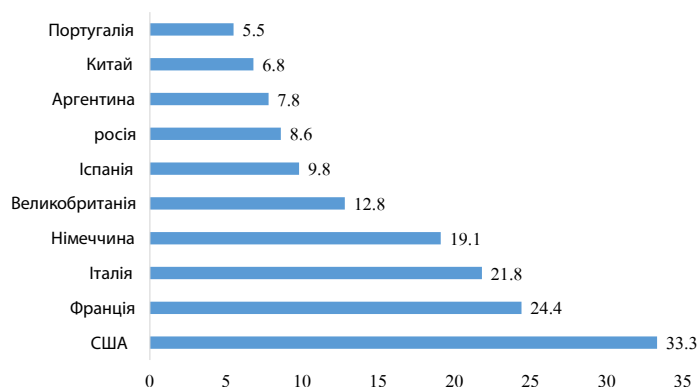

Рис. 4. Топ-10 країн-лідерів світового споживання вина у 2023 р., млн дал, %

Джерело: побудовано за даними [12]

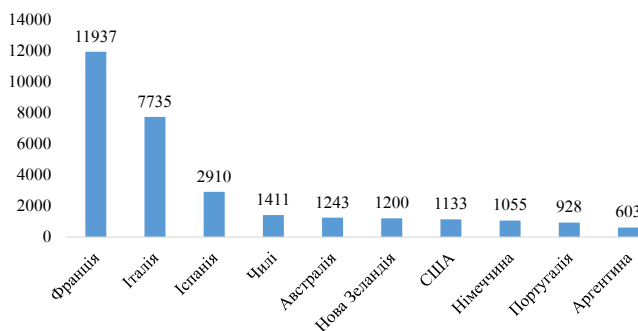

Рис. 5. ТОП-10 світових експортерів вина у 2023 р., млн євро, %

Джерело: побудовано за даними [12]

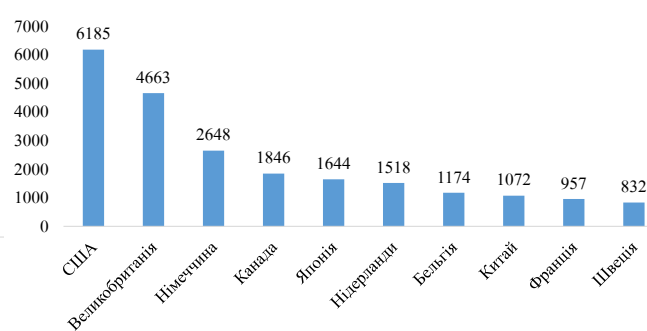

Рис. 6. ТОП-10 світових імпортерів вина у 2023 р., млн євро, %

Джерело: побудовано за даними [12]

При цьому, серед категорій імпортованої продукції у 2023 р. порівняно із 2022 р. спостерігається скорочення частки імпорту бутильованого вина об'ємом до 2 л (на 7% у Німеччині, 4% у Великобританії та 11% у США) з одночасним зростанням частки імпорту розливного вина об'ємом понад 10 л (на 5% у Німеччині) та ВіВ (вина в паках) на 3% у Великобританії.

Глобалізація сприяє розширенню світового ринку вина, роблячи вина з різних країн доступними для споживачів у всьому світі. Відкриті ринки та зниження торговельних бар'єрів дозволяють виноробам експортувати продукцію до нових регіонів, що підвищує конкуренцію на міжнародному рівні. Це дає можливість новим виноробним країнам, таким як Чилі, Аргентина, Південна Африка та Австралія, активно розвивати власні бренди і боротися за частку ринку поряд із традиційними лідерами, такими як Франція, Італія та Іспанія. В результаті, споживачі отримують ширший вибір вин різних стилів і цінових категорій, що стимулює розвиток ринку і сприяє підвищенню загальної якості продукції. Окрім економічного впливу, глобалізація сприяє поширенню інновацій у виноробстві. Винороби з різних країн активно обмінюються досвідом, технологіями та новими методами виробництва, що призводить до впровадження сучасних практик і підвищення ефективності. Це включає використання нових технологій для покращення якості вина, адаптацію до кліматичних змін та підвищення стійкості виробництва. Глобалізація також стимулює появу нових трендів, таких як органічне виноробство, біодинамічні методи виробництва та вина з низьким вмістом алкоголю, що відповідають запитам сучасних споживачів.

Висновки. Проаналізовані дані свідчать про загальну тенденцію до скорочення обсягів виробництва та споживання вина, що обумовлене як кліматичними умовами, так і «відлунням» пандемії COVID-19, глобальними змінами попиту на продовольство та зниженням рівня купівельної спроможності населення в більшості регіонів. Проте, не зважаючи на це, попит на вино, ймовірно, продовжить зростати, але цей ріст буде нерівномірним залежно від регіону та типу вина. Разом із тим сучасні тенденції розвитку виноробства на світовому ринку відображають значні зміни в структурі виробництва та споживання. Основні виробники вина – країни Європи, такі як Франція, Італія та Іспанія – стикаються з посиленою конкуренцією з боку нових виноробних регіонів, таких як США, Австралія, Чилі та Південно-Африканська Республіка. У розвинутих країнах Європи попит стабілізується або навіть знижується через зміну споживчих звичок і старіння населення. Водночас в таких країнах як Китай, Індія та Бразилія, попит на вино зростає завдяки зростанню середнього класу, урбанізації та інтересу до західних культурних звичок. Також зростатиме популярність органічних та екологічних вин, оскільки споживачі дедалі більше звертають увагу на сталість і якість продукції. Перспективами подальших досліджень є аналіз місця України у глобальному ринку продукції виноробства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bastard A., Chaillet A. Digitalization from vine to wine: Successes and remaining challenges – A review. *BIO Web of Conferences* 68, 01034. 44th World Congress of Vine and Wine. 2023. URL: <https://doi.org/10.1051/bioconf/20236801034> (дата звернення: 08.09.2024).
2. Candeias T., Dias D. Wine Companies' Profitability in the Old World: Working Capital's Impact. *Administrative Sciences*. 2023. Vol. 13. DOI: <https://doi.org/10.3390/admsci13080171>
3. Dimitri G., Trambusti A. Precision agriculture for wine production: A machine learning approach to link weather conditions and wine quality. *Heliyon*. 2024. Vol. 10. Issue 11. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31648> (дата звернення: 10.09.2024).
4. Guerra M., Ferreira F., Oliveira A.A. et al. Drivers of Environmental Sustainability in the Wine Industry: A Life Cycle Assessment Approach. *Sustainability*. 2024. Vol. 16. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16135613>
5. Sánchez-García E., Martínez-Falcó J., Marco-Lajara B. et al. Value creation in the wine industry – a bibliometric analysis. *European Food Research and Technolog.* 2024. Vol. 250. P. 1135–1148. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00217-023-04451-2>
6. Аверчева Н.О. Напрями підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання виноградарсько-виноробного підкомплексу. *Економіка та держава*. 2021. № 12. С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.12.59>
7. Белоус І.В. Стратегія розвитку виноградарства і виноробства України та передумови виходу їх продукції на світовий ринок: монографія. Одеса: ННЦ «ІВіВ ім. В. Є. Таїрова», 2015. 204 с.
8. Каламан О.Б. Тенденції розвитку світового та українського ринку продукції виноробства в сучасних умовах. *Економіка харчової промисловості*. 2016. Т. 8. Вип. 2. С. 3–8.
9. Лагодієнко В.В., Голоднюк О.М., Мільчева В.В. Інноваційний напрямок розвитку виноробства в Україні. Маркетинг, підприємство і торгівля сучасний стан, напрямки розвитку. Одеса: ОНАХТ, 2020. 757 с.
10. Лупенко Ю.О. Сучасні тенденції розвитку ринку продукції виноградарства в Україні. *Виноградарство і виноробство*. 2015. Вип. 52. С. 119–122.

11. Маренич Т.Г., Фурдак М.М. Стан та стратегічні напрями підвищення економічної ефективності виноградарсько-виноробних підприємств: монографія. Харків: Смуґаста типографія, 2016. 293 с.
12. International Organisation of Vine and Wine. URL: <https://www.oiv.int/> (дата звернення: 05.09.2024).

REFERENCES:

1. Bastard A. and Chaillet A. (2023) Digitalization from vine to wine: Successes and remaining challenges – A review. *BIO Web of Conferences* 68, 01034. 44th World Congress of Vine and Wine. DOI: <https://doi.org/10.1051/bioconf/20236801034>
2. Candeias T., and Dias D. (2023) Wine Companies' Profitability in the Old World: Working Capital's Impact. *Administrative Sciences*, vol. 13. DOI: <https://doi.org/10.3390/admsci13080171>
3. Dimitri, G. and Trambusti A. (2024) Precision agriculture for wine production: A machine learning approach to link weather conditions and wine quality. *Heliyon*, vol. 10, issue 11. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31648> (accessed September 10, 2024).
4. Guerra M., Ferreira F., Oliveira A. A. et al. (2024) Drivers of Environmental Sustainability in the Wine Industry: A Life Cycle Assessment Approach. *Sustainability*, no. 16. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16135613>
5. Sánchez-García E., Martínez-Falcó J., Marco-Lajara B. et al. (2024) Value creation in the wine industry – a bibliometric analysis. *European Food Research and Technology*, vol. 250, pp. 1135–1148. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00217-023-04451-2>
6. Avercheva, N. (2021) Direction of increasing efficiency of management entities activities of viticulture and wine-making sub complex. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.12.59>
7. Belous I. V. (2015) *Strategy for the development of viticulture and winemaking in Ukraine and the conditions for their output to the world market*. Odesa: NNTs "IViV im.V.Ye. Tairova.
8. Kalamani O. B. (2016) Trends in the development of the global and Ukrainian wine market in modern conditions. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 8, issue 2, pp. 3–8.
9. Lahodiienko V. V., Holodniuk O. M., and Milcheva V. V. (2020) *Innovative direction of development of winemaking in Ukraine. Marketing, enterprise and trade: current state, development directions*. Odesa: ONAKhT.
10. Lupenko Yu. O. (2015) Modern trends in the wine production market in Ukraine. *Vynogradarstvo i vynorobstvo: mizhvidomchy tematychnyy naukovyy zbirnyk*, no. 52, pp. 119–122.
11. Marenych T. H., and Furdak M. M. (2016) *Status and strategic directions of improving the economic efficiency of viticulture and winemaking enterprises*. Kharkiv: Smuhasta typohrafiia.
12. International Organisation of Vine and Wine (2024). Available at: <https://www.oiv.int/> (accessed September 5, 2024).

УДК 338:634.8:663.2

JEL F60, O13, Q13, Q17

Печко Володимир Сергійович, кандидат економічних наук, доцент кафедри переробки сільськогосподарської продукції, Національний університет харчових технологій. **Глобальні тенденції розвитку виноградарства та виноробства.**

Глобалізація суттєво впливає на розвиток ринку вина, розширюючи можливості для міжнародної торгівлі та культурного обміну. Завдяки відкритим ринкам і зниженню торговельних бар'єрів, вина з різних куточків світу стають доступними для ширшої аудиторії. Статтю присвячено аналізу глобальних тенденцій розвитку галузі виноробства в світі. Проаналізовано динаміку обсягів виробництва винограду (свіжого) та вина у світі у 2000–2023 рр.; площу виноградників; структуру світового виробництва вина (без соків і сула) у 2023 р.; динаміку світового споживання вина у 2000–2023 р.; показники світового експорту та імпорту вина у 2023 р. за кількісним та вартісним критеріями. Виявлено загальну тенденцію до скорочення обсягів виробництва та споживання вина, що обумовлене як кліматичними умовами, так і наслідками пандемії COVID-19, глобальними змінами попиту на продовольство та зниженням рівня купівельної спроможності населення в більшості регіонів.

Ключові слова: виноробство, виноградарство, ринок вина, стратегія, торгівля, глобалізація.

UDC 338:634.8:663.2

JEL F60, O13, Q13, Q17

Volodymyr Pechko, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Agricultural Products Processing Department, National University of Food Technologies. **Global trends in the development of the world wine sector.**

The wine industry plays a significant role in the global economy, being an important source of revenue for many countries. Wine is not only a commodity, but also an important export item that brings billions of dollars to the budgets of wine-producing regions. Major wine-producing countries such as France, Italy, Spain and the United States support a huge number of jobs in agriculture, manufacturing, logistics and tourism. Globalisation is having a significant impact on the development of the wine market, expanding opportunities for international trade and cultural exchange. Thanks to open markets and lower trade barriers, wines from different parts of the world are becoming

available to a wider audience. However, growing competition and global quality standards create additional pressure on producers, forcing them to adapt to the requirements of the global market. The article is devoted to the analysis of global trends in the development of the wine industry in the world. The author analyses the dynamics of grape (fresh) and wine production in the world in 2000–2023; the area of vineyards; the structure of world wine production (without juice and must) in 2023; the dynamics of world wine consumption in 2000–2023; indicators of world wine exports and imports in 2023 by quantitative and cost criteria. The main leading countries in wine production are France, Italy and Spain, which traditionally hold leading positions in the global market due to centuries-old winemaking traditions, a variety of varieties and high quality products. In addition to these traditional leaders, new wine regions such as the United States (California), Australia, Chile and Argentina are actively developing their own production, which is increasing their share of the global market. The analysed data indicate a general downward trend in wine production and consumption, driven by both climatic conditions and the ‘echo’ of the COVID-19 pandemic, global changes in food demand and a decline in the purchasing power of the population in most regions. It is determined that the demand for wine will continue to grow, but this growth will be uneven depending on the region and type of wine. The article highlights the growing popularity of organic and ecological wines as consumers increasingly pay attention to sustainability and product quality.

Keywords: winemaking, viticulture, wine market, strategy, trade, globalisation.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ЦИФРОВІЗАЦІЇ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Попова Любов Василівна*, кандидат економічних наук, доцент
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

*ORCID 0000-0001-7015-5567

© Попова Л.В., 2024

Стаття отримана редакцією 14.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 14.08.2024

Вступ. На новому рівні розвитку цифрових технологій одним з основних ризиків та загроз, стає потужне зростання кількості, якості та різноманіття взаємозв'язків між компаніями, соціально-економічними системами, соціальними платформами та людиною. Це зростання супроводжується висхідною динамікою кількості відомостей та інформації, що призводить до ще більш складної інтеграції економіко-соціальних можливостей. Дані трансформації вимагають від суспільства та кожної конкретної людини нових компетенцій, здібностей та навичок, а також адаптивності застосування нових технологій у повсякденному житті. Використання цифрових технологій безпосередньо впливає і на здійснення міжнародних політичних взаємовідносин.

У наукових дослідженнях даються різні оцінки економічного ефекту цифровізації. Експерти Світового банку оцінюють сучасний внесок цифрової економіки у формування ВВП країн ОЕСР на рівні 6%. За розрахунками фахівців консалтингової компанії Accenture, трансформація десяти найрозвиненіших країн світу принесе їм дохід у розмірі 1,36 трлн. доларів США [1]. За оцінками Європейської комісії, приріст ВВП у рамках Європейського Союзу внаслідок імплементації Стратегії єдиного цифрового ринку складе 415 млрд євро рік [2].

Формування інститутів регулювання, здійснене з другої половини ХХ ст., відбувалося в основному в спонтанному режимі. Розвиток теорії формування постіндустріального інформаційного суспільства сьогодні є новою суспільною філософією, що дозволяє визначити нові стратегічні орієнтири та магистральні вектори розвитку як окремо взятої національної економіки, так і людства загалом. У таких умовах більше уваги слід приділяти міжнародному досвіду впливу державного сектора на формування цифрової економіки та безпосередньо самих процесів цифровізації національних економік. У цьому контексті практичний інтерес представляє вивчення зарубіжного досвіду розвитку цифрової економіки.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти розвитку цифрової економіки, цифрових відносин висвітлені в працях зарубіжних економістів Е. Брауна, Д. Белл, А. Тоффлера, Г. Паркера, П., Друкера та інших.

Дослідженню світового досвіду розвитку цифрових відносин, цифрової економіки присвячені праці ряду вітчизняних науковців: Грінько І. [3], Коляденко С.В. [4], Пухоменко-Кучевіл О.І. [5], Абрамової А., Бещасного В., Жаворонка А. [6]. Значну увагу при проведенні дослідження було приділено розгляду офіційних джерел провідних установ, що відповідають за цифровізацію економіки різних країн.

Мета статті. Перетворення держави на потужний економічний суб'єкт є однією із найважливіших основних функцій сучасної світової економічної системи. У тих складних трансформаційних процесах, особливий інтерес представляє застосування теорії та практики інших країн у регулюванні процесів цифровізації.

Основний матеріал і результати. За даними ЮНКТАД, за останні 5 років у різних країнах світу було розроблено більше 150 цифрових стратегій, значна частина яких стосуються розвитку інфраструктури, деякі фокусуються на стимулюванні цифрового бізнесу, більше половини охоплюють обидва ці найважливіші напрямки.

У світових рейтингах цифрової «відкритості» країн найвищі місця займають переважно розвинені країни, а найнижчі – що розвиваються. Так, лідерами з точки зору відкритості регулювання, згідно з

DTRI, є Нова Зеландія, Ісландія, Норвегія, Ірландія та Гонконг – невеликі країни, які значною мірою залежать від глобальних ринків. Лідери з точки зору відкритості регулювання у сфері цифрової торгівлі послугами, згідно з індексом Digital STRI, – Коста-Ріка, Швейцарія, Норвегія, Люксембург та Республіка Корея. Серед найбільш «закритих» країн у сфері цифрової торгівлі у рейтингу Digital STRI – Китай, Індія, Індонезія та В'єтнам. Країни з найвищими обмеженнями, згідно з індексом DTRI, – Китай, Індонезія, Бразилія, Саудівська Аравія. Розглянемо ключові напрями регулювання цифровізації ринкових відносин з погляду застосовуваних підходів.

За різноманіття підходів до формування державних стратегій розвитку цифрової економіки найбільший практичний та дослідницький інтерес становлять відповідні програмні документи найбільших міжнародних гравців – США, Китаю, Сінгапуру, ЄС та ін. Їх вивчення дозволяє охопити країни, що характеризуються різною структурою економік та темпами приросту ВВП.

У Сполучених Штатах Америки, ЄС, Великобританії, Китаї, Японії, Швеції, Кореї цифрова економічна архітектура створюється та оновлюється незалежно. Уряди можуть створювати надійні апаратні та програмні рішення для національної цифрової економіки за допомогою добре розроблених законів та міжнародних угод для глобальної цифрової економіки.

США є світовим лідером у сфері цифрової економіки. Американське регулювання цифрової економіки має складний та багаторівневий характер. Основним відомством, відповідальним за розвиток цифрової економіки США, є Міністерство торгівлі.

Окрім розробки нормативних актів у сфері торгівлі, технологічних стандартів, Міністерство торгівлі займається освітньою та інформаційною діяльністю. Поточна робота Міністерства реалізується відповідно до Стратегічного плану Міністерства торгівлі США [7]. Окремо слід виділити галузевих регуляторів: Федеральна торгова комісія, що регулює всі операції в рамках цифрової торгівлі, включаючи онлайн-рекламу, питання захисту особистих даних покупців; Федеральна комісія зв'язку, яка регулює питання забезпечення національного та міжнародного телерадіомовлення, передачі даних (включаючи Інтернет) по провідних, супутникових та кабельних каналах. Активне використання інформаційно-комунікаційних технологій у США почалося наприкінці ХХ ст. Урядову програму під назвою «Порядок денний у галузі цифрової економіки» було розроблено лише у 2015 р.

Цифрова консультативна рада була створена у 2016 р. для надання інформації про прискорення економічного зростання та розширення цифрового століття, включаючи представників низки американських компаній. Сьогодні програма цифрової економіки США пропонує: забезпечити просування вільного та відкритого Інтернету; просувати довіру та безпеку в Інтернеті; забезпечити доступ до Інтернету для співробітників, сімей та компаній; забезпечити просування інновацій через правила інтелектуальної власності. Головними цілями програми є створення сприятливого середовища для діяльності американських компаній та забезпечення провідної ролі Сполучених Штатів при виробленні стандартів та правил у рамках багатосторонніх форматів.

Програма передбачає роботу за чотирма напрямками: вільний та відкритий Інтернет; довіра та безпека в Мережі; інновації та нові технології; доступ та професійні навички. Коротко охарактеризуємо їх. США робить спеціальний акцент на тому, що однією з умов розвитку цифрової економіки є вільний обмін інформацією, для якого необхідні свобода доступу до Інтернету, транскордонне переміщення даних та послуг. [7]. Інший напрямок роботи з даного блоку питань – реформування Корпорації з управління доменними іменами та IP-адресами [8]. Стимулюючим фактором розвитку цифрової економіки є поширене серед багатьох представників бізнесу та рядових користувачів недовіра щодо рівня захисту персональних даних та комерційної інформації. У зв'язку з цим міністерство торгівлі США випустило Зелену книгу щодо конфіденційності (2010), з метою захисту персональних даних у соціальних мережах приватному сектору запропоновано розробити кодекси поведінки щодо використання технології розпізнавання осіб для комерційних потреб та інформації мобільними додатками.

Зрештою, умовою підвищення довіри для використання ІКТ виступає забезпечення інформаційної безпеки, що гарантується Стратегією довіреної ідентифікації в кіберпросторі розробленій Національним інститутом стандартів і технологій Її мета – вирішити проблему недостатньої надійності паролів [9]. Крім того, був створений Національний інноваційний центр з кібербезпеки. Поряд з цим, можна відзначити Рамкову програму підвищення рівня кібербезпеки критично важливої інфраструктури в США.

Одним із найважливіших напрямків роботи у США – реформа патентної системи. Патентне відомство та Національне агентство з телекомунікацій та інформації опублікували Зелену книгу про по-

літику у сфері авторських прав, творчості та інноваціях у цифровій економіці [10]. На її основі було опубліковано Білу книгу з питань зміненої продукції, першого продажу та відшкодування збитків [11].

Розвиток цифрової економіки неможливий без наявності відповідної інфраструктури та достатньої кількості фахівців у сфері цифрових технологій, підвищення інтернет-грамотності населення в цілому. Для підвищення грамотності населення у сфері ІКТ було запущено програму Broadband USA [12].

Європейський Союз є одним із центрів розвитку цифрової економіки у світі. Вперше тематика цифрової економіки в ЄС з'явилася 2010 року, коли Європейська комісія (ЄК) затвердила Цифровий порядок денний для Європи, що став першою із семи ініціатив у рамках стратегії «Європа 2020». На основі досвіду, накопиченого під час імплементації цього документа, було затверджено Стратегію єдиного цифрового ринку для Європи.

Крім того, у країнах ЄС реалізуються власні національні програми. У Євросоюзі у галузі розвитку сучасних технологій, прийнято Концепцію «Цифрова Європа», на реалізацію якої Єврокомісія у бюджеті на 2021–2027 роки заклала 9,2 млрд євро, що буде спрямована на підвищення конкурентоспроможності ЄС та забезпечення його громадян усіма навичками та інфраструктурою для застосування новітніх технологій. «Цифрова Європа» є частиною стратегії розвитку єдиного цифрового ринку, покликаної створити 4 млн. робочих місць, принести економіці ЄС 415 млрд євро на рік та одночасно підвищити конкурентоспроможність спільноти. У рамках програми «Цифрова Європа» фінансуватимуться проекти у п'яти ключових областях: суперкомп'ютери, штучний інтелект, кібербезпека, передові навички роботи з цифровими технологіями та забезпечення широкого використання цифрових технологій в економіці та суспільстві» [13].

Стратегія в області даних передбачає низку кроків, включаючи зміну законодавства, які дозволили б європейським країнам кинути конкурентний виклик глобальним технологічним компаніям, які володіють величезними обсягами даних. На даний момент невелика кількість великих технологічних компаній концентрує у себе більшу частину світових даних. Це може стати стримуючим фактором для розвитку, зростання та створення інновацій тими компаніями, бізнес яких базується на даних. ЄС планує стати зразком суспільства, що отримує максимальну вигоду з даних для прийняття рішень у бізнесі та державному управлінні, та сприяти розвитку цього сектора у своїх країнах. Європа має потенціал досягти успіху в економіці, заснованій на даних, і з погляду технологій, і з погляду кваліфікованих кадрів.

У концепції позначена мета – створити єдиний простір даних, під яким мається на увазі «справжній єдиний ринок даних», відкритий для даних з усього світу, де доступ до них зможуть мати бізнес та держави. Реалізація стратегії базується на чотирьох основних елементах [14]. Ініціатива передбачає зміцнення на рівні ЄС і країн, що входять до нього механізмів управління, що стосуються міжгалузевого використання даних. Що включає, пріоритет виконання робіт зі стандартизації, спрощення процесів прийняття рішень. Крім того, потрібно вивчити законодавство щодо необхідності внесення змін до тих його сфер, які зачіпають взаємини між сторонами заснованої на даних економіки. Ці зміни повинні сприяти обміну даними бізнесу з державою та бізнесу з бізнесом. Ключові положення про обмін даними винесені до окремого закону про дані – Data Act, який вступив в дію 11.01.2024 року [15].

Закон є ключовим елементом європейської стратегії в галузі даних і зробить значний внесок у досягнення мети Цифрового десятиліття щодо просування цифрової трансформації. У той час як Закон про управління даними регулює процеси та структури, які сприяють добровільному обміну даними, Закон про дані роз'яснює, хто може створювати цінність з даних та за яких умов. Водночас ці два закони сприятимуть надійному та безпечному доступу до даних, сприяючи їх використанню у ключових економічних секторах та галузях, що становлять суспільний інтерес.

Єврокомісія готова виділити фінансування до 2 млрд євро на ці цілі через різні програми. Сьогодні необхідно забезпечити підтримку прав громадян щодо даних, які вони генерують. Їм потрібно надати можливість на рівні різних інструментів контролювати свої дані та вирішувати, що з ними робити («персональний простір даних»). Це можна було зробити в рамках загального регламенту захисту персональних даних ЄС.

Окремим пунктом йде підвищення кваліфікації спеціалістів у рамках програми «Цифрова Європа». Сьогодні ЄС не вистачає близько 1 млн. фахівців у галузі цифрових технологій. До 2025 р. ЄС розраховує скоротити цей дефіцит наполовину, у тому числі через рахунок залучення у галузь більшої кількості жінок. Щодо загальної грамотності в галузі даних, то перед ЄС стоїть мета збільшити частку населення з «базовими цифровими навичками» з поточних 57 до 65% до 2025 р.

Єврокомісія планує підтримати створення низки єдиних європейських просторів даних у стратегічних галузях. До таких областей у стратегії даних належать: промисловість; «зелений пакт» Європи (Green Deal); транспорт; охорона здоров'я; фінансова галузь; енергетика; сільське господарство; професійний розвиток та ін.

Цифрове десятиліття ЄС визначає цифрові амбіції на наступне десятиліття [16]. Основні цілі визначено такі: населення з цифровими навичками та висококваліфіковані цифрові професіонали; безпечні та стійкі цифрові інфраструктури; цифрова трансформація бізнесу (90% компаній використовують цифрові технології); цифровізація державних послуг (100%).

Ще однією країною, яка демонструє стрімкий розвиток цифрових технологій є Японія. В Японії створений Національний інститут розвитку цифрової економіки та цифрового суспільства. Адже на сьогодні комп'ютерні технології забезпечують 9% ВВП тоді як до прикладу в ЄС лише 4.

Одним із ключових аспектів інфраструктури для цифрової економіки є розвиток широкосмугового доступу до Інтернету. Японія зараз посідає перше місце у світі за всіма показниками популярності Інтернету серед населення та бізнес-структур. В Японії розроблена програма «Товариство 5.0», заснована на передових цифрових технологіях, що розширює концепцію «Індустрія 4.0». Дана програма не обмежується виробничим сектором і спрямована на вирішення соціальних проблем шляхом інтеграції фізичного та кіберпростору [14].

На даний час, для розвитку цифрової економіки необхідно подолати багато бар'єрів: по-перше, необхідна державна підтримка відкритих національних стратегій та ініціатив; по-друге, зміна законодавства відповідно до вимог розвитку цифрової економіки; по третє: можливість отримання вигоди кожним членом суспільства з цифрової економіки; по-четверте – прийняття суспільством.

Згідно Національної стратегії кібербезпеки Китаю сектор інформаційних технологій є важливою частиною національної безпеки. Пріоритет мають: захист суверенітету в кіберпросторі; інформаційна інфраструктура безпеки кіберзлочинності; удосконалення інструментів управління кібернетичною областю; поглиблення міжнародного співробітництва у цій галузі [14].

Цікавим є дослідження досвіду Сінгапуру. Цифрова економіка використовує новітні технології для цифровізації процесів та стимулювання зростання бізнесу. Це приваблює іноземні інвестиції, які, у свою чергу, створюють нові робочі місця у Сінгапурі. У Рамковій програмі дій щодо розвитку цифрової економіки визначено три ключові стратегії, які дозволяють використовувати сильні сторони країни: прискорити економічне зростання за рахунок цифровізації галузей та підприємств; розробити екосистему, яка допоможе бізнесу залишатися динамічним та конкурентоспроможним; перетворити галузь інфокомунікаційних медіа на ключовий фактор зростання цифрової економіки [17].

Digital Enterprise Blueprint, спільно створений із ключовими зацікавленими сторонами екосистеми, визначає плани для наступного рубежу цифровізації та спрямований на те, щоб зробити Сінгапур країною уповноважених підприємств та працівників. Визначено чотири основні напрямки, які допоможуть досягти цього: дати підприємствам можливість стати розумнішими, впроваджуючи рішення на основі штучного інтелекту, дати підприємствам можливість швидше масштабуватись за допомогою інтегрованих цифрових рішень, забезпечити підприємствам велику безпеку за рахунок підвищення кіберстійкості та підвищення кваліфікації працівників для повноцінного використання цифрових можливостей.

Висновки. Бурхливий розвиток мережі Інтернет на початку ХХІ ст. докорінно змінило риси сучасної людської цивілізації. Соціум стоїть на порозі усвідомлення наростаючих небезпек виникнення негативних наслідків цифровізації економіки, зокрема скорочення чи повної відмови від традиційних видів ринку, зміщення ряду професій автоматизованими або роботизованими системами, зростання кіберзлочинності, зниження захищеності прав людини у цифровому просторі, ризику виникнення витоку цифрових даних користувача, низького рівня довіри громадян до цифрового середовища та ін. Вирішення зазначених проблем знаходиться, перш за все, у сфері правового регулювання цифрової економіки. Роль впливу розвитку цифрових технологій на процес трансформації соціально-економічних систем та соціальних платформ не викликає сумнівів. Розглянувши досвід провідних країн щодо розвитку цифрової економіки, розробки ними основних програм цифрової трансформації дало можливість накопичити знання щодо удосконалення процесів цифрової трансформації, виходячи із зарубіжного досвіду. Сьогодні актуальними залишаються питання регулювання кіберпростору та цифрового середовища, професійної підготовки фахівців, налаштування бізнес-процесів, виходячи із тенденцій цифровізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. World development report 2016. Digital dividends. International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016> (дата звернення: 23.07.2024).
2. Digitising European Industry. European Commission URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/digitising-europeanindustry>
3. Грінько І.М., Касяненко І.А., Реалізація стратегії розвитку цифровізації економіки України в умовах індустрії 4.0: міжнародний досвід країн ЄС. Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут». 2022. № 21. С. 24–33
4. Коляденко С.В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № (6). С. 105–112.
5. Пухоменко-Кутсевіл О.І. Міжнародний досвід впровадження цифровізації в систему публічної служби: досвід для України. *Публічне управління та митне адміністрування*. Спецвипуск. 2022. С. 93–98
6. Abramova A., Beschastnyy V., Zhavoronok A., Fedyshyn M., Lavrov R., Dluhopolskyi O. & Kozlovskyi V. Financial technologies development prospects in the countries of Eastern Europe and Ukraine. *International Journal of Management (IJM)*. 2020. Vol. 11. Is. 7. P. 384–398. URL: https://www.researchgate.net/publication/343366025_Financial_Technologies_Development_Prospects_in_the_Countries_of_Eastern_Europe_and_Ukraine
7. Grimm A. N. Trends in U.S. Trade in Information and Communications Technology (ICT) Services and in ICTEnabled Services. Washington DC: U.S. Department of Commerce Bureau of Economic Analysis, May 2016. 19 p. URL: https://www.bea.gov/scb/pdf/2016/05%20May/0516_trends_%20in_us_trade_in_ict_serivces2.pdf
8. Rouse M. Digital Economy. Newton: Techtarger. URL: <http://searchcio.techtarger.com/definition/digital-economy>
9. National Strategy for Trusted Identities in Cyberspace. URL: <http://www.nist.gov/nstic/index.html>
10. Copyright Policy, Creativity, and Innovation in the Digital Economy (Green Paper). Washington DC: U.S. Department of Commerce Internet Policy Task Force, July 2013. URL: <http://www.uspto.gov/sites/default/files/news/publications/copyrightgreenpaper.pdf>
11. White Paper on Remixes, First Sale, and Statutory Damages (White Paper). Washington DC: U.S. Department of Commerce Internet Policy Task Force, January 2016. URL: <http://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/copyrightwhitepaper.pdf>
12. National Broadband Map – How connected is my community? URL: <http://www.broadbandmap.gov/>
13. A Digital Single Market Strategy for Europe: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2015) 192 final. Brussels: the European Commission, 2015. 20 p. URL: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/EN/1-2015-192-EN-F1-1.PDF>
14. Cohen J. E. Law for the Platform Economy. *UC Davis Law Review*. 2017. Vol. 51. P. 133–204.
15. An official website of the European Union. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/data-act>
16. Europe’s Digital Decade. Shaping Europe’s digital future <http://europa.eu>
17. Smart nation Singapore. URL: <https://www.smartnation.gov.sg/about-smart-nation/digital-economy/>

REFERENCES:

1. World development report 2016. Digital dividends. International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016> (accessed July 30,2024).
2. Digitising European Industry. European Commission Available at: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/digitising-europeanindustry>
3. Hrinko I. M., Kasianenko I. A. (2022) Realizatsiia stratehii rozvytku tsyfrovizatsii ekonomiky Ukrainy v umovakh industrii 4.0: mizhnarodnyi dosvid krain YeS. [Implementation of the Strategy for the Development of Digitalisation of the Ukrainian Economy in the Context of Industry 4.0: International Experience of EU Countries]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU “Kyivskiy politekhnichnyi instytut” – ‘Economic Bulletin of NTUU “Kyiv Polytechnic Institute”*, no. 21, pp. 24–33.
4. Koliadenko S. V. (2016) Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennia v Ukraini ta sviti [Digital economy: preconditions and stages of formation in Ukraine and the world]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Ekonomy. Finance. Management: topical issues of science and practice*, vol. 6, pp. 105–112.
5. Pukhomenko-Kutsevil O. I. (2022) Mizhnarodnyi dosvid vprovadzhennia tsyfrovizatsii v systemu publichnoi sluzhby: dosvid dlia Ukrainy [International evidence of the advancement of digitalization in the public service system: evidence for Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia, Spetsvypusk – Public Administration and Customs Administration*, Special Issue, pp. 93–98.
6. Abramova A., Beschastnyy V., Zhavoronok A., Fedyshyn M., Lavrov R., Dluhopolskyi O. & Kozlovskyi V. (2020) Financial technologies development prospects in the countries of Eastern Europe and Ukraine. *International Journal of Management (IJM)*, vollume 11, issue 7, pp. 384–398. Available at: https://www.researchgate.net/publication/343366025_Financial_Technologies_Development_Prospects_in_the_Countries_of_Eastern_Europe_and_Ukraine
7. Grimm A. N. (May 2016) Trends in U.S. Trade in Information and Communications Technology (ICT) Services and in ICTEnabled Services. Washington DC: U.S. Department of Commerce Bureau of Economic Analysis. 19 p. Available at: https://www.bea.gov/scb/pdf/2016/05%20May/0516_trends_%20in_us_trade_in_ict_serivces2.pdf
8. Rouse M. Digital Economy. Newton: Techtarger. Available at: <http://searchcio.techtarger.com/definition/digital-economy>
9. National Strategy for Trusted Identities in Cyberspace. Available at: <http://www.nist.gov/nstic/index.html>

10. Copyright Policy, Creativity, and Innovation in the Digital Economy (Green Paper). Washington DC: U.S. Department of Commerce Internet Policy Task Force. (July 2013). Available at: <http://www.uspto.gov/sites/default/files/news/publications/copyrightgreenpaper.pdf>

11. White Paper on Remixes, First Sale, and Statutory Damages (White Paper). Washington DC: U.S. Department of Commerce Internet Policy Task Force. (January 2016). Available at: <http://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/copyrightwhitepaper.pdf>

12. National Broadband Map – How connected is my community? Available at: <http://www.broadbandmap.gov/>

13. A Digital Single Market Strategy for Europe: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2015) 192 final. Brussels: the European Commission. (2015). 20 p Available at: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/EN/1-2015-192-EN-F1-1.PDF>

14. Cohen J. E. (2017) Law for the Platform Economy. *UC Davis Law Review*, vol. 51, pp. 133–204.

15. An official website of the European Union. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/data-act>

16. Europe's Digital Decade. Shaping Europe's digital future. Available at: <http://europa.eu>

17. Smart nation Singapore. Available at: <https://www.smartnation.gov.sg/about-smart-nation/digital-economy>

УДК 330.3

JEL O10

Попова Любов Василівна, кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. **Світовий досвід цифровізації ринкових відносин.**

Цифровізація значно впливає на розвиток національних економік, міжнародних відносин і тягне за собою необхідність перегляду досвіду провідних країн у галузі цифровізації ринкових відносин. У статті досліджено світовий досвід цифровізації ринкових відносин, необхідність та важливість формування стратегій розвитку цифрових технологій та державної підтримки регулювання процесів цифровізації. Розглянуто ключові напрями регулювання цифровізації ринкових відносин в США, ЄС, Японії, Китаї, Сінгапурі. Акцентовано увагу на тому, що сьогодні уряди можуть створювати надійні апаратні та програмні рішення для національної цифрової економіки за допомогою добре розроблених законів та міжнародних угод для глобальної цифрової економіки. Окреслено спільні проблеми цифровізації та перспективні напрямки. Визначено, що вирішення зазначених проблем знаходиться, перш за все, у сфері правового регулювання цифрової економіки.

Ключові слова: цифровізація, ринкові відносини, регулювання, цифрова економіка, світовий досвід.

UDC 330.3

JEL O10

Liubov Popova, PhD (Economics), Associate Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. **Global experience in the digitalisation of market relations.**

The subject of this study is the global experience of digitalisation of market relations. Purpose and relevance of the topic. Digitalisation has a significant impact on the development of national economies and international relations and entails the need to review the experience of leading countries in the field of digitalisation of market relations. The purpose of the study is to review foreign experience (on the example of individual countries) of digitalisation of market processes. The article examines the world experience of digitalisation of market relations, the need and importance of formulating strategies for the development of digital technologies and state support for the regulation of digitalisation processes. The study is based on the fundamental works of domestic and foreign scholars on the basics of digitalisation regulation. The study is based on a general scientific methodology and a systematic approach to problem solving. Results. The key directions of regulation of digitalisation of market relations in the USA, EU, Japan, China, Singapore are considered. It is emphasised that today governments can create reliable hardware and software solutions for the national digital economy through well-developed laws and international agreements for the global digital economy. Common problems of digitalisation and promising directions are outlined. It is determined that the solution to these problems is primarily in the field of legal regulation of the digital economy. Practical value of the article. Systematisation of the accumulated world experience, consideration of the processes of formation and regulation of the development of the digital economy. Having looked at the development of the digital economy in the wired countries, their development of the main digital transformation programs has made it possible to accumulate knowledge about the improvement of digital transformation processes coming from foreign sources. Today, nutritional regulation of the cyberspace and digital environment, professional training of frontline workers, and adjustment of business processes arising from the digitalization trend are no longer relevant.

Keywords: digitalisation, market relations, regulation, digital economy, world experience.

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

УДК 338:004
JEL Q1, O3

DOI: 10.26906/EiR.2024.3(94).3485

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ ТА ЕКОСИСТЕМ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОЇ БІЗНЕС-МОДЕЛІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Єсип Анатолій Іванович*, аспірант
Бондаренко Сергій Вікторович**, аспірант
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

*ORCID 0009-0009-5952-2421

**ORCID 0009-0007-6309-3135

© Єсип А.І., 2024

© Бондаренко С.В., 2024

Стаття отримана редакцією 12.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 12.08.2024

Вступ. Актуальність теми дослідження зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій та їх проникненням в усі сфери економіки, включаючи аграрний сектор. Сьогодні цифрові платформи та екосистеми відіграють дедалі важливішу роль у підвищенні ефективності, конкурентоспроможності та сталого розвитку аграрних підприємств. Цифровізація аграрного сектору дає можливість оптимізувати виробничі процеси землеробства, покращити управління ланцюгами постачання, розширити ринки збуту, підвищити фінансову стійкість аграрних підприємств. Проте, цифровізація також ставить перед аграрним сектором нові виклики, оскільки впровадження цифрових технологій вимагає значних фінансових та людських ресурсів, що може бути проблемою для невеликих та середніх аграрних підприємств. Цифрові платформи та екосистеми потребують розробки ефективних заходів захисту, щоб зменшити ризики кібератак та витоку конфіденційної інформації. Використання цифрових технологій в аграрному секторі потребує відповідного правового регулювання, яке враховувало б інтереси всіх учасників ринку. У зв'язку з цим актуальним є дослідження ролі цифрових платформ та екосистем у формуванні сучасної бізнес-моделі аграрного підприємства.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць за темою дослідження свідчить про зростаючий інтерес до цієї проблематики. Вчені та практики вивчають різні аспекти впливу цифрових технологій на аграрний сектор. Благодир Л.М. [1] визначено, як особливості цифрової економіки впливають на формування та функціонування цифрових бізнес-екосистем, відрізняючи їх від традиційних моделей бізнесу. Колектив авторів [2] досліджував виклики та можливості для цифрової економіки, які створюють процеси глобалізації, розвиток економіки знань та цифрова трансформація бізнесу. Ярмоленко Ю.О. [3] обґрунтував, що цифровізація агросектору відбувається одночасно у реальному середовищі, цифровому просторі та в рамках інституційних змін. Буяк Л.А. [4] зазначає, що впровадження цифрових технологій в аграрному секторі набуває все більшої важливості, оскільки дозволяє оптимізувати ресурси, підвищити продуктивність та забезпечити прозорість усіх процесів. Руденко М.В. [5] систематизував цифрові технології за рівнем їх впливу на розвиток аграрних підприємств. Виділено три групи технологій: революційні, що вже спричинили значні зміни в секторі та мають потенціал для подальшого перетворення; еволюційні, які ще не повністю інтегровані в агропродовольчий ланцюжок, але можуть сприяти його оптимізації; та інкрементальні, що забезпечують поступовий розвиток. Гурочкіна В.В. [6] проаналізувала ключові компоненти концептуальної моделі цифрової трансформації бізнес-моделей промислових підприємств, зокрема, вплив цифрових технологій на соціальну

та індустріальну сфери діяльності підприємств. Недільська Л.В., Оленюк Д.О. [7] систематизували знання про фінансові механізми підтримки цифрової трансформації аграрного сектору та сформулювали теоретико-методологічні основи їх ефективного застосування. Водянка Л.Д., Юрій Т.П. [8] розглянули, як впровадження систем точного землеробства та використання дронів для моніторингу полів підвищують ефективність та конкурентоспроможність українських аграрних підприємств. Отже, питання використання цифрових технологій у формуванні сучасної бізнес-моделі аграрного підприємства є актуальним і потребує подальшого дослідження.

Метою дослідження є вивчення впливу цифрових платформ та екосистем на формування сучасної бізнес-моделі аграрного підприємства.

Основний матеріал і результати. Цифрова трансформація аграрного сектору України супроводжується активним впровадженням інноваційних технологій, що сприяє підвищенню продуктивності, стійкості та конкурентоспроможності агропідприємств. Цифрові рішення створюють нові можливості для розвитку сектору, знижуючи бар'єри для входу на ринок і дозволяючи малим підприємствам та стартапам конкурувати з великими агрохолдингами.

Динаміка цифрової трансформації аграрного сектору характеризується специфічними особливостями, рис. 1–3.

Отже, кількість аграрних підприємств, що використовують сучасні інформаційні технології з 2010 року збільшилася всього на 3%. У 2022 році кількість таких підприємств в загальній кількості всього 11%.

Рис. 1. Динаміка цифрової трансформації аграрних підприємств

Джерело: [9]

Рис. 2. Динаміка зайнятого населення в сільському господарстві

Джерело: [9]

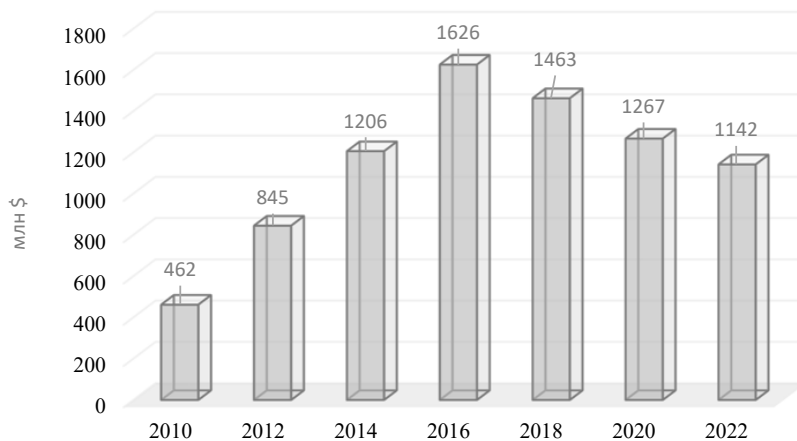

Рис. 3. Динаміка інвестицій в діджиталізацію сільського господарства, млн \$

Джерело: [9]

Кількість зайнятого населення в сільському господарстві зменшилося в 2020 році на 10% відносно 2018 року та в 2022 році на 1% відносно 2020 року, що зумовлено комплексом взаємопов'язаних факторів, як економічних так і соціальних. Відзначається позитивна динаміка у підвищенні рівня цифрової грамотності серед сільського населення.

Незважаючи на позитивні тенденції початку періоду, інвестиції в цифрові технології зазнали спаду під впливом глобальних криз (пандемія, війна) в 2019–2022 роках.

Проте, сьогодні спостерігається тенденція до зростання зацікавленості сільськогосподарських виробників у цифрових технологіях. Це підтверджується, зокрема, масштабним впровадженням цифрових платформ, таких як Cropical, розроблених компанією Eart Dayli Analytics. З початку збройного конфлікту вільний доступ до цих платформ, забезпечений у співпраці з Agri Lab, дозволив обробляти дані для понад 500 тисяч гектарів сільськогосподарських угідь в Україні, рис. 4. При цьому варто відзначити, що цифровими інструментами почали користуватися навіть невеликі фермерські господарства, які раніше були скептично налаштовані щодо цифрової трансформації сільського господарства.

Цифрові платформи стають невід'ємною частиною сучасного аграрного бізнесу, забезпечуючи ефективність, прозорість та інноваційність у всіх аспектах виробництва. В таблиці 1 представлено види цифрових платформ, які застосовуються в аграрних підприємствах.

Незважаючи на потенціал цифрових платформ для оптимізації аграрних процесів, їх широке впровадження в Україні стримується недостатнім рівнем розвитку цифрової інфраструктури, особливо в сільській місцевості, а також низькою цифровою грамотністю сільського населення. Для подолання

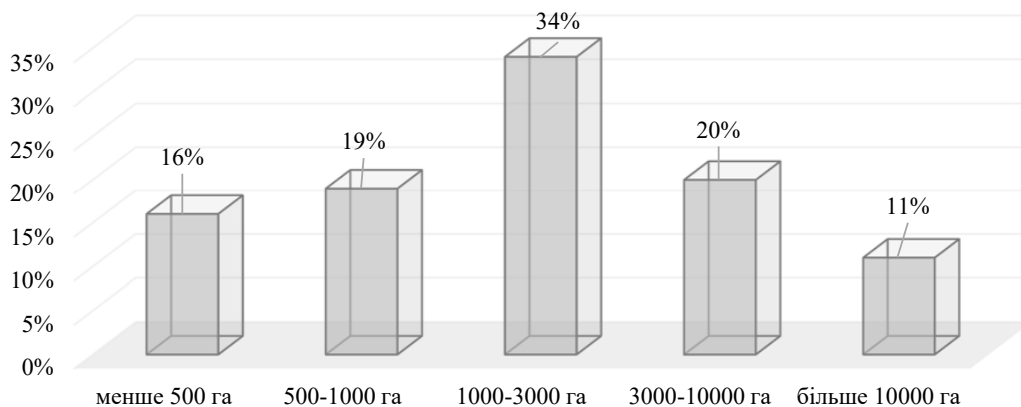

Рис. 4. Частка господарств, що отримали безкоштовний доступ (згідно площі) до цифрової платформи Cropical, %

Джерело: побудовано за даними [10]

Види цифрових платформ в бізнес моделі аграрного підприємства

Вид	Функціонал	Приклади
Платформи для управління фермерським господарством (Farm Management Software)	Планування посівних робіт, контроль за зрошенням, облік врожаю, управління запасами, облік техніки та обладнання.	Agrio, Farmigo, FarmSense.
Системи точного землеробства	Аналіз даних з датчиків, супутників та дронів для оптимізації внесення добрив, пестицидів, насіння.	John Deere Operations Center, Climate FieldView.
Ринки сільськогосподарської продукції	Пошук покупців та продавців, укладання договорів, проведення онлайн-аукціонів, логістика.	AgriChain, GrainDeal.
Платформи для моніторингу стану рослин	Використання штучного інтелекту для аналізу зображень з дронів та камер для виявлення хвороб, шкідників та інших проблем рослин.	PlantVillage, Taranis.
Системи управління тваринництвом	Моніторинг здоров'я тварин, контроль за годівлею, управління стадом, облік молочної продуктивності.	Herdwatch, DairyComp 305.
Платформи для співпраці та обміну даними	Створення мереж для обміну даними, знаннями та досвідом між фермерами, науковцями та іншими учасниками аграрного ринку.	FarmLink, Agrilytix.
Платформи для фінансових послуг	Надання кредитів, страхування, інвестиційних послуг для аграрних підприємств.	AgFunder, Farmer Mac.

Джерело: сформовано авторами

цих обмежень необхідні значні інвестиції в розвиток цифрової інфраструктури та проведення масштабних освітніх кампаній.

Термін «екосистема» був запозичений бізнесом з біології, де його запровадив А. Тенслі для опису взаємодії живих організмів в їхньому середовищі [1]. Цей термін відображає динамічні процеси конкуренції, співпраці та адаптації, властиві як біологічним, так і бізнес-системам.

Концепція «бізнес-екосистеми» була вперше запропонована Джеймсом Муром у 1993 році в журналі Harvard Business Review [11]. Автор визначив бізнес-екосистему як спільність суб'єктів господарювання, що взаємодіють між собою для досягнення спільних цілей та орієнтованих на загальний стратегічний напрямок, заданий лідерами ринку."

Перші концептуальні основи цифрової бізнес-екосистеми були закладені у дослідженнях Європейської комісії [12] на початку XXI століття. Цифрові бізнес-екосистеми розглядались як результат взаємодії соціальних, економічних та технологічних факторів, що формують нові моделі бізнесу та взаємодії між учасниками ринку.

За визначенням Gartner Research [13], цифрова бізнес-екосистема представляє собою динамічну мережу взаємопов'язаних організацій, індивідуумів та об'єктів, які використовують спільні цифрові платформи та стандарти для створення нових продуктів, послуг та бізнес-моделей. Ці екосистеми характеризуються високим ступенем взаємозалежності між учасниками, що дозволяє їм досягати синергетичного ефекту та швидко адаптуватися до змін ринкового середовища. Основні цілі створення таких екосистем можуть включати збільшення прибутку, впровадження інноваційних технологій або вирішення соціальних проблем.

Цифрові бізнес-екосистеми набувають все більшої популярності і в аграрному секторі. Вони дозволяють оптимізувати виробничі процеси, підвищити ефективність використання ресурсів та покращити якість продукції.

Аграрна екосистема представляє собою складну мережу взаємопов'язаних суб'єктів господарювання, що включає виробників сільськогосподарської продукції, постачальників ресурсів, торговельні підприємства, логістичні компанії, а також інші зацікавлені сторони. Взаємодія між цими суб'єктами відбувається на основі взаємної вигоди та сприяє ефективному функціонуванню всього аграрного сектору.

Основні види екосистем в бізнес моделі аграрного підприємства представлено в таблиці 2.

Види цифрових платформ в бізнес моделі аграрного підприємства

Вид	Характеристика	Переваги	Приклади
Вертикально інтегровані екосистеми	Компанія контролює весь виробничий ланцюжок від виробництва до кінцевого споживача.	Високий рівень контролю над якістю продукції, оптимізація витрат, зниження ризиків.	Великі агрохолдинги, які займаються вирощуванням зернових, виробництвом борошна, хліба та інших продуктів харчування.
Горизонтально інтегровані екосистеми	Компанії об'єднуються на одному етапі виробничого ланцюжка для досягнення синергетичного ефекту.	Збільшення ринкової частки, спільне використання ресурсів, зниження витрат на маркетинг і збут.	Асоціації фермерів, кооперативи, які спільно збувають свою продукцію.
Екосистеми на основі платформ	Створення цифрових платформ, які об'єднують різних учасників аграрного ринку	Швидкий обмін інформацією, спрощення взаємодії між учасниками, доступ до нових ринків	Аграрні маркетплейси, платформи для управління сільськогосподарськими підприємствами, системи точного землеробства
Екосистеми відкритого інноваційного типу	Співпраця компаній з науковими організаціями, стартапами та іншими інноваційними гравцями для розробки нових продуктів і технологій.	Швидке впровадження інновацій, підвищення конкурентоспроможності.	Аграрні технопарки, інкубатори, акселератори.
Екосистеми соціальної відповідальності	Компанії, які крім отримання прибутку, приділяють увагу соціальним та екологічним аспектам своєї діяльності.	Позитивний імідж компанії, підвищення лояльності споживачів, доступ до нових ринків.	Компанії, які сертифікують свою продукцію за стандартами органічного виробництва, здійснюють соціальні інвестиції.

Джерело: сформовано авторами

Серед множини інтеграційних моделей у сучасному аграрному секторі, екосистемний підхід демонструє найбільшу перспективність. Цей висновок підтверджується успішним досвідом розвитку екосистем в інших галузях світової економіки. Такі відомі кластери інновацій, як Силіконова долина, Шеньчжень, Бангалор, Стокгольм, Лондон та Берлін, слугують яскравими прикладами того, як взаємодія різноманітних суб'єктів господарювання може стимулювати інноваційну діяльність та сприяти стійкому розвитку галузі.

Поміж країн, які досягли значних успіхів у розвитку інноваційної аграрної екосистеми, варто відзначити Нідерланди. Співпраця фермерських господарств, технологічних стартапів та державних органів сприяла активному впровадженню інноваційних рішень у сільському господарстві, зокрема, у галузі тепличних технологій, систем зрошення та методів культивування рослин та тваринництва.

Аграрна екосистема Ізраїлю, яка об'єднує кібуци та інші суб'єкти господарювання, сприяє швидкому впровадженню інноваційних технологій, таких як системи точного зрошення та безпілотні літальні апарати для моніторингу посівів. Завдяки цьому, Ізраїль досяг значних успіхів у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах дефіциту водних ресурсів, що позиціонує його як світового лідера в галузі аграрних технологій [14].

Аналіз українського аграрного ринку свідчить про появу перших ознак формування екосистем підприємства, заснованих на взаємодії великих агрохолдингів з іншими учасниками ринку. Однак, існуючі моделі не в повній мірі відповідають критеріям зрілих екосистем, оскільки їх функціонування обмежується переважно горизонтальними інтеграційними процесами.

Перспективним напрямком розвитку аграрного сектора України є масштабування екосистемного підходу шляхом залучення до співпраці середнього та малого бізнесу, зокрема фермерських та особистих селянських господарств. Це дозволить створити більш стійкі та різноманітні аграрні екосистеми, які сприятимуть розвитку сільських територій.

Потенціал розвитку вітчизняного агробізнесу завдяки діджиталізації є значним, проте цей процес супроводжується певними викликами, таблиця 3.

SWOT-аналіз цифрового агросектору

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – генерація великих обсягів даних, які можуть бути використані для аналізу та прийняття рішень; – інноваційні технології (штучний інтелект, машинне навчання, Інтернет речей, дрони та інші) створюють нові можливості для оптимізації бізнес-процесів; – державна та міжнародна фінансова підтримка розвитку цифрового сільського господарства; – підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників. 	<ul style="list-style-type: none"> – впровадження нових технологій може бути дорогим для багатьох аграріїв; – недостатня цифрова грамотність, не всі аграрії мають достатні знання та навички для використання цифрових технологій; – відсутність необхідної інфраструктура для розвитку цифрового сільського господарства; – цифровий розрив між великими агрохолдингами та невеликими фермерськими господарствами.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – підвищення ефективності виробництва (оптимізація використання ресурсів, точне землеробство, автоматизація процесів); – контроль якості на всіх етапах виробництва; – доступ до глобальних ринків, нові канали збуту; – створення нових бізнес-моделей. 	<ul style="list-style-type: none"> – ризик хакерських атак та втрати даних; – нормативно-правові обмеження; – збільшення конкуренції з боку інших країн, які також активно розвивають цифрове сільське господарство; – непередбачуваність кліматичних умов.

Джерело: сформовано авторами

Застосування SWOT-аналізу в аграрному секторі дозволяє провести детальну оцінку внутрішніх ресурсів підприємства (фінансових, людських, технологічних) та його зовнішнього оточення (конкуренти, ринки, регуляторне середовище). Виявлені сильні сторони можуть стати основою для конкурентної переваги, а слабкі сторони – для розробки заходів щодо їх усунення. Ідентифікація нових можливостей, таких як розвиток електронної комерції або використання блокчейну, дозволяє розробити інноваційні бізнес-моделі. Водночас, виявлення потенційних загроз, наприклад, кіберзагроз або зміни клімату, дозволяє розробити стратегії їх мінімізації.

Висновки. Отже, цифрові платформи та екосистеми відіграють все більш важливу роль у формуванні сучасної бізнес-моделі аграрного підприємства. Впровадження цифрових технологій дозволяє підвищити ефективність виробництва, знизити витрати та покращити якість продукції. Однак, для успішної цифрової трансформації аграрного сектору необхідні значні інвестиції, розвиток цифрової грамотності та вирішення питань кібербезпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Благодир Л.М. Цифрові бізнес-екосистеми як специфічна форма координації господарської діяльності в умовах цифрової економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2099/2028/>
2. Гринько А.П., Гринько П.Л., Ушакова Н.Г., Андросова Т.В., Кулініч О.А., Помінова І.І. *Методологія керування бізнесом в умовах цифровізації: монографія*. Харків: МОНОГРАФ, 2022. 199 с.
3. Ярмоленко Ю.О. Програма створення цифрової платформи для кооперації та балансування аграрного виробництва. *Ефективна економіка*. 2019. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.1.61> (дата звернення: 10.09.2024).
4. Буяк Л.А. Сучасні тенденції та основні теоретичні підходи до цифрової трансформації агробізнесу. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2023. № 6 (17). С. 50–62.
5. Руденко М.В. Вплив цифрових технологій на аграрне виробництво: методичний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. № 6. С. 30–37.
6. Гурочкіна В.В. Цифрова трансформація бізнес-моделі промислових підприємств. *Подільський науковий вісник*. 2020. № 1 (13). С. 28–35.
7. Недільська Л.В., Оленюк Д.О. Діджиталізація агробізнесу: тенденції та джерела фінансування. *Наукові горизонти*. 2020. № 06 (91). С. 26–32.
8. Водянка Л.Д., Юрій Т.П. Цифровізація та цифрова платформа в економічному розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2020. № 12. С. 67–73.
9. Негрей М.В., Клименко Н.А. Цифрова трансформація сільського господарства: аналіз агротехнологічного ландшафту України. *Агросвіт*. 2024. № 5. С. 61–69.
10. Офіційний сайт Agri Lab URL: <https://www.agrilab.ua/bezkoshtovni-tsyfrovii-platfomy-dlya-agrariyiv/> (дата звернення: 12.09.2024).
11. Moore J.F. Predators and Prey: A New Ecology of Competition. *Harvard Business Review*. 1993. № 71(3). P. 75–86.

12. Nachira F., Nicolai A., Dini P., Le Louarn M., & León L.R. Digital business ecosystems. European Commission. 2007. No. 215. 238 p. Available at: <http://www.digital-ecosystems.org/dbe-book-2007> (дата звернення: 10.09.2024).

13. Hung Le Hong How Ecosystems Will Dominate Our Digital Future. Gartner IT Symposium. Xpo 2019, Barcelona. Available at: <https://kpc-group.cz/blog/gartner-it-symposium-xpo-2019-barcelona-pondelni-shrnuti> (дата звернення: 11.09.2024).

14. Приб А.Г. Екосистеми аграрного підприємництва як сучасний механізм інтеграції господарюючих суб'єктів. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-40>.

REFERENCES:

1. Blahodyr L. (2022) Digital business ecosystems as a specific form of economic activity coordination in the digital economy. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 46. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2099/2028/> (accessed September 2, 2024). (in Ukrainian)

2. Hrinko A., Hrinko P., Ushakova N., Androsova T., Kulinich O. and Pominova I. (2022) Methodology of business management in conditions of digitalization: monograph. Kharkiv: MONOHRAF, 199 p. (in Ukrainian)

3. Yarmolenko J. (2019) Program for creating a digital platform for cooperation and balancing of agricultural production. *Efektivna ekonomika*, vol. 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7154> (accessed September 10, 2024). (in Ukrainian)

4. Buiak L. (2023) Modern trends and main theoretical approaches to the digital transformation of agribusiness. *Zhurnal stratehichnykh ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 6 (17). pp. 50–62. (in Ukrainian)

5. Rudenko M. (2019) Impact of digital technologies on agricultural production: methodical aspect. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika I upravlinnia*, vol. 6. pp. 30–37. (in Ukrainian)

6. Hurochkina, V. (2020) Digital transformation of the business model of industrial enterprises. *Podilskyi naukovyi visnyk*, vol. 1 (13), pp. 28–35. (in Ukrainian)

7. Nedilska L. and Oleniuk D. (2020) Digitization of agribusiness: trends and sources of financing. *Naukovi horyzonty*, vol. 06 (91). pp. 26–32. (in Ukrainian)

8. Vodianka L. and Oleniuk T. (2020) Digitization and digital platform in the economic development of the agricultural sector. *Ekonomika APK*, vol. 12. pp. 67–73. (in Ukrainian)

9. Nehrei M. and Klymenko N. (2024) Digital transformation of agriculture: analysis of the agro-technological landscape of Ukraine. *Ahrosvit*, vol. 5. pp. 61–69. (in Ukrainian)

10. Official site: Agri Lab. Available at: <https://www.agrilab.ua/bezkoshtovni-tsyfrovi-platformy-dlya-agrariyiv/> (accessed September 5, 2024). (in Ukrainian)

11. Moore J. F. (1993) Predators and Prey: A New Ecology of Competition. *Harvard Business Review*, no. 71(3), pp. 75–86.

12. Nachira F., Nicolai A., Dini P., Le Louarn M., and León L. R. (2007) Digital business ecosystems. European Commission, no. 215. 238 p. Available at: <http://www.digital-ecosystems.org/dbe-book-2007> (accessed September 10, 2024).

13. Hung Le Hong (2019) How Ecosystems Will Dominate Our Digital Future. *Gartner IT Symposium*. Xpo 2019, Barcelona. Available at: <https://kpc-group.cz/blog/gartner-it-symposium-xpo-2019-barcelona-pondelni-shrnuti> (accessed September 11, 2024).

14. Prib A. (2024) Ecosystems of agrarian entrepreneurship as a modern mechanism of integration of business entities. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-40>. (accessed September 4, 2024). (in Ukrainian)

УДК 338:004

JEL Q1, O3

Єсип Анатолій Іванович, аспірант, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Бондаренко Сергій Вікторович**, аспірант, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Роль цифрових платформ та екосистем у формуванні сучасної бізнес-моделі аграрного підприємства.**

У статті досліджено вплив цифрових платформ та екосистем на формування сучасної бізнес-моделі аграрного підприємства. Проаналізовано показники цифрової трансформації аграрного сектору за 2010–2022 роки. Представлено види цифрових платформ, які застосовуються в бізнес-моделях аграрних підприємств, забезпечуючи ефективність, прозорість та інноваційність у всіх аспектах виробництва. Розглянуто сутність поняття «екосистема», дано визначення аграрній екосистемі. Надано характеристику видів екосистем в бізнес-моделі аграрного підприємства. Вивчено досвід успішного функціонування аграрних екосистем Нідерландів, Ізраїлю. Аналіз українського аграрного ринку свідчить про появу перших ознак формування екосистем підприємництва, заснованих на взаємодії великих агрохолдингів з іншими учасниками ринку. Проведено SWOT-аналіз розвитку цифрового агросектору України.

Ключові слова: цифрові платформи, екосистеми, аграрний сектор, бізнес-модель, цифрова трансформація, інновації.

UDC 338:004

JEL Q1, O3

Anatoliy Yesyp, Postgraduate Student, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”. **Serhiy Bondarenko**, Postgraduate Student, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”. **The role of digital platforms and ecosystems in the formation of the modern business model of an agrarian enterprise.**

The article examines the influence of digital platforms and ecosystems on the formation of a modern business model of an agricultural enterprise. The indicators of the digital transformation of the agricultural sector for 2010–2022 were analyzed. Information platforms play a central role in the digital transformation of the agricultural sector, providing producers with access to large volumes of data on soil conditions, weather conditions, pests and plant diseases. The analysis of these data allows you to make informed decisions about the use of plant protection products, fertilizers and other agrochemicals, which helps to increase the yield and quality of products. Despite the potential of digital platforms for optimizing agricultural processes, their widespread implementation in Ukraine is held back by the insufficient level of development of digital infrastructure, especially in rural areas, as well as the low digital literacy of the rural population. Overcoming these limitations requires significant investment in the development of digital infrastructure and large-scale educational campaigns. The types of digital platforms used in the business models of agricultural enterprises are presented, ensuring efficiency, transparency and innovation in all aspects of production. The essence of the concept of “ecosystem” is considered, the definition of an agrarian ecosystem is given. The agrarian ecosystem is a complex network of interconnected economic entities, which includes producers of agricultural products, suppliers of resources, trading enterprises, logistics companies, as well as other interested parties. The interaction between these subjects takes place on the basis of mutual benefit and contributes to the effective functioning of the entire agricultural sector. A description of the types of ecosystems in the business model of an agrarian enterprise is given. The experience of the successful functioning of agricultural ecosystems in the Netherlands and Israel was studied. The analysis of the Ukrainian agricultural market indicates the appearance of the first signs of the formation of business ecosystems based on the interaction of large agricultural holdings with other market participants. However, existing models do not fully meet the criteria of mature ecosystems, as their functioning is limited mainly to horizontal integration processes. A SWOT analysis of the development of the digital agricultural sector of Ukraine was conducted. Identified strengths can become the basis for competitive advantage, and weaknesses – for the development of measures to eliminate them. The identification of new opportunities, such as the development of e-commerce or the use of blockchain, allows the development of innovative business models. At the same time, the identification of potential threats, for example, cyber threats or climate change, allows to develop strategies to minimize them.

Keywords: digital platforms, ecosystems, agricultural sector, business model, digital transformation, innovations.

МОДЕЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Птащенко Ліана Олександрівна*, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

*ORCID 0000-0002-4228-0421

© Птащенко Л.О., 2024

Стаття отримана редакцією 08.08.2024 р.
The article was received by editorial board on 08.08.2024

Вступ. Повномасштабна війна в Україні спричинила значні труднощі, ризики та виклики для економічної стійкості країни. У цей складний період питання інноваційного розвитку підприємства в умовах викликів та загроз, а також жорсткого конкурентного середовища є актуальним, оскільки потребують від бізнесу формувати стійке становище на відповідному товарному ринку. Це, в свою чергу, передбачає гнучкість та інноваційність у бізнесових рішеннях. В сучасних умовах турбулентності економіки України, що характеризуються перманентною мінливістю зовнішнього та внутрішнього середовища, керівники підприємств мають володіти інструментарієм удосконалення механізму управління за допомогою новітніх концепцій, що дозволяють забезпечити адекватність реагування системи управління на зміни в середовищі підприємства, котрі певним чином можуть заподіяти шкоду або навпаки – сприяти підвищенню ефективності управління підприємством так і впроваджувати нові інноваційно-інвестиційні проекти, що сприятимуть розвитку підприємств та зміцненню їх конкурентних позицій на відповідних товарних ринках.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Питання інноваційного розвитку підприємства завжди було актуальним, а останнім часом лише посилюється під впливом негативних факторів та з урахуванням швидкого технологічного розвитку в світі. Зокрема, питанням інноваційного розвитку підприємств приділяли увагу Адаменко О.А. [1], Ватченко Г.Г. [3], Гибало А.Г. [4], Ільчук В.П., Купріна В.В., Кучер П.С. [6], Мазнев Г.Є., Літвінова І.М., Пилипенко Ю.І., Пономарьов О.С. [8], Попов В.Ю., Пугач М.А. [7], Соболева О.Б., Черевко О.Л., Федоренко В.Г. [11], Шкарлет С.М. [9] та багато інших вчених. Інноваційний розвиток як інструментарій забезпечення конкурентоспроможності підприємств розглядають Ілляшенко С.М. [5], Сорока А.М., Остапюк Б.Я., Уткіна Ю.М. [12] Управління інноваційним розвитком підприємства висвітлюється в роботах Йохна М.А., Георгіаді Н.Г., Зінкевич Д.К., Ілляшенко С.М., Князь С.В., Пономарьов О.С., Стадник В.В. та інші науковці. Поряд цим в сучасній науковій літературі бракує досліджень, приділених питанню інноваційного розвитку підприємства в умовах викликів та загроз під час воєнного стану та в повоєнний період, а тому потребує пошуку нових наукових розробок.

Метою статті є дослідження теоретичних та прикладних аспектів інноваційної діяльності та формування інноваційної моделі розвитку будівельного підприємства.

Основний матеріал і результати. Становлення глобального інформаційного суспільства та новітніх технологічних підходів до виробництва обумовлює необхідність реалізації дієвої державної та підприємницької інноваційної політики. Головною метою цієї політики є проведення інноваційної за своєю суттю реструктуризації економіки, що базується на впровадженні наукових досягнень. Важливим ресурсом для ефективного функціонування економічних систем у цьому контексті повинні стати креативні здібності людей та інноваційний інтелектуальний капітал. Адже в розвинених країнах, з якими Україна посилює інтеграцію, основним орієнтиром є поняття «інновація» та «інноваційна діяльність».

Розроблення нових напрямів інноваційної політики ЄС здійснюється в рамках Лісабонської стратегії (2000 р.), яка ставить за мету створення «найбільш конкурентоспроможної та динамічної у світі економіки, заснованої на знаннях». У документах Європейської Комісії інновації трактуються як складна

та багатогранна концепція, яка розвивається від простої лінійної моделі, де акцент робиться на дослідженнях та розробках, до системної моделі, в якій інновації виникають завдяки складній взаємодії між індивідами, організаціями та їхніми співробітниками.

Варто зазначити, що нововведення (інновації) проявляються не лише у матеріалізації наукомістких ідей та винаходів у якісно нових видах продукції та технологій, але й ґрунтуються на абсолютно нових принципах і підходах до процесів управління персоналом, фінансовими ресурсами, організації виробництва, праці тощо.

Суть поняття «інновація» формується як «процес реалізації нової ідеї в будь-якій сфері життя і діяльності людини, який сприяє задоволенню існуючої на ринку потреби і приносить економічний ефект». Інновація як товар має специфічні характеристики, такі як високий ступінь невизначеності щодо отримання науково-технічного результату, особливий характер фінансування, включаючи ризик розриву в часі між інвестуванням і отриманням результату, а також невизначеність попиту.

Мотиви інноваційної діяльності поділяються на внутрішні та зовнішні. Для підприємств і осіб, які створюють інновації, внутрішнім стимулом є потреба заміни застарілого обладнання з метою підвищення конкурентоспроможності продукції на ринку. Подібні мотиви характерні і для фізичних осіб, проте у їхньому випадку зовнішні мотивації, такі як особисті амбіції, престиж у суспільстві або можливість зайняття вищих посад, можуть мати значно більший вплив. В умовах економічної кризи вирішальним стимулом інновацій стають зовнішні фактори, зокрема економічна політика держави. Перехід до нового рівня науково-технічного розвитку вимагає посилення інноваційної активності та нових підходів до нововведень.

Однією з основних проблем при дослідженні рівня інноваційних змін у виробництві є відсутність єдиної системи показників. Аналіз систем показників показує, що спочатку визначалися структура предмета, його функції та завдання на основі уявлень авторів про його зміст без застосування класифікаційних ознак. Надалі для характеристики елементів структури і функцій підбиралися відповідні показники, як правило, також на основі суб'єктивних підходів.

У сучасній економічній теорії та практиці існує понад 40 методик із визначення організаційного розвитку виробництва, в основі яких лежать різні показники і способи їх розрахунку [13–16]. При обґрунтуванні системи показників та виборі методів вимірювання організаційного рівня виробництва використовуються різні системи, такі як часткові, інтегральні та узагальнюючі показники. Автори більшості методик погоджуються, що рівень організації праці, виробництва та управління визначається через систему відносних показників (коефіцієнтів, що змінюються в межах від 0 до 1). Проте слабким місцем такої оцінки є те, що вона зсуває технічні, наукові, економічні та соціальні аспекти виробництва, оскільки всі ці елементи підводяться під загальну категорію організації. Це методологічно невірно, оскільки організація не є просто сумарним комплексом усіх корисних діяльностей, а конкретним поєднанням основних елементів виробництва у просторі і часі.

Аналіз та узагальнення накопиченого досвіду у розробці методів кількісної оцінки показують, що більшість авторів визначають організаційний рівень як ефективне (доцільне, оптимальне) поєднання виробничих елементів. Звідси виникає питання оцінки цього рівня з точки зору раціональності та ефективності організаційних рішень і управлінських методів за заданих умов (техніка, технологія тощо).

Це підкреслює необхідність вибору та впровадження ефективних методів, а саме, критеріїв для визначення найбільш оптимальних варіантів інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства, а також обґрунтування трудових і вартісних витрат на підготовку і виробництво нової продукції. Тому, на нашу думку, доцільно представити систему методологічних інструментів для інноваційних процесів у наступному вигляді (рис. 1).

Інноваційно-інвестиційний портфель, як і кожен проєкт, що входить до його складу, формуються на основі низки критеріїв, які визначає інвестор. До цих критеріїв відносяться: прибутковість, терміновість, рівень ризику та відповідність фінансових ресурсів [17].

Процедура формування інноваційно-інвестиційного портфеля, представлена на рисунку 2, є багатокритеріальною задачею, що вирішується на основі прогнозів для майбутніх періодів.

Відповідно до методики Т. Бурмака проведемо оцінювання інноваційного потенціалу підприємства ТОВ «Технобуд-Україна» шляхом комплексного аналізу підприємства за тринадцятьма показниками, які відображають реальний стан його розвитку. Оцінювання проводиться експертним методом, причому кожен показник оцінюється за шкалою від 0 до 10. Аналіз проводиться за організаційно-управлінськими, виробничими та ринковими показниками (табл. 1).

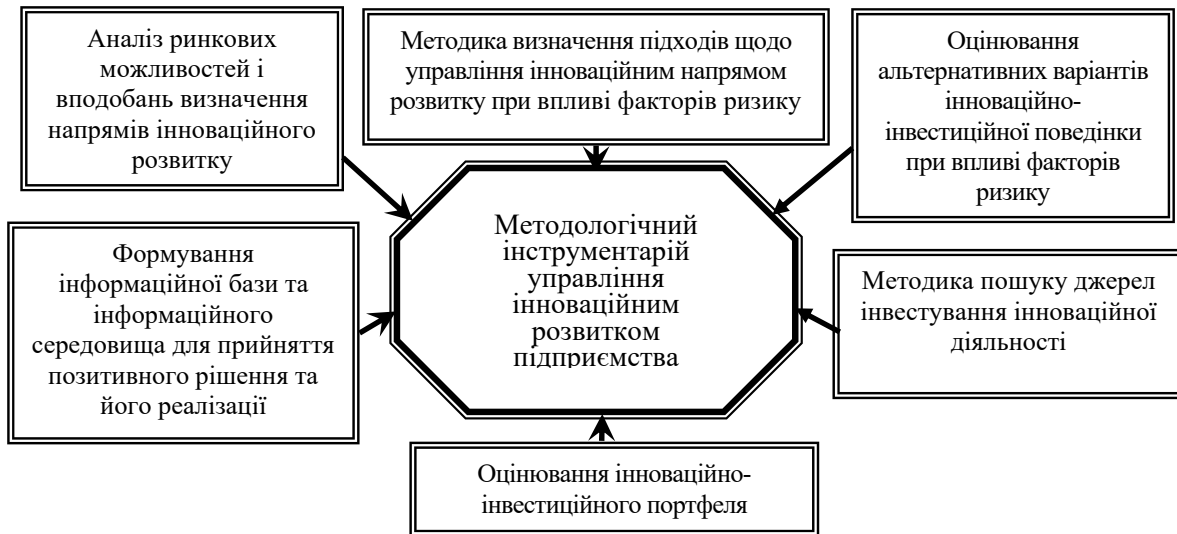

Рис. 1. Методологічний інструментарій ефективного управління інноваційним розвитком бізнесу

Джерело: розроблено автором

Рис. 2. Критерії формування інноваційно-інвестиційного портфеля підприємства

Джерело: розроблено автором

Таблиця 1

Оцінювання інноваційного потенціалу підприємства ТОВ «Технобуд-Україна»

	Назва показника	Вага показника Рі	Кількісне значення критерію Кі (діапазон)	Значення критерію ТОВ «Технобуд-Україна»
1	2	3	4	5
а) Організаційно-управлінський потенціал підприємства				
1	Наявність і характеристики підрозділів аналізу, маркетингу, прогнозування, стратегічного планування тощо	6	0–10	6
б) Кадровий потенціал підприємства				
2	Рівень освіти та кваліфікації топ-менеджерів	9	0–10	7
3	Рівень освіти і кваліфікації менеджерів середньої ланки (керівники структурних підрозділів)	7	0–10	8
4	Середній вік працівників: основного виробництва науково-технологічного сектора управління	3	0–10	6
		4	0–10	6
		5	0–10	7

1	2	3	4	5
5	Частка витрат на навчання персоналу в загальнопромислових витратах	5	0–10	5
в) Виробничий і науково-технічний потенціал				
6	Вікова структура основного виробничого обладнання	6	0–10	5
7	Сертифікованість виробництва	5	0–10	0
8	Показники використання об'єктів інтелектуальної власності	10	0–10	1
9	Рівень технологій виробництва	8	0–10	0
10	Характеристики використовуваних інформаційних технологій (в проектуванні, конструкторські тощо)	8	0–10	0
г) Ринковий потенціал підприємства				
11	Структура споживачів продукції	8	0–10	6
12	Участь у внутрішніх та міжнародних виставках, ярмарках, конкурсах	8	0–10	1
13	Показники рекламної діяльності (номенклатура рекламної продукції, доля затрат на рекламу в загальнопромислових витратах)	6	0–10	3

Джерело: розроблено автором

Оцінивши всі 13 показників, можемо розрахувати інноваційно-інвестиційний потенціал підприємства за формулою:

$$ПП = \frac{\sum_{i=1}^n K_i \times P_i}{\sum_{i=1}^n P_i} = 371/98 = 3,78$$

де K_i – числове значення i -го критерію;

P_i – ваговий коефіцієнт відповідного критерію;

n – кількість критеріїв оцінки.

Порівнюємо отримане значення з нормативним. Згідно зі співвідношенням кількісних і якісних значень критеріїв, інноваційно-інвестиційний потенціал підприємства вважається «високим», якщо розрахункове значення його ПП знаходиться в межах 8–10, «середнім», якщо ПП знаходиться в інтервалі 4–7,9, і «низьким» при ПП < 4. Таким чином, значення ТОВ «Технобуд-Україна» 3,78 відповідає низькому рівню інноваційно-інвестиційного потенціалу.

Варто підкреслити, що значною характеристикою як українських, так і світових будівельних підприємств є їх консерватизм і повільність у впровадженні та поширенні нових технологій. Будівельний сектор займає одне з останніх місць у рейтингу інноваційно-інвестиційно активних галузей провідних економічних держав. У спеціалізованій літературі будівництво давно отримало ярлик «неповороткої галузі» (laggard industry). Головним підтвердженням цієї характеристики є надзвичайно низька частка витрат на НДДКР (науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи) у загальній структурі витрат будівельних компаній. Наприклад, за даними американського Міністерства енергетики, будівельні підприємства в США інвестують в інновації лише 0,3–0,4% від загального обсягу продажів, тоді як в середньому в інших галузях промисловості цей показник складає 3–4%. Подібні оцінки спостерігаються і в більшості будівельних компаній Західної Європи.

Наведена характеристика не повністю відображає реальну інноваційну картину в будівельному комплексі. Слід враховувати, що значна частина нових технологічних розробок, які впроваджуються у будівництві, надходить з інших галузей промисловості, таких як металургія, лісова та деревообробна, хімічна тощо.

Проте навіть з урахуванням цієї корекції загальна оцінка будівельних підприємств як таких, що не вирізняються особливою схильністю до інновацій, є цілком об'єктивною. Інерційність будівельних підприємств зумовлена кількома факторами. По-перше, це тривалий період експлуатації будівель і споруд, протягом якого можуть проявитися недоліки застосовуваної технології. Через це будівельні підприємства дуже обережно обирають нові матеріали та методи будівництва. По-друге, висока відповідальність будівельників за кінцевий результат, оскільки використання невідповідної технології або помилки у проектуванні можуть призвести до небезпеки для життя багатьох людей.

Однак, за останнє десятиліття ситуація суттєво змінилася під впливом низки факторів. Консервативна будівельна галузь, ймовірно, буде змушена відмовитися від своїх усталених традицій і здійснити низку радикальних змін. Швидке впровадження комп'ютерних методів інформаційного моделювання (ВІМ) на всіх ключових стадіях будівельного циклу та інших передових ІТ-технологій вже значно змінило обличчя галузі. Протягом кількох наступних десятиліть може кардинально змінитися й сам набір матеріалів і технологій, що використовуються в галузі.

Рис. 3. Модель інноваційного розвитку будівельного підприємства

Джерело: розроблено автором

З урахуванням викладеного, продемонструємо модель інноваційного розвитку, спрямовану на зміцнення конкурентоспроможності підприємства (рис. 3).

Модель передбачає експертизу пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, оцінювання інноваційного потенціалу підприємства, наявність методологічного інструментарію ефективного управління інноваційним розвитком підприємства в умовах конкуренції, формування інформаційного середовища та інформаційного забезпечення для прийняття позитивного рішення.

Висновки. Узагальненням підходів до сутності інновацій визначено авторське бачення, зокрема підкреслено, що інновація поряд з економічними та соціальними ефектами, може спричинити й інші види ефектів (наприклад, екологічний). Інновація – це остаточний результат інноваційної діяльності, вона виступає у вигляді удосконаленого організаційно-управлінського, технологічного та маркетингового процесу з метою досягнення економічного, соціального та екологічного ефекту.

Побудовано Модель інноваційного розвитку будівельного підприємства, спрямовану на зміцнення конкурентоспроможності. Модель розрахована не лише на підприємства будівельної галузі, а й адаптована до інших підприємств реального сектора економіки, та передбачає експертизу пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, оцінювання інноваційного потенціалу підприємства, наявність методологічного інструментарію ефективного управління інноваційним розвитком підприємства в умовах конкуренції, формування інформаційного середовища та інформаційного забезпечення для прийняття позитивного рішення. В подальшому автор розглядатиме інноваційний проєкт будівельного бізнесу, розроблення якого базується на розглянутій моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Адаменко О.А. Концептуальні засади інноваційного розвитку підприємств. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2010. № 35. С. 5–10.
2. Бурмака Т.М. Оцінка рівня розвитку підприємства. *Науковий вісник будівництва*. Вип. № 27. Харків: ХДТУБА, 2004. С. 263–268.
3. Ватченко О.Б., Ватченко Б.С., Черевко О.Л. Інноваційний розвиток підприємства: навч. посіб. *Уч-т мит. справи та фінансів*. Дніпро: Акцент, 2017. 403 с.
4. Гибало А.Г. Сутність та зміст ключових понять інноваційного розвитку підприємства. URL: <https://www.pidruchniki.com>
5. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: підручник. Суми: ВТД Університетська книга, 2010. 334 с.
6. Купріна В.В., Кучер П.С. Сутність інноваційного розвитку підприємства. URL: <https://www.studfiles.net>
7. Пугач М.А. Інноваційний розвиток підприємства: навч. посіб. для студентів ВНЗ. Миколаїв, 2018. 347 с.
8. Пономарьов О.С. Методологічні принципи побудови механізмів управління інноваційно-інвестиційним розвитком суб'єктів агробізнесу. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2018. № 1. С. 79–86.
9. Шкарлет С.М., Ільчук В.П. Інноваційний розвиток підприємства: навч. посіб. Черніг. нац. технол. ун-т. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т. 2015. 307 с.
10. Пілявко Т.М. Методологічні підходи щодо оцінювання інноваційного розвитку підприємства. *Ефективна економіка*. 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1085&p=1>
11. Інноваційний розвиток підприємства: навч. посіб. за ред. В. Г. Федоренка. Київ. нац. ун-т буд-ва і архітектури. Київ: ДКС центр, 2014. 352 с.
12. Уткіна Ю.М., Остапюк Б.Я. Інноваційний розвиток у механізмі забезпечення глобальної конкурентоспроможності підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 61. С. 167–173.
13. Грабовецький Б.Є. Економічний аналіз: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
14. Лященко О.В. Проблеми оцінки ефективності використання інноваційного потенціалу підприємства. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 2 (20). С. 176–180.
15. Болтянська Л.О., Андреева Л.О., Лисак О.І. Економіка підприємства: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 668 с.
16. Бурмака М.М., Бурмака Т.М. Управління розвитком підприємства на прикладі підприємств будівельної галузі): монографія. Харків: ХНАДУ, 2011. 204 с.
17. Князь С.В., Георгіаді Н.Г., Зінкевич Д.К. Інноваційний менеджмент: статико-динамічна вуалізація: навч. посібник. Львів: «Львівська політехніка». 2009. 144 с.
18. Семенова В.Г. Інноваційний розвиток підприємств в Україні: фінансовий аспект. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2020. № 1. С. 165–170.

REFERENCES:

1. Adamenko O. A. (2010) Kontseptualni zasady innovatsiinoho rozvytku pidprijemstv. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii*, no. 35, pp. 5–10.
2. Burmaka T. M. (2004) Otsinka rivnia rozvytku pidprijemstva. *Naukovyi visnyk budivnytstva*, no. 27. Kharkiv: KhDTUBA, pp. 263–268.

3. Vatchenko O. B., Vatchenko B. S., Cherevko O. L. (2017) Innovatsiyni rozvytok pidpryemstva: navch. posib. Un-t myt. spravy ta finansiv. Dnipro: Aktsent, 403 p.
4. Hybalo A. H. Sutnist ta zmist kliuchovykh poniat innovatsiynoho rozvytku pidpryemstva. Available at: <https://www.pidruchniki.com>
5. Illiashenko S. M. (2010) Innovatsiyni menedzhment: Pidruchnyk. Sumy: VTD Universytetska knyha, 334 p.
6. Kuprina V. V., Kucher P. S. Sutnist innovatsiynoho rozvytku pidpryemstva. Available at: <https://www.studfiles.net>
7. Puhach M. A. (2018) Innovatsiyni rozvytok pidpryemstva: navch. posib. dlia studentiv VNZ. Mykolaiv. 347 p.
8. Ponomarov O. S. (2018) Metodolohichni pryntsypy pobudovy mekhanizmiv upravlinnia innovatsiino-investytsiynym rozvytkom subiektiv ahrobiznesu. *Aktualni problemy innovatsiynoi ekonomiky*, no. 1, pp. 79–86.
9. Shkarlet S. M., Ilchuk V. P. (2015) Innovatsiyni rozvytok pidpryemstva: navch. posib. Chernih. nats. tekhnol. un-t. Chernihiv: Chernih. nats. tekhnol. un-t, 307 p.
10. Piliavoz T. M. (2012) Metodolohichni pidkhody shchodo otsiniuvannia innovatsiynoho rozvytku pidpryemstva. *Efektyvna ekonomika*, no. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1085&p=1>
11. Fedorenko V. H. (eds.) (2014) Innovatsiyni rozvytok pidpryemstva: navch. posib. za red.. Kyiv. nats. Un-t bud-va i arkhitektury. Kyiv: DKS tsentr, 352 p.
12. Utkina Yu. M., Ostapiuk B. Ya. (2018) Innovatsiyni rozvytok u mekhanizmi zabezpechennia hlobalnoi konkurentospromozhnosti pidpryemstv. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 61, pp. 167–173.
13. Hrabovetskyi B. Ie. (2009) Ekonomichnyi analiz: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 256 p.
14. Liashchenko O. V. (2013) Problemy otsinky efektyvnosti vykorystannia innovatsiynoho potentsialu pidpryemstva. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2 (20), pp. 176–180.
15. Boltianska L. O., Andreeva L. O., Lysak O. I. (2015) Ekonomika pidpryemstva: navchalnyi posibnyk. Kherson: OLDI-PLU, 668 p.
16. Burmaka M. M., Burmaka T. M. (2011) Upravlinnia rozvytkom pidpryemstva na prykladi pidpryemstv budivelnoi haluzi): monohrafiia. Kharkiv: KhNADU, 204 p.
17. Kniaz S. V., Heorhiadi N. H., Zinkevych D. K. (2009) Innovatsiyni menedzhment: statyko-dynamichna vualizatsiia: navch. posibnyk. Lviv: «Lvivska politekhnika», 144 p.
18. Semenova V. H. (2020) Innovatsiyni rozvytok pidpryemstv v Ukraini: finansovy aspekt. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryemnytstva*, no. 1, pp. 165–170.

УДК 338

JEL G21

Птащенко Ліана Олександрівна, доктор економічних наук, професор, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Модель інноваційного розвитку будівельного підприємства.**

Метою статті є дослідження теоретичних та прикладних аспектів інноваційної діяльності та формування інноваційної моделі розвитку будівельного підприємства. Доводиться думка про необхідність формувати стійке становище на відповідному товарному ринку, що передбачає гнучкість та інноваційність у бізнесових рішеннях. Це спричинене складним періодом ведення бізнесу на інноваційній основі в умовах викликів та загроз, спричинених повномасштабною війною в Україні. Результати досліджень багатьох науковців та фахівців щодо сутності інновацій дозволили запропонувати авторське бачення категорії «інновації» як остаточний результат інноваційної діяльності, що виступає у вигляді удосконаленого організаційно-управлінського, технологічного та маркетингового процесу з метою досягнення економічного, соціального та екологічного ефекту. Побудовано Модель інноваційного розвитку будівельного підприємства, спрямовану на зміцнення конкурентоспроможності. Модель розрахована не лише на підприємства будівельної галузі, а й адаптована до інших підприємств реального сектора економіки, та передбачає експертизу пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, оцінювання інноваційного потенціалу підприємства, наявність методологічного інструментарію, формування інформаційного середовища та інформаційного забезпечення для прийняття позитивного рішення.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал, модель інноваційного розвитку, будівельне підприємство, інноваційно-інвестиційний портфель, інноваційний проект.

UDC 338

JEL G21

Liana Ptashchenko, Doctor of Economics, Professor, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic». **Model of innovative development of a construction enterprise.**

The purpose of the article is to study the theoretical and applied aspects of innovation activity and to form an innovative model of development of a construction enterprise. The full-scale war in Ukraine has caused significant difficulties, risks and challenges to the country's economic sustainability. During this difficult period, the issue of innovative development of an enterprise in the face of challenges and threats, as well as a tough competitive

environment, is relevant, as it requires businesses to build a sustainable position in the relevant product market. This, in turn, requires flexibility and innovation in business decisions. The author argues that it is necessary to form a stable position in the relevant commodity market, which implies flexibility and innovation in business decisions. This is due to the difficult period of doing business on an innovative basis in the face of challenges and threats caused by the full-scale war in Ukraine. The results of research by many scientists and experts on the essence of innovation have allowed us to offer the author's vision of the category "innovation" as the final result of innovation activity, which is an improved organizational, managerial, technological and marketing process to achieve economic, social and environmental benefits. The methodology of T. Burmak is applied to assess the innovative potential of enterprise on the basis of materials of LLC "Technobud-Ukraine". A comprehensive analysis of the enterprise is carried out by thirteen indicators that reflect the real state of its development. The evaluation was carried out by the expert method. Each indicator is evaluated on a scale from 0 to 10. The analysis is based on organizational, managerial, production and market indicators. The calculated value for Technobud-Ukraine LLC is 3.78 and corresponds to a low level of innovation and investment potential. Low innovation activity is typical for most construction companies in the world. They are not very prone to innovation, which is quite objective. The inertia of construction companies is caused by several factors. First, it is the long period of operation of buildings and structures, during which the shortcomings of the technology used may become apparent. This makes construction companies very cautious when choosing new materials and construction methods. Secondly, builders are highly responsible for the final result, as the use of inappropriate technology or design errors can endanger the lives of many people. However, the situation has changed significantly over the past decade due to a number of factors. The conservative construction industry is likely to be forced to abandon its established traditions and make a number of radical changes. The rapid introduction of computer-aided information modeling at all key stages of the construction cycle and other advanced IT technologies has already had a significant impact on the industry. Over the next few decades, the very set of materials and technologies used in construction may change dramatically. Taking into account the above, we have built a Model of Innovative Development of a Construction Enterprise aimed at strengthening competitiveness. The model is designed not only for construction companies, but is also adapted to other enterprises of the real sector of the economy, and provides for the examination of priority areas of innovation, assessment of the innovative potential of the enterprise, availability of methodological tools, formation of an information environment and information support for making a positive decision.

Keywords: innovative potential, innovative development model, construction enterprise, innovative investment portfolio, innovative project.

СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО РИНКУ: ДОСВІД ПРОВІДНИХ КОМПАНІЙ

Чичуліна Ксенія Вікторівна*, кандидат технічних наук, доцент
Скриль Віталія Вячеславівна**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

*ORCID 0000-0001-7448-0180

**ORCID 0000-0003-4064-8146

© Чичуліна К.В., 2024

© Скриль В.В., 2024

Стаття отримана редакцією 14.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 14.08.2024

Вступ. Сучасний ринок характеризується високим рівнем конкуренції, що вимагає від компаній постійного вдосконалення своїх збутових стратегій. Стимулювання збуту стає одним із ключових інструментів для досягнення успіху в умовах постійно змінюваного попиту та пропозиції. У цьому контексті досвід провідних компаній є надзвичайно цінним джерелом знань та натхнення для інших учасників ринку.

Стаття має на меті дослідити ефективні методи стимулювання збуту, які використовуються успішними компаніями для залучення клієнтів та збільшення обсягів продажів. Особлива увага приділяється ABC та XYZ-аналізу, що дозволяють виділятися серед конкурентів, а також практикам, які сприяють формуванню лояльності споживачів.

Досвід провідних компаній у цій сфері демонструє, що комплексний підхід до стимулювання збуту, який включає ефективні рекламні кампанії, розробку програм лояльності, використання новітніх технологій та стратегічне партнерство, є запорукою успішної діяльності на конкурентному ринку. У цьому матеріалі ми розглянемо конкретні приклади таких підходів і проаналізуємо їх результати, надаючи корисні рекомендації для застосування в практиці інших компаній.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Питання стимулювання збуту продукції на підприємстві викликає велику цікавість серед вітчизняних вчених. У своїх роботах збутову діяльність досліджували такі вчені як Біловодська О.А. [9], Божкова В.В., Мельник Ю.М. [20], Олексенко Л.О. [21]. Великий внесок також зробили Гарматюк О.В., Крикавський Є.В. [22]. Багато праць з оцінювання ефективності збутової діяльності належать таким вченим як Шпилик С. [23], Шевчик М.Г. [24], Халіна В.Ю., Корсунський Г.Ю. [25], Гарматюк О. В. [26] та ін.

Проблемам збутової діяльності у своїх працях велику увагу приділяють такі зарубіжні вчені, як, Bowersox, D., Closs, D. & Cooper, B. [27] та ін. Окремі аспекти досліджують Naim, M., Spiegler, V., Wikner, J. & Towill, D. [28] та ін.

Мета статті. Стаття має на меті дослідити ефективні методи стимулювання збуту, які використовуються успішними компаніями для залучення клієнтів та збільшення обсягів продажів. Особлива увага приділяється ABC та XYZ підходам, що дозволяють виділятися серед конкурентів, а також практикам, які сприяють формуванню лояльності споживачів.

Основний матеріал і результати. Збутова діяльність підприємства – це складний механізм, спрямований на забезпечення успішної та ефективної доставки продукції та послуг споживачам з метою задоволення їх потреб і отримання прибутку. Головна мета збуту полягає в тому, щоб кінцевий споживач отримав необхідний товар з відповідними характеристиками у потрібний момент часу та в потрібному місці, при цьому мінімізуючи витрати на логістику. Саме товар або послуга, що пропонується підприємством, стає предметом збуту, а активними учасниками цього процесу є саме підприємство, його збутові підрозділи та посередницькі структури, а також кінцеві споживачі.

Поняття «стимулювання збуту» розуміється різноманітно, але воно означає короткострокові заходи та акції, спрямовані на залучення споживачів до покупки товарів або послуг. Такі заходи можуть включати різноманітні промо-акції, знижки, подарунки тощо, які стимулюють покупців здійснити покупку або підтримати певний бренд. Такий підхід дозволяє підприємствам ефективно маневрувати на ринку та привертати увагу споживачів до своєї продукції.

Останніми роками значення стимулювання збуту постійно зростає через кілька ключових причин [1, с. 84]:

- надмірне насичення рекламою: споживачі все менше звертають увагу на рекламні оголошення та часто не довіряють їм;
- висока вартість реклами: в багатьох випадках витрати на рекламу перевищують її ефективність;
- законодавчі обмеження: існують різні обмеження з боку законодавства та державних органів щодо реклами певних видів товарів та послуг;
- зростання конкуренції: підвищення конкуренції змушує компанії шукати нові способи привернення уваги споживачів до своїх товарів або послуг;
- імпульсивність покупок: маркетингові дослідження показують, що рішення про покупку часто приймається безпосередньо на місці продажу;
- можливість оцінити ефективність: заходи зі стимулювання збуту дозволяють чітко виміряти їх результативність.

Ці чинники сприяють підвищенню інтересу до стимулювання збуту як важливого інструменту маркетингової стратегії.

Учасники процесу стимулювання збуту продукції: виробники, посередники, продавці, кінцеві споживачі та держава. Стимулювання продажу має багатоцільову спрямованість [2, с. 35].

Розглядаючи поняття «реклама» та «стимулювання збуту», слід звернути увагу на терміни «ATL» і «BTL». Стимулювання збуту відносять до «BTL» (Below The Line), тоді як рекламу – до «ATL» (Above The Line) [3, с. 149].

Ці категорії виникли в середині ХХ століття. Тоді керівник однієї великої компанії, складаючи бюджет, підрахував усі витрати на рекламу в пресі та на телебаченні й підбив підсумки. Однак він не включив витрати на промоакції, такі як роздача безкоштовних зразків, через що йому довелося додати ці витрати після підсумкової суми. Відтоді реклама класифікується як ATL, а будь-які заходи зі стимулювання збуту відносять до BTL [4, с. 22].

Світова практика свідчить, що BTL-заходи стають все більш популярними у діяльності підприємств і останнім часом значно перевищують ATL за обсягами. Втім, BTL-заходи, безперечно, мають і свої недоліки, окрім переваг. Заходи зі стимулювання збуту не завжди забезпечують очікувані результати [5, с. 55].

Стимулювання збуту має значні переваги для національної економіки. Наприклад, проведення таких заходів сприяє підвищенню рівня зайнятості населення шляхом залучення додаткової робочої сили. Однак, на сучасному етапі через відсутність належного державного регулювання виникає багато проблем. Відсутність контролю з боку держави може призвести до недоотримання коштів у бюджет [6].

Держава також виступає важливим суб'єктом комунікаційного процесу. Окрім виконання функцій контролю та регулювання, державні органи повинні також активно стимулювати виробництво товарів і послуг, які сприятимуть зміцненню національної економіки.

Завдання збутової діяльності підприємства охоплюють такі основні пріоритети:

1. Логістичні [7]:

- створення інтегрованої системи регулювання та контролю за товарним рухом і супровідними потоками: Ця діяльність спрямована на забезпечення своєчасності, високої якості постачання і потрібної кількості продукції для споживачів. Це охоплює не лише фізичний рух товарів, але й фінансові та інформаційні потоки;
- формування системи закупівель сировини та матеріалів: включає в себе планування, організацію та контроль за закупівлею необхідних ресурсів для виробництва продукції;
- визначення технології фізичного переміщення товарів: розробка оптимальних методів переміщення товарів від виробника до кінцевого споживача з урахуванням ефективності та економічності;
- координація та організація товароруку: включає в себе обробку замовлень, пакування, комплектацію, зберігання, управління запасами, отримання та відвантаження товарів та їх транспортування.

Рис. 1. Типи цілей стимулювання збуту

Джерело: сформовано авторами

– розробка методів управління рухом товарів: створення стратегій і тактик для оптимізації руху товарів в усій логістичній системі;

– організація передпродажного та післяпродажного обслуговування: забезпечення клієнтів не лише під час придбання товару, але й після нього, включаючи консультації, гарантійний та післягарантійний сервіс;

– виконання всіх замовлень з найвищою якістю та в найкоротші терміни: Основна мета полягає у задоволенні потреб клієнтів шляхом надання продукції або послуг у відповідності з їх вимогами та вчасності виконання замовлень.

2. Дистрибуційні пріоритети [8, с. 74]:

– дослідження, формування, обґрунтування та ефективне функціонування каналів розподілу та товароруку: активне дослідження та створення оптимальних каналів розподілу, що забезпечують ефективну доставку продукції до кінцевого споживача;

– встановлення балансу між потребами та можливостями закупівлі та виробництва: оптимізація процесів закупівлі та виробництва продукції з метою відповідності попиту та попиту на ринку;

– вибір методів, каналів і структури розподілу, формування систем товароруку: аналіз та вибір оптимальних методів та каналів розподілу для забезпечення ефективного руху товарів від виробника до споживача;

– аналіз форм та методів роботи посередників у каналах розподілу: вивчення роботи посередників у ланцюгу постачання для забезпечення оптимальних умов співпраці та розподілу;

– вибір і проведення політики розподілу в умовах конкуренції: розробка стратегій розподілу, що забезпечують конкурентні переваги на ринку;

– визначення стратегії переміщення товарів: розробка планів переміщення товарів з урахуванням логістичних та маркетингових аспектів;

– планування процесу реалізації продукції: розробка планів та стратегій для ефективної реалізації продукції на ринку.

3. Збутові пріоритети [8, с. 74]:

– організація діяльності у каналі збуту: створення ефективних механізмів та структур для оптимального руху товарів через канали збуту, спрямованих на забезпечення максимального охоплення ринку та задоволення потреб споживачів;

– узгодження політики продажу товарів з політикою виробництва: створення гармонійної стратегії продажу, що відповідає стратегії виробництва, забезпечуючи якісну та ефективну реалізацію продукції на ринку;

– організація роботи з кінцевими споживачами: розвиток механізмів взаємодії та сервісу для забезпечення задоволення потреб та очікувань кінцевих споживачів, забезпечення зручності та якості обслуговування.

Визначені пріоритети спрямовані на вирішення наступних ключових завдань:

1. Проектування та реалізація фізичного розподілу продукції: визначення та забезпечення оптимального шляху та процесу доставки товарів від виробника до споживача.

2. Обґрунтування та формування каналів розподілу: вибір оптимальних каналів та механізмів розподілу, що відповідають стратегії компанії та вимогам ринку.

3. Організація та координація роботи у каналі збуту та з кінцевими споживачами продукції: створення ефективних систем та процесів для забезпечення оптимальної роботи з усіма учасниками ланцюгу постачання та кінцевими споживачами.

Під час планування стратегії активізації продажів потрібно виконати ряд важливих кроків. По-перше, чітко визначити цілі збутової політики та системи розподілу продукції. Це може бути вихід на нові ринки збуту, суттєве нарощування обсягів реалізації, залучення додаткових учасників каналів дистрибуції, оптимізація логістичних потоків тощо. При цьому ці конкретні цілі обов'язково мають корелювати із загальною маркетинговою стратегією компанії.

Другим ключовим кроком є формування самої стратегії збуту та розподілу з деталізацією цільового ринку, його географічних і демографічних меж, визначенням кінцевих споживачів, методів продажу та інших складових.

Далі необхідно обрати оптимальну систему дистрибуції – одноканальну чи багатоканальну, традиційну, горизонтальну або вертикальну. Важливо визначити типи каналів, їх рівні, тобто яких посередників слід залучити і якою буде схема їхньої взаємодії для реалізації збутових цілей. Також потрібно розподілити функції між учасниками каналів та розглянути альтернативні варіанти побудови їх структури.

Наступним етапом є встановлення ширини каналів розподілу – кількості учасників на кожному їх рівні. Це можна розрахувати, поділивши річний плановий обсяг продажів через канал на обсяг, який один учасник здатен реалізувати протягом року.

Потім слід конкретно визначитися з учасниками каналів – якими саме компаніями оптової та роздрібною торгівлі, враховуючи їхні можливості, репутацію, фінансовий стан. Доцільно також розглянути варіант надання їм ексклюзивних або преференційних прав на продаж. Важливим моментом є переконання потенційних кандидатів приєднатися до системи дистрибуції та вироблення дієвих мотиваційних стимулів для її учасників.

Завершальними етапами є організація безпосередньо самого процесу збуту продукції з належним документальним оформленням усіх операцій та визначення методів управління побудованими каналами розподілу.

Зрештою, варто пам'ятати, що заходи зі стимулювання збуту мають як переваги, так і недоліки, які необхідно виважено оцінювати [9, с. 369]:

Переваги стимулювання збуту:

- гармонійне просування товару на ринок
- широкий вибір засобів стимулювання збуту;
- сприяння імпульсивним покупкам для споживачів;
- можливість особистого контакту з потенційними покупцями;
- швидший вплив на попит аніж у реклами
- пошук нових ідей для стимулювання, беручи до уваги менталітет споживача та розвиток ринку

[10, с. 263].

Недоліками стимулювання збуту є:

- зростання витрат на продаж;
- поступове звикання покупців до стимулювання – заходи стимулювання потребують постійного та частого оновлення;

– потреба ресурсів на розробку та реалізацію заходів стимулювання;

– покупці чекають, коли потрібні їм товари стануть об'єктом стимулювання [10, с. 263].

Сьогоднішній динамічний розвиток економіки змушує підприємства та організації постійно еволюціонувати, щоб не відстати від прогресу і конкурентів. Усі ринки настільки насичені, що компаніям доводиться буквально змагатися за споживачів, що підкреслює виняткову важливість збуту в діяльності підприємства. Вироблена продукція або послуга повинна бути продана, враховуючи всі переваги та побажання клієнтів, а також з максимальним отриманням вигоди [11, с. 132].

Основним завданням будь-якого підприємця є узгодження бажань клієнтів з власними виробничими потужностями. Це дозволить продемонструвати покупцеві беззаперечні конкурентні переваги свого товару. Для підвищення ефективності збутової діяльності компанії спочатку необхідно провести діагностику її поточного стану та оцінити функціонування існуючої системи збуту. На основі виявлених сильних і слабких сторін збутової діяльності слід розробити стратегічні рішення з метою її вдосконалення. Для покращення збутової діяльності потрібно впроваджувати стратегічні заходи, спрямовані на формування більш результативної політики збуту.

Стимулювання передбачає активізацію певної діяльності. Відповідно, завдання стимулювання збуту полягає в пошуківленні та активізації зусиль, метою яких є реалізація товарів [7]:

– запорука успіху в підприємницькій діяльності – завоювання міцних ринкових позицій. Бізнесмен, як правило, починає свій шлях зі створення товарів чи послуг, однак затримується у сфері завдяки залученню та утриманню споживачів. Головне завдання маркетингу – орієнтувати компанію на виробництво лише тієї продукції, яка привертатиме увагу клієнтів і задовольнятиме їхні потреби [12, с. 116].

Результативна маркетингова діяльність дозволяє досягти двох ключових цілей:

- максимально задовольнити запити споживачів;
- забезпечити одержання максимально можливого прибутку.

Саме задля досягнення цих цілей підприємець започатковує власний бізнес і розробляє маркетингову стратегію як рушійну силу його розвитку.

ТОВ «Фірма ДІАМАНТ ЛТД» – є виробником органічної продукції і стала одними з перших сертифікованих виробників органічних пластівців в Україні. Звичайно конкурувати та збільшувати обсяги своїх продаж на тлі значної кількості неорганічних виробників, ціна продукції яких нижча ніж ТОВ «Фірма ДІАМАНТ ЛТД» доволі складно, тому компанія зосередилася на розробці комплексної збутової політики, яка включає такі стратегічні елементи:

1. Продовжити процес модернізації виробничих потужностей з метою вивільнення від морально та фізично застарілих основних засобів та їх заміни на більш сучасне й енергоефективне обладнання.

2. Спрямувати зусилля на подальше впровадження автоматизованих систем керування виробничими процесами, управління запасами та іншими аспектами діяльності, виділяючи необхідні фінансові ресурси для придбання нематеріальних активів відповідного програмного забезпечення.

3. Збільшити обсяги виробництва та реалізації продукції, а також підвищити продуктивність праці.

4. Погасити непокриті збитки за минулі роки [13].

Якщо підприємство впровадить ці заходи для вирішення зазначених проблем, воно зможе збільшити чистий прибуток, частину якого можна буде використати на покращення матеріального стану працівників та акціонерів через виплату дивідендів. Це не лише стабілізує роботу підприємства, але й підвищить зацікавленість працівників у кінцевих результатах їхньої праці [14].

У процесі планування виробництва на підприємстві ключовим етапом є формування економічно-доцільної виробничої програми, яка відповідає наявним ресурсам підприємства та за взятими до уваги критеріями забезпечує максимальні результати його діяльності. Оптимізація виробничої програми має на меті визначення оптимальної структури номенклатури продукції та максимально можливого обсягу виробництва, дотримуючись економічних обмежень.

Один із методів формування виробничої програми – це методи економічного аналізу асортименту. Два найпоширеніші методи в цьому контексті – це АВС-аналіз та XYZ-аналіз. АВС-аналіз використовується для підвищення ефективності та результативності системи продажів підприємства. Цей метод дозволяє оптимізувати асортимент товарів та їх запасів для збільшення обсягів продажів. Головна мета АВС-аналізу полягає у виявленні найперспективніших товарів або груп товарів, які приносять найбільший прибуток для компанії.

На основі номенклатури товарів та їх виручки за 2021–2022 роки ТОВ «Фірма ДІАМАНТ ЛТД» проведено АВС-аналіз з метою ідентифікації найбільш значущих груп товарів у категоріях продукції,

на які слід звернути особливу увагу та розглянути їхнє подальше місце у асортименті підприємства. Результати дослідження наведено на рисунку 2.

Розглядаючи підсумки АВС-аналізу для трьох товарних категорій, можна винести такі висновки:

Група А охоплює лише 3 номенклатурні одиниці, що становить 13,04% від асортиментного портфеля, проте вони генерують левову частку – 77,52% сукупного товарообігу. До цієї групи належать такі позиції: борошно вівсяне, пластівці вівсяні та борошно пшеничне.

Група В включає 6 номенклатурних одиниць, які формують 26,09% загальної асортиментної лінійки, однак забезпечують вкрай незначний внесок у валовий дохід підприємства – лише 16,87%. Сюди відносяться макарони, крупа вівсяна, висівки вівсяні, борошно кукурудзяне, толокно вівсяне та кутя ярова.

Найчисленнішою є група С, котра налічує 60,87% від усієї номенклатури, проте забезпечує лише 5,6% валового доходу. Однак це не є приводом вилучати ці позиції з асортименту. До групи С належать кутя ярова, пластівці гречані, рис, крупа гречана, борошно гречане, пластівці кукурудзяні, пластівці пшоняні, пластівці пшеничні, пластівці рисові, крупа пшенична, крупа пшоно, пластівці горохові, висівки пшеничні та крупа ячна.

Для врахування фактору випадковості в продажах використовується XYZ-аналіз, який дозволяє оцінити стабільність певних об'єктів чи процесів (таких як продаж товарів, поведінка покупців, продуктивність працівників тощо). Зокрема, XYZ-аналіз надає можливість групувати товарний асортимент компанії залежно від флуктуацій попиту на них протягом певного періоду [18, с. 59].

Алгоритм XYZ-аналізу включає такі етапи:

- Визначення коефіцієнтів варіації показників продажу товарів за певний період.
- Групування товарів згідно з рівнем змінності обсягів продажу.
- Розподіл товарів по категоріям X, Y, Z.

Продукція	Виручка	Питома вага, %	Питома вага наростаючим підсумком, %	Група	Кількість товарів в групі	Питома вага товарів в групі, %
Борошно вівсяне	13 931,80	33,01	33,01	А	3	13,04
Пластівці вівсяні	9 811,74	23,25	56,26			
Борошно пшеничне	8 971,94	21,26	77,52			
Макарони	3 329,66	7,89	85,41	В	6	26,09
Крупа вівсяна	1 015,27	2,41	87,82			
Висівки вівсяні	835,58	1,98	89,80			
Борошно кукурудзяне	724,58	1,72	91,52			
Толокно вівсяне	649,90	1,54	93,06			
Кутя озима	565,50	1,34	94,40			
Кутя яра	468,44	1,11	95,51	С	14	60,87
Пластівці гречані	458,38	1,09	96,59			
Рис	409,36	0,97	97,56			
Крупа гречана	375,59	0,89	98,45			
Борошно гречане	195,25	0,46	98,91			
Пластівці кукурудзяні	143,49	0,34	99,25			
Пластівці пшоняні	118,17	0,28	99,53			
Пластівці пшеничні	71,74	0,17	99,70			
Пластівці рисові	37,99	0,09	99,79			
Крупа пшенична	25,33	0,06	99,85			
Крупа пшоно	21,10	0,05	99,90			
Пластівці горохові	16,89	0,04	99,94			
Висівки пшеничні	12,66	0,03	99,97			
Крупа ячна	10,65	0,03	100,00			
Разом	42 201,01	100,00			23	100,00

Рис. 2. Результати застосування АВС-аналізу

Джерело: сформовано авторами

1. Група X включає товари зі стабільним попитом (коефіцієнт варіації 0–10%), група Y – з нестабільним (11–25%), а група Z – з нерегулярним і нестабільним попитом (понад 25%). Результати XYZ-аналізу наведено на рис.3.

На основі проведеного аналізу було отримано наступну класифікацію товарів. До групи з найстійкішим попитом належать кутя яра, борошно пшеничне, макарони, пластівці пшоняні та рис. Відхилення обсягу продажів цих товарів по кварталах становить в середньому 6%. Тому компанії рекомендується зосередити увагу на управлінні складськими запасами даних категорій товарів. До групи «Y» потрапила значна кількість різноманітної продукції. Для товарів цієї групи рекомендується встановити чіткий контроль за складськими запасами. Товари групи «Z» характеризуються нерегулярністю продажів. Їх запаси можуть бути скорочені, а сама реалізація може здійснюватися за попереднім замовленням.

XYZ-аналіз зарекомендував себе як ефективний інструмент управління запасами та асортиментом товарів. Його часто комбінують з ABC-аналізом, що дозволяє проводити двокритеріальне групування товарів. Завдяки поєднанню ABC-XYZ-аналізу товари розподіляються на 9 класів. Результати комплексного ABC-XYZ-аналізу представлені на рис.4.

Основний товарообіг компанії забезпечують товари класу А і В. Їх наявність повинна бути постійною. Саме тому, для товарів класу А, створюється надлишковий страховий запас, а для товарів групи В – достатній.

Аналіз XYZ дозволяє оптимізувати систему управління товарними запасами, що призводить до зниження загального товарного запасу. Товари категорій АХ та ВХ вирізняються високим товарообігом та

Продукція	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	Коеф. варіації, %	Група
Кутя яра	112,43	126,48	117,11	112,43	4,90%	X
Борошно пшеничне	2422,42	2242,99	2063,55	2242,99	5,66%	
Макарони	765,82	865,71	899,01	799,12	6,32%	
Пластівці пшоняні	30,72	31,91	28,36	27,18	6,33%	
Рис	90,06	106,43	102,34	110,53	7,48%	
Пластівці кукурудзяні	35,87	41,61	34,44	31,57	10,19%	Y
Висівки вівсяні	175,47	225,61	200,54	233,96	10,95%	
Пластівці рисові	7,98	11,02	9,12	9,88	11,66%	
Борошно кукурудзяне	202,88	195,64	181,14	144,92	12,33%	
Крупа гречана	105,17	101,41	93,90	75,12	12,33%	
Крупа пшенична	7,09	6,84	6,33	5,07	12,30%	
Пластівці гречані	96,26	105,43	123,76	132,93	12,65%	
Пластівці пшеничні	14,35	17,22	19,37	20,81	13,57%	
Висівки пшеничні	3,42	3,80	2,91	2,53	15,23%	
Борошно вівсяне	3343,63	2647,04	3761,59	4179,54	16,25%	
Крупа ячна	2,02	2,56	2,87	3,19	16,22%	
Крупа пшоно	4,85	6,12	7,39	5,06	17,23%	
Борошно гречане	62,48	46,86	37,10	48,81	18,55%	
Крупа вівсяна	192,90	243,67	253,82	324,89	18,55%	
Кутя озима	147,03	180,96	130,06	107,44	18,97%	
Толокно вівсяне	103,98	227,47	168,97	149,48	27,28%	Z
Пластівці вівсяні	1668,00	1962,35	3532,23	2649,17	29,26%	
Пластівці горохові	2,70	5,40	5,57	3,21	30,31%	

Рис. 3. Результати застосування XYZ-аналізу

Джерело: сформовано авторами

	A	B	C
X	Борошно пшеничне	Макарони	Кутя яра
			Рис
			Пластівці пшонані
Y	Борошно вівсяне	Крупа вівсяна Кутя озима Борошно кукурудзяне Висівки вівсяні	Пластівці гречані
			Крупа гречана
			Борошно гречане
			Пластівці кукурудзяні
			Пластівці пшеничні
			Пластівці рисові
			Крупа пшенична
			Крупа пшоно
			Висівки пшеничні
			Крупа ячна
Z	Пластівці вівсяні	Толокно вівсяне	Пластівці горохові

Рис. 4. Результати застосування суміщеного ABC- та XYZ-аналізу

Джерело: сформовано авторами

стабільністю попиту, тому їх постійна наявність на складі є критичною. Надлишковий страховий запас для цих груп не потрібен, адже споживання добре прогнозоване.

Для товарів груп AY та BY характерні високий товарообіг та нестабільність попиту. Для гарантованої наявності цих товарів рекомендується збільшити страховий запас.

Товари груп AZ та BZ мають високий товарообіг, але низьку прогнозованість попиту. Забезпечення гарантованого запасу лише за рахунок надлишкового страхування призведе до значного збільшення середнього товарного запасу компанії.

Група C охоплює більшу частину асортименту. Завдяки XYZ-аналізу можна скоротити час управління товарними запасами цієї групи. Для товарів категорії CX рекомендується система замовлень з фіксованою періодичністю та зменшений страховий запас. Для групи CY підходить система замовлень з фіксованою сумою або обсягом. Товари групи CZ – це нові або товари під замовлення, які потребують постійного контролю наявності. Невикористані товари цієї групи можна виключити з асортименту, щоб уникнути їх перетворення на «залежаний товар».

Отже, XYZ аналіз є ефективним інструментом для оптимізації управління товарними запасами компанії. Він допомагає знизити загальний рівень запасів і забезпечити постійну наявність критичних товарів. Товари класу A і B, особливо категорії AX та BX, мають стабільний попит і не потребують надлишкового страхового запасу, що дозволяє зменшити витрати на утримання запасів. Водночас, для товарів з нестабільним попитом (AY, BY, AZ, BZ) необхідно створити збільшений страховий запас, щоб гарантувати їх наявність. Управління запасами товарів групи C стає більш ефективним завдяки застосуванню різних систем замовлень та постійному контролю за наявністю нових або специфічних товарів. Таким чином, впровадження XYZ-аналізу сприяє оптимальному розподілу ресурсів та покращує ефективність логістики компанії.

Висновки. Збутова політика є ключовим елементом діяльності підприємства, а стимулювання збуту – однією з основних функцій стратегічного управління. Використання різноманітних методів та організація заходів забезпечують ефективність збутової стратегії. Саме ця стратегія налаштовує маркетингові підходи так, щоб максимально задовольнити потреби споживачів. Для компаній пріоритетом має бути впровадження інноваційних методів та пошук альтернативних варіантів при формуванні збутової політики. Швидкий розвиток економіки потребує постійного дослідження та моніторингу цієї галузі для забезпечення зростання як підприємств, так і економіки загалом.

Управління збутовою діяльністю – це складний і багатогранний процес, що вимагає постійного аналізу та вдосконалення. Поступове збільшення обсягів реалізації продукції вітчизняних виробників зумовлює необхідність розробки новітніх технологій управління збутом. Тому головним завданням промислових підприємств є створення ефективної системи управління збутовою діяльністю. Організація збуту повинна бути інтегрованою у загальну стратегію управління підприємством та розроблятися одночасно з виробничою програмою.

Проведення ABC- та XYZ-аналізу як одного із напрямів стимулювання збуту для ТОВ «ФІРМА ДІАМАНТ ЛТД» дозволило виявити ключові аспекти управління асортиментом та запасами, що можуть сприяти підвищенню ефективності роботи підприємства.

ABC-аналіз показав, що основну частину доходу підприємства забезпечує обмежена кількість товарів (категорія А), які потребують особливої уваги в управлінні та маркетинговій підтримці. Товари категорії В приносять середні доходи, тому слід забезпечити їх стабільне постачання та розглянути можливість їх просування на ринку. Товари категорії С, які приносять найменший дохід, потребують оптимізації, щоб уникнути зайвих витрат на їх зберігання та реалізацію.

XYZ-аналіз дозволив оцінити стабільність попиту на різні товарні позиції. Товари категорії Х мають стабільний попит, тому можна впевнено планувати їх закупівлі та виробництво. Товари категорії У характеризуються сезонними коливаннями попиту, що вимагає гнучкого підходу до їх закупівлі та реалізації. Товари категорії Z мають нерегулярний попит, що потребує більш ретельного аналізу та можливої адаптації стратегії продажів для зменшення ризиків.

Загалом, результати ABC- та XYZ-аналізу свідчать про необхідність впровадження системи диференційованого підходу до управління асортиментом та запасами. Для товарів категорій А та Х слід забезпечити максимальну увагу та підтримку, для категорій В та У – гнучкість та адаптацію до змін попиту, а для категорій С та Z – оптимізацію витрат та пошук нових рішень для підвищення їх рентабельності. Використання цих інструментів допоможе ТОВ «ФІРМА ДІАМАНТ ЛТД» підвищити ефективність своєї діяльності та зміцнити позиції на ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багорка М., Абрамович І., Кравець О. Організація збутової політики в системі маркетингу аграрного підприємства. *Підприємництво та інновації*. 2024. № 30. С. 59–65.
2. Бойчук І., Музика О. Інтернет у маркетингу. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 512 с.
3. Грушева В.О., Адвокатова Н.О. Стимулювання купівельної активності через дизайн упаковки товару. *Економіка, фінанси, управління: наукові підходи та практика реалізації: зб. матеріалів здобувачів вищої освіти і молодих вчених III Всеукр. наук.-практ. конф.* (11 березня 2020 року). За ред. Н. С. Танклевської. Херсон: ХДАУ, 2020. С. 54–56.
4. Ілляшенко С.М. Маркетингова товарна політика: підручник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2018. 234 с.
5. Гамалій В.Ф., Романчук С.А., Фабрика І.В. Сучасні проблеми збутової політики українських підприємств. *Економічні науки*. 2012. № 22(2). С. 10–13.
6. Handa M., & Bhalla R. Marketing strategies in response to tough times – lessons from India during a global crisis. *Marketing Science & Inspirations*. 2023. № 18(2). С. 26–39. DOI: <https://doi.org/10.46286/msi.2023.18.2.3>
7. Wang Y., Hong A., Li X. and Gao J. (2020) Marketing innovations during a global crisis: A study of China firms' response to COVID-19. *Journal of Business Research*. No. 116. P. 214–220.
8. Головка Н.В. Стимулювання збуту: теорія, практика і перспективи. Київ, 2016. 81 с.
9. Біловодська О.А. Маркетингова політика розподілу інноваційної продукції промислових підприємств: монографія. Київ: ЦУЛ, 2018. 462 с.
10. Бойчук І., Дмитрів А. Маркетинг промислового підприємства. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 360 с.
11. Біловол Н.В. Національні традиції і дизайн. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2002. Вип. 6. С. 256–258.
12. Зозульов О.В., Царьова Т.О., Гавриш Ю.О. Маркетинг. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2022. 298 с.
13. Breakfast Cereals Market Size And Forecast. URL: https://dataintelo.com/report/global-breakfast-cereals-market?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwps-zBhAiEiwALwsVYR9G8LD9g-Mlm5JzqHNBBe0sNTERZRLvfAWtkuLO3bIskgglGFdh96RoCgJQQA_VwE (дата звернення 16.06.2024).
14. Nestlé – Statistics & Facts. URL: <https://www.statista.com/topics/1439/nestle/> (дата звернення 16.06.2024).
15. Nestle. URL: <https://www.nestle.com> (дата звернення 16.06.2024).
16. Lantmännen. URL: <https://www.lantmannen.ua/ua> (дата звернення 16.05.2024).
17. Healthy Generation. URL: <http://healthygeneration.com.ua> (дата звернення 16.06.2024).
18. Окландер М., Чукурна О. Маркетингова цінова політика. підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 284 с.
19. Wen, N. and Guo, W. Toxic friends'? The farther away, the less stressful: the impact of social distance to a dissociative group on consumer choices. *European Journal of Marketing*. 2021. No. 55(3). P. 925–943.
20. Божкова В.В., Мельник Ю.М. Реклама та стимулювання збуту: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 200 с.
21. Олексенко Л.В. Маркетингова політика розподілу: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2018. 468 с.
22. Крикавський Є. Логістика та управління ланцюгами поставок: навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 844 с.

23. Шпилик С. Управління збутовою діяльністю підприємства. Галицький економічний вісник. 2012. № 4(37). С. 88–95.
24. Шевчик М. Г. Інструменти оцінки збутової політики підприємства. *Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України. Част.2: Економіка, аграрний менеджмент та бізнес*. 2011. No. 154. С. 324–332.
25. Халіна В.Ю., Корсунський Г.Ю. Місце системи збуту у маркетинговій діяльності підприємства. *Молодий вчений*. 2017. № 4.4 (44.4). С. 116–119.
26. Гарматюк О.В. Сучасна система збуту продукції підприємств. *Інтелект XXI*. 2018. № 3. С. 52–55.
27. Bowersox D., Closs D. & Cooper B. Supply chain logistics management (5th ed.) Boston, MA: McGrawHill, 2020. URL: <https://www.mheducation.com/highered/product/0078096642.html>
28. Naim M, Spiegler V, Wikner J., & Towill D. Identifying the causes of the bullwhip effect by exploiting control block diagram manipulation with analogical reasoning. *European Journal of Operational Research*. 2017. No. 263(1). P. 240–246. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2017.05.014>

REFERENCES:

1. Bagorka M., Abramovich I., Kravets O. (2024) Organization of Sales Policy in the Marketing System of an Agricultural Enterprise. *Entrepreneurship and Innovation*, no 30, pp. 59–65.
2. Boichuk I., Muzyka O. (2019). Internet in Marketing. Kyiv: Center for Educational Literature, 512 p.
3. Grusheva V. O., Advokatova N. O. (March 11, 2020). Stimulating Purchasing Activity through Product Packaging Design. Economics, Finance, Management: Scientific Approaches and Implementation Practice: Collection of Materials from Higher Education Applicants and Young Scientists of the III All-Ukrainian Scientific and Practical Conference/ Edited by N. S. Tanklevska. Kherson: KSU, pp. 54–56.
4. Ilyashenko S. M. (2018) Marketing Product Policy: Textbook. Sumy: VTD “University Book”, 234 p.
5. Hamaliy V. F., Romanchuk S. A., Fabryka I. V. (2012) Modern Problems of Sales Policy of Ukrainian Enterprises. *Economic Sciences*, no. 22(2), pp. 10–13.
6. Handa M., & Bhalla R. (2023) Marketing strategies in response to tough times – lessons from India during a global crisis. *Marketing Science & Inspirations*, no. 18(2), pp. 26–39. DOI: <https://doi.org/10.46286/msi.2023.18.2.3>
7. Wang Y., Hong A., Li X., and Gao J., (2020) Marketing innovations during a global crisis: A study of China firms’ response to COVID-19. *Journal of Business Research*, no. 116(May), pp. 214–220.
8. Holovkina N. V. (2016) Sales Promotion: Theory, Practice, and Prospects. Kyiv. 81 p.
9. Bilovodska O. A. (2018) Marketing Distribution Policy of Innovative Products of Industrial Enterprises: monograph. Kyiv: CUL, 462 p.
10. Boichuk I., Dmytriv A. (2017) Industrial Enterprise Marketing. Kyiv: Center for Educational Literature, 360 p.
11. Bilovol N. V. (2002). National Traditions and Design. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts*, issue 6, pp. 256–258.
12. Zozuliov O. V., Tsaryova T. O., Gavrysh Yu. O. (2022) Marketing. Kyiv: KPI named after Igor Sikorsky, 298 p.
13. Breakfast Cereals Market Size And Forecast. Available at: https://dataintelo.com/report/global-breakfast-cereals-arket?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwps-zBhAiEiwALwsVYR9G8LD9g-Mlm5JzqHHBe0sNTERZRLvfAWtkuLO3bIskggIGFdh96RoCgJQQAvD_BwE (accessed June 16, 2024).
14. Nestlé – Statistics & Facts. Available at: <https://www.statista.com/topics/1439/nestle/> (accessed June 16, 2024).
15. Nestle. Available at: <https://www.nestle.com> (accessed June 16, 2024).
16. Lantmännen. Available at: <https://www.lantmannen.ua/ua> (accessed June 16, 2024).
17. Healthy Generation. Available at: <http://healthygeneration.com.ua> (accessed June 16, 2024).
18. Oklander M., Chukurina O. (2020) Marketing Pricing Policy: textbook. Kyiv: Center for Educational Literature, 284 p.
19. Wen N. and Guo W. (2021) ‘Toxic friends’? The farther away, the less stressful: the impact of social distance to a dissociative group on consumer choices. *European Journal of Marketing*, no. 55(3), pp. 925–943.
20. Bozhkova V. V., Melnyk Yu. M. (2009) Advertising and sales promotion: a study guide. Kyiv: Center of educational literature, 200 p.
21. Oleksenko L. V. (2018) Marketing policy of distribution: training. manual Kyiv: Lira-K, 468 p.
22. Krykavskiy E. (2017) Logistics and supply chain management: training. manual. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic, 844 p.
23. Shpylyk S. (2012) Management of sales activities of the enterprise. *Halytskyi economic gazette*, no. 4(37), pp. 88–95.
24. Shevchyk M. G. (2011) Tools for assessing the sales policy of the enterprise. *Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine Part. 2: Economics, agrarian management and business*, no. 154, pp. 324–332.
25. Halina V. Yu., Korsunskiy G. Yu. (2017) The place of the sales system in the marketing activity of the enterprise. *A young scientist*, no. 4.4 (44.4), pp. 116–119.
26. Harmatyuk O. V. (2018) Modern sales system of enterprise products. *Intelligence XXI*, no. 3, pp. 52–55.
27. Bowersox D., Closs D. & Cooper B. (2020) Supply chain logistics management (5th ed.) Boston, MA: McGrawHill. Available at: <https://www.mheducation.com/highered/product/0078096642.html>

28. Naim M, Spiegler V, Wikner J., & Towill D. (2017) Identifying the causes of the bullwhip effect by exploiting control block diagram manipulation with analogical reasoning. *European Journal of Operational Research*, no. 263(1), pp. 240–246. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2017.05.014>

УДК 338

JEL M31

Чичуліна Ксенія Вікторівна, кандидат технічних наук, доцент, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Скриль Віталія Вячеславівна**, кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Стимулювання збуту в умовах конкурентного ринку: досвід провідних компаній.**

Стаття досліджує ефективні стратегії збуту для компанії ТОВ «Фірма ДІАМАНТ ЛТД» на основі ABC- та XYZ-аналізу. Зокрема, розглядаються методи сегментації продуктів за їхньою важливістю та стабільністю попиту. Стаття аналізує досвід провідних компаній щодо використання маркетингових інструментів, програм лояльності та інноваційних підходів для стимулювання продажів. Висвітлюється адаптація цих стратегій до умов локального ринку, враховуючи економічні та культурні особливості. Результати аналізу допомагають визначити ключові продукти для фокусування маркетингових зусиль, оптимізувати асортимент та підвищити ефективність збутової політики. Стаття є корисною для маркетологів, менеджерів з продажу та стратегічних планувальників, які прагнуть покращити конкурентоспроможність ТОВ «Фірма ДІАМАНТ ЛТД» на ринку органічної продукції.

Ключові слова: збут, збутова політика, маркетинг, упаковка, оптимізація збуту.

UDC 338

JEL M31

Ksenia Chichulina, PhD in Technical Sciences, Associate Professor, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”. **Vitaliia Skryl**, PhD in Economics, Associate Professor, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”. **Stimulating sales in a competitive market: the experience of leading companies.**

The article delves into effective sales strategies tailored for LLC “Firm DIAMANT LTD”, leveraging ABC and XYZ analysis to enhance market performance. It presents a comprehensive examination of how segmenting products based on their revenue contribution and demand stability can drive sales growth. ABC analysis identifies high-revenue products, while XYZ analysis evaluates their demand consistency. By integrating these analyses, companies can optimize their product offerings and strategically prioritize marketing initiatives. In addition, the article reviews the practices of leading companies in utilizing various marketing tools, loyalty programs, and innovative techniques to boost sales. It highlights successful case studies of employing social media, content marketing, and affiliate marketing to attract and retain customers. The article emphasizes the importance of adapting these strategies to local market conditions, taking into account economic and cultural nuances to deliver a more personalized consumer experience. The findings from the analysis provide actionable insights for pinpointing key products that should receive targeted marketing efforts, optimizing product assortments, and enhancing overall sales strategies. For instance, products categorized as A, with high and stable demand, can be promoted through aggressive advertising campaigns and loyalty programs. In contrast, products in category C may require tailored promotional tactics to elevate their market appeal. This article serves as a valuable resource for marketers, sales managers, and strategic planners aiming to enhance the competitive edge of LLC “Firm DIAMANT LTD” in the organic products sector. It offers detailed recommendations on harnessing data analysis to make strategic decisions, boost profitability, and foster sustainable growth. Furthermore, the article explores the potential for integrating new technologies and methodologies in sales, which could significantly influence the company’s success in the long run. It underscores the necessity of continuous innovation and adaptability to remain competitive in a dynamic market environment.

Keywords: procurement, purchasing policy, marketing, packaging, procurement optimization.

FACTORS AFFECTING THE EFFICIENCY OF LABOR PRODUCTIVITY OF THE ENTERPRISE

Shirinov Bashar Habib oglu*, PhD in Economics, Docent
Valizade Fidan Mazahir, Master Student
Huseynov Jamil Zaur oglu, Master Student
Azerbaijan University of Architecture and Construction

*ORCID 0000-0003-4872-4035

© Shirinov Bashar Habib oglu, 2024

© Valizade Fidan Mazahir, 2024

© Huseynov Jamil Zaur oglu, 2024

Стаття отримана редакцією 08.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 08.08.2024

Introduction. The labour force represents the primary production force of society, comprising the able-bodied population of the country who are capable of engaging in socially beneficial activities, the production of material and spiritual goods and services. A salary is a form of remuneration paid to an employee in cash, contingent upon the quantity and quality of the work performed.

The efficient utilisation of labour resources is a significant economic concept, defined as the achievement of optimal outcomes with minimal expenditure on labour. This is evaluated in terms of partial results and the cost of labour.

The long-term viability of the organisation is contingent upon the availability of suitably qualified personnel and the efficiency of its labour resources. It is crucial for any organisation to consider the preservation of human capital, the enhancement of remuneration and social benefits for employees, and the simultaneous improvement of productivity and work efficiency. It is therefore crucial to identify potential reserves and growth factors, as well as to implement optimal planning and forecasting of labour costs and social insurance premiums, in order to ensure the efficiency of human resources.

The overall efficiency of an enterprise's production activity is contingent upon labour productivity. The management of the enterprise can use the obtained information to draw conclusions regarding the feasibility of introducing new machinery or the necessity of modifying production technology, as well as the potential for reducing or increasing the number of employees.

The evaluation of labour efficiency is contingent upon the assessment of labour productivity. An increase in labour productivity will result in a reduction in production costs.

Analysis of recent research and publications. A multitude of factors influence the value of an enterprise's labour productivity. These can be classified into two principal categories: objective and subjective. Furthermore, it is crucial to ascertain the specific category of labour productivity under consideration, in terms of its level. From a macro perspective, the objective factors influencing labour productivity are, at the micro level, classified as subjective.

The impact of labour productivity growth on subjective factors should be called factors in the sphere of activity of an individual entity (enterprise).

Objective factors of labour productivity should be called factors whose influence is beyond the scope of activity of an individual entity (enterprise).

To illustrate, the state of the legal framework constitutes an objective factor of labour productivity for each individual enterprise. However, at the national level, this factor is within the sphere of influence of the state. Consequently, at the macro level, it is a subjective factor. Conversely, there are labour productivity factors that are objective in relation to both the state and the enterprise. Such factors can be attributed to the international

level, including the level of globalisation of the world economy, the state of the monetary system, the level of labour mobility, and so forth [4].

At the micro-level (enterprise level), the following objective factors of labour productivity can be identified:

- state of the economy;
- the level of development of the mastered equipment and technology;
- requirements for product quality set by society;
- development of the legislative framework, natural and climatic conditions.

Here are the main objective factors that affect labour productivity:

1. Natural and climatic factors. The productivity of some businesses depends on weather conditions. For instance, bad weather conditions (rain, low temperatures) can reduce labour productivity.

2. Political environment. Its stability is conducive to the development of production and labour productivity.

3. The general economic situation of the company, the state and the world as a whole.

4. Changes in the production structure. For example, if one employee used to perform 2 or 3 operations, now a separate employee is involved in each operation, resulting in increased labour productivity.

5. Application of various technologies. This includes the introduction of not only new machinery and equipment, but also production methods and techniques.

6. Change of the management team. Not only productivity, but also product quality largely depends on the knowledge and skills of the manager.

7. Availability of additional incentives – bonuses, increased processing fees.

The most important factor affecting labor productivity is the volume of production. A large buyer has the opportunity to buy raw materials at a wholesale discount, more productive equipment is cheaper per production unit, and even heating a large workshop is cheaper than dozens of small ones in the same area. Labor productivity increases with the increase in production volume.

Consider the impact of objective factors on labour productivity.

1. The current state of the economy. In the event of an economic crisis, there is no potential for increasing labour productivity. This is due to a reduction in aggregate demand within the economy, which results in consumers being either unwilling or unable to purchase the products produced by commodity producers. It is not always feasible from an economic standpoint to enhance labour productivity, given the potential for overproduction.

2. The degree of advancement in engineering and technology within a given society. The advancement of technological processes is typically regarded as a pivotal competitive factor. The acquisition of the latest technical means and production technology should ensure an improvement in quality and a reduction in the labour intensity of the production of a product unit, thereby increasing labour productivity. Nevertheless, despite the enhanced quality of the product, consumers may be unable to purchase it at the new price point. For these reasons, it is necessary to evaluate the enterprise's position in price competition and assess the potential for increasing labour productivity through the acquisition of new equipment and technology.

3. The necessity for product quality in society. This set of objective labour productivity factors is closely related to the previous one. In some instances, it may not be financially viable for an enterprise to enhance product quality specifications, as this could impact the price point of the products in question. This could include the implementation of a certification system, personnel training, and other related expenses. Consequently, there is a possibility of reduced labour productivity as a consequence of the narrowing of demand for goods due to price competition and the concomitant increase in the requirements for the quality of the enterprise's product.

4. Development of the regulatory and legal framework. The objectives of state influence on labour productivity through the normative-legal framework are very diverse. One of these instruments is national standards, which are aimed at ensuring the safety and health of people, protecting the environment, stimulating the development of engineering and technology, and so on. The impact of standards on labour productivity can be multidirectional. For example, in order to achieve the goal of protecting people's health, the government may limit the growth of labour productivity by imposing certain requirements on the production technology of products. At the same time, in order to stimulate the innovative development of the enterprise through the use of new techniques and technologies, the state can grant certain concessions to the employees of the enterprise and thus help to increase labour productivity. Another way in which the state can influence labour productivity is through labour legislation. For example, in order to optimise labour intensity, the state determines the maximum duration of the working cycle.

5. Natural and climatic conditions. Thanks to the development of new technologies, the impact of natural and climatic factors on labour productivity has levelled off in some areas of economic activity. In a number of industries (mining, agriculture, tourism, etc.), their impact is significant. This impact is primarily related to the availability of raw materials or certain climatic conditions for production. For example, if the raw material base of production expands, the potential for increasing labour productivity increases.

Among the subjective factors of labour productivity, the main attention should be paid to entrepreneurial talent, professionalism (competence), financial capabilities of the owner of the enterprise and labour potential of the employees. Their impact on labour productivity will be described below.

The entrepreneurial talent of a business owner is the ability to make effective decisions related to production management and business operations, such as choosing a field of activity, introducing new products and technologies, entering new market segments, etc. It is believed that 20% of the population has entrepreneurial talent. This suggests that its availability is an important factor in increasing labour productivity.

Professionalism (competence) of the entrepreneur. If entrepreneurial talent is mainly a natural ability to manage a business properly, professionalism is formed on the basis of acquired skills based on the level of education and experience [6].

It should be emphasised that the presence of entrepreneurial talent and high professionalism is a prerequisite for increasing labour productivity through efficient production management in the enterprise, i.e., the implementation of planning, organisation, motivation and control functions. This is particularly important when considering labour productivity reserves.

Financial capabilities of the entrepreneur. It is impossible to increase labour productivity without an adequate raw material and material and technical base. In turn, meeting these conditions requires raising certain funds.

Labour potential of the company's employees. Labour productivity directly depends on labour intensity, i.e., the pace of work of the company's employees. The latter, in turn, depends on the labour potential of employees and the conditions for its realisation.

It is necessary to separate the components of employees' labour potential – psychophysiological, motivational and professional qualifications. Such classification is useful for the management of labour productivity resources and at the same time for the development of measures to increase it for a certain component of labour potential. For example, the assessment of the psychophysiological component of the employee's labour potential revealed its insufficient level. As a result, working conditions in the company can be improved, which will lead to a reduction in injuries and losses due to temporary loss of working capacity.

At the macro-level, objective factors of labour productivity include international factors, including foreign policy characteristics, trade, migration and currency relations.

The subjective factors of labour productivity at the macro-level are largely the same as the objective factors at the micro-level. They include the following:

- state of the economy,
- quantity and quality of human resources,
- technology and the level of technology development achieved,
- product quality requirements set by society,
- development of the legal framework, natural and climatic conditions.

As a result, labour productivity directly affects the cost of production, i.e., the financial results of the enterprise as a result of its activities.

Objectives of the article. The main purpose of the article is to identify and eliminate certain factors that affect the increase of labour productivity at enterprises.

The main material of the study. Assessment of an enterprise's labour resources and personnel management is a systematic, well-organised process aimed at improving the efficiency of managerial labour, protecting competition between management units, and adhering to the principles of social justice and remuneration.

The primary methodological approach to the analysis, assessment and personnel management of the enterprise's labour resources is based on the calculation of economic indicators. This is achieved through the use of indicators such as staff turnover, economic efficiency of management activities and average costs for staff recruitment.

The typical attrition rate for top managers is between zero and two percent. The rate for middle managers is found to be 8–10%. It is recommended that staff turnover among line workers should not exceed 20%. The standard turnover rate for skilled production workers and sales personnel is 20–30%, while for unskilled workers it is already 30–50%.

Another method employed by this group is the calculation of the employee turnover rate, which reflects the ratio of the total number of resignations to the average number of employees by month. The calculation of this indicator allows for the estimation of the level of staff turnover, as well as the estimation of the additional costs related to it. However, it provides the most general idea about the level of turnover and the amount of loss from turnover, or the amount of money saved as a result of its absence.

The principal advantage of quantitative methods is the capacity to derive a limited number of indicators that can be subjected to comparison with each other in terms of their dynamic characteristics. Nevertheless, the utilisation of quantitative methodologies results in the neglect of qualitative indicators, which are of significant importance for the assessment of human resources and personnel management. It is possible to complement quantitative research with qualitative methods. For instance, the response to learning is contingent upon the manner in which students pose questions. The advantages of this method are its simplicity and convenience of assessment, as well as the possibility of receiving feedback from students [8].

Human resources analysis is carried out to determine the strengths of the staff, identify resources that can be used to increase labour productivity, production and, as a result, the company's profit.

The purpose of the staff and salary efficiency analysis is to identify reserves and unused opportunities for efficient staff performance and to apply these opportunities in practice.

The main tasks of analysing the efficiency of labour resources use include the following:

- studying the staffing of the enterprise and its structural units in terms of quantitative and qualitative parameters;
- assessment of the volume, intensity and efficiency of labour resources in the organisation;
- analysis of data on the use of labour resources;
- identification of resources for more complete and efficient use of the company's personnel.

The contemporary socio-economic advancement of the nation necessitates the establishment of an effective personnel management system within the enterprise, a comprehensive evaluation of its operations, and the cultivation of human capital. A comprehensive examination of the number, composition, and structure of the personnel within the enterprise is essential. In this regard, personnel management assumes particular importance for enterprises structured in a manner that ensures the efficiency of the production process at the lowest cost. This objective can be facilitated by a comprehensive analysis of the personnel. Currently, personnel are classified as either labourers or servants, depending on the nature of their labour functions. The personnel are subdivided into two categories: main and assistant.

The labour productivity management system is a set of measures designed to analyse the factors that contribute to the increased productivity of an enterprise's employees. It also encompasses the measurement and evaluation of productivity, with the objective of preparing a work plan for the short and long term that takes into account the tasks set while conducting business. At this juncture, measures are being implemented to ensure the continuous monitoring of the implementation of the planned measures, with the objective of developing programs designed to encourage and stimulate the desired results in terms of increasing the labour productivity of the enterprise's employees. The labour productivity management system is divided into five blocks [7]:

1. In the labour productivity management mechanism, the first functional block includes the assessment and measurement of current indicators of the company's financial and economic activities. It analyses the market situation, assesses the position of products in the market, determines the quality of goods and services to improve their competitive characteristics, and plans the desired performance results.

Experts compare current (or projected) prices for similar products, planned profits and determine the desired amount and direction of cost reduction. It should be noted that the most effective way to reduce the cost of production is to increase the productivity of employees working at the enterprise.

2. The second block involves determining the necessary increase in labour productivity to reduce costs to a competitive level, identifying areas for increasing it, and planning measures to achieve the desired productivity.

3. The third block is the organisation of work to improve labour productivity; during this period, the planned measures are implemented and distributed among the centres of responsibility (places of execution).

4. The fourth block involves the development of an employee motivation system to increase productivity.

5. The fifth block consists of evaluating and monitoring the results of the measures taken to increase labour productivity in the company. At the same time, the control of the work performance should be carried out regularly. The final control is expressed in the assessment of the results of the activity and, with further

encouragement, in determining the degree of participation of certain employees in achieving the overall result. Managers should consider some points so that employees of the company do not waste time on unnecessary actions and objectively evaluate the goals set by the company. Efficiency and effectiveness of work should be checked regularly. This is the only way for the management to discover the weaknesses of the employees and successfully eliminate them. It is not enough to examine the results of the assessment of the quality of personnel work once. It is necessary to constantly improve the level of education and qualifications of employees and create favourable conditions for their work. Rewarding the best is a cornerstone of performance improvement.

The primary function of the workforce is to engage in technological processes that alter the intrinsic properties, external form, and internal structure of the labour object. The role of the support workforce is to maintain the equipment and workplaces in the tool, storage, and maintenance departments. Additionally, this category encompasses the small service personnel who are engaged in providing services that are not directly related to the core activity of the enterprise. These include room cleaners, cleaners, couriers, bus drivers transporting employees, industrial canteen workers, and so forth.

Employees perform administrative work to organise administrative, economic, procurement, legal, financial, accounting, management and other processes. Employees are mainly engaged in mental work and belong to the group of professional people. There are several subgroups:

- managers and their deputies;
- specialists;
- clerks, other employees engaged in office work, control, business services and accounting.

The disadvantages are a high degree of subjectivity, as well as the fact that students take the position of experts when filling out questionnaires, and responsibility for learning outcomes may depend on the teacher's reaction.

The group of methods for analysing the contribution to the implementation of the company's strategy includes the evaluation of "leading indicators" that reflect not only the final performance indicators, but also the measurement of leading indicators, with which it is possible to judge whether changes have occurred in the correct direction. This assessment enables the continual monitoring of the contribution of the personnel management service to the company's progress towards its intended goals. Nevertheless, the creation of leading indicators necessitates a meticulous examination, formulation, and translation of the company's developmental strategy by the organisation's senior management to the lower levels of the organisational structure.

Management value assessment is an expert evaluation based on the actions, decisions, and changes made by the client department based on the results of the work performed by the HR department, to what extent the result of a particular project stimulates decision-making [5].

Another method of assessment can be comparison. The main advantage of benchmarking is that it allows to measure results in a rather poorly measured area – human resource management. Benchmarking is a mechanism for comparing a company's performance with that of other, usually more successful, companies. However, it is difficult to find a company that is exactly the same or as close as possible to the benchmark company. One way to overcome this limitation is to abandon the direct comparison of individual indicators and move to a value comparison expressed through a system of key components (criteria), and then collect similar data from "best-in-class" companies.

One of the benchmarking methods, the Dave Ulrich model, which serves as an indicator of the speed of business processes, can be classified as a method of quality analysis. This enables the assessment of a significant indicator, namely the sensitivity of the work and the timeliness of the delivery of the service product. Nevertheless, the customer department's contribution to meeting the deadline for task completion, the timely provision of necessary materials, and their participation in the procedures, among other factors, must be considered. The principal benefit of this approach is the utilisation of an objective indicator for the assessment of the contribution of the personnel management service to the advancement of the company. One disadvantage of this approach is that in order to assess the speed of a particular business process, it is necessary to set up the process and speed indicators can be easily measured.

An additional evaluation option is the balanced scorecard (BSC), which, in conjunction with conventional systems, incorporates financial indicators as a principal criterion for performance assessment.

The balanced scorecard (BSC) is an organisational management system that enables the implementation of strategic plans through operational control and the management of strategy implementation based on key performance indicators.

Key features of the BSC-based management system: the system includes indicators related to all strategically important aspects of the business (at least four: finance, market, production, efficiency and development). Thus, a balanced scorecard should use measurable indicators in at least four areas:

- a financial area that takes into account the effectiveness of the company's activities in terms of return on invested capital;
- assessment of the usefulness of the company's goods and services from the point of view of end users;
- internal operational efficiency, assessing the effectiveness of the internal organisation of business processes;
- innovation and learning, i.e., the organisation's ability to perceive new ideas, its flexibility, and focus on continuous improvement.

Based on the above, it can be said that the main methodological approaches to the analysis, assessment of labour resources and personnel management of an enterprise include the following:

- calculation of economic indicators;
- calculation of employee turnover rate;
- comparison;
- David Ulrich model;
- balanced scorecard (BSC).

Considering labour resources as their ability to perform, it is necessary to characterise all factors that form this ability in order to achieve certain results and ensure the functioning of the system. For this purpose, it is necessary to analyse the amount of resources as well as the resulting (system) characteristics [9].

The level and quality of human resource development is determined by the overall ability of the enterprise's personnel to produce the maximum possible volume of goods and services demanded by the market, thus ensuring the high competitiveness of the enterprise.

In the new economic conditions, it is necessary to develop a system of parameters that better reflects the degree of use of labour resources, their potential and reveals their interrelationship. This system can be presented as a set of indicators reflecting the level of employment of the working population, the degree of development of labour resources and the efficiency of their use.

Existing approaches to analysing the use of labour resources usually include three analytical blocks:

- analysis of the number, composition, structure and movement of employees
- analysis of labour productivity;
- analysis of salaries.

The content and composition of the issues considered in the three blocks identified in economic analysis textbooks are traditional in nature. The general qualification of employees is characterised by the average tariff category, which is defined as a weighted average. The degree of complexity of work is defined as the weighted average of the category of work and the complexity of its performance.

One of the most common indicators of HR statistics is the gender structure of an organisation, i.e., the percentage of men and women. The most important indicator of human resources movement is staff turnover. Analysing and collecting information on staff turnover is of great importance [3].

The modern paradigm has made it impossible to calculate traditional indicators for assessing the use of working time, and there is a need to study labour leave.

It is shown that the use of the term "labour absenteeism" in the national literature is characterised by a high theoretical and methodological level and uncertainty. On the basis of analysis and generalisation of the existing domestic and foreign experience in assessment of working time, the article provides an interpretation of the concept of "absenteeism". A classification of types and a system of indicators for assessing unemployment are proposed.

Along with traditional factors of production, working time is one of the main economic resources required for the production of goods and services and contributes to the increase of competitiveness at all levels of management. The modern paradigm of assessing the use of working time has made it impossible to calculate traditional indicators for assessing working time and requires knowledge of absenteeism [1].

Absenteeism measurement, the basis of a professional approach to investing in labour efficiency, is intended to become the main incentive for finding and realising long-term competitive advantages of the working time resource in an organisation.

The standard formulas for calculating the attrition rate (A) are as follows:

$$A=DH/N*D=PH/P,$$

where *DH* is the number of working days lost over a certain period of time due to absence from work;

D is the number of working days;

N is the average number of employees;

PH is the total number of hours missed;

P is the total number of working hours on the schedule.

“The absenteeism rate is characterised by the percentage of productive time lost during a period due to employee absence”. The indicator has no generally accepted standards, but ideally it should be zero. Zero means that employees were engaged in their direct work during working hours and did not lose time to personal issues, and there were no sick days or absenteeism.

Staff turnover is characterised by the average number of newly hired and departing employees over a certain period of time. Thus, staff turnover is an indicator that independently characterises the dynamics of the labour force. The labour turnover rate is defined as the difference between the number of employees who left a given industrial enterprise and the number of employees who returned to that enterprise.

Conclusions. According to the authors, for more efficient use of labour potential, it is necessary to adhere to general principles in stimulating and encouraging, taking into account the level of development, features, as well as factors that can be used for correction and development. This requires, firstly, understanding the involvement, values and goals of employees and the organisation, secondly, the opportunity to demonstrate their abilities at work, thirdly, the use of leadership as the main motivational factor, and fourthly, it is necessary to reduce negative factors. These include low salaries, inadequate supervision, poor working conditions, etc.

When considering this aspect, some rules should be taken into account:

- the team should feel a sense of overall success (motivation in the course of work, praise from management, bonus payments);
- building trust within the team and management;
- belonging to the team should not cause anxiety;
- maintaining faith in the reality of the team’s goals;
- involvement of team members in common activities.

The application of the aforementioned principles and rules will result in a notable expansion of the potential for attracting highly qualified and educated personnel, thereby enabling the successful fulfilment of the tasks currently at hand and the attainment of the organisation’s overarching objectives. It is not necessary to implement the aforementioned incentives in isolation. It is permissible, and in certain instances obligatory, to alter the combination of these forms in accordance with the circumstances of implementation and the prevailing situation within the enterprise. It should be noted that motivation is not merely the act of encouraging others, but also entails a sense of responsibility. It is incumbent upon employers to inform their employees of the consequences that may result from the performance of their duties in an irresponsible or incompetent manner. Such an approach will foster a sense of self-discipline and facilitate the monitoring of employee conduct.

The provision of financial and moral encouragement to employees has been demonstrated to result in an increase in their productivity. Therefore, the enhancement of both productivity and quality of work is contingent upon the potential of the workforce. The formation and utilisation of such a system requires considerable effort and expertise, including the ability to engage in organisational and educational work with personnel, as well as the capacity to scientifically organise labour.

REFERENCES:

1. Shirinov B. H., Mammadova F. A. (2022) Statistics (for Bachelor level) Textbook, Baku.
2. Huseynova A. M. (2008) General theory of statistics. Teaching materials Baku.
3. Yagubov S. M., Mammadov A. C. (2010) Social-Economic Statistics. Textbook Baku.
4. Shirinov B. (2021) The role of logistics analysis methods in the Enterprise Resource Management System. Economy and state, pp. 83–86.
5. Ruhangiz A. T, Farid A. Z. (2023) Main directions of accelerating regional socio-economic development in the digital era. *Agora International Journal of Economical Sciences*, vol. 17, no. 2.
6. Aliyeva R. T., Alizade Sh. I., Shirinov B. H., Aliyev R. M., Mammadova L. A. (August 24–26, 2022) System of criteria for ensuring the financial sustainability of an industrial enterprise // Proceedings of the 8 th International Conference on “Control and optimization with industrial applications”. Volume II, pp. 87–89.

7. Shirinov B., Mahas N. Forecasting Sales Volume in Construction Companies ICBI 2022: Proceedings of the 4th International Conference on Building Innovations, pp. 825–830.

8. Shirinov B. H. (2020) The role of sales forecasting in organizing the production process of enterprises. Azerbaijan University of Architecture and Construction. Economics and Management Scientific-Practical Journal of Construction. Baku.

9. Zyhun A., Galinska T., Avramenko Y., Shirinov B., Pents V. (2022) Analysis of the Current State of Passenger Traffic as a Component of the Transport System and the Prospects for Its Development. In ICBI 2022: Proceedings of the 4th International Conference on Building Innovations, pp. 347–355.

UDC 311.1

JEL H21

Shirinov Bashar Habib oglu, PhD in Economics, Docent, Azerbaijan University of Architecture and Construction. **Valizade Fidan Mazahir**, Master Student, Azerbaijan University of Architecture and Construction. **Huseynov Jamil Zaur oglu**, Master Student, Azerbaijan University of Architecture and Construction. **Factors affecting the efficiency of labor productivity of the enterprise.**

The utilisation of contemporary market resources is solely intended to enhance profitability and competitiveness. The topic is of great relevance to the production process, as labour resources represent a significant factor in this area. Indeed, without such resources, any company activity is rendered impossible. The quality of the company's products is satisfactory, and the company is unable to function without a sufficient supply of spare products. It is more challenging to manage an actual enterprise than it is to manage physical and human capital and labour resources. Production elements and labour resources, despite physical illnesses, play a crucial role in improving product quality and maintaining resources in all parts of the company's production and business operations. The efficiency of the utilisation of energy resources derived from the labour system within the enterprise is reflected in fluctuations in labour productivity. The measurement of labour productivity serves as a general indicator of economic activity among various subjects within the modern economic landscape. This management approach presents a comprehensive representation of the case, encompassing its strengths and limitations. Labour productivity enables the drawing of conclusions regarding the performance of individual employees or the enterprise as a whole. In order to ascertain whether the consumption of food per unit of time is optimal and whether the ratio of the working employee to the enterprise's income is reasonable, it is necessary to develop food productivity. The term "labour productivity" can be applied at the individual, local or social level. The term "individual" denotes the labour productivity of an employee, whereas "local" signifies the average result for an enterprise or industry. The social measure is calculated on the basis of the entire employed population and is analogous to the ratio of the total number of jobs in the production of the gross product. Concurrently, the productivity of labour that has become materialised represents one of the driving forces behind effective labour productivity growth. Consequently, it serves as the foundation for the development strategy of its respective industry. Furthermore, productivity is defined as an integrative, multi-factorial concept that assesses the quality of products, the qualifications of personnel, the level of technology and the level of management, the socio-economic potential of marketing and management, the utilisation of creative and innovative factors as a tool (material and financial resources). In order to enhance labour productivity, it is essential to enhance personnel management, obtain information regarding forthcoming expenditure, recruit new personnel, devise compensation for dismissal, facilitate training and qualifications, and establish a bonus fund. The ultimate objective of predictive analysis is to enhance labour productivity. Productivity is the primary source of genuine economic growth and advancement. In order to maintain the standard of living of employees of competitive, including international, security organisations, it is essential to achieve a competitive level of productivity.

Keywords: enterprise, efficiency, labour productivity, factors, micro-level, financial capabilities, regulatory framework, labour potential, incentives, personnel, statistics.

УДК 311.1

JEL H21

Шірінов Башар Хабіб огли, кандидат економічних наук, доцент, Азербайджанський архітектурно-будівельний університет. **Валізاده Фідан Мазахір**, магістр, Азербайджанський архітектурно-будівельний університет. **Гусейнов Джаміль Заур огли**, магістр, Азербайджанський архітектурно-будівельний університет. **Фактори, що впливають на ефективність використання трудових ресурсів підприємства.**

Ресурси сучасних ринкових продуктів можуть бути використані лише для підвищення їхньої прибутковості та конкурентоспроможності. Актуальність теми обумовлена тим, що трудові ресурси є важливим фактором у виробничому процесі і без них неможлива будь-яка діяльність підприємства. Якість продукції, яку продає компанія – хороша, і підприємство не може працювати без запасів продукції. Реальним підприємством складніше управляти, ніж фізичним і людським капіталом та трудовими ресурсами, ніж будь-яким

обладнанням. Елементи виробництва, трудові ресурси, незважаючи на фізичні захворювання, відіграють вирішальну роль у підвищенні якості продукції та підтримці ресурсів усіх ланок виробничо-господарської діяльності підприємства. Внесок виробничих елементів і трудових ресурсів у підвищення якості продукції та збереження виробничих і економічних ресурсів підприємства має першорядне значення, незважаючи на наявність фізичних проблем. Ефективність використання енергетичних ресурсів, отриманих від системи праці на підприємстві, відображається у коливаннях продуктивності праці. Вимірювання продуктивності праці слугує загальним індикатором економічної активності різних суб'єктів у сучасному економічному ландшафті. Цей управлінський підхід дає комплексне уявлення про ситуацію, що охоплює його сильні та слабкі сторони. Продуктивність праці дозволяє робити висновки про ефективність роботи окремих працівників або підприємства в цілому. Для того, щоб зрозуміти, чи є оптимальним споживання їжі за одиницю часу і чи є розумним співвідношення між заробітною платою працівника і доходом підприємства, необхідно розвивати продуктивність праці. Продуктивність праці може бути індивідуальною, локальною або суспільною. Індивідуальна показує продуктивність праці окремого працівника, локальна – середній результат по підприємству або галузі. Суспільна вимірюється в масштабі всього зайнятого населення і схожа на співвідношення загальної кількості робочих місць у виробництві валового продукту. Водночас продуктивність праці, яка стала свідомою, стає матеріальною. Це є однією з рушійних сил ефективного зростання продуктивності праці, а отже, основою стратегії розвитку пов'язаної з нею індустрії. Термін «продуктивність» також визначається як інтегративне та багатофакторне поняття. Він використовується для вимірювання якості продукції, кваліфікації персоналу, рівня технології та рівня менеджменту, соціально-економічного потенціалу маркетингу та менеджменту, використання творчих та інноваційних факторів як інструменту (включаючи матеріальні та фінансові ресурси). Для підвищення продуктивності праці необхідно покращити управління персоналом, отримати інформацію про майбутні витрати, найняти новий персонал, розробити компенсацію при звільненні, сприяти навчанню та підвищенню кваліфікації, а також створити фонд преміювання. Метою прогнозного аналізу є підвищення продуктивності праці. Для забезпечення конкурентоспроможного рівня життя співробітників, у тому числі міжнародних охоронних організацій, першочергово має бути відповідний рівень продуктивності.

Ключові слова: підприємство, ефективність, продуктивність праці, фактори, мікрорівень, фінансова спроможність, нормативно-правова база, трудовий потенціал, стимулювання, персонал, статистика.

MONEY, FINANCES AND CREDIT

УДК 338.9:65.05
JEL Q01, O44

DOI: 10.26906/EiR.2024.3(94).3489

ІНВЕСТИЦІЇ В ЗЕЛЕНИЙ БІЗНЕС ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Головня Юлія Ігорівна*, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Державний торговельно-економічний університет
Білоусько Таміла Юріївна**, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та бізнесу
Державний біотехнологічний університет

*ORCID 0000-0002-9430-0869

**ORCID 0000-0002-3890-3286

© Головня Ю.І., 2024

© Білоусько Т.Ю., 2024

Стаття отримана редакцією 02.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 02.08.2024

Вступ. В умовах глобальних екологічних викликів і стрімкої зміни клімату питання інвестицій у зелений бізнес набувають дедалі більшої актуальності. Сталий розвиток, який забезпечує баланс між економічним зростанням, соціальною стабільністю та екологічною безпекою, є ключовою метою для багатьох країн, включаючи Україну. Впровадження інноваційних, екологічно чистих технологій та розвиток зеленого бізнесу сприяють зменшенню негативного впливу на довкілля та створюють нові можливості для економічного зростання. У сучасному світі екологічні інвестиції не лише підтримують збереження природних ресурсів, а й стають важливим елементом конкурентоспроможності бізнесу, формуючи нову парадигму економічної діяльності. Це дослідження аналізує роль інвестицій у зелений бізнес як важливий чинник забезпечення сталого розвитку та економічного зростання України.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації на тему інвестицій у зелений бізнес і сталий розвиток відображають глобальну тенденцію до впровадження екологічно орієнтованих економічних стратегій, що поєднують економічну ефективність зі збереженням природних ресурсів. Огляд літератури показує, що концепція сталого розвитку стала центральною темою в сучасних економічних і екологічних дослідженнях, а інвестиції в зелений бізнес визначаються як ключовий чинник у досягненні цієї мети.

У роботах таких авторів, як Д. Хахалев та К. Немашкало [1], розглядаються можливості розвитку екологічно орієнтованих проєктів через інвестиції у відновлювану енергетику та енергоефективні технології. Їхнє дослідження показує, що зелений бізнес може сприяти не лише зменшенню викидів, а й забезпеченню сталого економічного зростання. Дослідження у сфері екології, зокрема праця О. Трегубової [2], підкреслює важливість сталого управління природними ресурсами та впровадження інноваційних технологій для захисту довкілля. Вона досліджує ефективність зелених технологій у сфері сільського господарства й робить висновок, що інвестиції в зелений бізнес можуть значно покращити стан екології, зокрема зменшити забруднення води та повітря. Інституційний підхід до сталого розвитку розглядається у роботі А. Гречко [3], яка зауважує, що концепція сталого розвитку спрямована на забезпечення довготривалого, збалансованого розвитку, що охоплює соціальні, екологічні та економічні аспекти, основна мета якої полягає у раціональному природокористуванні, подоланні кризових явищ в економіці та покращенні якості життя, зокрема у країнах, що розвиваються. Стаття Л. Горбач, О. Рубан та Я. Гуменюка [4] акцентує на ролі зеленої економіки та сталого виробництва в досягненні цілей сталого розвитку. Вчені підкреслюють, що зелена економіка може стати важливим елементом стратегії

корпоративної соціальної відповідальності, сприяючи соціальній та екологічній відповідальності підприємств. Праці О. Пристемського, А. Єфремова [5], М. Туріянської [6], Н. Трушкіної та І. Боярко [7] висвітлюють напрямки залучення інвестицій у проекти зеленої енергетики та управління відходами, що мають потенціал суттєво вплинути на сталий розвиток в Україні.

Загалом, українські наукові дослідження демонструють інтерес до теми сталого розвитку через інвестиції в зелений бізнес.

Метою статті є аналіз та визначення ролі інвестицій у розвиток зеленого бізнесу як важливого чинника забезпечення сталого розвитку економіки України.

Основний матеріал і результати. Зелений бізнес, який орієнтується на мінімізацію екологічних ризиків і сприяє сталому розвитку, стає важливим сектором світової економіки. Інвестиції в цей сектор сприяють розвитку інновацій, модернізації підприємств, зниженню шкідливих викидів та впровадженню енергоефективних технологій. Сталий розвиток, зі свого боку, передбачає баланс між економічним зростанням, екологічною стабільністю та соціальною справедливістю.

Розкриваючи мету дослідження, варто провести аналіз Environmental Performance Index (EPI) для України, адже цей індикатор забезпечує систематичний підхід до вимірювання та моніторингу екологічної ефективності державної політики, що безпосередньо пов'язано з інвестиціями в зелений бізнес та їх впливом на сталий розвиток. EPI оцінює екологічну ефективність на основі ряду критеріїв, включаючи якість повітря, води, управління відходами, захист біорізноманіття та боротьбу зі змінами клімату. Це дає змогу зрозуміти, як інвестиції в зелений бізнес сприяють досягненню екологічних цілей та політик, а також оцінити вплив таких інвестицій на загальний екологічний стан України. Оцінюючи позицію України за індексом екологічної ефективності, можна отримати чітке уявлення про те, як країна справляється з основними екологічними викликами в порівнянні з іншими державами. Це дозволяє визначити, в яких сферах Україна досягає успіху, а в яких є проблеми, що потребують термінового вирішення. Аналіз позиції України у рейтингу країн за індексом екологічної ефективності (EPI) з 2020 року показує спадний тренд, що свідчить про поступове зниження рівня екологічної ефективності (рис. 1). Це може бути пов'язано з різними чинниками, включаючи недостатність екологічних ініціатив, проблеми з реалізацією екологічних політик та зростанням екологічних проблем, які не були вирішені у належний спосіб. Зокрема, спадний тренд вказує на те, що Україна зіштовхнулася з викликами в управлінні екологічними питаннями, які виникли особливо в період повномасштабного російського вторгнення в Україну і тривають досі.

Однак у 2024 році оцінка EPI України зазнала деякого підвищення, що може бути наслідком адаптації до нових умов або впровадження певних екологічних ініціатив. Це підвищення значення індексу відзначає позитивні зміни в екологічній політиці чи в практиках управління довкіллям, але рівень екологічної ефективності ще не такий високий у порівнянні з країнами-лідерами у рейтингу.

Важливо зазначити, що цей тренд частково може бути зумовлений впливом російсько-української війни на екологічну безпеку. Конфлікт призвів до значних екологічних руйнувань, які вклю-

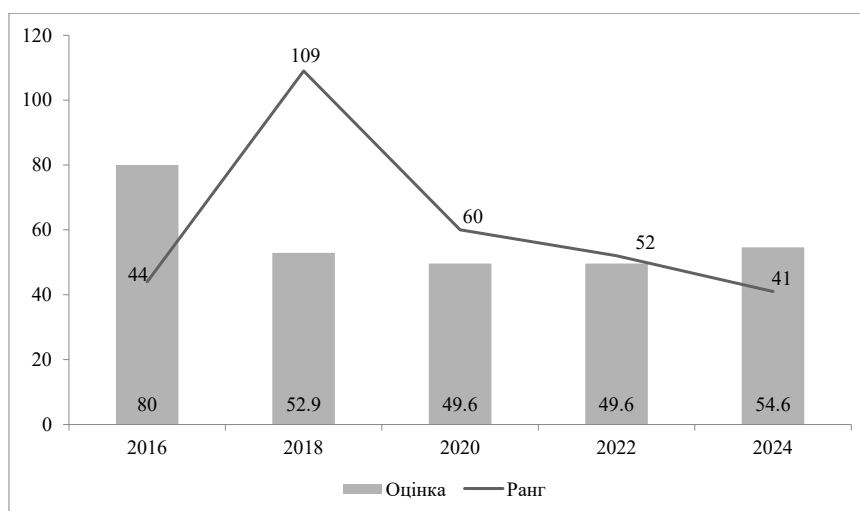

Рис. 1. Індекс екологічної ефективності для України

Джерело: складено на основі [8–12]

чають забруднення земель, води та повітря, а також зниження природних ресурсів. Реакція на ці проблеми та міжнародна підтримка можуть мати вплив на короткострокове підвищення оцінки ЕРІ, але в довгостроковій перспективі це потребує стійких і системних змін в екологічній політиці та практиці.

Таким чином, хоча підвищення індексу у 2024 році є позитивним сигналом, воно не означає повного вирішення існуючих екологічних проблем. Україні потрібно продовжувати працювати над поліпшенням екологічної ефективності, зокрема через реалізацію ефективних екологічних стратегій, технологічних інновацій і міжнародного співробітництва, щоб забезпечити сталий розвиток та покращити свою позицію у глобальному екологічному рейтингу.

В умовах глобальних екологічних викликів та посилення потреби у сталому розвитку, інвестиції в зелений бізнес набувають все більшого значення. Основна мета таких інвестицій – сприяння економічному зростанню при одночасному зменшенні негативного впливу на навколишнє середовище. Важливим інструментом для оцінки ефективності та прогресу у цьому напрямку є Green Growth Index (GGI), який надає комплексну оцінку розвитку країн у сфері зеленої економіки.

Green Growth Index розроблений для того, щоб відображати досягнення у сфері екологічно чистого економічного зростання, враховуючи такі ключові аспекти, як ефективність використання ресурсів, захист природного капіталу, розвиток зелених економічних можливостей та соціальна інтеграція. Цей індекс є важливим інструментом для оцінки впливу інвестицій у зелений бізнес на загальні показники сталого розвитку.

Аналіз GGI надає унікальну можливість для дослідження ефективності інвестицій у зелений бізнес, адже він не лише демонструє досягнуті результати, але й виявляє проблеми та потенційні можливості для подальшого розвитку. Зокрема, GGI дозволяє оцінити, наскільки інвестиції в екологічно чисті технології та стратегії впливають на покращення показників у ключових напрямках, таких як охорона навколишнього середовища та економічні можливості. В 2010 році в Україні був високий рейтинг (29) з оцінкою 58,40, у 2021 році – ранг знизився до 36, і оцінка трохи зменшилася до 57,31, а у 2022 році – покращився до 34, а оцінка зросла до 57,41 [13].

Згідно з даними табл. 1 за показником «Ефективність використання ресурсів» відбулося незначне покращення з 56,03 у 2021 році до 56,05 у 2022 році. Це свідчить про стабільність у використанні ресурсів, хоча і невеликі поліпшення можуть вказувати на позитивні зміни в ефективності ресурсів. Значення показника «Захист природного капіталу» відзначається незначним зростанням з 65,40 у 2021 році до 65,95 у 2022 році. Це показує поступове покращення в захисті природного середовища, що може бути результатом політики або заходів для збереження екологічних ресурсів. Показник «Зелені економічні можливості» демонструє значне збільшення з 20,75 у 2021 році до 39,47 у 2022 році. Це свідчить про покращення в розвитку зелених економічних можливостей, що може бути зумовлено впровадженням нових технологій, інвестиціями в екологічні інновації чи іншими чинниками. Водночас показник «Соціальна інтеграція» характеризується зростанням з 72,06 у 2021 році до 74,45 у 2022 році, що свідчить про покращення соціальних умов і інтеграції. Це може бути результатом соціальних програм, політики рівності та включення. Підсумовуючи, відзначимо, що загалом, Україна показує стабільність в загальних оцінках GGI з незначним поліпшенням у 2022 році, але є напрямки, де необхідні подальші зусилля для покращення стійкості та ефективності використання ресурсів.

У сучасному глобалізованому світі, де питання екологічної стійкості та раціонального використання ресурсів стають дедалі важливішими, розвиток біоекономіки відіграє ключову роль у формуванні конкурентоспроможності національних економік. Біоекономіка, як концепція, базується на використанні

Таблиця 1

Показники Green Growth Index для України

Показник/Роки	2021	2022
Ефективність використання ресурсів	56,03	56,05
Захист природного капіталу	65,40	65,95
Зелені економічні можливості	20,75	39,47
Соціальна інтеграція	72,06	74,45

Джерело: складено на основі [13]

біологічних ресурсів, біотехнологій та знань про біологічні процеси для створення нових продуктів і технологій, які сприяють економічному зростанню при одночасному збереженні навколишнього середовища. Інвестиції в зелений бізнес, зокрема в біоекономіку, є важливим елементом стратегії сталого розвитку, що має потенціал значно підвищити конкурентоспроможність національних економік на міжнародних ринках. Біоекономіка пропонує інноваційні рішення, які допомагають зменшити екологічний вплив і створити нові можливості для бізнесу, що має критичне значення для країн, які прагнуть зміцнити свої позиції в глобальному економічному середовищі. Зокрема, розвиток біоекономіки включає інвестиції в інноваційні біотехнології, екологічні продукти, відновлювальні ресурси та технології для переробки відходів. Ці інвестиції не лише сприяють покращенню екологічної ситуації, але й відкривають нові ринки та можливості для експорту, що, зі свого боку, підвищує економічну конкурентоспроможність країни [14].

Зелений бізнес є важливим елементом сучасної економіки, що ґрунтується на принципах сталого розвитку. Ця концепція передбачає гармонійне поєднання економічного зростання, екологічної рівноваги та соціальної справедливості, що дозволяє забезпечити тривалий розвиток без шкоди для навколишнього середовища та суспільства. Сталий розвиток спрямований на задоволення потреб сьогоденного покоління без порушення можливостей майбутніх поколінь задовольнити власні потреби.

Зелений бізнес активно використовує ресурси таким чином, щоб мінімізувати негативний вплив на довкілля, впроваджує інновації, що знижують шкідливі викиди та забруднення, а також підтримує збереження біорізноманіття та природних екосистем. З огляду на це, зелений бізнес не обмежується лише екологічно чистими технологіями чи продуктами. Він також сприяє розвитку нових форм підприємництва, які орієнтовані на довгострокову перспективу і враховують вплив на навколишнє середовище у кожному етапі виробництва чи надання послуг. Крім того, зелений бізнес підтримує соціальні ініціативи, створюючи робочі місця з належними умовами праці, залучаючи локальні спільноти до виробничих процесів і підвищуючи рівень екологічної свідомості.

Також варто відзначити, що інвестиції в зелений бізнес є стратегічним шляхом до досягнення цілей сталого розвитку, адже вони сприяють створенню нових екологічно чистих технологій і підвищенню конкурентоспроможності підприємств, які орієнтуються на довготривалу стабільність та збереження природних ресурсів. Держави та міжнародні організації надають значну підтримку зеленому бізнесу через інвестиційні стимули, гранти та пільгове фінансування, що дозволяє швидше досягти екологічних цілей. У таблиці 2. відзначимо ключові аспекти взаємозв'язку між зеленим бізнесом і сталим розвитком.

Таблиця 2

Взаємозв'язок між зеленим бізнесом і сталим розвитком

Принципи сталого розвитку	Напрями реалізації в зеленому бізнесі	Приклади впровадження
Екологічна стійкість	Використання відновлюваних джерел енергії, зменшення забруднення, ефективне управління ресурсами	Сонячні та вітрові електростанції, зменшення викидів CO ₂
Економічна стійкість	Збільшення ефективності виробництва, впровадження екоінновацій	Інноваційні технології у виробництві, оптимізація витрат
Соціальна справедливість	Створення нових робочих місць, розвиток локальних спільнот, покращення умов праці	Соціальні підприємства, впровадження безпечних умов праці
Раціональне використання ресурсів	Переробка відходів, економія води та енергії	Системи збору та переробки відходів, оптимізація водопостачання
Біорізноманіття та екосистеми	Захист природних екосистем, підтримка біорізноманіття	Відновлення лісів, створення заповідних зон
Інновації та розвиток	Впровадження нових технологій, що зменшують екологічне навантаження	Технології смартсіті, зелена урбанізація
Довгострокова стабільність	Стратегії сталого управління ресурсами та бізнес-моделями, орієнтованими на тривалий ефект	Багаторічні інвестиційні проекти в зелену інфраструктуру

Джерело: узагальнено на основі [1–7]

Інвестування в зелений бізнес є ключовим елементом для досягнення цілей сталого розвитку, оскільки воно сприяє економічному зростанню та екологічній стабільності. Одним з основних фінансових інструментів для підтримки зеленого бізнесу є зелені облігації. Це боргові інструменти, випуск яких здійснюється для фінансування проєктів, спрямованих на зменшення негативного впливу на довкілля. Зазвичай вони використовуються для розвитку відновлюваних джерел енергії, покращення енергоефективності та зменшення шкідливих викидів. Зелені облігації, крім безпосереднього фінансування екологічно орієнтованих проєктів, забезпечують інвесторам привабливі умови завдяки державним гарантіям або податковим пільгам. Ще одним важливим інструментом є інвестиційні фонди, які спеціалізуються на підтримці проєктів сталого розвитку. Вони інвестують у компанії, що займаються виробництвом екологічно чистих продуктів, відновлюваною енергетикою, розвитком інноваційних технологій у сфері екології. Такі фонди пропонують інвесторам можливість сприяти збереженню довкілля, одночасно отримуючи прибуток від зростаючого сектора зеленої економіки. Прямі інвестиції в зелений бізнес, зокрема венчурний капітал, також відіграють важливу роль у розвитку стартапів, що розробляють інноваційні екологічні рішення. Вони спрямовані на підтримку молодих компаній, які впроваджують нові технології у сфері зеленої енергетики, екологічно чистих матеріалів та переробки відходів. Такі інвестиції мають високий потенціал для прибутковості, хоча й несуть певні ризики через ранній етап розвитку компаній. Значною підтримкою зеленого бізнесу є кредити на вигідних умовах, які надаються для реалізації екологічних проєктів. Такі кредити часто пропонують комерційні банки або міжнародні фінансові інститути за підтримки державних програм або міжнародних організацій. Вони сприяють впровадженню енергозберігаючих технологій, будівництву зелених об'єктів та зниженню рівня забруднення. Крім того, для стимулювання розвитку зеленого бізнесу широко використовуються гранти та субсидії, що надаються урядами або міжнародними організаціями. Ці кошти використовуються на безповоротній основі та спрямовані на фінансування проєктів, які мають високий екологічний потенціал, але недостатньо привабливі для приватних інвесторів через низьку прибутковість або високі ризики. Узагальнимо аналіз основних фінансових інструментів для інвестування у зелений бізнес (табл. 3).

Отже, фінансові інструменти для інвестування в зелений бізнес є різноманітними та охоплюють як приватні, так і державні джерела фінансування. Вони відіграють ключову роль у підтримці екологічно орієнтованих проєктів та сприяють досягненню глобальних цілей сталого розвитку, забезпечуючи одночасно економічну ефективність та екологічну відповідальність.

Таблиця 3

Фінансові інструменти для інвестування в зелений бізнес

Фінансовий інструмент	Характеристика	Приклади застосування
Зелені облігації	Облігації, випущені для фінансування екологічно чистих проєктів	Випуск облігацій для будівництва сонячних електростанцій
Інвестиційні фонди	Фонди, що інвестують в компанії та проєкти, які відповідають принципам сталого розвитку	Фонди відновлюваної енергетики, фонди екологічних технологій
Прямі інвестиції (венчурний капітал)	Інвестиції в молоді компанії або стартапи, які розробляють інноваційні зелені технології	Венчурне фінансування стартапів, що розробляють біорозкладні матеріали
Зелені кредити	Кредити, надані для реалізації екологічних проєктів	Кредитування проєктів з енергоефективності або переробки відходів
Гранти та субсидії	Нефінансове повернення коштів, наданих урядами або міжнародними організаціями для розвитку екологічних проєктів	Гранти ЄС на розвиток зеленої інфраструктури, державні субсидії на сонячні панелі
Зелені страхові продукти	Спеціалізовані страхові продукти, що забезпечують захист інвестицій у зелені проєкти	Страхування від ризиків екологічних катастроф для зелених підприємств
Краудфандинг екологічних проєктів	Залучення інвестицій від багатьох людей через онлайн-платформи	Платформи для екологічних стартапів
Екологічні біржові індекси	Індекси, що відстежують фінансову активність компаній, які дотримуються екологічних стандартів	MSCI Global Environment Index, S&P Global Clean Energy Index

Джерело: узагальнено на основі [1–7]

Варто відзначити, що інвестування в зелений бізнес у контексті повоєнного відновлення України є ключовим чинником для забезпечення сталого розвитку країни. Російсько-українська війна спричинила значні руйнування інфраструктури, промисловості та природних ресурсів, що ставить перед Україною не лише завдання відбудови, а й необхідність розробки нових підходів до відновлення на основі екологічної стійкості. Інвестиції в зелений бізнес є одним з основних інструментів для досягнення цього, оскільки вони сприяють зниженню негативного впливу на довкілля, створенню нових робочих місць та економічного зростання.

Зелений бізнес повинен орієнтуватися на використанні екологічно чистих технологій та відновлюваних джерел енергії, що дозволяє мінімізувати шкоду для екосистеми. Для України це має особливе значення в контексті повоєнної відбудови, оскільки внаслідок військових дій значно постраждали природні ресурси, зокрема ліси, річки та родючі землі. Інвестиції в зелений бізнес дозволять не тільки відновити екологічну рівновагу, але й створити основу для довгострокового сталого розвитку.

Зелений бізнес у повоєнній Україні може розвиватися у кількох напрямках. Перш за все, це інвестування у відновлювані джерела енергії, такі як сонячна та вітрова енергетика. Перехід на відновлювані джерела енергії дозволить знизити залежність від викопного палива, зменшити викиди парникових газів та створити нові робочі місця в екологічно чистих галузях. Це також сприятиме зменшенню енергетичних витрат, що є важливим чинником для повоєнного відновлення економіки.

Другим важливим аспектом є інвестування у стале сільське господарство. Військові дії негативно вплинули на сільськогосподарські землі, що потребують відновлення загалом та відновлення їхньої продуктивності. Використання екологічно чистих технологій у сільському господарстві дозволить не лише підвищити врожайність, але й зменшити негативний вплив на довкілля. Інвестиції в органічне землеробство та інноваційні аграрні технології є важливими кроками для забезпечення сталого розвитку аграрного сектора України.

Третім напрямком є розвиток екологічно чистого транспорту та інфраструктури. Війна призвела до значного пошкодження транспортних шляхів та інфраструктурних об'єктів, що вимагає великих інвестицій для відновлення. Використання енергоефективних технологій, розвиток електричного транспорту та створення «зелених» міст дозволять знизити викиди та покращити екологічну ситуацію у містах та селах, які зазнали руйнувань.

Інвестиції в зелений бізнес також відіграють ключову роль у реалізації міжнародних зобов'язань України у сфері захисту клімату та екології. Повоєнне відновлення країни має відбуватися з урахуванням Паризької угоди та Цілей сталого розвитку ООН. Це вимагає залучення іноземних інвестицій та співпраці з міжнародними організаціями, які можуть надати необхідні фінансові ресурси та технології для розвитку зеленого бізнесу в Україні.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи, зауважимо, що інвестиції в зелений бізнес є важливим інструментом для досягнення сталого розвитку, оскільки вони сприяють зниженню негативного впливу на екологію, створенню нових можливостей для економічного зростання та покращенню соціальних умов. У майбутньому розвиток зеленого бізнесу і надалі залежатиме від збільшення обсягу інвестицій, підтримки з боку держави та зростаючого суспільного інтересу до екологічної стабільності. Водночас інвестування в зелений бізнес у повоєнній Україні є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку країни. Це не тільки дозволить відновити економіку, але й створить екологічно стійку основу для подальшого розвитку, сприяючи покращенню якості життя населення та захисту природних ресурсів. Успішна реалізація цих ініціатив вимагає активної участі держави, приватного сектора та міжнародних партнерів у розробці та впровадженні екологічних проєктів на національному та регіональному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хахалев Д.О., Немашкало К.Р. Інструменти фінансування «зеленого» інвестування в умовах сталого розвитку. *Development Service Industry Management*. 2024. № 2. С. 119–125.
2. Трегубова О.О. Інвестиції в стале управління природними ресурсами в сільському господарстві. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 225–229.
3. Гречко А.В. Використання інституціонального підходу для забезпечення процесів сталого розвитку регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 13. С. 35–38.
4. Горбач Л., Рубан О., Гуменюк Я. Зелена економіка та стале виробництво в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3338> (дата звернення: 25.08.2024).

5. Пристемський О.С., Єфремов А.О. Зелені інвестиції та їх значення у повоєнному відновленні України. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2024. № 19. С. 104–113.
6. Туриянська М. «Зелені» інвестиції у проекти відновлювальної енергетики в умовах післявоєнного розвитку. *Review of transport economics and management*. 2024. № 11(27). С. 5–10.
7. Трушкіна Н., Боярко І. Зелені фінанси у контексті концепції сталого розвитку: бібліометричний і трендовий аналіз. *Society. Economy. Digitalization*. 2024. № 1(1). С. 13–28.
8. Environmental Performance Index: 2016 report. URL: https://data.opendevelopmentmekong.net/en/library_record/epi2016/resource/c9fd14d4-6bae-4d83-9952-6a9970f0df96 (дата звернення: 25.08.2024).
9. 2018 Environmental Performance Index. URL: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf> (дата звернення: 25.08.2024).
10. 2020 Environmental Performance Index. URL: <https://envirocenter.yale.edu/2020-environmental-performance-index> (дата звернення: 25.08.2024).
11. 2022 EPI Results – Environmental Performance Index. URL: <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi> (дата звернення: 25.08.2024).
12. 2024 Environmental Performance Index. URL: <https://epi.yale.edu/country/2024/UKR> (дата звернення: 25.08.2024).
13. Green Growth Index – Global Green Growth Institute. URL: <https://greengrowthindex.gggi.org/> (дата звернення: 25.08.2024).
14. Білоусько Т., Білоусько Р. Розвиток біоекономіки як передумова підвищення конкурентоспроможності національної економіки на міжнародних ринках. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. № 328(2). С. 131–139. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-20> (дата звернення: 25.08.2024).

REFERENCES:

1. Khakhaliyev D. O., Nemashkalo K. R. (2024) Instrumenty finansuvannia «zelenoho» investuvannia v umovakh staloho rozvytku [Instruments of financing “green” investment in the conditions of sustainable development]. *Development Service Industry Management*, no. 2, pp. 119–125. (in Ukrainian)
2. Trehubova O. O. (2016) Investytsii v stale upravlinnia pryrodnyimi resursamy v silskomu hospodarstvi [Investments in sustainable management of natural resources in agriculture]. *Molodyi vchenyi*, no. 3, pp. 225–229. (in Ukrainian)
3. Hrechko A. V. (2019) Vykorystannia instytutsionalnogo pidkhodu dlia zabezpechennia protsesiv staloho rozvytku rehioniv [Using the institutional approach to ensure the processes of sustainable development of regions]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 13, pp. 35–38. (in Ukrainian)
4. Horbach L., Ruban O., Humeniuk Ya. (2024) Zelena ekonomika ta stale vyrobnytstvo v umovakh hlobalizatsii [Green economy and sustainable production in the context of globalization]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 59. Available at: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3338> (accessed August 25, 2024).
5. Prystemskiy O. S., Yefremov A. O. (2024) Zeleni investytsii ta yikh znachennia u povoiennomu vidnovlenni Ukrainy [Green investments and their importance in the post-war recovery of Ukraine]. *Tavriiskiyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*, no. 19, pp. 104–113. (in Ukrainian)
6. Turiianska M. (2024) «Zeleni» investytsii u proiekty vidnovliuvalnoi enerhetyky v umovakh pisliavoiennoho rozvytku [Green investments in renewable energy projects in the context of post-war development]. *Review of transport economics and management*, no. 11(27), pp. 5–10. (in Ukrainian)
7. Trushkina N., Boiarko I. (2024) Zeleni finansy u konteksti kontseptsii staloho rozvytku: bibliometrychnyi i trendovyi analiz [Green finance in the context of the concept of sustainable development: bibliometric and trend analysis]. *Society. Economy. Digitalization*, no. 1(1), pp. 13–28. (in Ukrainian)
8. Environmental Performance Index: 2016 report. Available at: https://data.opendevelopmentmekong.net/en/library_record/epi2016/resource/c9fd14d4-6bae-4d83-9952-6a9970f0df96 (accessed August 25, 2024).
9. 2018 Environmental Performance Index. Available at: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf> (accessed August 25, 2024).
10. 2020 Environmental Performance Index. Available at: <https://envirocenter.yale.edu/2020-environmental-performance-index> (accessed August 25, 2024).
11. 2022 EPI Results – Environmental Performance Index. Available at: <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi> (accessed August 25, 2024).
12. 2024 Environmental Performance Index. Available at: <https://epi.yale.edu/country/2024/UKR> (accessed August 25, 2024).
13. Green Growth Index – Global Green Growth Institute. Available at: <https://greengrowthindex.gggi.org/> (accessed August 25, 2024).
14. Bilousko T., Bilousko R. (2024) Rozvytok bioekonomiky yakperedumovapidvyshchenniakonkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky na mizhnarodnykh rynkakh [Development of the bioeconomy as a prerequisite for increasing the competitiveness of the national economy in international markets]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 328(2), pp. 131–139. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-20> (in Ukrainian)

УДК 338.9:65.05

JEL Q01, O44

Головня Юлія Ігорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Державний торговельно-економічний університет. **Білоусько Таміла Юрійвна**, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та бізнесу, Державний біотехнологічний університет. **Інвестиції в зелений бізнес та сталий розвиток.**

Стаття присвячена дослідженню ролі інвестицій у розвиток зеленого бізнесу як важливого чинника сталого розвитку економіки України. У роботі розглянуто сутність зеленого бізнесу, який орієнтується на мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище через інноваційні рішення та екологічно чисті технології. Особлива увага приділяється аналізу Environmental Performance Index (EPI) для України, що дозволяє оцінити екологічну ефективність та роль інвестицій у вирішенні екологічних викликів. У статті також проаналізовано Green Growth Index (GGI), що відображає розвиток зеленої економіки в країні, зокрема, за показниками ефективності використання ресурсів, захисту природного капіталу, розвитку зелених економічних можливостей та соціальної інтеграції. Окремо розглянуто розвиток біоекономіки як складової зеленої економіки, що підвищує конкурентоспроможність на міжнародних ринках. Розглянуто фінансові інструменти для інвестування в зелений бізнес. Зроблено висновок, що інвестиції в зелений бізнес є стратегічним інструментом для досягнення сталого розвитку та покращення екологічної ефективності України в умовах глобальних викликів.

Ключові слова: інвестиції, зелений бізнес, зелена економіка, сталий розвиток, конкурентоспроможність економіки, біоекономіка.

UDC 338.9:65.05

JEL Q01, O44

Yuliia Holovnia, PhD in Economics, Docent, Associate Professor of the Department of Public Administration, State University of Trade and Economics. **Tamila Bilousko**, PhD in Economics, Docent, Associate Professor of the Department of Economics and Business, State Biotechnological University. **Investing in green business and sustainable development.**

The article is devoted to the study of the role of investment in the development of green business as an important factor in the sustainable development of Ukraine's economy. The paper examines the essence of green business, which focuses on minimizing the negative impact on the environment through innovative solutions and environmentally friendly technologies. It is noted that investments in this sector contribute to the introduction of innovations, modernization of enterprises, reduction of harmful emissions and introduction of energy-efficient technologies, which forms the basis for a balance between economic growth, environmental sustainability and social justice. Particular attention is paid to the analysis of the Environmental Performance Index (EPI) for Ukraine, which allows to assess environmental efficiency and the role of investments in addressing environmental challenges. EPI's analysis showed that Ukraine's position in the country ranking is declining, which is indicative of environmental challenges that have been exacerbated by the Russian-Ukrainian war. The article also analyzes the Green Growth Index (GGI), which reflects the development of the green economy in the country, in particular, in terms of resource efficiency, protection of natural capital, development of green economic opportunities, and social integration. The GGI analysis shows stability and slight improvement, especially in the indicators of natural capital protection and development of green economic opportunities, which indicates the effectiveness of investments in green business. The development of the bioeconomy as a component of the green economy, which increases competitiveness in international markets, is separately considered. Financial instruments for investing in green business, including green bonds, investment funds, direct investment (venture capital), green loans, grants and subsidies, green insurance products, crowdfunding of environmental projects, and environmental stock indices are considered. The author concludes that investment in green business is a strategic tool for achieving sustainable development and improving Ukraine's environmental performance in the face of global challenges.

Key words: investment, green business, green economy, sustainable development, economic competitiveness, bioeconomy.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Петик Любов Орестівна*, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового менеджменту
Кравченко Богдана Олександрівна**, магістр
Львівський національний університет імені Івана Франка

*ORCID 0000-0002-4807-2236

**ORCID 0009-0005-1253-7977

© Петик Л.О., 2024

© Кравченко Б.О., 2024

Стаття отримана редакцією 05.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 05.08.2024

Вступ. Управління ризиками є ключовою функцією в банківській сфері, оскільки фінансові установи постійно стикаються з різноманітними загрозами, що можуть вплинути на їхню стабільність і репутацію. Особливо актуальним стає питання ефективного управління ризиками в умовах зростаючої невизначеності, що обумовлена як глобальними економічними викликами, так і внутрішніми факторами, такими як війна та економічна криза в Україні. Правильне управління ризиками дозволяє мінімізувати втрати та забезпечити стійкий розвиток банків у довгостроковій перспективі, навіть у найскладніших умовах.

Огляд останніх джерел, досліджень і публікацій. Вплив ризиків на функціонування банківської системи України досліджували багато вітчизняних та зарубіжних дослідників: Весельська Д. [3], Мирошнік Д., Богуславська С. [9], Добровольська Е.В., Покотильська Н.В. [10], Водяницька О.В., Соколова Н.В., Серьогін С.С. [8], Демчук Н.І., Абахтімова А.А. [11], Greuning H., Brajovic-Bratanovic S. [12], Chockalingam A., Dabadghao S., Soetekouw R. [5] та багато інших. Однак, поява нових викликів та загроз в умовах глобальних коливань зумовлюють потребу постійного вдосконалення управління ризиками в банківській сфері.

Метою статті полягає в дослідженні особливостей управління банківськими ризиками в сучасних умовах підвищеної невизначеності, спричиненої війною, економічною нестабільністю та пандемією COVID-19.

Основний матеріал і результати. У банківській сфері ризик визначають як «ймовірність виникнення збитків, додаткових витрат, недоотримання прибутків або невиконання договірних зобов'язань через негативний вплив внутрішніх або зовнішніх факторів» [1]. Водночас, ризик у банківській системі слід розглядати також як «можливість прийняття раціональних або нераціональних управлінських рішень, для яких можна здійснити ймовірну кількісну або якісну оцінку впливу факторів» [2].

На банківську систему впливають різноманітні ризики, які класифікують за відповідними характеристиками ознаками. Зокрема, згідно з класифікацією, встановленою Національним банком України, виділяють дев'ять основних категорій ризику: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик (рис. 1).

Існування великої кількості різновидів банківських ризиків потребує ефективного управління ними. Управління банківськими ризиками – це комплекс заходів, спрямованих на зниження ймовірності виникнення ризиків та мінімізацію їхнього впливу на діяльність банку.

В сучасних умовах виникає потреба в забезпеченні вирішення проблем, які виникають під час прийняття рішень та визначення доцільності укладення угод або проведення операцій, що можуть призвести до зростання ризику. Кожен вид банківського ризику має власний набір методів, які дозволяють ним управляти та знижувати його негативний ефект.

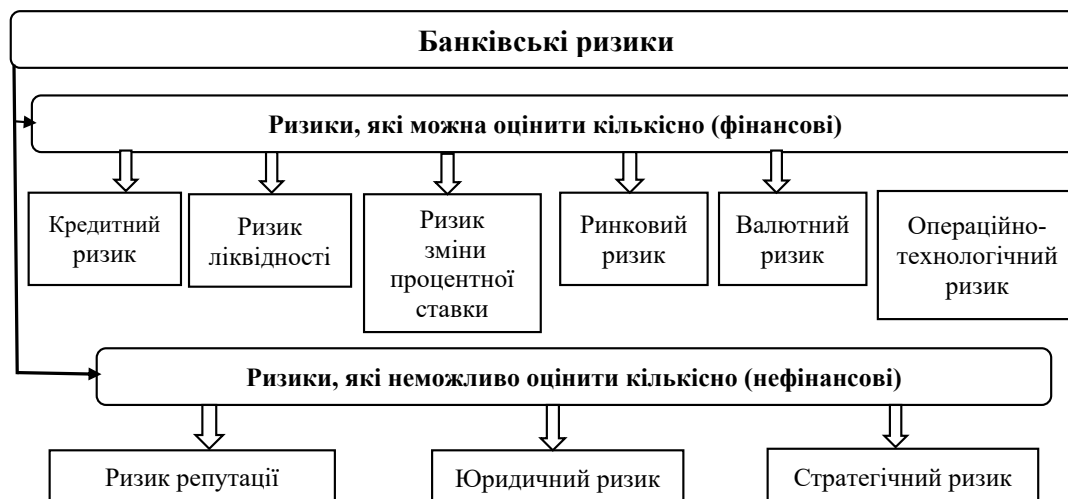

Рис. 1. Основні види ризиків у банківській сфері

Джерело: складено автором на основі [1; 2]

Розглянемо детальну характеристику основних категорій ризиків у банківській системі та підходи до їх ефективного управління (табл. 1).

Ці методи є основними інструментами управління банківськими ризиками. Вони можуть застосовуватися окремо або в комплексі залежно від конкретних умов та типів ризиків, з якими стикається банк. Ефективне управління ризиками вимагає постійного вдосконалення процесів і технологій, а також адаптації до змін у фінансовому середовищі.

Для ефективного управління ризиками банки використовують комплексний підхід (рис. 2).

Управління ризиками є необхідною умовою успішної діяльності банків у сучасних умовах. Однак для ефективного управління ризиками важливо постійно вдосконалювати процеси і використовувати новітні технології.

Управління банківськими ризиками є по-особливому важливим процесом для підтримання фінансової стабільності, особливо в сучасних умовах війни. Війна значно збільшує рівень невизначеності та коливань в економіці, що може призвести до швидкої зміни складу учасників банківського ринку, скорочення активів та капіталу, збільшення неплатежів за кредитами і зниження ліквідності. Тому банкам необхідно бути готовими до таких викликів і знизити можливі втрати.

В Україні протягом усього періоду економічно-політичної нестабільності та війни, починаючи з 2014 року кількість і структура учасників банківського ринку суттєво змінювалися (рис. 3).

Зміна кількості банківських установ в Україні з 2014 по 2024 рік, а також кількість банків з іноземним капіталом та зі 100% іноземним капіталом безпосередньо пов'язана з банківськими ризиками та економічно-політичним становищем країни. Основні фактори, які вплинули на ці зміни, включають військові конфлікти, економічну нестабільність та пандемію COVID-19.

Початок війни на сході України та анексія Криму у 2014–2015 рр. призвели до значної економічної невизначеності. Це підвищило рівень ризиків, особливо кредитного ризику, ризику ліквідності та ризику репутації. Різне скорочення кількості банків у 2015 році (з 180 до 163) свідчить про очищення ринку від ненадійних гравців. Ліквідація 46 банків вказує на високий рівень ризиків і необхідність стабілізації системи. Незначні зміни у кількості банків з іноземним капіталом (51 у 2015 році) показують обережність іноземних інвесторів через політичну та економічну невизначеність.

Тривала економічна криза та стабілізаційні заходи Національного банку України (НБУ) призвели до зниження кількості банків до 82 у 2017 році. Це було пов'язано зі стратегією НБУ щодо підвищення прозорості та ліквідації слабких банків. Зменшення кількості банків знизило системні ризики, проте збільшило концентрацію ринку, що призвело до ризиків ліквідності та конкуренції. Незначні зміни у кількості банків з іноземним капіталом свідчать про те, що іноземні інвестори обирали стратегії зниження ризиків.

До пандемії COVID-19 банківський сектор поступово стабілізувався, кількість банків знизилась до 73 у 2020 році. Пандемія додала нових ризиків, особливо операційно-технологічних та кредитних через

Підходи до управління основними видами банківських ризиків

Вид ризику	Характеристика	Методи управління
Кредитний ризик	Ризик невиконання позичальником своїх зобов'язань перед банком.	Диверсифікація кредитного портфеля, кредитний скоринг, заставне забезпечення, кредитні ліміти, резерви на покриття кредитних втрат, перестраховування кредитів.
Ризик ліквідності	Ризик недостатності ліквідних активів для виконання зобов'язань у короткостроковій перспективі.	Підтримка ліквідних резервів, ліквідний геп-аналіз, управління строками запозичень і кредитів, кредитні лінії, стрес-тестування.
Ризик зміни процентної ставки	Ризик зниження прибутковості через коливання ринкових процентних ставок.	Хеджування, геп-аналіз (GAP-аналіз), управління активами і пасивами, диверсифікація джерел фінансування. фіксовані та плаваючі ставки.
Ринковий ризик	Ризик втрат через коливання ринкових цін на фінансові інструменти.	Диверсифікація портфеля, стрес-тестування, використання деривативів для хеджування.
Валютний ризик	Ризик втрат через коливання валютних курсів.	Хеджування валютних ризиків, диверсифікація валютних операцій, валютний арбітраж, природний хедж, валютні ліміти, контроль за валютною позицією
Операційно-технологічний ризик	Ризик збитків через збої в технологічних системах, помилки персоналу або зовнішні події.	Системи внутрішнього контролю, автоматизація процесів, навчання персоналу, резервування, страхування, планування безперервності бізнесу (BCP), резервні системи, внутрішній аудит.
Ризик репутації	Ризик втрат через погіршення іміджу банку в очах клієнтів, партнерів та інвесторів.	Управління зв'язками з громадськістю, прозорість діяльності, етична поведінка.
Юридичний ризик	Ризик збитків через юридичні суперечки або зміни в законодавстві.	Залучення юридичних консультантів, дотримання законодавства, адаптація до змін у правовій базі.
Стратегічний ризик	Ризик невдачі стратегічних рішень, які можуть негативно вплинути на довгострокову перспективу банку.	Ретельне планування та аналіз стратегій, моніторинг ринкових трендів, гнучкість у прийнятті рішень.

Джерело: складено автором на основі [1, 3-8]

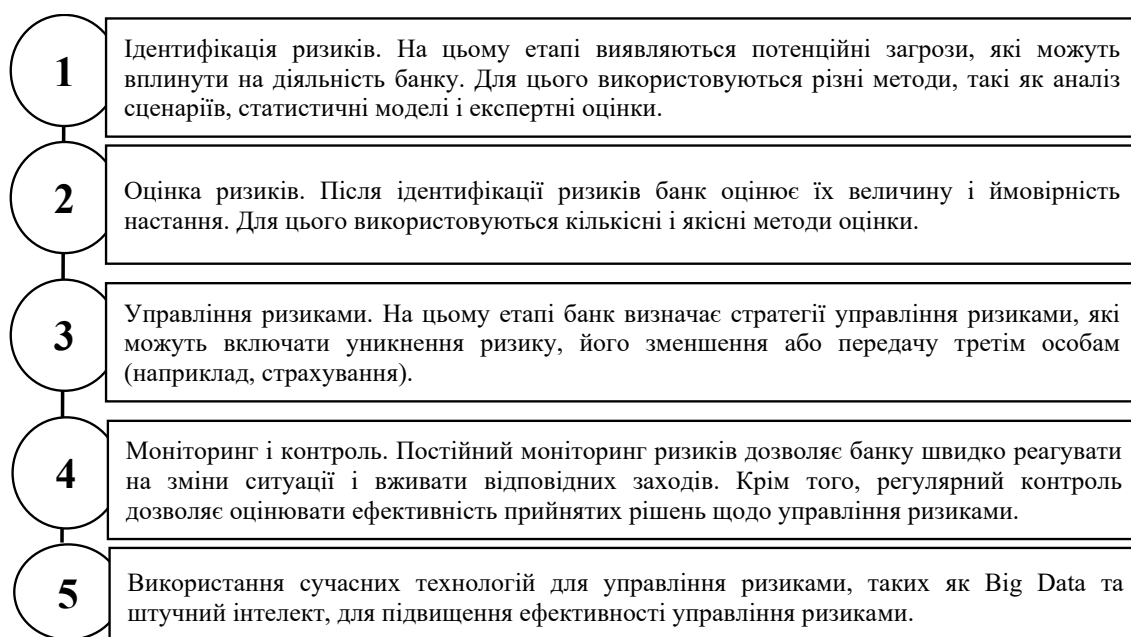

Рис. 2. Комплексний підхід до управління банківськими ризиками

Джерело: складено автором на основі [9-12]

Рис. 3. Динаміка зміни кількості банків протягом 2014–2024 рр.*

*Примітка: дані за 2024 рік подані станом на 01.08.

Джерело: складено автором на основі [13]

економічний спад. Зниження кількості банківських установ і стабілізація іноземного капіталу вказують на адаптацію системи до нових умов і зниження ризиків через посилений нагляд.

Війна на території України спричинила значне зниження кількості банків до 62 у 2024 році. Очищення системи від банків, пов'язаних з капіталами країни-агресора, також стало важливим фактором. Війна підвищила всі види ризиків, зокрема кредитний, ліквідності та валютний. Іноземний капітал знову скоротився, що вказує на значну невизначеність для іноземних інвесторів. Скорочення кількості банків сприяло підвищенню стійкості системи, однак посилило залежність від стабільності найбільших гравців.

Зміна кількості банківських установ і їх складу відображає постійний вплив економічно-політичних подій на банківський сектор України. Кожен етап мав свої виклики, що збільшували ризики, якими банки змушені були ефективно управляти для збереження фінансової стабільності в умовах війни, економічної кризи та пандемії.

Під час війни для банківської системи особливо небезпечним є операційний ризик, пов'язаний із забезпеченням фізичної безпеки банківських установ (персоналу, приміщень, майна), інфраструктури банків та клієнтів, а також з підтриманням достатніх обсягів активів, капіталу та депозитів (рис. 4).

Період із 2014 по 2016 рік супроводжувався скороченням активів та капіталу в банківській системі. Це зниження пов'язане з політичними та економічними потрясіннями, зокрема, військовим конфліктом на сході України та економічною кризою, що призвело до очищення банківської системи від ненадійних установ. Такі зміни впливають на ризики ліквідності та кредитний ризик, оскільки зниження активів і капіталу обмежує можливості банків забезпечувати кредитування та підтримувати ліквідність.

Починаючи з 2017 року, активи та капітал банків поступово зростають. Це свідчить про стабілізацію банківської системи після кризових періодів, а також про зростання обсягів операцій та залучення нових ресурсів. Відповідно, ризики ліквідності та кредитні ризики зменшуються, адже банки мають більше ресурсів для погашення зобов'язань і видачі кредитів.

Як видно з рис.3, середній розмір активів і капіталу на один банк суттєво зростає. Це пов'язано з консолідацією банківського сектору: зменшення кількості банків компенсується зростанням їхніх середніх показників. Таке зростання знижує ризики концентрації, оскільки великі банки більш стійкі до кризових явищ, але водночас збільшує системний ризик, оскільки проблеми в одному великому банку можуть мати серйозні наслідки для всієї системи.

2014–2016 рр. супроводжуються значним зниженням активів і капіталу банків. Це підвищує кредитний ризик, оскільки багато позичальників не можуть виконувати свої зобов'язання через економічну кризу та втрату доходів.

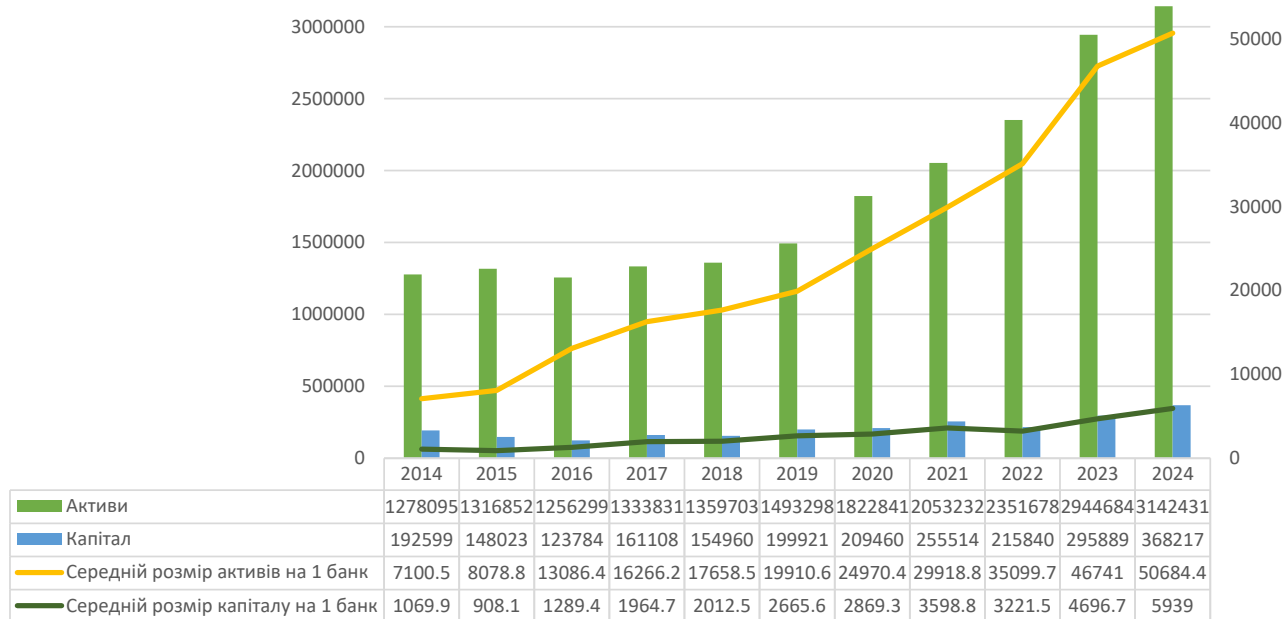

Рис. 4. Динаміка активів та капіталу банків в Україні, 2014–2024 рр., млн грн

Джерело: складено автором на основі [13]

Хоча вартість активів зросла у 2020 році, пандемія все ж принесла нові операційні ризики, пов'язані зі збоями в роботі банків, а також збільшення кредитного ризику через зниження платоспроможності клієнтів.

Активи та капітал продовжують зростати, однак війна у 2022 році додає значні ризики ліквідності, валютні ризики та операційні ризики, пов'язані з фізичною безпекою банків та їхньої інфраструктури.

Загальне збільшення активів та капіталу з 2017 по 2024 рік свідчить про певну стабілізацію системи після кризових років. Однак, економічні та політичні виклики, такі як війна та пандемія, продовжують впливати на банківські ризики, збільшуючи вимоги до управління ризиками в банківській системі.

Більшість комерційних банків, що змогли адаптуватися до умов війни і продовжують свою діяльність в Україні, стикаються насамперед з кредитним ризиком. Війна суттєво знижує платоспроможність як юридичних, так і фізичних осіб. Оцінка кредитного ризику в таких обставинах дозволяє банкам краще оцінити ймовірність повернення кредитів та вжити необхідних заходів для захисту своїх активів. Кредитний ризик є одним з ключових ризиків для банків, оскільки він пов'язаний з можливістю невиконання позичальниками своїх зобов'язань перед банком. Для мінімізації цього ризику банки уважно оцінюють кредитоспроможність клієнтів, використовуючи різні моделі та критерії [14].

Важливим індикатором кредитного ризику є частка непрацюючих кредитів (NPL), яка відображає якість кредитного портфеля банків. Високий рівень NPL може вказувати на труднощі з поверненням кредитів, що негативно позначається на прибутковості та стійкості банків. Тому проаналізуємо динаміку частки проблемних кредитів (NPL) у банківській системі України за період з 2018 по 2024 роки в розрізі груп (рис. 5).

У період з 2018 до 2021 року частка непрацюючих кредитів поступово знижувалася, що свідчить про покращення якості кредитного портфеля. Однак, високі рівні NPL, особливо серед банків з державною участю (зокрема АТ КБ «ПриватБанк»), продовжували створювати високий кредитний ризик. Це означає, що банки продовжували стикатися з проблемами повернення кредитів, що негативно впливало на їхню прибутковість та здатність виконувати зобов'язання.

Високий рівень NPL негативно впливає на репутацію банків, оскільки він сигналізує про проблеми з управлінням кредитним портфелем та ризиком. Це знижує довіру клієнтів і партнерів до банківської системи.

Значне зниження частки непрацюючих кредитів у 2021–2022 роках свідчить про стабілізацію банківської системи та покращення процесів управління кредитним ризиком. Зменшення кількості непрацюючих кредитів підвищує здатність банків підтримувати ліквідність і знижує загрози для їхньої фінансової стійкості.

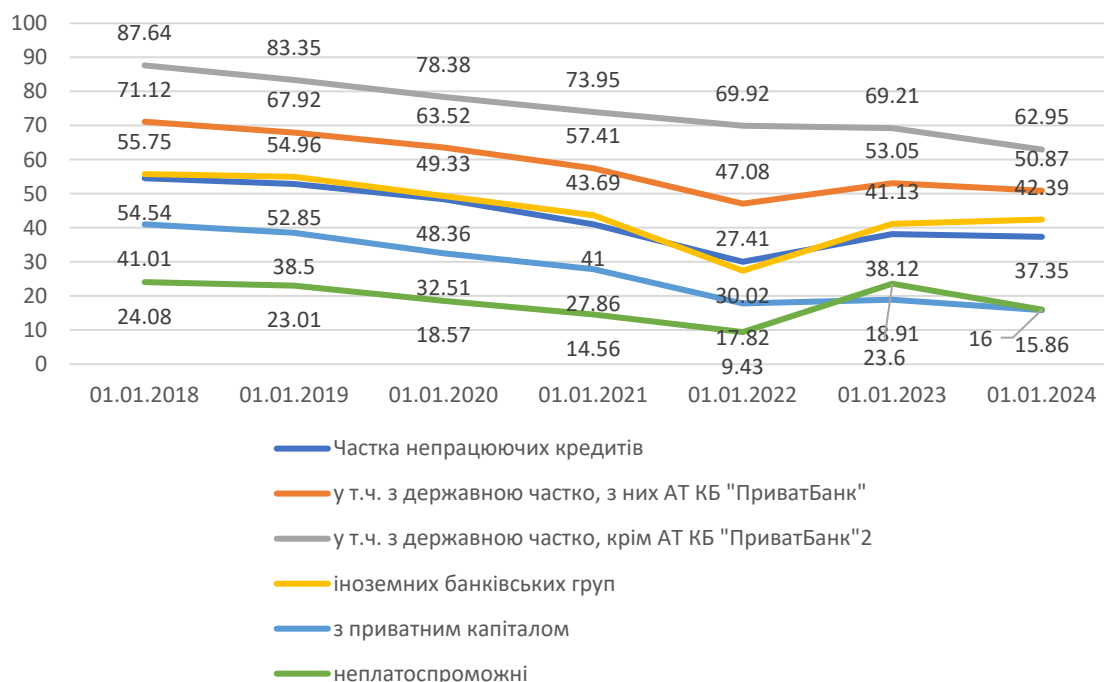

Рис. 5. Динаміка NPL 2018–2024 рр.,%

Джерело: сформовано на основі [13]

Скорочення NPL також свідчить про успішну реалізацію заходів з очищення банківської системи, включаючи ліквідацію неплатоспроможних банків та рефінансування проблемних активів.

Зростання частки непрацюючих кредитів у 2023 році пов'язане з впливом повномасштабної війни. Війна призвела до зниження платоспроможності як фізичних, так і юридичних осіб, що сприяло зростанню кредитного ризику. Це створило додатковий тиск на банківську систему та ускладнило управління ризиками.

Воєнні дії також підвищують операційний ризик, зокрема пов'язаний з фізичною безпекою банківських установ і забезпеченням їхньої безперебійної роботи. В умовах війни банки можуть стикатися з новими викликами, які можуть негативно вплинути на їхню репутацію та стабільність.

Частка непрацюючих кредитів у банках з державною участю, особливо в АТ КБ «ПриватБанк», залишається вищою, ніж у приватних банків. Це може свідчити про більші труднощі в управлінні кредитним ризиком у державних установах, що підвищує ризики для всієї банківської системи.

У приватних банках частка NPL є нижчою, що може вказувати на більш ефективні механізми управління ризиками та кредитною політикою. Однак, зростання NPL у 2023 році показує, що приватні банки також стикаються з серйозними викликами в умовах війни.

Динаміка частки непрацюючих кредитів (NPL) безпосередньо пов'язана з рівнем кредитного ризику в банківській системі. Зниження NPL у 2021–2022 роках свідчить про покращення ситуації, але зростання цього показника у 2023 році під впливом війни знову підвищує кредитні та операційні ризики, що вимагає від банків посиленої уваги до управління ризиками та підтримання фінансової стабільності.

Важливими показниками кредитного ризику для банківської системи України є також нормативи Н7, Н8, і Н9. Їх динаміка безпосередньо пов'язана з рівнем ризику, який банки несуть у процесі своєї діяльності. Розглянемо зв'язок цих показників із банківськими ризиками та їх впливом на банківську систему (рис. 6).

Динаміка нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) з 2019 по 2024 рік коливається в межах допустимого рівня (не більше 25%), поступово зменшуючись до 16,08% у 2024 році. Це свідчить про покращення концентрації кредитних ризиків і диверсифікацію кредитного портфеля. Зниження Н7 означає, що банки стали обережнішими у видачі великих кредитів одному контрагенту, що зменшує ризик невиконання зобов'язань великим клієнтом і підвищує стійкість банку.

Розмір нормативу великих кредитних ризиків (Н8) суттєво знижується з 2019 року (120,54%) до 58,73% у 2024 році. Це говорить про зменшення ризику надмірної концентрації великих кредитів у банках. Зниження Н8 свідчить про зменшення залежності банків від великих кредитів і скорочення мож-

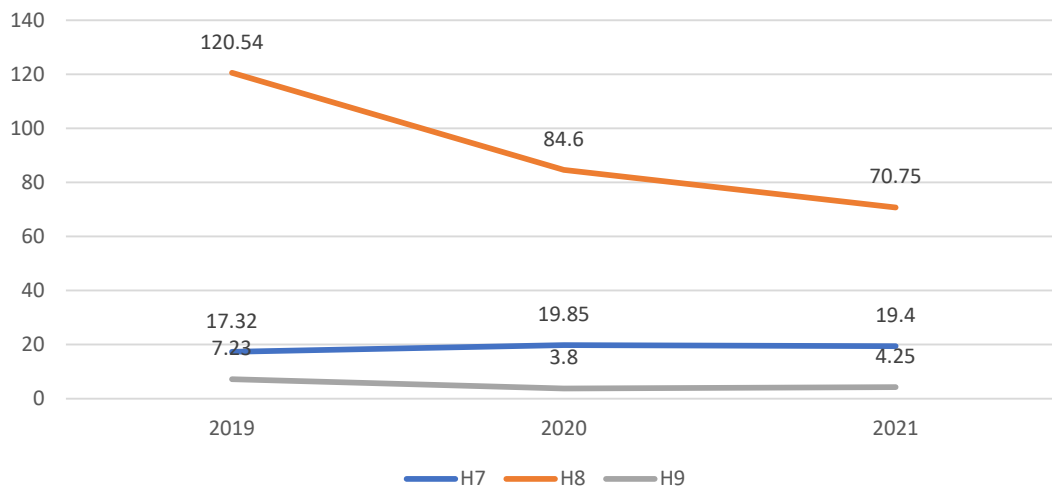

Рис. 6. Динаміка нормативів кредитного ризику 2019–2024 рр.,%

Примітка: дані за 2024 рік подані станом на 01.07.

Джерело: сформовано на основі [13]

ливих втрат у разі проблем з погашенням таких кредитів. Це також вказує на збільшення рівня капіталізації банків, що зміцнює їх фінансову стійкість.

Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) також зменшується з 2019 по 2024 рік, з 7,23% до 1,49%. Така тенденція Н9 свідчить про покращення корпоративного управління та зменшення конфлікту інтересів у банках. Це також знижує ймовірність виникнення проблем через непрозорі та ризиковані операції з пов'язаними особами.

Стабільне зниження показників Н7, Н8 та Н9 свідчить про зниження кредитних ризиків у банківській системі, що є позитивним фактором для її стійкості, особливо в умовах економічних викликів.

Зниження концентрації ризиків і поліпшення диверсифікації кредитних портфелів сприяє зміцненню фінансової стабільності банків, що важливо в умовах високої невизначеності та турбулентності економічного середовища.

Кращі показники нормативів сприяють зростанню довіри до банківської системи як з боку інвесторів, так і клієнтів, що позитивно впливає на її розвиток та функціонування.

Таким чином, динаміка нормативів Н7, Н8 та Н9 демонструє, що банківська система України поступово зміцнюється, знижуючи свої кредитні ризики і підвищуючи стійкість до зовнішніх викликів.

Деякі банки можуть зазнавати репутаційного ризику, який виникає через поширену інформацію, попередній досвід роботи банку або репутацію керівництва. Значним чинником репутаційного ризику є оприлюднена фінансова звітність. У періоди криз населення особливо чутливо реагує на погіршення фінансових показників, що може призвести до зниження довіри та масового розірвання депозитних договорів [15].

Проаналізуємо фінансові результати діяльності банківської системи протягом 2014–2024 рр (рис. 7).

Показники збитків у 2014–2017 роках вказують на високий рівень проблемних кредитів і труднощі з їх поверненням. Це підтверджується тим, що в цей період війни та економічної нестабільності (АТО та наслідки анексії Криму) банкам було складно стягувати борги, що призвело до суттєвих збитків. Поступове зменшення збитків у 2018–2024 роках свідчить про покращення управління кредитним ризиком і повернення довіри до банківської системи.

Високі витрати у 2014–2017 роках були пов'язані з необхідністю підтримувати ліквідність у складних умовах, що спричиняло зростання витрат на залучення ресурсів. Згодом, з 2018 року, ситуація стабілізується, що зменшує тиск на ліквідність і, відповідно, на витрати.

Під час криз банки змушені адаптувати свої операційні процеси до нових умов, що також впливає на витрати. Наприклад, витрати на безпеку, нові технології або заходи з оптимізації операцій. Це було особливо актуальним у 2022 році з початком повномасштабної війни.

Значні збитки у 2014–2017 роках негативно вплинули на репутацію банків, що призвело до втрати довіри з боку клієнтів і відтоку депозитів. У подальші роки, коли банки почали генерувати прибутки, репутаційні ризики зменшилися, що дозволило залучати більше ресурсів.

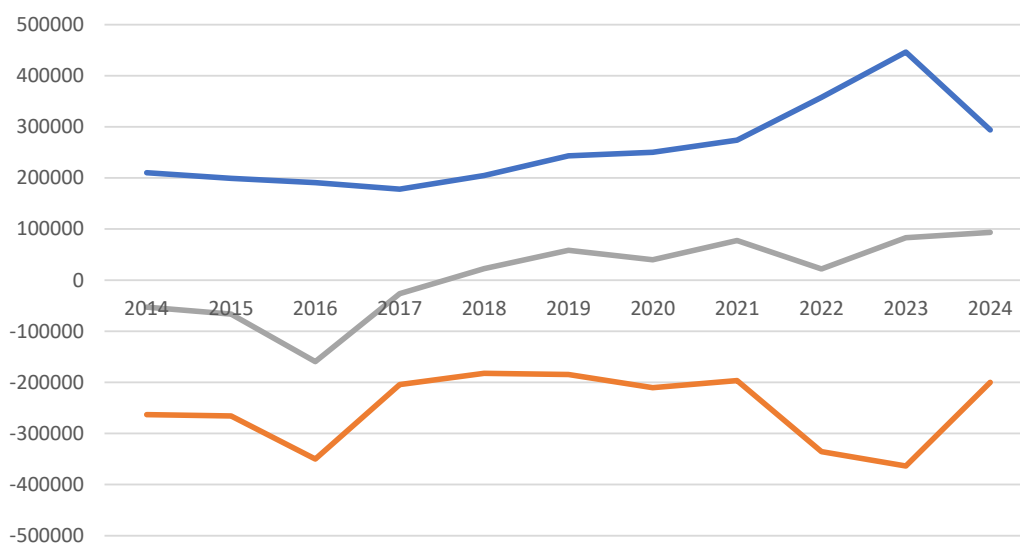

Рисунок 7. Доходи та витрати банківської системи України 2014–2024 рр., млн грн*

*Примітка: дані за 2024 подані за січень–липень

Джерело: складено автором на основі [13]

Показники банківської системи чітко відображають вплив різних ризиків на діяльність банків. Значні збитки у 2014–2017 роках були результатом кредитного ризику та проблем з ліквідністю, викликаних економічною і політичною нестабільністю. У наступні роки, завдяки стабілізації економіки, зниженню рівня непрацюючих кредитів та покращенню управління ризиками, банківська система почала демонструвати зростання прибутків. Проте навіть у 2022–2023 роках, у розпал війни, банкам вдалося зберегти прибутковість, що свідчить про високий рівень адаптації до кризових умов і ефективне управління ризиками.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що управління ризиками в банківській сфері є критично важливим для забезпечення стабільності та безпеки банківських установ, особливо в умовах нестабільності, таких як війна, економічна криза чи пандемія. У сучасних умовах банки стикаються з низкою ризиків, серед яких найбільш значущими є кредитний ризик, ризик ліквідності, ринковий, валютний та операційно-технологічний ризики. Війна додає нових викликів для банківської системи, таких як зниження ліквідності, збільшення частки непрацюючих кредитів (NPL) та зростання ризику втрати активів і капіталу. Під час воєнних дій банки повинні особливо уважно стежити за операційними ризиками, зокрема, безпекою персоналу і фізичних активів.

Для успішного управління ризиками банки повинні використовувати комплексний підхід, що включає постійне вдосконалення процесів і технологій, а також адаптацію до змін у зовнішньому середовищі.

Недостатнє або неякісне управління ризиками банків може призвести до значних фінансових втрат, зниження довіри клієнтів та навіть – до банкрутства банку.

Наукова новизна дослідження полягає у аналізі впливу управління банківськими ризиками на фінансову стабільність банківської системи України в умовах політико-економічної нестабільності та війни.

Наукове значення полягає у розробці комплексного підходу до управління банківськими ризиками, що враховує специфіку українського ринку, зокрема в умовах воєнного часу. Практичне значення полягає в обґрунтуванні необхідності постійного вдосконалення управління ризиками в банках України та використанні новітніх інструментів для мінімізації негативних наслідків ризиків, що може бути корисним для банківських установ, регуляторів та інших учасників фінансового ринку.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у розробці більш детальних моделей прогнозування банківських ризиків в умовах підвищеної економічної та політичної невизначеності. Також перспективним є дослідження впливу цифровізації банківських процесів на зниження операційних ризиків, а також аналіз ефективності застосування стрес-тестування та інших інноваційних підходів у ризик-менеджменті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Постанова Правління Національного банку України від 11.06.2018 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0064500-18>
2. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: Постанова правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04#Text>
3. Весельська Д. Аналіз ризиків банківської системи України в умовах війни. Механізми управління розвитком територій: зб. наукових праць у 2 ч. Ч. 2. Житомир: Поліський національний університет, 2023. С. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/15656/1/Veselska_D%D0%9E_KR_072_2024.pdf
4. Pradita A., Geraldina I. The Potential Impact of Currency Risk on Bank Performance. *International Journal of Accounting, Finance and Business (IJAFB)*. 2019. № 4(24). С. 32–41. URL: https://www.researchgate.net/publication/338217803_The_Potential_Impact_of_Currency_Risk_on_Bank_Performance
5. Chockalingam A., Dabadghao S., & Soetekouw R. Strategic risk, banks, and Basel III: estimating economic capital requirements. *Journal of Risk Finance*. 2018. № 19(3). С. 225–246. DOI: <https://doi.org/10.1108/JRF-11-2016-0142>
6. Adeabah D. Reputational risks in banks: A review of research themes, frameworks, methods, and future research directions. *Journal of Economic Surveys, Wiley Blackwell*. 2023. Vol. 37 (2). P. 321–350. URL: <https://ideas.repec.org/a/bla/jecsur/v37y2023i2p321-350.html>
7. Ross B. Emmett. Reconsidering Frank Knight's Risk, Uncertainty, and Profit. *The Independent Review*. 2020. Vol. 24. No. 4. P. 533–541. URL: <https://www.jstor.org/stable/48583520>
8. Водяницька О.В., Соколова Н.В., Серьогін С.С. Особливості управління банківськими ризиками. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 16. С. 700–704. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/Ekonomika-i-suspilstvo-16-2018.pdf#page=700>
9. Мирошнік Д., Богуславська С. Аналіз ризиків та стратегій управління ними в банківській сфері в умовах фінансової нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2024. № (61). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-42>
10. Добровольська Е. В., Покотильська Н. В. Особливості системи управління ризиками. *Економічний промінь*. 2022. № 179. С. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/179-5>
11. Tunmise Adewale. Future Proofing Banking The Role of AI in Comprehensive Risk Management. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/382485949_Future_Proofing_Banking_The_Role_of_AI_in_Comprehensive_Risk_Management
12. Greuning H., Brajovic-Bratanovic S. Analyzing banking risk: a framework for assessing corporate governance and risk management. 2022. Policy Commons: website. URL: <https://policycommons.net/artifacts/2232409/analyzing-banking-risk/2990081/>
13. Наглядова статистика. Національний банк України: офіційний веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>
14. Забуранна Л.В., Недільська Л.В., Абрамова І.В., Куровська Н.О., Мартинюк Г.П. Розвиток банківської системи в умовах деструктивного впливу внутрішніх та зовнішніх факторів. *Наукові горизонти*. 2020. № 03 (88). С. 7–18. DOI: <http://dx.doi.org/10.33249/2663-2144-2020-88-3-7-18>
15. Демчук Н.І, Абахтімова А.А. Управління банківськими ризиками. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 24. Частина 1. С. 117–119. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_24/1/26.pdf

REFERENCES:

1. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu systemy upravlinnia ryzykamy v bankakh Ukrainy ta bankivskykh hrupakh [On the approval of the Regulation on the organization of the risk management system in Ukrainian banks and banking groups]: Postanova Pravlinnia Natsionalnogo banku Ukrainy vid 11.06.2018 № 64. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0064500-18> (accessed August 25, 2024).
2. Metodychni vkazivky z inspektuvannia bankiv «Systema otsinky ryzykiv» [Methodological guidelines for the inspection of banks "Risk assessment system"]: Postanova pravlinnia Natsionalnogo banku Ukrainy vid 15.03.2004 № 104. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04#Text> (accessed August 25, 2024).
3. Veselska D. (2023) Analiz ryzykiv bankivskoi systemy ukrainy v umovakh viiny [Analysis of the risks of the banking system of Ukraine in the conditions of war]. *Mekhanizmy upravlinnia rozvytkom terytorii*: zb. naukovykh prats u 2 ch. Ch. 2. Zhytomyr: Poliskyi natsionalnyi universytet. Available at: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/15656/1/Veselska_D%D0%9E_KR_072_2024.pdf (in Ukrainian)
4. Pradita A., Geraldina I. (2019) The Potential Impact of Currency Risk on Bank Performance. *International Journal of Accounting, Finance and Business (IJAFB)*, vol. 4(24), pp. 32–41. Available at: https://www.researchgate.net/publication/338217803_The_Potential_Impact_of_Currency_Risk_on_Bank_Performance (accessed August 26, 2024).
5. Chockalingam A., Dabadghao S., & Soetekouw R. (2018) Strategic risk, banks, and Basel III: estimating economic capital requirements. *Journal of Risk Finance*, vol. 19(3), pp. 225–246. DOI: <https://doi.org/10.1108/JRF-11-2016-0142>(accessed August 27, 2024).
6. Adeabah D. (2023) Reputational risks in banks: A review of research themes, frameworks, methods, and future research directions. *Journal of Economic Surveys, Wiley Blackwell*, vol. 37 (2), pp. 321–350. Available at: <https://ideas.repec.org/a/bla/jecsur/v37y2023i2p321-350.html> (accessed August 25, 2024).
7. Ross B. Emmett. (2020) Reconsidering Frank Knight's Risk, Uncertainty, and Profit. *The Independent Review*, vol. 24, no. 4, pp. 533–541. Available at: <https://www.jstor.org/stable/48583520> (accessed August 28, 2024).

8. Vodianytska O. V., Sokolova N. V., Serohin S. S. (2018) Osoblyvosti upravlinnia bankivskymy ryzykamy [Peculiarities of bank risk management]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 16. pp. 700–704. Available at: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/Ekonomika-i-suspilstvo-16-2018.pdf#page=700> (accessed August 25, 2024).
9. Myroshnik D., Bohuslavskaya S. (2022) Analiz ryzykiv ta stratehii upravlinnia nymy v bankivskii sferi v umovakh finansovoi nestabilnosti [Analysis of risks and their management strategies in the banking sector in conditions of financial instability]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. (61). Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-42> (accessed August 29, 2024).
10. Dobrovolska E. V., Pokotytska N. V. (2022) Osoblyvosti systemy upravlinnia ryzykamy [Features of the risk management system]. *Ekonomichnyi prostir*, vol. 179, pp. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/179-5> (accessed August 26, 2024).
11. Tunmise Adewale. (2024) Future Proofing Banking The Role of AI in Comprehensive Risk Management. Available at: https://www.researchgate.net/publication/382485949_Future_Proofing_Banking_The_Role_of_AI_in_Comprehensive_Risk_Management (accessed August 25, 2024).
12. Greuning H., Brajovic-Bratanovic S. (2022) Analyzing banking risk: a framework for assessing corporate governance and risk management. Policy Commons: website. Available at: <https://policycommons.net/artifacts/2232409/analyzing-banking-risk/2990081/> (accessed August 26, 2024).
13. Nahliadova statystyka [Supervisory statistics]. National Bank of Ukraine: official website. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (accessed August 29, 2024).
14. Zaburanna L., Nedilska L., Abramova I., Kurovska N., Martynuk G. (2020) Rozvytok bankivskoi systemy v umovakh destruktyvnoho vplyvu vnutrishnikh ta zovnishnikh faktoriv [The development of the banking system in conditions of destructive impact of internal and external factors]. *Scientific Horizons*, vol. 03 (88), pp. 7–18. DOI: <http://dx.doi.org/10.33249/2663-2144-2020-88-3-7-18> (accessed August 27, 2024).
15. Demchuk N. I., Abakhtimova A. A. (2017) Upravlinnia bankivskymy ryzykamy [Banking risk management]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 24 (1), pp. 117–119. Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_24/1/26.pdf (accessed August 28, 2024).

УДК 336.71

JEL E50, E58, G21

Петик Любов Орестівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового менеджменту, Львівський національний університет імені Івана Франка. **Кравченко Богдана Олександрівна**, магістр, Львівський національний університет імені Івана Франка. **Управління ризиками у банківській сфері**.

Управління ризиками є ключовою функцією в банківській сфері, оскільки банки постійно стикаються з різноманітними загрозами, що можуть вплинути на їх фінансову стабільність і репутацію. У статті на основі аналізу вітчизняної літератури виокремлено особливості та стан управління банківськими ризиками в сучасних умовах. Розглянуто сутність основних видів ризиків, з якими стикаються банки, зокрема кредитний ризик, ризик ліквідності, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик та інші. Детально описані методи управління кожним із цих ризиків, зокрема хеджування, диверсифікація, стрес-тестування та інші інструменти. Проаналізовано зміни у банківській системі України протягом останніх років, що відбулися під впливом економічно-політичних потрясінь. Оскільки стабільність банківської системи, яка є фундаментом економічного розвитку країни, залежить від здатності банків ефективно управляти ризиками та адаптуватися до нових викликів. Особлива увага приділена ролі управління ризиками у період війни, коли зростає рівень невизначеності та волатильності в економіці. Наведено статистичні дані щодо змін у кількості банків та їх капіталізації протягом 2014–2024 років. Підкреслено важливість постійного вдосконалення процесів управління ризиками для підтримання фінансової стабільності банківської системи України в умовах економічних викликів. Результати дослідження можуть бути корисними для банківських установ та регуляторів у процесі розробки та впровадження стратегій управління ризиками.

Ключові слова: банківська система, управління ризиками, кредитний ризик, ліквідність, війна, стабільність, фінансові показники.

UDC 336.71

JEL E50, E58, G21

Lyubov Petyk, Candidate of Economic Sciences, Docent, Associate Professor of the Department of Financial Management, Ivan Franko National University of Lviv. **Bohdana Kravchenko**, Master Student, Ivan Franko National University of Lviv. **Risk management in the banking sphere**.

Risk management is a key function in banking, as banks are constantly faced with a variety of threats that can affect their financial stability and reputation. The article, based on the analysis of domestic literature, singles out the features and state of banking risk management in modern conditions. The essence of the main types of risks, according to the classification established by the National Bank of Ukraine, faced by banks, including credit risk, liquidity risk,

interest rate risk, market risk, currency risk, operational and technological risk, reputational risk, legal and strategic risks, is considered. Methods of managing each of these risks are described. A comprehensive approach to bank risk management based on 5 stages has been formed, which includes: risk identification, assessment, risk management, monitoring and control, as well as the use of modern technologies for risk management. Special attention is paid to the analysis of changes in the number and structure of participants in the banking market of Ukraine during the last 10 years, which took place under the influence of economic and political upheavals. This made it possible to establish that changes in the number and composition of banking institutions testify to the constant influence of economic and political events on the banking sector of Ukraine. Each stage of development was accompanied by its own challenges that increased risks, and banks had to effectively manage them in order to maintain financial stability in difficult economic conditions. The dynamics of assets and capital of banks in Ukraine during 2014–2024 were studied, which showed a positive growth trend despite a number of risks that were exacerbated by various challenges. An analysis of the NPL level in 2018–2024 was conducted by group, as an important indicator of credit risk. The increase in the share of NPLs during the war shows the need for enhanced management of banks' credit risk. The credit risk norms of the banking system during 2019–2024 were analyzed, which showed compliance with the normative values. This shows that the banking system of Ukraine is gradually strengthening, reducing credit risks and increasing its ability to withstand external challenges. An analysis of the financial indicators of the banking system of Ukraine during 2014–2024 was carried out as an important factor influencing reputational risk. Thus, losses in 2014–2017 were due to credit risk and liquidity problems due to volatility. Later, thanks to improved economics and risk management, the banking system began to make a profit. Even in 2022–2023, during the war, banks remained profitable, which shows their ability to adapt to crises and different types of risks.

Key words: banking system, risk management, credit risk, liquidity, war, stability, financial performance.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Сгоричева Світлана Борисівна*, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

*ORCID 0000-0002-7829-7073

© Сгоричева С.Б., 2024

*Стаття отримана редакцією 13.08.2024 р.
The article was received by the editorial board on 13.08.2024*

Вступ. Проблема повернення учасників бойових дій до мирного життя виникла в Україні не вчора, але вона набула абсолютно інших масштабів та актуальності після початку повномасштабного вторгнення. За інформацією Міністерства у справах ветеранів, якщо на середину 2023 року ним було зареєстровано дещо більше 900 тис. ветеранів, то через рік ця кількість збільшилася до 1,3 млн осіб, серед яких до 80% свого часу були мобілізовані. Повернення колишніх військових до цивільного простору є надзвичайно складним та тривалим процесом, організувати, структурувати й фінансувати який повинна, насамперед, держава.

При цьому, якщо раніше сутність такого процесу здебільшого трактувалась як адаптація – соціально-психологічна, соціально-професійна, соціально-економічна тощо, то зараз більш вживаним терміном є реінтеграція. Здійснення саме реінтеграції, на нашу думку, є відображенням більш високого рівня розуміння необхідності активної ролі самих ветеранів у побудові матриці свого мирного життя, забезпечення стабільного добробуту і фінансової безпеки як них самих, так й їхніх родин. Тому особливого значення набувають фінансово-економічні механізми підтримання процесу реінтеграції колишніх військових на всіх рівнях та в усіх сферах її реалізації.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Іноземні та вітчизняні науковці вже тривалий час достатньо активно досліджують різноманітні аспекти надзвичайно широкої проблеми адаптації і реінтеграції ветеранів війни. Насамперед, велика кількість статей присвячена їхній психологічній адаптації та медичній реабілітації [1–3], але все більше активно з'являються і наукові праці, в яких розкриваються економічні аспекти реінтеграції [4–7]. Так, А. Подоляка, Р. Колісніченко, Л. Полтавець досліджують економіко-правові фактори адаптації учасників бойових дій, до яких вони, серед іншого, відносять поліпшення матеріального становища, забезпечення житлом, працевлаштування, трудову адаптацію [8]. У декількох працях окремо розглядаються питання працевлаштування ветеранів та їхньої реінтеграції до ринку праці [9–11].

Особливо велика увага вітчизняними науковцями приділяється механізмам започаткування і підтримки ветеранського бізнесу [12; 13], у тому числі, залучення колишніх учасників воєнних дій у соціальне підприємництво [14; 15]. Автори справедливо вважають, що активна економічна діяльність ветеранів, що реалізується за підтримки відповідних державних та громадських структур, чинить значний позитивний вплив на їхній морально-психологічний стан, світосприйняття та власний добробут.

Нарешті, у ряді праць досліджуються механізми та джерела фінансування різних напрямів реінтеграції ветеранів [16; 17], що є, безумовно, актуальним у сучасних умовах надзвичайної обмеженості бюджетних коштів, а отже, необхідності пошуку і ефективного використання інших, ніж державні, видів фінансових ресурсів.

Формування цілей статті. Метою дослідження є розкриття фінансово-економічних механізмів забезпечення реінтеграції ветеранів війни, що сформувалися в Україні, та виявлення проблем їхнього застосування.

Основний матеріал і результати. Реінтеграція ветеранів бойових дій в Україні є комплексним процесом, що відбувається у різних формах, різними методами й, відповідно, здійснюється за рахунок різних джерел фінансування. Саме поняття реінтеграції є складним та багаторівневим, оскільки включає як найбільш очевидні форми, зокрема, медичну реабілітацію та державну соціальну підтримку, так і соціально-психологічну адаптацію, відновлення участі в економічному та фінансовому житті країни, особистісний розвиток та набуття нових компетентностей. Реалізація всіх цих програм потребує значних фінансових ресурсів, які, як зазначається у статті Т. Вдовиченка, можна поділити за рівнем формування на централізовані й децентралізовані, а за місцем виникнення – на внутрішні і зовнішні [16, с. 171–173]. Погоджуємось з автором, що до централізованих ресурсів слід віднести кошти державного бюджету, кошти державних соціальних позабюджетних фондів та кошти місцевих бюджетів із врахуванням цільових фондів, що мають соціальну спрямованість. На нашу думку, до цього ще варто додати ресурси бюджетних установ, що фінансуються за рахунок державного бюджету (Український ветеранський фонд, Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю), а також кошти Фонду розвитку підприємництва, який є небанківською фінансовою установою з особливим статусом, що знаходиться у власності держави.

Відповідно, децентралізованими коштами слід вважати всі інші ресурси, що формуються у недержавних суб'єктів на різних рівнях економічної системи і у різних формах спрямовуються на забезпечення соціально-економічної реінтеграції ветеранів: кошти суб'єктів господарювання, фінансових установ, громадських організацій й благодійних фондів, кошти громадян, що акумулюються через спонсорство й благодійність, фінансові ресурси самих ветеранів та членів їхніх родин.

Слід зазначити, що кошти на підтримку та соціально-економічну реінтеграцію ветеранів передбачаються за різними бюджетними програмами, які включають:

- виплати та компенсації, які ветерани отримують одноразово або регулярно, залежно від участі в бойових діях, ступеня інвалідності, а також за іншими критеріями;
- різноманітні пільги, зокрема, на оплату комунальних послуг, проїзд у громадському транспорті, медичне забезпечення тощо;
- державні програми, спрямовані на медичну, психологічну та соціальну реабілітацію ветеранів.

Одним з основних головних розпорядників бюджетних коштів у цій сфері є Міністерство у справах ветеранів (Мінветеранів). Воно реалізує декілька бюджетних програм, серед яких для нас найбільший інтерес становить програма за кодом 1501040, що за останні роки декілька разів змінювала свою назву, але передбачає заходи з психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення санітарно-курортним лікуванням, розвитку спорту ветеранів війни. Інформація щодо фінансування цієї бюджетної програми за 2019–2021 роки наведена у табл. 1 (за 2022–2024 роки інформація не надається у зв'язку з воєнним станом).

Таблиця 1

Окремі показники бюджетної програми «Заходи із психологічної допомоги, соціальної, професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, розвитку спорту ветеранів війни...»

Напрями використання коштів (тис. грн)	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Загальний обсяг бюджетних призначень, у т.ч.:	112679,6	213528,1	248408,1
– здійснення заходів з психологічної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та прирівняних до них осіб	21441,1	63909,2	75 845,6
– заходи із соціальної, професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та прирівняних до них осіб	27525,0	26455,7	30 218,1
– здійснення заходів щодо надання соціальної та психологічної допомоги центрами соціально-психологічної реабілітації населення	10905,8	17827,0	21 471,0
– забезпечення санаторно-курортним лікуванням ветеранів війни, членів сімей та прирівняних до них осіб	51009,7	101657,9	116 095,3

Джерело: складено автором за інформацією Мінветеранів [18]

Як бачимо, обсяг фінансування бюджетної програми ще до початку повномасштабної війни поступово зростає, особливо помітно – за напрямом забезпечення ветеранів війни санаторно-курортним лікуванням. Втім, проведений Рахунковою палатою у 2023 році аудит ефективності використання Мінветеранів та Міністерством соціальної політики України коштів державного бюджету на зазначені цілі [19] засвідчив неефективність управління та використання цих ресурсів. У звіті про результати аудиту зазначається, що за 2019–2022 роки не було сформовано повного пакета послуг з реабілітації та реадаптації, чисельність ветеранів війни досі належним чином (із застосуванням цифрових технологій) не облікована. Це свідчить про те, що держава не розробила і не реалізувала стратегії переходу громадян від військової служби до цивільного життя та не сформувала належної системи надання послуг з реабілітації та реадаптації за рахунок бюджетних коштів. Як наслідок, понад 83 тис. постраждалих учасників не одержали якісних, доступних і безоплатних послуг з реабілітації та реадаптації [19, с. 66–67].

Отже, проблема полягає не лише в обмеженості коштів державного бюджету, а, насамперед, у відсутності до цього часу на державному рівні програми реінтеграції ветеранів, сформованої на принципі людиноцентричності, із чітким алгоритмом дій всіх залучених у цю сферу державних органів та установ. Хоча ще у 2020 році Мінветеранів презентувало основні положення стратегії реінтеграції ветеранів до мирного життя, вони не набули законодавчого втілення. На даний час, відповідно до Указу Президента, Стратегія формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року знаходиться у процесі розгляду і затвердження [18].

У 2023–2024 роках обсяги коштів, що спрямовувалися з державного бюджету на підтримку захисників та членів їх сімей, суттєво збільшувалися. Так, Законом про Державний бюджет України на 2023 рік на фінансування державної ветеранської політики було передбачено 6 млрд 838,6 млн грн, у тому числі: 5,5 млрд грн – на забезпечення житлом ветеранів війни, 540 млн грн – на виконання програм Мінветеранів з психологічної реабілітації та професійної адаптації, 245 млн грн було передбачено на реалізацію програм підтримки ветеранів державною установою «Український ветеранський фонд» [18]. У державному бюджеті на 2024 рік на підтримку ветеранів було передбачено вже 14,3 млрд гривень, більша частина з яких буде спрямована на житло для учасників війни та їхніх сімей. Одночасно, 3,2 млрд гривень передбачено на реалізацію проєкту з підготовки та забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, що будуть працювати безпосередньо у територіальних громадах [7, с. 58].

Проте в умовах воєнних дій, що продовжуються, та загальної нестабільності й розбалансованості вітчизняної економіки внутрішні фінансові ресурси є обмеженими для вирішення завдань реінтеграції, масштаби та різноманітність яких постійно збільшуються. Тому об'єктивно є необхідність в отриманні зовнішнього фінансування у вигляді інвестицій у відновлення соціальної інфраструктури, державної та приватної гуманітарної допомоги, грантових програм. В Україні на даний час діє багато міжнародних програм, інформація про діяльність яких і про технічні та фінансові можливості, які вони надають, міститься на спеціальних сайтах, зокрема, GRANTY.org.ua, Центр розвитку «Час змін», ГрантSense, FUNdraiser та ін.

Особливо варто відмітити діяльність у нашій країні міжнародної некомерційної організації Міжнародна рада досліджень і обмінів (IREX), яка реалізує свою власну програму реабілітації та реінтеграції ветеранів, а також надає грантове фінансування у рамках Програми «Український фонд швидкого реагування» (URRF), розробленої для вирішення нагальних критичних потреб та підвищення стійкості українського уряду, громадянського суспільства, цивільного населення та ветеранів/ветеранок. На 2025 рік IREX пропонує надати гранти на цю діяльність у розмірі від 20 000 до 250 000 дол. США.

Міжнародна організація міграції за фінансування Міністерства закордонних справ Японії пропонує гранти до 15 тис. євро для ветеранських організацій та установ з метою посилення їх спроможності надавати ветеранам та членам їх сімей якісні послуги для фізичної та психологічної реабілітації, пошуку роботи, перекваліфікації тощо. Також відомим своєю діяльністю у регіонах України є проєкт «Реінтеграція ветеранів та ветеранок війни через створення освітніх можливостей» від представництва неурядової організації «Німецьке об'єднання народних університетів» (DVV International) в Україні.

Втім, вже незабаром після початку активних воєнних дій українські громадські організації звернулися до міжнародних донорів, котрі активно допомагають Україні, з відкритим листом, в якому констатували, що зібрані міжнародним гуманітарним сектором значні кошти не дістаються до рахунків місцевих організацій, оскільки система міжнародного фінансування надає пріоритет міжнародним ор-

ганізаціям над місцевими. Зокрема, агентства ООН отримали близько двох третин фінансування гуманітарної допомоги Україні. З метою покращення ситуації, українські неурядові організації закликають міжнародних донорів з метою полегшення доступу до ресурсів скоротити бюрократію, орієнтуватися на визначені місцевою громадськістю пріоритети фінансування, інвестувати у посилення громадянського суспільства в Україні, сприяти поширенню інформації про українські реалії й потреби [20].

У рамках програм реінтеграції ветерани мають доступ до безкоштовного або частково фінансовано-го навчання і перекваліфікації. Фінансування таких програм здійснюється як державними установами, так і міжнародними донорами та неурядовими організаціями [7, с. 59; 9, с. 120]. Ці програми допомагають ветеранам здобувати нові професії та компетентності, що підвищує їх шанси на працевлаштування після звільнення з військової служби.

Важливим напрямом фінансування соціально-економічної реінтеграції ветеранів є надання грантів та інших форм підтримки відкриття і розвитку власного бізнесу, оскільки, відповідно до багатьох соціологічних опитувань, близько 60% учасників бойових дій у плані трудової перспективи схиляються на користь приватного підприємництва, а не найманої праці. У цій сфері активно працюють як державні, так і неурядові організації, а також міжнародні донори. Ветерани можуть скористатися як загальними пропозиціями щодо підтримки малого та середнього бізнесу під час війни, так і спеціальними ветеранськими програмами.

Так, від початку дії ветеранського компоненту грантової програми «Власна справа» у рамках урядової ініціативи «Робота» вже 837 ветеранів та їх дружин/чоловіків отримали позитивне рішення про надання грантів на загальну суму майже 400 млн грн. Відповідно до умов програми, учасники бойових дій або особи з інвалідністю внаслідок війни, а також другий з їх подружжя можуть отримати такі гранти: до 250 тис грн, до 500 тис грн та до 1 млн грн – для ветерана за умови створення одного, двох та чотирьох робочих місць, відповідно; до 250 тис грн та до 500 тис грн – для другого з подружжя ветерана за умови створення одного та двох робочих місць, відповідно.

Багато різноманітних грантових програм пропонує Український ветеранський фонд (УВФ), джерелами формування ресурсів якого є кошти державного бюджету України, добровільні внески фізичних і юридичних осіб, добровільні внески урядів, агентств та установ зарубіжних країн, міжнародних фінансових та інших організацій, зокрема, у формі цільових грантів, та ін. На 2024 рік УВФ передбачено такі конкурсні програми з фінансування проєктів ветеранського бізнесу у рамках загальної ініціативи #Варто: «Варто 11.0» (сума гранту від 500,0 тис. до 1,5 млн грн за умови створення додаткових робочих місць), «Варто: шлях відновлення» (для громадських об'єднань, діяльність яких спрямована на захист прав і свобод, задоволення суспільних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів ветеранів та членів їхніх сімей), «Варто почати власну справу» (сума гранту від 500,0 тис. до 1,5 млн грн). Програма «Варто: підтримка ветеранського бізнесу» передбачає відшкодування витрат на створення умов для інтеграції ветеранів та їхніх сімей, у тому числі евакуйованих, на новому місці проживання в Україні. У рамках цієї ініціативи учасники можуть отримати фінансування до 20 тис. грн. [21].

Ветерани-підприємці також можуть взяти участь у відомій урядовій програмі «Доступні кредити 5–7–9%», метою якої є здешевлення вартості кредитів, наданих суб'єктам малого, у тому числі мікропідприємництва, та середнього бізнесу банками-партнерами програми. За період воєнного стану до середини 2024 року, за даними Міністерства фінансів України, у рамках цієї програми було видано кредитів на 227,3 млрд грн. Проте з точки зору фінансування програми, однією з її найбільших проблем є брак бюджетних коштів та виникнення боргу уряду з компенсації відсоткових ставок банкам.

Слід зазначити, що фінансовий сектор України не лише через надання кредитів на підтримку малого та середнього бізнесу сприяє соціально-економічній реінтеграції колишніх учасників бойових дій. У 2024 році, вже третій рік поспіль, Національний банк України оголосив акцію щодо збирання монет та купюр невеликого номіналу на підтримку національного супротиву. Але якщо раніше метою збору була допомога Збройним Силам України, то у поточному році акція «#SuperCoins» спрямована на допомогу українським військовим, які постраждали внаслідок бойових дій, отже, саме на фізичну реабілітацію ветеранів. Крім того, суттєво розширилося і коло учасників акції – до освітніх закладів долучаються колективи підприємств і організацій. Тому очікується, що сума акумульованих коштів значно перевищить 4,3 млн гривень, зібраних монетами у минулому році.

Не підлягає сумніву, що для того, щоб ефективно вести бізнес або просто знаходити джерела індивідуальних доходів й грамотно ними розпоряджатися, необхідно мати достатній рівень фінансової

грамотності. У нещодавно затвердженій Національній стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року, розробленої Національним банком, ветерани виділяються як окремі цільові групи у складі дорослого населення, а також підприємців. У Стратегії прямо вказується, що підвищення їх фінансових компетентностей допоможе ефективнішій реінтеграції та успішному започаткуванню власної справи [22].

Щодо сприяння налагодженню відповідального фінансового життя, то у рамках Стратегії створюватимуться навчальні ресурси для розвитку фінансових компетентностей на різних етапах життя, ефективного управління особистими фінансами в кризових умовах, для підвищення обізнаності про економіку, фінансові продукти, права та обов'язки споживачів фінансових послуг. Як одне з найближчих завдань визначається розроблення освітнього курсу із підвищення фінансової грамотності ветеранів та членів їхніх сімей. При цьому особлива увага приділяється цифровій фінансовій грамотності, оскільки за умов пандемії, а потім – повномасштабного воєнного вторгнення, саме наявність доступу до цифрових фінансових послуг та вміння ними користуватися стали невід'ємною складовою особистої фінансової безпеки. Планується підвищувати обізнаність ветеранів щодо цифрових фінансових послуг, платіжної безпеки та захисту від кібершахрайства.

Крім того, вищезазначеною Стратегією вперше запроваджується комплексний підхід до підвищення фінансової обізнаності підприємців, що також стосується і ветеранів, які мають або планують відкривати власну справу. Передбачається розроблення рамки фінансових компетентностей підприємців України, що забезпечить зростання обізнаності представників малого бізнесу щодо фінансових послуг та інструментів ринків капіталу, вміле використання яких забезпечить розвиток бізнесу.

Зростання фінансової грамотності ветеранів, безумовно, сприятиме їхній фінансовій інклюзії, тобто залученості до отримання різноманітних фінансових послуг, не лише банківських, як базових, а і страхових, інвестиційних, довірчого управління тощо. Розуміючи надзвичайну важливість цих питань, у квітні 2024 року Національний банк підписав з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) Меморандум про взаєморозуміння, який передбачає співпрацю для забезпечення упровадження стандартів інклюзивної діяльності та послуг, підтримки та ресоціалізації ветеранів війни в Україні.

Відповідні зобов'язання установ фінансового сектора знайшли відображення у Хартії з фінансової інклюзії та реінтеграції ветеранів [23], до якої на кінець вересня приєдналися вже 38 банків. За фінансової і технічної допомоги з боку ЄБРР, значні зусилля та ресурси будуть спрямовані ними для того, щоб зробити фінансові послуги для ветеранів більш доступними та інклюзивними; усунути перешкоди, які можуть заважати ветеранам повернутися до роботи; покращити доступність шляхом модифікацій робочих місць та приміщень та ін. Отже, можна прийти до висновку, що вітчизняний фінансовий сектор різноманітними, специфічними для себе методами зміцнює фінансово-економічні засади реінтеграції ветеранів.

Висновки. Розбудова ефективної системи реінтеграції ветеранів вимагає комплексного підходу, включаючи забезпечення повноти та стабільності фінансування розроблених заходів. Оскільки кількість ветеранів значно зросла після початку повномасштабного вторгнення, державні й недержавні інституції стикаються з викликами щодо ефективної реалізації програм реабілітації та соціально-економічної реінтеграції учасників бойових дій.

Основними фінансовими джерелами забезпечення реінтеграції ветеранів продовжують виступати централізовані ресурси у складі коштів державного і місцевих бюджетів, а також позабюджетних соціальних фондів. Державні програми включають як прямі виплати ветеранам (одноразові й регулярні), пільги (на оплату комунальних послуг, медичне забезпечення тощо), так і програми професійної й соціальної адаптації, реабілітації, забезпечення санаторно-курортного лікування. Обсяги фінансування на ці цілі впродовж останніх років суттєво зростають. Проте аудити засвідчують проблеми ефективності використання бюджетних коштів, зокрема, недостатню координацію між органами влади та відсутність чітких стратегій реінтеграції. Крім того, неефективно управляються програми реабілітації та реадaptaції, що створює перешкоди для ветеранів у доступі до заявлених послуг.

Серед децентралізованих ресурсів значну роль відіграють кошти громадських організацій, грантова діяльність яких, в основному, фінансується міжнародними донорами. Втім, вітчизняні неурядові організації звертають увагу на те, що до них не доходить значна частина фінансової допомоги, витрачаючись самими міжнародними інституціями. Важливим аспектом реінтеграції є стимулювання бізнес-активності ветеранів. Урядова програма «Робота» та гранти Українського ветеранського фон-

ду, а також міжнародні грантові програми дозволяють ветеранам отримати фінансову підтримку для започаткування та розвитку власної справи. Вітчизняний фінансовий сектор не лише через надання кредитів на пільгових умовах, а і через ініціативи щодо підвищення фінансової грамотності ветеранів й членів їх родин та зростання інклюзивності надання фінансових послуг сприяє соціально-економічній реінтеграції ветеранів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mayer A.B., McCune T., McDaniel J.T., Gill D., McDermott R. Active Duty to Veteran: Challenges Faced by Service Men and Women Reintegrating to Civilian Life in the South Carolina Lowcountry. *Health Behavior and Policy Review*. 2023. Vol. 10. № 3. P. 1312–1323.
2. Elnitsky Ch.A., Fisher M.P., Blevins C.L. Military Service Member and Veteran Reintegration: A Conceptual Analysis, Unified Definition, and Key Domains. *Frontiers in Psychology*. 2017. Vol. 8.
3. Mamon D., Scoglio A., Calixte R.M., Tuval-Mashiach R., Patton B., Drebing C.E. Connecting Veterans and Their Community Through Narrative: Pilot Data on a Community Strengthening Intervention. *Community Mental Health Journal*. 2020. Vol. 56. Issue 5. P. 804–813.
4. Subedi D.B. Conflict, Combatants, and Cash: Economic Reintegration and Livelihoods of Ex-combatants in Nepal. *World Development*. 2014. Vol. 59. P. 238–250.
5. Pantielicieva N., Rogova N., Kletsenko L., Dzholos S. Legal, organizational and economic aspects of physical rehabilitation and reintegration of combat veterans. *Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*. 2020. Issue 4. P. 242–250.
6. Byrne T., Cusack M., True G., Ann Elizabeth Montgomery A. E., Smith M. “You Don’t See Them on the Streets of Your Town”: Challenges and Strategies for Serving Unstably Housed Veterans in Rural Areas. *Housing Policy Debate*. 2020. Vol. 30. Issue 3. P. 409–430.
7. Єгоричева С.Б., Лахижа М.І. Реінтеграція ветеранів війни в Україні: управлінські та економічні аспекти. *Розвиток міста*. 2024. Вип. 2(02). С. 55–62.
8. Подоляка А.М., Колісниченко Р.М., Полтавець Л.І. Економіко-правові фактори соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій. *Честь і закон*. 2022. № 1 (80). С. 80–87.
9. Азьмук Н.А. Соціально-економічна та освітня реінтеграція ветеранів до ринку праці: український контекст. *Вісник економічної науки України*. 2023. № 2(45). С. 117–122.
10. Яценко Л. Проблеми працевлаштування ветеранів війни: ризики для держави та суспільства. Центр економічних і соціальних досліджень НІСД. 2023. 7 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-12/ke_pratsevlashtuvannya-veteraniv_18122023_0.pdf
11. Stone C.B., Neely A.R., Phillips W., Terry R.P. Veterans in the workplace: a model of factors affecting veteran transition. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*. 2024. Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. DOI: <https://doi.org/10.1108/EDI-01-2024-0007>
12. Сороківська О.А., Мосій О.Б., Кужда Т.І. Відкриття власної справи як шлях соціально-економічної адаптації ветеранів АТО. *Інноваційна економіка*. 2017. № 5–6(69). С. 139–145.
13. Жиглей І.В., Коцюбинська Є.Б., Сивак О.Б. Підприємництво як форма соціально-економічної адаптації учасників бойових дій: шляхи та джерела фінансування. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2019. Вип. 2 (43). С. 49–54.
14. Нагорна Н.С., Максьом К.В. Соціальне підприємництво як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Габітус*. 2022. Вип. 36. С. 272–276.
15. Verbytska A., Nahorna N., Dyvnych H. Participatory model of social entrepreneurship development as a determinant of veterans’ and their family members’ reintegration: theoretical framework. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. No 2. P. 51–59.
16. Вдовиченко Т. Соціальна та професійна адаптація звільнених військовослужбовців як об’єкт фінансового забезпечення. *Світ фінансів*. 2017. № 1(50). С. 166–180.
17. Голубев О.В. Ініціативи підтримки ветеранів на регіональному рівні в Україні в умовах соціально-економічної кризи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 12. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2024-12-03-05/2024-12-03-05>
18. Міністерство у справах ветеранів. URL: <https://mva.gov.ua>
19. Рахункова палата. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на реалізацію заходів з реабілітації та реадаптації постраждалих учасників Революції Гідності, антитерористичної операції та відсічі збройної агресії проти України. 2023. URL: http://www.rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/12-5_2023/Zvit_12-5_2023.pdf
20. Національна мережа розвитку національної філантропії. An open letter to international donors and NGOs who want to genuinely help Ukraine. 2022. URL: <https://philanthropy.com.ua/program/view/akso-ne-zaraz-koli>
21. Український ветеранський фонд. URL: <https://veteranfund.com.ua/>
22. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності в Україні до 2030 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/NBU_Strategy-Financial-Literacy.pdf?v=9
23. Хартія з фінансової інклюзії і реінтеграції ветеранів. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Charter_reliz-2024-04-09.pdf?v=9

REFERENCES:

1. Mayer A. B., McCune T., McDaniel J. T., Gill D., McDermott R. (2023) Active Duty to Veteran: Challenges Faced by Service Men and Women Reintegrating to Civilian Life in the South Carolina Lowcountry. *Health Behavior and Policy Review*, vol. 10, no. 3, pp. 1312–1323.
2. Elnitsky Ch. A., Fisher M. P., Blevins C. L. (2017) Military Service Member and Veteran Reintegration: A Conceptual Analysis, Unified Definition, and Key Domains. *Frontiers in Psychology*, vol. 8.
3. Mamon D., Scoglio A., Calixte R. M., Tuval-Mashiach R., Patton B., Drebing C. E. (2020) Connecting Veterans and Their Community Through Narrative: Pilot Data on a Community Strengthening Intervention. *Community Mental Health Journal*, vol. 56, issue 5, pp. 804–813.
4. Subedi D. B. (2014) Conflict, Combatants, and Cash: Economic Reintegration and Livelihoods of Ex-combatants in Nepal. *World Development*, vol. 59, pp. 238–250.
5. Pantielicieva N., Rogova N., Kletsenko L., Dzholos S. (2020) Legal, organizational and economic aspects of physical rehabilitation and reintegration of combat veterans. *Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*, issue 4, pp. 242–250.
6. Byrne T., Cusack M., True G., Ann Elizabeth Montgomery A. E., Smith M. (2020) “You Don’t See Them on the Streets of Your Town”: Challenges and Strategies for Serving Unstably Housed Veterans in Rural Areas. *Housing Policy Debate*, vol. 30, issue 3, pp. 409–430.
7. Yehorycheva S. B., Lakhycha M. I. (2024) Reintehratsiia veteraniv viiny v Ukraini: upravlinski ta ekonomichni aspekty [Reintegration of war veterans in Ukraine: managerial and economic aspects. Development of the city]. *Rozvytok mista – City Development*, vol. 2(02), pp. 55–62. (in Ukrainian)
8. Podoliaka A. M., Kolisnichenko R. M., Poltavets L. I. (2022) Ekonomiko-pravovi faktory sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii uchasnykiv boiovykh dii [Economic and legal factors of social and psychological adaptation of combatants]. *Chest i zakon – Honor and law*, no. 1(80), pp. 80–87. (in Ukrainian)
9. Azmuk N. A. (2023) Sotsialno-ekonomichna ta osvitiia reintehratsiia veteraniv do rynku pratsi: ukrainskyi kontekst [Socio-economic and educational reintegration of veterans into the labor market: the Ukrainian context]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Herald of economic science of Ukraine*, no. 2(45), pp. 117–122. (in Ukrainian)
10. Yatsenko L. (2023) Problemy pratsevlashtuvannia veteraniv viiny: ryzyky dlia derzhavy ta suspilstva [Problems of employment of war veterans: risks for the state and society]. Tsentr ekonomichnykh i sotsialnykh doslidzhen NISD. (in Ukrainian)
11. Stone C. B., Neely A. R., Phillips W., Terry R. P. (2024) Veterans in the workplace: a model of factors affecting veteran transition. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, vol. ahead-of-print, no. ahead-of-print. DOI: <https://doi.org/10.1108/EDI-01-2024-0007>
12. Sorokivska O. A., Mosii O. B., Kuzhda T. I. (2017) Vidkryttia vlasnoi spravy yak shliakh sotsialno-ekonomichnoi adaptatsii veteraniv ATO [Opening one’s own business as a way of socio-economic adaptation of ATO veterans]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, no. 5-6(69), pp. 139–145. (in Ukrainian)
13. Zhyhlei I. V., Kotsiubynska Ye. B., Syvak O. B. (2019) Pidpryiemnytstvo yak forma sotsialno-ekonomichnoi adaptatsii uchasnykiv boiovykh dii: shliakhy ta dzherela finansuvannia [Entrepreneurship as a form of socio-economic adaptation of combatants: ways and sources of financing]. *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu – Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*, vol. 2(43), pp. 49–54. (in Ukrainian)
14. Nahorna N. S., Maksom K. V. (2022) Sotsialne pidpryiemnytstvo yak determinanta reintehratsii viiskovosluzhbovtziv, veteraniv ATO/OOS ta chleniv yikh simei [Social entrepreneurship as a determinant of reintegration of military personnel, veterans of the ATO/OOS and their family members]. *Habitus – Habitus*, vol. 36, pp. 272–276. (in Ukrainian)
15. Verbytska A., Nahorna N., Dyvnych H. (2024) Participatory model of social entrepreneurship development as a determinant of veterans’ and their family members’ reintegration: theoretical framework. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 10, no. 2, pp. 51–59.
16. Vdovychenko T. (2017) Sotsialna ta profesiina adaptatsiia zvilnenykh viiskovosluzhbovtziv yak ob’iekt finansovoho zabezpechennia [Social and professional adaptation of discharged servicemen as an object of financial support.]. *Svit finansiv – The world of finance*, no. 1(50), pp. 166–180. (in Ukrainian)
17. Holubiev O. V. (2024) Initsiatyvy pidtrymky veteraniv na rehionalnomu rivni v Ukraini v umovakh sotsialno-ekonomichnoi kryzy [Initiatives to support veterans at the regional level in Ukraine in the conditions of the socio-economic crisis]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, no 12. Available at: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2024-12-03-05/2024-12-03-05> (in Ukrainian)
18. Ministerstvo u spravakh veteraniv. Pasporthy biudzhethnykh proham [Ministry of Veterans Affairs. Passports of budget programs]. Available at: <https://mva.gov.ua/category/63-pasporti-budzhethnih-program>
19. Rakhunkova palata (2023) Zvit pro rezultaty audytu efektyvnosti vykorystannia koshtiv derzhavnogo biudzhetu, spriamovanykh na realizatsiiu zakhodiv z reabilitatsii ta readaptatsii postrazhdalykh uchasnykiv Revoliutsii Hidnosti, antyterorystychnoi operatsii ta vidsichi zbroinoi ahresii proty Ukrainy [Accounting Chamber. Report on the results of the audit of the effectiveness of the use of state budget funds aimed at the implementation of measures for the rehabilitation and readaptation of the injured participants of the Revolution of Dignity, the anti-terrorist operation and the repulsion of armed aggression against Ukraine]. Available at: http://www.rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/12-5_2023/Zvit_12-5_2023.pdf

20. Natsionalna merezha rozvytku natsionalnoi filantropii [National network for the development of national philanthropy] (2022) An open letter to international donors and NGOs who want to genuinely help Ukraine. Available at: <https://philanthropy.com.ua/program/view/akso-ne-zaraz-koli>

21. Ukrainskyi veteranskyi fond [Ukrainian Veterans Fund]. Available at: <https://veteranfund.com.ua/>

22. Natsionalna stratehiia rozvytku finansovoi hramotnosti v Ukraini do 2030 roku [National strategy for the development of financial literacy in Ukraine until 2030]. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/NBU_Strategy-Financial-Literacy.pdf?v=9

23. Khartiia z finansovoi inkluzii i reintehratsii veteraniv [Charter on financial inclusion and reintegration of veterans]. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Charter_reliz-2024-04-09.pdf?v=9

УДК 35.078.5:355.1(477)

JEL H53, I38

Єгоричева Світлана Борисівна, доктор економічних наук, професор, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Фінансово-економічні механізми забезпечення реінтеграції ветеранів війни в Україні.**

У статті розглядаються сучасні фінансово-економічні механізми забезпечення реінтеграції ветеранів в Україні, аналізується наявний досвід, виявляються проблеми щодо мобілізації та використання ресурсів. Звертається увага на особливу роль держави, а отже, і централізованих коштів, у реалізації програм реабілітації, адаптації та соціально-економічної інтеграції ветеранів. Наголошується на проблемах, що полягають у неефективному використанні коштів у зв'язку з відсутністю на державному рівні формалізованої державної ветеранської політики та стратегії реінтеграції. Узагальнюється практика грантової діяльності громадських організацій та виявляються проблеми, пов'язані з міжнародним гуманітарним фінансуванням. Підкреслюється важливе значення фінансування підтримки трудової та підприємницької активності ветеранів через освітні ініціативи, програми перекваліфікації та гранти на ведення власного бізнесу. Визначається роль фінансового сектора у підвищенні фінансової грамотності та фінансової інклюзії ветеранів як невід'ємної складової процесу їхньої реінтеграції.

Ключові слова: ветерани, соціально-економічна реінтеграція, фінансові ресурси, бюджетні кошти, гранти, фінансова інклюзія.

UDC 35.078.5:355.1(477)

JEL H53, I38

Svitlana Yehorycheva, Doctor of Economics, Professor, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”. **Financial and economic mechanisms for ensuring the reintegration of war veterans in Ukraine.**

The financial and economic mechanisms for the reintegration of war veterans in Ukraine represent a key aspect of ensuring this process, allowing veterans not only to return to civilian life but also to become active participants in economic and social activities. Since the number of veterans has significantly increased following the onset of the full-scale invasion, both governmental and non-governmental organizations face challenges in effectively implementing rehabilitation, reintegration, and veteran business support programs. The primary financial sources for veteran reintegration include centralized state resources, decentralized resources, and international aid. State programs encompass direct payments to veterans (both one-time and regular), benefits (such as utility subsidies, medical care, etc.), as well as professional and social adaptation programs, rehabilitation services, and access to sanatorium treatment. Funding for these purposes has substantially increased in recent years. However, audits reveal inefficiencies in the use of budgetary funds, including inadequate coordination between government agencies and the absence of clear reintegration strategies. Furthermore, rehabilitation and readaptation programs are poorly managed, creating obstacles for veterans in accessing the services promised. Among decentralized resources, the funds of non-governmental organizations, largely financed by international non-profit organizations, play a significant role. An important aspect of reintegration is the promotion of veterans' business activity. Government programs such as “eRobota” and grants from the Ukrainian Veterans Fund, alongside international grant programs, provide veterans with financial support for starting and developing their own businesses. The domestic financial sector contributes to the social and economic reintegration of veterans not only by offering loans under preferential conditions but also through initiatives aimed at improving financial literacy among veterans and their families and increasing the inclusiveness of financial services.

Keywords: veterans, socio-economic reintegration, financial resources, budget funds, grants, financial inclusion.

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

УДК 657
JEL M41, M49

DOI: 10.26906/EiR.2024.3(94).3491

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ

Заворітній Микола Васильович*, аспірант
Національний університет «Львівська політехніка»

*ORCID 0000-0003-2293-9775

© Заворітній М.В., 2024

*Стаття отримана редакцією 12.08.2024 р.
The article was received by editorial board on 12.08.2024*

Вступ. В сучасних умовах турбулентного ринку, коли конкуренція стає все більш жорсткою, підприємства змушені шукати нові шляхи підвищення своєї конкурентоспроможності та ефективності. Управлінська звітність відіграє ключову роль у прийнятті стратегічних рішень, дозволяючи керівникам оперативно отримувати точну та релевантну інформацію про стан справ у компанії. Впровадження ефективної системи управлінської звітності сприяє підвищенню прозорості бізнес-процесів, оптимізації ресурсів та зниженню витрат, що в свою чергу позитивно впливає на фінансові показники компанії. Зростання обсягу інформації, яка потребує аналізу, та складність управлінських процесів зумовлюють необхідність розробки та впровадження сучасних систем звітності, які здатні забезпечити керівників релевантною та достовірною інформацією в режимі реального часу. Сучасні інформаційні технології пропонують широкий спектр інструментів для автоматизації збору, обробки та аналізу даних, що дозволяє зменшити вплив людського фактору та мінімізувати помилки.

Крім того, у зв'язку з глобалізацією та взаємною інтеграцією економік, підприємства стикаються з необхідністю відповідати міжнародним стандартам звітності та корпоративного управління. Це вимагає впровадження сучасних систем управлінської звітності, здатних забезпечити високу якість та надійність інформації. Особливу важливість набуває дослідження ефективності таких систем у контексті українського бізнес-середовища, яке характеризується непрогнозованим впливом повномасштабної війни, швидкими змінами законодавства, економічною нестабільністю та необхідністю адаптації до європейських стандартів. Вивчення та оцінка ефективності впровадження систем управлінської звітності дозволить виявити основні проблеми та бар'єри, що стоять на шляху до їхнього успішного застосування, а також розробити рекомендації щодо їхнього подолання. Дослідження ефективності впровадження управлінської звітності дозволяє оцінити реальні вигоди та недоліки, визначити ключові фактори успіху та розробити рекомендації для подальшого вдосконалення процесів. Це особливо актуально для компаній, які прагнуть досягти стійкого розвитку та зберегти лідерські позиції на ринку.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Питання змісту та ефективності управлінської звітності постійно досліджуються вітчизняними науковцями, зокрема сучасними. Так, в дослідженні Ясінської А.І. вдало виокремлені етапи впровадження автоматизованої системи управлінського обліку [1]. Окремі аспекти ідентифікації критеріїв ефективності управлінського обліку розкриті в дослідженні Шмигель О.Є. [2]. Встановленню ролі управлінської звітності в інформаційно-технологічному забезпеченні присвячено дослідження Кошіль А. та Мельянкової Л. [3]. Особливої уваги заслуговує праця Орехової А.І., котра присвячена встановленню ролі управлінської звітності в корпоративному управлінні та доводить: «що використання управлінської звітності на підприємстві дасть змогу менеджерам

організації виконувати такі функції: підводити проміжні підсумки по всіх ділянках діяльності підприємства; аналізувати ефективність роботи підприємства в поточних умовах; постійно контролювати розвиток підприємства» [4].

Метою даного дослідження є ідентифікація критеріїв та параметрів оцінки ефективності впровадження системи управлінської звітності в сучасному бізнес-середовищі.

Основний матеріал і результати. Основне призначення управлінської звітності полягає у забезпеченні керівників підприємства необхідною інформацією для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Управлінська звітність надає детальні дані про фінансовий стан, операційну діяльність, витрати, доходи, прибутковість та інші ключові показники, що дозволяє керівникам оцінювати поточний стан підприємства та виявляти потенційні проблеми на ранніх етапах. Головна особливість управлінської звітності полягає в тому, що склад її форм та показників визначається самими користувачами, виходячи з управлінського запиту та аналітичних можливостей облікового персоналу. Це сприяє більш ефективному плануванню, контролю та аналізу діяльності підприємства.

Завдяки управлінській звітності керівництво може оперативно реагувати на зміни в ринкових умовах, коригувати стратегії розвитку та ухвалювати рішення щодо оптимізації ресурсів [5]. Управлінська звітність також допомагає виявляти внутрішні резерви підприємства, що можуть бути використані для підвищення ефективності діяльності. Вона забезпечує комплексне уявлення про всі аспекти діяльності підприємства, що дозволяє побудувати цілісну картину та координувати дії різних підрозділів. Управлінська звітність виконує не лише інформаційну, але й аналітичну функцію, допомагаючи керівникам аналізувати минулі показники та прогнозувати майбутні тенденції. Це дозволяє вчасно виявляти відхилення від плану та вживати коригуючих заходів для досягнення стратегічних цілей підприємства.

Таким чином, узагальнюючи підходи різних науковців [6–8], можемо стверджувати, що основне призначення управлінської звітності полягає в наданні керівникам комплексної, точної та своєчасної інформації, яка є необхідною для ефективного управління підприємством, підвищення його конкурентоспроможності та забезпечення стійкого розвитку в умовах сучасної економіки.

Впровадження системи управлінської звітності на підприємстві є комплексним процесом, який включає кілька важливих етапів. Кожен з цих етапів має свої специфічні завдання та вимоги, що дозволяє забезпечити ефективне функціонування системи управлінської звітності в кінцевому результаті:

1. Підготовчий етап: формування системи управлінської звітності варто розпочати з аналізу поточної ситуації: На цьому етапі проводиться детальний аналіз існуючих систем і процесів збору та обробки інформації на підприємстві. Визначаються ключові потреби керівництва в інформації, а також існуючі проблеми та недоліки. Також на підготовчому етапі має відбутися формування команди проекту: створюється проектна група, яка буде відповідальна за впровадження системи. До складу команди входять представники різних підрозділів підприємства, а також зовнішні консультанти за необхідності. Саме в цей період відбувається визначення цілей і завдань, тобто встановлюються конкретні цілі впровадження системи управлінської звітності, що дозволяє чітко розуміти, які результати повинні бути досягнуті.

2. Проектування системи: даний етап включає вибір програмного забезпечення для реалізації системи управлінської звітності, яке відповідає потребам підприємства. Із урахуванням його особливостей відбувається розробка архітектури системи, визначаються основні модулі, їх функціональність та взаємодія між ними. Часто, саме на цьому етапі визначаються ті показники, котрі характеризуватимуть ефективність підприємства для потреб управлінського персоналу.

3. Розробка, налаштування і тестування системи: на цьому етапі здійснюється інтеграція підсистем. Внутрішніх та зовнішніх баз даних, створення нових чи вдосконалення існуючих автоматизованих робочих місць, вивчення та адаптація програмного забезпечення, виявлення помилок, недоліків тощо.

4. Впровадження системи: проводиться навчання співробітників, які будуть працювати з новою системою управлінської звітності. Це включає як технічне навчання, так і навчання з використання функціональності системи для аналізу даних. Часто, спочатку система впроваджується на окремих підрозділах або процесах підприємства для перевірки її роботи в реальних умовах. На основі результатів пілотного впровадження вносяться необхідні корективи та оптимізації в роботу системи.

5. Постійна експлуатація і вдосконалення: проводиться постійний моніторинг роботи системи, забезпечується технічна підтримка та усунення виникаючих проблем. Також регулярно аналізується ефективність роботи системи управлінської звітності, визначаються її сильні та слабкі сторони. На основі аналізу ефективності здійснюються заходи з вдосконалення системи, впроваджуються нові функції та можливості.

Впровадження системи управлінської звітності є важливим кроком до підвищення ефективності управління підприємством. Кожен з цих етапів вимагає ретельного планування та виконання, що дозволяє забезпечити успішну реалізацію проекту та досягнення поставлених цілей.

Реалізація етапів впровадження системи управлінської звітності у цифровому середовищі має свої особливості, які пов'язані з використанням сучасних технологій та інструментів. Зокрема, на підготовчому етапі аналіз поточної ситуації може бути значно спрощений завдяки використанню спеціалізованих програмних засобів для аудиту існуючих інформаційних систем та бізнес-процесів. Автоматизовані інструменти можуть швидко зібрати та проаналізувати великі обсяги даних, що дозволяє точно визначити потреби та проблеми підприємства. Формування команди проекту також стає ефективнішим завдяки використанню цифрових платформ для управління проектами, таких як Trello, Jira або Microsoft Teams, які забезпечують комунікацію та співпрацю між учасниками. Розробка архітектури системи також покращується за допомогою цифрових інструментів для моделювання бізнес-процесів (наприклад, BPMN), які дозволяють створювати детальні схеми архітектури системи, що сприяє чіткому розумінню її функціонування.

На етапі розробки і тестування налаштування системи завдяки хмарним технологіям відбувається швидко і масштабовано, знижуючи витрати на інфраструктуру та забезпечуючи гнучкість у разі зміни потреб підприємства. Інтеграція з існуючими системами спрощується завдяки використанню API (інтерфейсів програмування додатків), що забезпечує безперервний обмін даними між різними платформами. Цифрове середовище надає широкий спектр інструментів і технологій, які значно спрощують та прискорюють процес впровадження системи управлінської звітності, підвищуючи її ефективність та надійність [9].

Система формування управлінської звітності не має чіткого нормативно-правового забезпечення та інструктивного супроводу, оскільки її зміст та наповнення визначається підприємством самостійно відповідно до потреб користувачів. Однак, ефективна управлінська звітність все ж має відповідати вимогам щодо якості і повноти облікової інформації [10] та створювати підґрунтя для презентації публічної частини управлінської інформації [11].

Оцінка ефективності впровадження системи управлінської звітності є багатограним процесом, який включає аналіз різних аспектів її функціонування та впливу на діяльність підприємства. Основні критерії та методи оцінки ефективності можуть включати кількісні та якісні показники, які дозволяють отримати всебічну картину результатів впровадження системи.

Перш за все, необхідно оцінити точність і своєчасність звітності. Цей критерій включає перевірку, чи забезпечує система своєчасне і точне надання управлінської інформації, необхідної для прийняття рішень. Порівняння реального часу на підготовку звітів до впровадження системи та після може дати об'єктивну оцінку покращення цього показника.

Другим важливим критерієм є повнота та якість інформації. Система управлінської звітності повинна надавати повну і релевантну інформацію про всі аспекти діяльності підприємства. Для цього можна використовувати анкетування керівників та ключових співробітників, щоб з'ясувати, чи задовольняє нова система їхні інформаційні потреби та чи покращилася якість даних.

Економічна ефективність також є важливим показником. Це включає аналіз витрат на впровадження та експлуатацію системи в порівнянні з економічними вигодами, які вона приносить. Вигоди можуть включати зниження витрат на обробку даних, покращення фінансових результатів завдяки кращим управлінським рішенням, зниження витрат на персонал завдяки автоматизації процесів.

Підвищення продуктивності та ефективності праці також варто враховувати. Це можна виміряти шляхом аналізу змін у продуктивності праці співробітників після впровадження системи. Важливо оцінити, наскільки нова система полегшила виконання рутинних завдань і дозволила зосередитися на більш стратегічних аспектах діяльності.

Нарешті, необхідно проводити постійний моніторинг і аналіз ефективності системи на основі ключових показників ефективності (КПІ), які були визначені на початковому етапі впровадження. Це дозволяє регулярно оцінювати досягнуті результати і вносити корективи в роботу системи для подальшого покращення її ефективності.

Таким чином, оцінка ефективності впровадження системи управлінської звітності є комплексним процесом, що включає аналіз точності і своєчасності звітності, повноти та якості інформації, економічної ефективності, підвищення продуктивності та ефективності праці, задоволеності користувачів, аналіз ризиків і надійності системи, а також постійний моніторинг і аналіз результатів. Використання цих критеріїв дозволяє отримати всебічну оцінку ефективності системи і вжити необхідних заходів для її вдосконалення.

Ключові показники ефективності (КПІ) відіграють важливу роль у процесі оцінки та забезпечення ефективності впровадження системи управлінської звітності. КПІ служать для вимірювання та моніторингу різних аспектів діяльності системи, надаючи об'єктивні дані, які допомагають оцінити, наскільки успішно впроваджена система досягає своїх цілей. Вони дозволяють встановити чіткі цілі, вимірювати прогрес і вчасно виявляти проблеми, які потребують уваги. При впровадженні системи управлінської звітності КПІ допомагають визначити конкретні цілі, які система управлінської звітності повинна досягти. Це можуть бути цілі, пов'язані з точністю, своєчасністю, повнотою інформації, економічною ефективністю, задоволеністю користувачів тощо. Водночас, КПІ забезпечують постійний моніторинг роботи системи управлінської звітності. Порівняння фактичних значень КПІ з плановими показниками дозволяє оцінити, наскільки успішно реалізовані заплановані зміни та досягнуті поставлені цілі.

Регулярний аналіз КПІ допомагає виявити проблеми та недоліки в роботі системи на ранніх етапах. Це дозволяє вчасно реагувати на відхилення від планових показників і вживати коригуючих заходів, а самі по собі КПІ сприяють підвищенню прозорості роботи системи управлінської звітності. Вони дозволяють керівникам та зацікавленим сторонам бачити, як система працює, і які результати досягаються, що зміцнює довіру до процесу управління.

Орієнтовний комплекс КПІ для оцінки ефективності впровадження системи управлінської звітності, на наш погляд, може включати такі індикатори:

1. Точність звітності: відсоток помилок у звітах. час на виявлення і виправлення помилок.
2. Своєчасність звітності: відсоток звітів, поданих вчасно та середній час на підготовку звітів.
3. Повнота та якість інформації: кількість ключових показників ефективності (КПІ), включених у звіти, рівень задоволеності керівництва якістю звітів.
4. Економічна ефективність: зниження витрат на обробку даних та обліково-аналітичний персонал.
5. Підвищення продуктивності та ефективності праці. Котра формується за рахунок часу, звільненого для стратегічних завдань та зростання кількості автоматизованих процесів.
6. Задоволеність користувачів, котру можна встановити шляхом опитування топ-менеджменту. А також за кількістю звернень до служб технічної чи аналітичної підтримки.
7. Надійність та безпечність системи: характеризується відсутністю прецедентів витоку управлінської інформації та збоїв у роботі відповідного програмного забезпечення.

Цей комплекс КПІ дозволяє всебічно оцінити ефективність впровадження системи управлінської звітності, забезпечуючи моніторинг ключових аспектів її роботи, виявлення проблемних зон та можливостей для вдосконалення.

Використання штучного інтелекту (ШІ), хмарних технологій та Big Data у формуванні системи управлінської звітності відкриває нові можливості для підвищення ефективності, точності та своєчасності управлінських рішень. ШІ може автоматизувати рутинні задачі, такі як збір даних, їх попередня обробка і формування звітів, що значно знижує ймовірність людських помилок і прискорює процеси. Хмарні технології забезпечують доступність та масштабованість системи управлінської звітності з будь-якої точки світу та з будь-якого пристрою, що полегшує співпрацю та управління бізнесом у режимі реального часу. Хмарні сховища даних дозволяють зберігати великі обсяги інформації, забезпечуючи її безпеку та доступність, а також знижуючи витрати на утримання власної інфраструктури. Технології Big Data дозволяють збирати, зберігати та обробляти великі обсяги різномірних даних у реальному часі, забезпечуючи більш детальну та точну аналітику. Вони також забезпечують можливість аналізу даних у реальному часі, що дозволяє керівникам отримувати актуальну інформацію для прийняття оперативних рішень. Використання зовнішніх даних, таких як ринкові тенденції, економічні показники та соціальні медіа, дозволяє збагачувати управлінську звітність та отримувати більш повну картину про стан підприємства. Таким чином, використання штучного інтелекту, хмарних технологій та Big Data у формуванні системи управлінської звітності не лише підвищує ефективність та точність управління, але й надає можливість адаптуватися до швидких змін у бізнес-середовищі, забезпечуючи конкурентні переваги на ринку.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про значний потенціал сучасних технологій у підвищенні якості управління підприємствами. Впровадження системи управлінської звітності є комплексним процесом, який включає кілька етапів: підготовчий, проектування системи, розробка і тестування, впровадження, а також постійна експлуатація і вдосконалення. Кожен з цих етапів має свої особливості, особливо в умовах цифрового середовища.

Використання штучного інтелекту, хмарних технологій та Big Data дозволяє автоматизувати рутинні процеси, підвищити точність і своєчасність звітності, а також забезпечити глибокий аналіз і прогнозування на основі великих обсягів даних. Інтеграція цих технологій значно покращує якість управлінської інформації, знижує витрати на обробку даних та підвищує продуктивність праці співробітників.

Оцінка ефективності впровадження системи управлінської звітності здійснюється за допомогою ключових показників ефективності (КРІ), які включають точність, своєчасність, повноту та якість інформації, економічну ефективність, задоволеність користувачів, аналіз ризиків і надійності системи. Комплексний підхід до оцінки дозволяє виявляти проблеми на ранніх етапах, приймати обґрунтовані рішення щодо подальшого вдосконалення системи та забезпечувати її ефективну експлуатацію.

Дослідження підтверджує, що впровадження сучасних технологій у систему управлінської звітності не лише підвищує ефективність управління підприємством, але й забезпечує його адаптацію до швидких змін у бізнес-середовищі, сприяючи досягненню стратегічних цілей і збереженню конкурентних переваг на ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ясінська А.І. Етапи впровадження автоматизованої системи управлінського обліку. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2023. № 2(9). С. 152–159. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/dec/32695/menedzhment223maket-152-159.pdf> (дата звернення: 10.08.2024).
2. Шмигель О.Є. Управлінський облік та критерії його ефективності на підприємстві. *Інноваційна економіка*. 2020. № 3-4 (83). С. 182–187. URL: <http://188.190.43.194:7980/jspui/bitstream/123456789/10189/1/182-187.pdf> (дата звернення: 10.08.2024).
3. Кошіль А., Мельянкова Л. Управлінська звітність в інформаційно-технологічному забезпеченні. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. № 3. С. 338–344. URL: <https://dSPACE.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/3184> (дата звернення: 12.08.2024).
4. Орехова А.І. Управлінська звітність як інструмент корпоративного управління та контролю. *Підприємництво і торгівля*. 2020. № 27. С. 58–61. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/706/671> (дата звернення: 13.08.2024).
5. Гаркуша С.А. Запровадження управлінської звітності в системі управлінського обліку на підприємстві. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 39. С. 375–379. URL: <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/8176/1/%d0%93%d0%b0%d1%80%d0%ba%d1%83%d1%88%d0%b0.pdf> (дата звернення: 14.08.2024).
6. Поліщук О.Т., Шимко Н.О. Управлінська звітність підприємства: інформаційне значення й оптимальна структура. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 32. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/784> (дата звернення: 16.08.2024).
7. Яремко І.Й., Заворітній М.В. Управлінська звітність в системах управління та планування на підприємстві: особливості формування та змістові параметри. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=10282> (дата звернення: 17.08.2024).
8. Гевлич Л.Л., Гевлич І.Г. Фінансова та управлінська звітність вітчизняних підприємств. *Економіка і організація управління*. 2020. № 1(37). С. 49–59. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/7921> (дата звернення: 17.08.2024).
9. Лемішовська О., Михайловський В. Управлінська звітність підприємства: теоретико-методичні аспекти та принципи формування. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2023. № 1 (9). С. 179–188. URL: <https://science.lpnu.ua/smeu/all-volumes-and-issues/volume-5-number-1-2023/management-reporting-enterprise-theoretical> (дата звернення: 17.08.2024).
10. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ МФУ від 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13No.Text> (дата звернення: 17.08.2024).
11. Методичні рекомендації зі складання звіту про управління: Наказ МФУ від 07.12.2018 № 982. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18No.Text> (дата звернення: 17.08.2024).
12. Прендзевська О. Звіти для топменеджерів. Приклади макетів та алгоритм розробки. Фінансовий Директор Компанії. №01-02. 2022. URL: <https://e.fdk.net.ua/finansovyyu-dyректор-kompaniyi-2022-1/zvity-dlya-topmenedzheriv-pryklady-maketiv-ta-alhorytm> (дата звернення: 20.08.2024).
13. Орлов І.В. Якість інтегрованої звітності та її характеристики. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 1 (103). С. 105–110. URL: <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/276257> (дата звернення: 20.08.2024).
14. Свирида О. Управлінська звітність як один з інструментів управління підприємством. *Розвиток обліку, аудиту та оподаткування в умовах інноваційної трансформації соціально-економічних систем*: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 30 листопада 2023 р. Кропивницький: ЦНТУ. 2023. С. 404–407. URL: <https://eti.edu.ua/images/files/zbirnik2023.pdfNo.page=404> (дата звернення: 21.08.2024).
15. ISO 9000:2015 “Quality management systems”. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/No.iso:std:iso:9001:ed-5:v1:en> (дата звернення: 22.08.2024).

REFERENCES:

1. Yasinska A. I. (2023) Etapy vprovadzhennia avtomatyzovanoi systemy upravlinskoho obliku [Stages of Implementing an Automated Management Accounting System]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Development Issues*, vol. 2(9), pp. 152–159. Available at: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/dec/32695/menedzhment223maket-152-159.pdf> (accessed August 10, 2024).
2. Shmyhel O. Ye. (2020) Upravlinskyi oblik ta kryterii yoho efektyvnosti na pidpriemstvi [Management Accounting and Its Effectiveness Criteria in an Enterprise]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, vol. 3-4(83), pp. 182–187. Available at: <http://188.190.43.194:7980/jspui/bitstream/123456789/10189/1/182-187.pdf> (accessed August 10, 2024).
3. Koshil A., Melianova L. (2023) Upravlinska zvitnist v informatsiyno-tekhnologichnomu zabezpechenni [Management Reporting in Information Technology Support]. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, vol. 3, pp. 338–344. Available at: <https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/3184> (accessed August 12, 2024).
4. Orekhova A. I. (2020) Upravlinska zvitnist yak instrument korporatyvnoho upravlinnya ta kontrolyu [Management Reporting as a Tool for Corporate Governance and Control]. *Pidpriemnytstvo i torhivlya – Entrepreneurship and Trade*, vol. 27, pp. 58–61. Available at: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/706/671> (accessed August 13, 2024).
5. Harkusha S. A. (2020) Zaprovdzhennia upravlinskoji zvitnosti v systemi upravlinskoho obliku na pidpriemstvi [Introduction of Management Reporting in the Management Accounting System at an Enterprise]. *Infrastruktura rynku – Market Infrastructure*, vol. 39, pp. 375–379. Available at: <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/8176/1/%d0%93%d0%b0%d1%80%d0%ba%d1%83%d1%88%d0%b0.pdf> (accessed August 14, 2024).
6. Polishchuk O. T., Shymko N. O. (2021) Upravlinska zvitnist' pidpriemstva: informatsiine znachennia y optymal'na struktura [Management Reporting of the Enterprise: Informational Significance and Optimal Structure]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and Society*, vol. 32. Available at: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/784> (accessed August 16, 2024).
7. Yaremko I. I., Zavoritniy M. V. (2022) Upravlins'ka zvitnist' v systemakh upravlinnya ta planuvannya na pidpriemstvi: osoblyvosti formuvannya ta zmistovi parametry [Management Reporting in Control and Planning Systems at the Enterprise: Formation Features and Content Parameters]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*, vol. 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10282> (accessed August 17, 2024).
8. Hevlych L. L., Hevlych I. H. (2020) Finansova ta upravlins'ka zvitnist' vitchyznyanykh pidpriemstv [Financial and Management Reporting of Domestic Enterprises]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya – Economics and Organization of Management*, vol. 1(37), pp. 49–59. Available at: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/7921> (accessed August 17, 2024).
9. Hevlych L. L., Hevlych I. H. (2020) Finansova ta upravlins'ka zvitnist' vitchyznyanykh pidpriemstv [Financial and Management Reporting of Domestic Enterprises]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya – Economics and Organization of Management*, vol. 1(37), pp. 49–59. Available at: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/7921> (accessed August 17, 2024).
10. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 “Zahalni vymohy do finansovoyi zvitnosti”: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 73 vid 07.02.2013 [National regulation (standard) of accounting 1 “General requirements for financial reporting” Order of the Ministry of Finance of Ukraine 02.07.2013 №. 73 Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13No.Text> (accessed August 17, 2024).
11. Methodical recommendations from the stowage of report on a management are ratified. Order of Ministry of finance of Ukraine 07.12.2018 № 982 [Metody'chni rekomendaciyi zi skladannya zvitnu pro upravlinnya zatverdzheno. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy' 07.12.2018 No. 982], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18> (accessed August 17, 2024).
12. Prendzevs'ka O. (2022) Zvit y dlya topmenedzheriv. Pryklady maketiv ta al'horytm rozrobky [Reports for Top Managers. Examples of Layouts and Development Algorithm]. *Finansovyi Dyrektor Kompanii – Financial Director of the Company*, vol. 01-02. Available at: <https://e.fdk.net.ua/finansovyy-dyrektor-kompaniyi-2022-1/zvity-dlya-topmenedzheriv-pryklady-maketiv-ta-alhorytm> (accessed August 20, 2024).
13. Orlov I. V. (2023) Yakist intehrovanoi zvitnosti ta yii kharakterystyky. [Economics, Management and Administration] *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannya*, vol. 1 (103), pp 105–110. Available at: <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/276257> (accessed August 20, 2024).
14. Svyryda O. (November 30nd, 2023) Upravlinska zvitnist yak odyn z instrumentiv upravlinnia pidpriemstvom [Management reporting as one of the enterprise management tools]. *Rozvytok obliku, audytu ta opodatkovannia v umovakh innovatsiinoi transformatsii sotsialno-ekonomichnykh system – 2023: Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kropyvnytskyi: TsNTU*, pp. 404–407. Available at: <https://eti.edu.ua/images/files/zbirnik2023.pdfNo.page=404> (accessed August 21, 2024). (in Ukrainian)
15. ISO 9000:2015 «Quality management systems». Available at: <https://www.iso.org/obp/ui/No.iso:std:iso:9001:ed-5:v1:en> (accessed August 22, 2024).

УДК 657

JEL M41, M49

Заворітній Микола Васильович, аспірант, Національний університет «Львівська політехніка». **Оцінка ефективності впровадження системи управлінської звітності.**

У дослідженні обґрунтовано потребу та переваги систематизованої управлінської звітності для прийняття стратегічних і тактичних рішень. Розглянуто основні етапи впровадження системи: підготовка, проектування, розробка і тестування, впровадження, постійна експлуатація та вдосконалення. Особлива увага приділяється використанню сучасних технологій, таких як штучний інтелект, хмарні технології та Big Data, для підвищення ефективності управлінських рішень. Автором розроблено послідовний алгоритм впровадження системи управлінської звітності. Ефективність впровадження пропонується оцінювати за ключовими показниками ефективності (KPI), які включають точність, своєчасність, повноту інформації, економічну ефективність, задоволеність користувачів, аналіз ризиків та надійності системи. Дослідження підтверджує, що впровадження сучасних технологій у систему управлінської звітності сприяє досягненню стратегічних цілей підприємства та підвищенню його конкурентоспроможності.

Ключові слова: звітність, інформація, облік, прийняття рішень, управління.

UDC 657

JEL M41, M49

Mykola Zavoritnii, Postgraduate Student, Lviv Polytechnic National University. **Effectiveness assessment of the management reporting system implementation.**

The study provides a comprehensive justification for the necessity and advantages of a systematized management reporting system in facilitating crucial strategic and tactical decision-making processes. The article delves into the primary stages of implementing a management reporting system, including the preparatory phase, system design, development, testing, and subsequent implementation, followed by continuous operation and refinement. This study is conducted within the framework of a management accounting automation system, leveraging advanced software products in the realms of accounting and enterprise management. Particular emphasis is placed on incorporating modern technologies, such as artificial intelligence, cloud computing, and Big Data, which play a pivotal role in enhancing management decisions' efficiency, precision, and timeliness. The author has meticulously developed a step-by-step algorithm for the implementation of a management reporting system, ensuring that each stage is aligned with the overarching objectives of the enterprise. To evaluate the effectiveness of the management reporting system, the author proposes the use of key performance indicators (KPIs). These KPIs serve as the fundamental metrics for assessing the success of the system's implementation, encompassing aspects such as accuracy, timeliness, completeness, quality of information, cost-effectiveness, user satisfaction, risk analysis, and system reliability. The analysis of the data reveals that integrating these cutting-edge technologies significantly enhances the quality of management information, reduces data processing costs, and boosts the productivity of accounting and analytical teams. The study's findings confirm that adopting modern technologies within the management reporting system not only facilitates the attainment of the enterprise's strategic goals but also bolsters its competitiveness and adaptability in the face of rapid changes in the business environment. In conclusion, the study provides detailed recommendations aimed at refining the process of implementing and continuously optimizing the management reporting system, thereby ensuring its peak efficiency and alignment with the evolving needs of the business.

Keywords: reporting, information, accounting, decision-making, management.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕДУР В АУДИТІ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

Лисенко Алла Миколаївна*, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту, обліку та оподаткування
Акімов Сергій Сергійович**, здобувач третього рівня вищої освіти
Центральноукраїнський національний технічний університет

*ORCID 0000-0001-8193-4267

**ORCID 0009-0001-6975-3727

© Лисенко А.М., 2024

© Акімов С.С., 2024

Стаття отримана редакцією 14.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 14.08.2024

Вступ. В умовах застосування в Україні міжнародних стандартів аудиту загальні аспекти розвитку його методології, організації, регулювання постійно знаходяться в центрі уваги як науковців, так і практиків. Зокрема, використання аналітичних процедур є необхідним та доречним в аудиті фінансово-господарської діяльності аграрних формувань, враховуючи сучасну динаміку розвитку аграрного сектору національної економіки, необхідність удосконалення теоретико-методичних аспектів й практики проведення аудиту у цій сфері.

Якість проведення аудиту фінансово-господарської діяльності аграрних формувань значною мірою обумовлюється раціональним використанням аналітичних процедур. Водночас, аудит часто сприймається лише як сукупність відповідних технічних процедур, у зв'язку з чим не забезпечується формування адекватної аудиторської думки щодо повноти й достовірності відображення економічних показників у фінансовій звітності таких формувань.

З огляду на те, що процедури аудиторської перевірки та, зокрема, їх невід'ємна складова – аналітичні процедури відіграють важливу роль в аудиторській практиці, виникла потреба у дослідженні теоретико-методичних основ застосування аналітичних процедур в аудиті фінансово-господарської діяльності аграрних формувань. При цьому повинні достатньо враховуватися особливості функціонування галузей сільського господарства, оскільки вони здійснюють значний вплив на формування економічних показників, відображених в своєму узагальненому форматі у фінансовій звітності.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Особливості застосування аналітичних процедур, як важливої складової процедур аудиторської перевірки, досліджуються у нормативно-правових документах, а також у роботах українських та зарубіжних науковців. Так, загальний огляд аналітичних процедур, які доцільно застосовувати при організації та безпосередньому проведенні аудиту, здійснено у Міжнародному стандарті аудиту (МСА) 520 [1]. Значну увагу дослідженню процесу розробки аудиторських процедур та систематизації аналітичних процедур, необхідних для отримання аудиторських доказів присвятили Бондар В.П. [2], Винниченко Н.В. [3], Дорош Н.І. [4], Парасій-Вергуненко І.М. [5], Проскуріна Н.М. [6], Сизоненко О.А. [7]. Методичні прийоми і процедури в аудиті суб'єктів різних форм господарювання дослідив Гончар І.І. [8]. Практичні аспекти застосування аналітичних процедур в аудиті вивчали Сук Л.К. [9], Сурніна К.С. [10], Шалімова Н.С. [11] та інші українські науковці.

Проблемні аспекти використання аналітичних процедур в аудиті досліджуються також зарубіжними вченими. Застосування аналітичних процедур у зовнішньому аудиті в зарубіжних країнах вивчали

Абдуллатіф М., Банна А., Ель-Сахса Д., Вафа Т. [12], Алшехаде А., Атьє А. [13], Аппельбаум Д., Коган А., Васархелі М. [14], Овайс В., Баванех А. [15]. Розаріо А., Васархелі М., Вонг Т. розглянули аналітичні процедури як засіб зниження аудиторських ризиків [16]. Роль аналітичних процедур у підвищенні якості аудиту дослідили Роуз А., Роуз Дж., Сух І, Тібодо Дж. [17]. Юн К. та Пірс Т. вивчали особливості використання аналітичних процедур по суті при формуванні аналітичної вибірки [18]. Специфіку використання штучних нейронних мереж при виконанні аналітичних процедур дослідили Лі С., Фішер Р., Фальта М. [19]. Особливості використання аналітичних процедур при перевірці залишків на рахунках вивчалися Смітом Дж. та Стівенсом Н. [20].

Водночас необхідно зазначити, що існують деякі суперечності при розкритті понятійного апарату, а також у процесі безпосереднього використання аналітичних процедур в аудиторській практиці. Крім того, залишаються недостатньо розкритими особливості використання конкретних аналітичних процедур в аудиті діяльності аграрних формувань з урахуванням специфіки функціонування таких формувань, що здійснює негативний вплив на розробку аудиторських доказів та якість результатів проведеного аудиту.

Таким чином, проблема раціонального застосування аналітичних процедур при проведенні аудиту фінансово-господарської діяльності аграрних формувань є актуальною, а теоретико-методичні основи використання таких процедур потребують систематизації та подальшого вивчення.

Метою статті є систематизація теоретико-методичних підходів щодо застосування аналітичних процедур в аудиті фінансово-господарської діяльності аграрних формувань.

Основний матеріал і результати. Розуміння суті аналітичних процедур та їх призначення має важливе значення при розробці програми проведення аудиту аграрних формувань. При цьому слід враховувати, що серед економістів-науковців існують різні підходи стосовно визначення ролі аналітичних процедур у процесі проведення аудиту, зважаючи на те, що аудиторська діяльність передбачає можливість надання різних видів послуг.

Аналітичні процедури в аудиті аграрних формувань мають широкий спектр використання на початковій (організаційній) стадії, при збиранні доказів (безпосередньому проведенні аудиту), а також на завершальній стадії аудиту. Поетапне проведення аудиту до та після формування звітності аграрних формувань спрямоване на покращення системи обліку та звітності. При цьому сформований перелік процедур повинен сприяти отриманню достовірних доказів для розробки аудитором обґрунтованих висновків.

Як невід’ємну складову аудиторських процедур, аналітичні процедури доцільно вивчати з урахуванням взаємозв’язку понять «прийом» – «метод» – «процедура». З урахуванням дії взаємозв’язку між методами аудиту і аналізу (загальнонауковими та спеціальними) та аудиторськими процедурами (процедурами оцінки ризиків, тестів контролю, процедурами по суті) збираються аудиторські докази для формування аудиторського звіту.

Зокрема, Гончар І.І. зазначив, що процедура – це «поняття, яке встановлює виконання певних дій засобами праці над предметами праці з метою пізнання, перетворення або удосконалення їх для досягнення оптимуму» [8, с. 29]. Науковець вважає, що аналітичні процедури входять до складу всіх груп аудиторських процедур: групи базового переліку процедур перевірки; процедур, що використовуються при проведенні аудиту в комп’ютерному середовищі; процедур для ознайомлення з особливостями суб’єкта господарювання [8, с. 30].

В МСА 520 «Аналітичні процедури» такі процедури розглядаються у контексті підтвердження достовірності показників, відображених у фінансовій звітності. У відповідності з вказаним МСА, характер та обсяг процедур, необхідних для одержання достатнього обсягу аудиторських доказів щодо формування початкових залишків, залежить від: облікової політики, обраної суб’єктом господарювання; характеру залишків, класів господарських операцій та їх значущості для формування фінансової звітності; імовірних ризиків суттєвого викривлення інформації; модифікації думки аудитора, який провів аудит фінансової звітності у попередніх звітних періодах [1, с. 389].

Бутинець Ф.Ф., Малюга Н.М., Петренко Н.І., Труш В.Е. розглядають процедури в контексті проведення аудиту як сукупність операцій, спрямованих на підтвердження достовірності показників, відображених у фінансовій звітності [21, с. 58; 22, с. 69]. Водночас, Рудницький В.С. висловив слушну думку стосовно недоцільності обмеження використання процедур аудиту лише при перевірці форм звітності [23, с. 28].

На нормативно-правовому рівні та у доробках науковців важливе значення надається визначенню суті аналітичних процедур, які використовуються в аудиті. Так, в МСА 520 «термін «аналітичні процедури» («analytical procedures») означає оцінки фінансової інформації, зроблені на основі аналізу очікуваних взаємозв'язків між фінансовими та нефінансовими даними, що охоплюють необхідне вивчення ідентифікованих відхилень або взаємозв'язків, які не узгоджуються з іншою доречною інформацією чи значно відрізняються від очікуваних величин» [1, с. 398].

Бондар В.П. досліджує аналітичні процедури в аудиті через призму використання сукупності прийомів аналізу відносно фінансової звітності та відображення у ній економічної інформації про господарську діяльність. Науковець стверджує, що аудиторські процедури необхідно застосовувати при розрахунку аудитором економічних показників, а також у процесі аналізу ефективності фінансово-господарської діяльності та оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання. Такі процедури, на думку науковця, доцільно використовувати після підтвердження достовірності показників фінансової звітності [2, с. 22].

Дорош Н.І. визначає аналітичні процедури як вид незалежних процедур, основаних на виявленні, оцінці та аналізі показників і тенденцій, розрахунку співвідношень показників господарської діяльності. На її думку, аналітичні процедури, як різновидність перевірок фінансової інформації, ґрунтуються на проведенні досліджень, порівнянні даних та оцінюванні тенденцій розвитку. Такі процедури забезпечують оцінку фінансової інформації шляхом дослідження співвідношень показників, у тому числі на основі порівняння записаних та очікуваних значень, розрахованих аудитором [4, с. 206].

Сурніна К.С. зазначає, що поняття «аналітичні процедури» запозичене з іноземного досвіду, з урахуванням чого в Україні такі процедури зводяться, передусім, до економічного аналізу. Отже, помилковість поняття «аналітичні процедури» в аудиті закладена на рівні нормативних документів, що є однією з причин розгляду таких процедур багатьма дослідниками з позицій фінансового аналізу [10, с. 146].

Сук Л.К. рекомендує використовувати для отримання аудиторських доказів наступні аналітичні процедури: аналіз фінансових показників та тенденцій; дослідження відхилень та взаємозв'язків, що суперечать релевантності інформації або відрізняються від прогнозованих сум [9].

На зміст аналітичних процедур в аудиті аграрних формувань здійснюють вплив такі ключові чинники:

- види та обсяги діяльності конкретного суб'єкта господарювання;
- форми й системи обліку, особливості електронної обробки даних;
- специфіка побудови системи внутрішнього контролю та аналізу.

Вважаємо, що аналіз фінансово-господарської діяльності аграрних формувань доцільно проводити після встановлення достовірності відображення ними показників у фінансовій звітності, оскільки аналіз діяльності економічних суб'єктів не має сенсу при недостовірності відображення ними показників у формах звітності.

Також слід враховувати, що виконання аналітичних процедур не коректно зводити лише до визначення набору коефіцієнтів або порівнянь з розрахунками аудитора. Суть аналітичних процедур передусім повинна проявлятися у встановленні взаємозв'язків, виявленні причин відхилень та тенденцій розвитку.

У відповідності з МСА 520, сферу використання аналітичних процедур, рівні та методи проведення таких процедур в аудиті аграрних формувань можна представити наступним чином (див. рис. 1).

Особливості використання аналітичних процедур при оцінці ризиків розкрито в МСА 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» [1]. Аналітичні процедури, виконані як процедури оцінки ризиків, ідентифікують аспекти діяльності, про які аудитор не знав, створюючи основу для розробки та впровадження дій у відповідь на оцінені ризики.

МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики» [1] містить вимоги та рекомендації щодо часу, характеру й обсягу аудиторських процедур у відповідь на оцінені ризики.

При організації аудиту та його проведенні в аграрних формуваннях з використанням аналітичних процедур доцільно враховувати особливості складу необоротних та оборотних активів, документального оформлення господарських операцій в сільському господарстві, особливості формування доходів та витрат, розподілу витрат в сфері агробізнесу (зважаючи на наявність витрат під врожай поточного

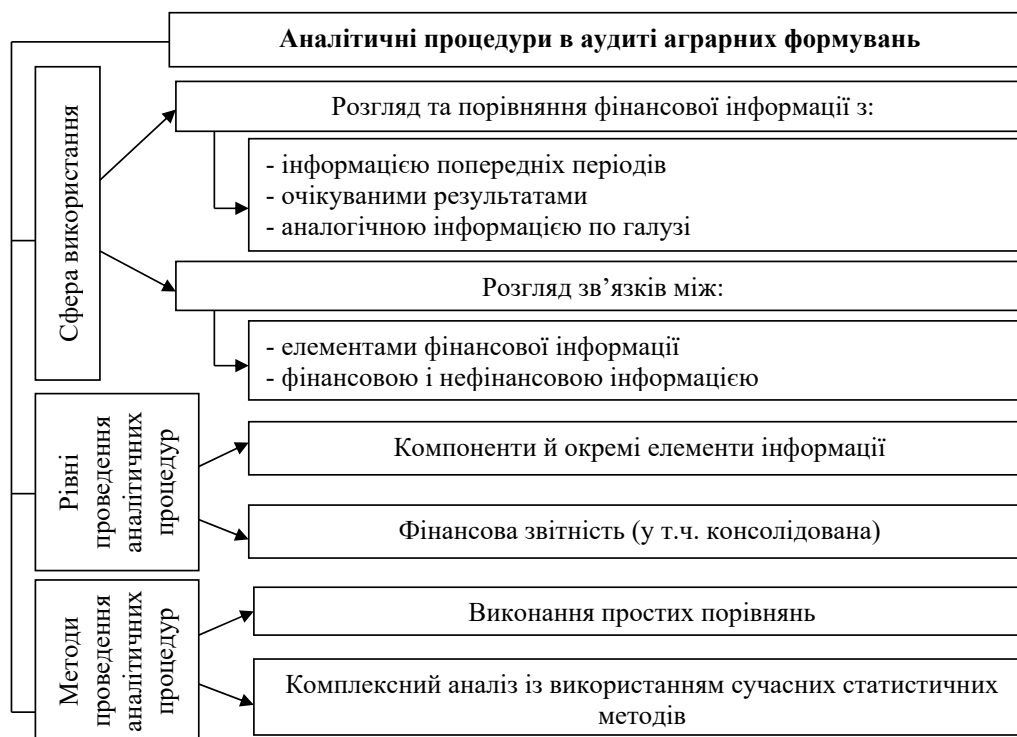

Рис. 1. Сфера використання, рівні та методи проведення аналітичних процедур в аудиті аграрних формувань (у відповідності до МСА 520)

Джерело: побудовано авторами на підставі [1, с. 399–400]

та наступного року, а також основної, суміжної та побічної продукції, на відображення у наказі про облікову політику підприємств переліку статей витрат, інформації про бази розподілу тощо), особливості визначення собівартості одиниці продукції за її видами.

Також необхідно досліджувати специфіку постановки контролю за використанням насіння й посадкового матеріалу, кормової бази, збереженням та рухом поголів'я, розрахунком приросту живої маси, переведенням тварин в основне стадо. Крім того, потрібно встановити відповідність даних, відображених в аналітичних реєстрах та синтетичному обліку за рахунками 15 «Капітальні інвестиції», 16 «Довгострокові біологічні активи», 21 «Поточні біологічні активи». Слід звернути увагу і на те, що значна кількість сільськогосподарських товаровиробників є платниками єдиного податку [24].

Галузеві особливості, які впливають на організацію та проведення аудиту в сфері агробізнесу та вибір при цьому аналітичних процедур, доцільно класифікувати за наступними групами: ринкові; державного регулювання; територіальні; технологічні; організаційні. З урахуванням взаємозв'язку між групами галузевих особливостей, бухгалтерський облік доцільно розглядати як технологічний процес, що поєднує первинний, поточний та узагальнюючий облік.

Урахування зазначених особливостей дає можливість аудитору виявити недоліки та помилки при веденні обліку та складанні звітності, розробити для кожного суб'єкта агробізнесу рекомендації щодо вдосконалення обліку та системи внутрішнього контролю.

Наявність значної кількості аналітичних процедур, які можуть бути використані на різних етапах проведення аудиту, передбачає необхідність класифікації таких процедур (табл. 1).

Аналітичні процедури застосовують на всіх етапах проведення аудиту аграрних формувань з такою метою:

- при плануванні аудиту – дослідження особливостей діяльності для оцінки можливого ризику суттєвих викривлень, розробки переліку процедур для отримання аудиторських доказів у розрізі залишків по рахунках;
- на етапі проведення перевірки по суті – для зниження імовірного ризику суттєвих викривлень;
- на підсумковому етапі аудиту – як узагальнений огляд фінансової звітності перед завершенням аудиту для формування його результатів.

Класифікація аналітичних процедур в аудиті

Класифікаційна ознака	Види аналітичних процедур
1. Сфера застосування	– спільні – спеціальні
2. Етапи аудиту	– використовувані на етапі планування аудиту – використовувані на етапі збору доказів та проведення аудиторських процедур – використовувані на заключному етапі аудиту
3. Призначення результатів аналітичних процедур	– аналіз організаційних процедур – аналіз тестів
4. Періодичність використання результатів процедур	– одномоментні процедури – кризні процедури

Джерело: узагальнено на підставі [10, с. 148]

Використання аналітичних процедур забезпечує підвищення якості проведення аудиту фінансово-господарської діяльності аграрних формувань, акцентуючи увагу на «небезпечних» зонах та мінімізації ризику невиявлення [6, с. 223].

Для оцінки результатів діяльності та фінансового стану аграрних формувань найбільш часто застосовують такі аналітичні процедури: аналітичний огляд установчих документів аграрного формування та його облікової політики; зіставлення показників, які відображені в обліку та формах фінансової звітності; проведення факторного аналізу за основними показниками фінансово-господарської діяльності аграрного формування, а також горизонтального, вертикального та коефіцієнтного аналізу фінансової звітності.

При здійсненні аналітичної обробки даних доцільно поєднувати традиційні способи економічної обробки інформації, прийоми детермінованого та стохастичного факторного аналізу, способи економічної оптимізації.

Враховуючи особливості аграрних формувань, процес аналітичної оцінки їх господарської діяльності передбачає:

- аналіз забезпеченості ресурсами та ефективності їх використання;
- оцінку факторних впливів на формування основних економічних показників фінансово-господарської діяльності, а також динаміки й структури доходів, витрат, фінансових результатів;
- оцінку фінансового стану аграрних формувань, сильних та слабких сторін діяльності, можливостей та загроз.

З метою підвищення ефективності проведення аудиту необхідно перед тестуванням деталей виконати аналітичні процедури по суті з акцентуванням уваги на сферах підвищеного ризику, забезпечуючи у такий спосіб рівень впевненості у відсутності помилок та звужуючи обсяг вибірки для здійснення перевірки. Застосування такого типу аналітичних процедур передбачає встановлення допустимих відхилень, їх аналітичну оцінку з обґрунтуванням висновків щодо рівня суттєвості встановлених відхилень [18].

Отже, аналітичні процедури являють собою сукупність дій аудитора, спрямованих на виявлення причин відхилень між фактичними й очікуваними показниками, на встановлення взаємозв'язку між даними (фінансовими та нефінансовими), а також тенденцій змін у господарській діяльності. Такі процедури класифікують за сферами застосування, етапами аудиту, призначенням результатів та періодичністю їх використання.

Висновки. У процесі проведеного дослідження встановлено, що науковці по-різному визначають сферу використання аналітичних процедур в аудиті. На нашу думку, аналітичні процедури не обмежуються лише рамками перевірки фінансової звітності, адже аудиторська діяльність передбачає надання суб'єктами аудиту різних видів послуг.

Доцільним є вивчення аналітичних процедур як складової аудиторських процедур з урахуванням взаємозв'язку понять «прийом» – «метод» – «процедура», тому що аудиторські докази для формування аудиторського звіту збираються на основі урахування зв'язку між методами та процедурами аудиту. При цьому слід враховувати, що аналітичні процедури в аудиті включають розгляд та порівняння фінансової інформації, а також розгляд зв'язків. На зміст та обсяги аналітичних процедур в аудиті фінансово-

господарської діяльності аграрних формувань впливає специфіка сільськогосподарського виробництва, види діяльності, форми та системи обліку, особливості побудови системи внутрішнього контролю та обробки даних у системі обліку.

Використання аналітичних процедур в аудиті аграрних формувань підвищує ефективність проведення аудиту, сприяє виявленню значної кількості випадків викривлення інформації. Подальші наукові дослідження у цій площині передбачають більш детальну оцінку використання конкретних аналітичних процедур у практиці аудиту аграрних формувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Вид. 2020. Ч. I. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-auditu> (дата звернення: 11.09.2024).
2. Бондар В.П. Аудиторські процедури та проблеми їх розробки. *Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки*. Житомир: ЖДТУ, 2008. № 1(43). С. 18–27.
3. Винниченко Н.В., Федяй А.Ю. Аналітичні процедури для отримання аудиторських доказів. *Електронне фахове видання «Ефективна економіка»*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7536> (дата звернення: 11.09.2024).
4. Дорош Н.І. Аудит: методологія і організація: монографія. Київ: Знання, 2001. 402 с.
5. Парасій-Вергуненко І., Безверхий К., Григоревська О., Матюха М., Юрченко О., Грищенко Н. Аналітичні процедури в системі антикорупційного аудиту для забезпечення економічної безпеки підприємства. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. № 4(57). С. 82–97. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcартр.4.57.2024.4376> (дата звернення: 11.09.2024).
6. Проскуріна Н.М. Аналітичні процедури як детермінанти підвищення якості сучасного професійного аудиту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка*. 2010. Вип. 15. С. 217–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2010_15_28 (дата звернення: 11.09.2024).
7. Сизоненко О.А. Види аудиторських послуг: теорія, практика, тенденції змін. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.16. С. 284–289. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2013/23_16/284_Syz.pdf (дата звернення: 11.09.2024).
8. Гончар І.І. Методичні прийоми і процедури в аудиті різних форм господарювання. *Агросвіт*. 2010. № 24. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/24_2010/7.pdf (дата звернення: 11.09.2024).
9. Сук Л.К. Аудиторські процедури для одержання доказів. *Облік і фінанси АПК: освітній портал*. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/auditorski-proceduri-dlya-oderzhannya-dokaziv.html> (дата звернення: 11.09.2024).
10. Сурніна К.С. Генезис теорії та аналіз практики застосування аналітичних процедур в аудиті. *Вісник ЖДТУ. Серія: економічні науки*. 2012. № 2(60). С. 146–149. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/3812;jsessionid=B9D9DFAAC77947C58B9ADA86607FC3D5> (дата звернення: 11.09.2024).
11. Шалімова Н.С., Роева О.С. Потенціал аудиторських послуг в контексті дослідження використання запасів в інноваційній діяльності підприємств. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 3 (108). С. 269–275. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2019/3_2019/51.pdf (дата звернення: 11.09.2024).
12. Abdullatif M., Banna A., El-Sahsah D., Wafa T. Exploring the application of analytical procedures by jordanian external auditors. *Journal of Governance and Regulation*. 2021. № 10(3). P. 44–53. DOI: <https://doi.org/10.22495/jgrv10i3art4> (дата звернення: 11.09.2024).
13. Alshedah A.R., Atieh A. External auditor's analytical procedures and their impact on discovering material misstatements—an empirical study on Jordanian commercial banks. *Ekonomski pregled*. 2020. № 71(3). P. 271–300. DOI: <https://doi.org/10.32910/ep.71.3.4> (дата звернення: 11.09.2024).
14. Appelbaum D.A., Kogan A., Vasarhelyi M.A. Analytical procedures in external auditing: A comprehensive literature survey and framework for external audit analytics. *Journal of Accounting Literature*. 2018. № 40. P. 83–101. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.acclit.2018.01.001> (дата звернення: 11.09.2024).
15. Owais W.O., Bawaneh A.A. The Impact of Analytical Procedures on Enhancing the Professional Judgment of the Certified Public Accountant in Jordan. *Jordan Journal of Business Administration*. 2021. № 17(3). P. 428–457. <https://archives.ju.edu.jo/index.php/JJBA/article/view/105972> (дата звернення: 11.09.2024).
16. Rozario A.M., Vasarhelyi M.A., Wang T. On the Use of Consumer Tweets to Assess the Risk of Misstated Revenue in Consumer-Facing Industries: Evidence from Analytical Procedures. *Auditing*. 2023. № 42(2). P. 207–229. DOI: <https://doi.org/10.2308/AJPT-2020-078> (дата звернення: 11.09.2024).
17. Rose A.M., Rose J.M., Suh I., Thibodeau J.C. Analytical procedures: Are more good ideas always better for audit quality? *Behavioral Research in Accounting*. 2020. № 32(1). P. 37–49. DOI: <https://doi.org/10.2308/bria-52512> (дата звернення: 11.09.2024).
18. Yoon K., Pearce T. Can Substantive Analytical Procedures with Data and Data Analytics Replace Sampling as Tests of Details? *Journal of Emerging Technologies in Accounting*. 2021. № 18(2). P. 185–199. DOI: <https://doi.org/10.2308/JETA-19-03-23-10> (дата звернення: 11.09.2024).
19. Li S., Fisher R., Falta M. The effectiveness of artificial neural networks applied to analytical procedures using high level data: a simulation analysis. *Meditari Accountancy Research*. 2021. № 29(6). P. 1425–1450. DOI: <https://doi.org/10.1108/MEDAR-06-2020-0920> (дата звернення: 11.09.2024).

20. Smith J.L., Stephens N.M. The reel wheel: Using analytical procedures as substantive tests of account balances. *Issues in Accounting Education*. 2020. № 35(1). P. 13–24. DOI: <https://doi.org/10.2308/iace-52584> (дата звернення: 11.09.2024).
21. Бутинець Ф.Ф., Малюга Н.М., Петренко Н.І. Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні: моногр. Житомир: ЖДТУ, 2004. 564 с.
22. Труш В.Е. Організація і методика аудиту підприємницької діяльності. Київ: Кондор, 2009. 124 с.
23. Рудницький В.С. Методологія і організація аудиту. Тернопіль: Економічна думка, 1998. 196 с.
24. Лисенко А.М., Акімов С.С. Особливості проведення аудиту в сфері агробізнесу. *Розвиток обліку, аудиту та оподаткування в умовах інноваційної трансформації соціально-економічних систем*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф., 17 листоп. 2022 р. Кропивницький: ЦНТУ, 2022. С. 142–145. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/handle/123456789/12301> (дата звернення: 11.09.2024).

REFERENCES:

1. Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadання vpevnenosti ta suputnikh posluh [International standards of quality control, auditing, review, other assurance and related services]. Available at: <https://www.mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-audytu> (accessed September 11, 2024).
2. Bondar V. P. (2008) Audytorski protsedury ta problemy yikh rozrobky [Audit procedures and problems of their development]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Zhytomyr State University of Technology: Economic Sciences*, vol. 1(43), pp. 18–27.
3. Vinnychenko N. V. & Fedyai A. Yu. (2019) Analitychni protsedury dlia otrymannya audytorskykh dokaziv [Analytical procedures for obtaining audit evidence]. *Elektronne fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika" – Electronic specialist publication "Efficient Economy"*, vol. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7536> (accessed September 11, 2024).
4. Dorosh N. I. (2001) Audyt: metodolohiia i orhanizatsiia: monohrafiia [Audit: methodology and organization: monograph]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
5. Parasiy-Vergunenکو I., Bezverkhy K., Grigorevska O., Matyukha M., Yurchenko O. & Hryshchenko N. (2024) Analitychni protsedury v systemi antykoruptsiinoho audytu dlia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Analytical procedures in the anti-corruption audit system to ensure the economic security of the enterprise]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 4(57), pp. 82–97. Available at: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.57.2024.4376> (accessed September 11, 2024).
6. Proskurina N. M. (2010) Analitychni protsedury yak determinanty pidvyshchennia yakosti suchasnoho profesiinoho audytu [Analytical procedures as determinants of improving the quality of modern professional auditing]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii: Ekonomika – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy"*. Series: Economy, is. 15, pp. 217–223. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2010_15_28 (accessed September 11, 2024).
7. Syzonenko O. A. (2013) Vidy audytorskykh posluh: teoriia, praktyka, tendentsii zmin [Types of audit services: theory, practice, trends of change]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*, is. 23.16, pp. 284–289. Available at: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2013/23_16/284_Syz.pdf (accessed September 11, 2024).
8. Honchar I. I. (2010) Metodychni pryioomy i protsedury v audyti riznykh form hospodariuvannia [Methodical techniques and procedures in the audit of various forms of management]. *Ahrosvit – Agroworld*, vol. 24. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/24_2010/7.pdf (accessed September 11, 2024).
9. Suk L. K. Audytorski protsedury dlia oderzhannia dokaziv [Audit procedures for obtaining evidence]. *Oblik i finansy APK: osvittii portal – Accounting and finance of agriculture: an educational portal*. Available at: <https://magazine.faaf.org.ua/audytorski-proceduri-dlya-oderzhannya-dokaziv.html> (accessed September 11, 2024).
10. Surnina K. S. (2012) Henezys teorii ta analiz praktyky zastosuvannia analitychnykh protsedur v audyti [The genesis of the theory and the analysis of the practice of applying analytical procedures in auditing]. *Visnyk ZhDTU. Serii: ekonomichni nauky – Bulletin of ZHTU. Series: economic sciences*, vol. 2(60), pp. 146–149. Available at: <https://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/3812;jsessionid=B9D9DFAAC77947C58B9ADA86607FC3D5> (accessed September 11, 2024).
11. Shalimova N. S. & Roeva O. S. (2019) Potentsial audytorskykh posluh v konteksti doslidzhennia vykorystannia zapisiv v innovatsiinii diialnosti pidpriemstv [The potential of audit services in the context of the study of the use of stocks in the innovative activities of enterprises]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economy and entrepreneurship*, vol. 3(108), pp. 269–275. Available at: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2019/3_2019/51.pdf (accessed September 11, 2024).
12. Abdullatif M., Banna A., El-Sahsah D. & Wafa T. (2021) Exploring the application of analytical procedures by jordanian external auditors. *Journal of Governance and Regulation*, vol. 10(3), pp. 44–53. DOI: <https://doi.org/10.22495/jgrv10i3art4> (accessed September 11, 2024).
13. Alshedah A. R., & Atieh A. (2020) External auditor's analytical procedures and their impact on discovering material misstatements – an empirical study on Jordanian commercial banks. *Ekonomski pregled*, vol. 71(3), pp. 271–300. DOI: <https://doi.org/10.32910/ep.71.3.4> (accessed September 11, 2024).
14. Appelbaum D. A., Kogan A., & Vasarhelyi M. A. (2018) Analytical procedures in external auditing: A comprehensive literature survey and framework for external audit analytics. *Journal of Accounting Literature*, vol. 40, pp. 83–101. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.acclit.2018.01.001> (accessed September 11, 2024).

15. Owais W. O., & Bawaneh A. A. (2021) The Impact of Analytical Procedures on Enhancing the Professional Judgment of the Certified Public Accountant in Jordan. *Jordan Journal of Business Administration*, vol. 17(3), pp. 428–457. Available at: <https://archives.ju.edu.jo/index.php/JJBA/article/view/105972> (accessed September 11, 2024).

16. Rozario A. M., Vasarhelyi M. A., & Wang T. (2023) On the Use of Consumer Tweets to Assess the Risk of Misstated Revenue in Consumer-Facing Industries: Evidence from Analytical Procedures. *Auditing*, vol. 42(2), pp. 207–229. DOI: <https://doi.org/10.2308/AJPT-2020-078> (accessed September 11, 2024).

17. Rose A. M., Rose J. M., Suh I., & Thibodeau J. C. (2020) Analytical procedures: Are more good ideas always better for audit quality? *Behavioral Research in Accounting*, vol. 32(1), pp. 37–49. DOI: <https://doi.org/10.2308/bria-52512> (accessed September 11, 2024).

18. Yoon K., & Pearce T. (2021) Can Substantive Analytical Procedures with Data and Data Analytics Replace Sampling as Tests of Details? *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, vol. 18(2), pp. 185–199. DOI: <https://doi.org/10.2308/JETA-19-03-23-10> (accessed September 11, 2024).

19. Li S., Fisher R., & Falta M. (2021) The effectiveness of artificial neural networks applied to analytical procedures using high level data: a simulation analysis. *Meditari Accountancy Research*, vol. 29(6), pp. 1425–1450. DOI: <https://doi.org/10.1108/MEDAR-06-2020-0920> (accessed September 11, 2024).

20. Smith J. L., & Stephens N. M. (2020) The reel wheel: Using analytical procedures as substantive tests of account balances. *Issues in Accounting Education*, vol. 35(1), pp. 13–24. DOI: <https://doi.org/10.2308/iace-52584> (accessed September 11, 2024).

21. Butynets F. F., Malyuga N. M. & Petrenko N. I. (2004) Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні: монографія [Audit: state and trends of development in Ukraine: monograph]. Zhytomyr: ZhDTU. (in Ukrainian)

22. Trush V. E. (2009) Орґанізація і методика аудиту підприємств [Organization and methodology of audit of entrepreneurial activity]. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian)

23. Rudnytskyi V. S. (1998) Методологія і організація аудиту [Audit methodology and organization]. Ternopil: Ekonomichna dumka. (in Ukrainian)

24. Lysenko A. M. & Akimov S. S. (November 17, 2022) Особливості проведення аудиту в сфері агробізнесу [Peculiarities of auditing in the field of agribusiness]. Розвиток обліку, аудиту та оподаткування в умовах інноваційної трансформації соціально-економічних систем: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Кропивницький: Тsentралноукраїнський національний технічний університет. (in Ukrainian)

УДК 330.657.631

JEL C8, M4, Q1

Лисенко Алла Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри аудиту, обліку та оподаткування, Центральнoукраїнський національний технічний університет. **Акімов Сергій Сергійович**, здобувач третього рівня вищої освіти, Центральнoукраїнський національний технічний університет. **Теоретико-методичні основи застосування аналітичних процедур в аудиті фінансово-господарської діяльності аграрних формувань.**

У статті систематизовано теоретико-методичні підходи щодо застосування аналітичних процедур в аудиті фінансово-господарської діяльності аграрних формувань. Встановлено, що аналітичні процедури є сукупністю дій аудитора, спрямованих на виявлення причин відхилень між фактичними й очікуваними показниками, визначення взаємозв'язку між даними, оцінку тенденцій змін у господарській діяльності. Акцентується увага на тому, що на зміст та обсяги аналітичних процедур в аудиті фінансово-господарської діяльності аграрних формувань впливає специфіка сільськогосподарського виробництва, види діяльності, форми та системи обліку, особливості побудови системи внутрішнього контролю та обробки даних у системі обліку. Рекомендовано не обмежувати аналітичні процедури рамками перевірки фінансової звітності, вивчати аналітичні процедури як складову аудиторських процедур з урахуванням взаємозв'язку понять «прийом» – «метод» – «процедура», враховуючи, що аудиторські докази для формування аудиторського звіту збираються на основі урахування зв'язку між методами та процедурами аудиту.

Ключові слова: аналітичні процедури, аудит, прийом, метод, аграрні формування, фінансово-господарська діяльність.

UDC 330.657.631

JEL C8, M4, Q1

Alla Lysenko, Candidate of Economic Sciences, Docent, Associate Professor of the Department of Auditing, Accounting and Taxation, Central Ukrainian National Technical University. **Serhii Akimov**, Ph.D. Student, Central Ukrainian National Technical University. **Theoretical and methodological foundations of the application of analytical procedures in the audit of financial and economic activity of agrarian formations.**

The article systematizes the theoretical and methodological foundations of the application of analytical procedures in the audit of the financial and economic activity of agrarian formations. Analytical procedures are considered as

a set of actions of the auditor, aimed at identifying the causes of deviations between actual and expected indicators, at establishing the relationship between financial and non-financial data, as well as trends of changes in economic activity. Attention is focused on the fact that the content and scope of analytical procedures in the audit of the financial and economic activity of agrarian formations are influenced by the specifics of agricultural production, the types and volumes of activity of a specific business entity, the forms and accounting systems, the features of electronic data processing, the specifics of the construction of the internal control system and analysis. It has been established that analytical procedures are classified by scope of application, stages of audit, purpose of results and frequency of their use, and scientists define the scope of use of such procedures in audit in different ways. Analytical procedures in the audit of agrarian formations have a wide range of use at the initial (organizational) stage, when collecting evidence (direct audit), as well as at the final stage of the audit. The staged audit before and after the reporting of agricultural formations is aimed at improving the accounting and reporting system. It has been proven that it is not correct to reduce the performance of analytical procedures to the determination of a set of coefficients or comparisons with the auditor's calculations, since the essence of analytical procedures should primarily be manifested in establishing relationships, identifying the causes of deviations and development trends. It is recommended not to limit analytical procedures to the framework of checking financial statements, to study analytical procedures as a component of audit procedures taking into account the interrelationship of the concepts "reception" – "method" – "procedure", taking into account that audit evidence for the formation of an audit report is collected on the basis of taking into account the connection between audit methods and procedures. To increase the effectiveness of the audit, it is recommended to perform analytical procedures in essence, focusing on areas of increased risk, before testing the details.

Keywords: analytical procedures, audit, reception, method, agrarian formations, financial and economic activity.

ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AND ECONOMIC ENTITIES

UDC 338.242(477)
JEL O000, L510

DOI: 10.26906/EiR.2024.3(94).3494

STRENGTHENING ENERGY SECURITY OF UKRAINE

Alina Hlushko*, Candidate of Economic Science, Associate Professor
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

*ORCID 0000-0002-4086-1513

© Hlushko A., 2024

Стаття отримана редакцією 12.08.2024 р.
The article was received by editorial board on 12.08.2024

Introduction. In today's global energy landscape, energy security has become a critical concern as geopolitical shifts, technological advancements, and environmental challenges increasingly shape national development strategies. The importance of energy security is underscored by the growing complexity of international energy markets and the transition towards more sustainable and low-carbon energy systems. Countries around the world are reevaluating their energy policies to ensure stable access to energy resources, enhance resilience to external shocks, and meet climate commitments. For Ukraine, these challenges are particularly acute, given the current context of martial law and ongoing military aggression from Russia.

Since the full-scale invasion in 2022, Ukraine has faced unprecedented threats to its energy security. Russia's relentless attacks on critical energy infrastructure, including power plants, substations, and gas pipelines, have severely disrupted energy supplies and created an acute energy crisis in many regions. These attacks have targeted both civilian and industrial energy systems, leading to widespread power outages, fuel shortages, and heating crises, particularly during the winter months. The destruction of energy infrastructure has highlighted Ukraine's vulnerability and the urgent need for a comprehensive strategy to enhance its energy resilience.

Key priorities of state policy include cooperation with international partners, integration into the European energy system, diversification of energy sources, and efficient management of available resources. At the same time, in the face of the risks and threats posed by martial law [1], it is necessary to develop new strategies to ensure Ukraine's energy sustainability and bolster its energy security.

Analysis of recent researches and publications. The issues of energy security have been extensively explored by numerous foreign scholars. The problem of energy security in Europe and Central Asia, particularly in relation to the geopolitical dimensions of energy policy, is addressed in the works of A. Cohen [2] and F. Umbach [3]. G. Luft, in his research [4], suggests strategies for enhancing the energy independence of countries through diversification of energy sources, advocating for a broader mix of energy supplies to mitigate risks. K. Smith Stegen examines energy security policies in the context of military conflicts and the evolving global energy landscape [5], highlighting how security concerns shape national and regional energy strategies. Meanwhile, Jing H. [6] outlines contemporary directions for energy strategies, emphasizing that realistic approaches should delay the phase-out of coal, impose stricter energy conservation measures in the residential and transportation sectors, accelerate the adoption of renewable energy sources, improve overall energy efficiency, and mandate the buildup of strategic energy reserves.

The issue of energy security and energy independence in Ukraine is actively studied by Ukrainian scientists. I. Gnatushchenko [7] and O. Adamenko [8] examine the challenges of achieving energy efficiency and utilizing renewable energy sources in the context of Ukraine's energy independence. A. Lisovyi's study [9] identifies

the factors influencing Ukraine's energy security. In particular, the author highlights the geopolitical position, availability of energy resources, infrastructure and technology, energy efficiency, and dependence on imported suppliers. Understanding these factors helps to identify potential threats and develop strategies to ensure Ukraine's energy security. D. Korniienko [10] investigates the issues of international energy cooperation and Ukraine's role in the European energy system. Considering the ongoing processes of digitalization, the study conducted by V. Onyshchenko, S. Onyshchenko, and K. Verhal [11] focuses on the effects of digital economy agreements on energy efficiency. The authors outline key mechanisms through which information and communication technologies can affect CO₂ emissions.

These studies significantly contribute to our understanding of the challenges surrounding energy security and the pathways to achieving Ukraine's energy independence. They provide valuable insights into the complex interplay between geopolitical factors, resource availability, and technological capabilities. As Ukraine strives to enhance its energy efficiency and integrate renewable energy sources, the findings of researchers like Gnatushchenko, Adamenko, Lisovyi, and Korniienko are crucial for informing policymakers and stakeholders.

However, the ongoing conditions of martial law present unique challenges that require a reevaluation and updating of state policy directions aimed at strengthening energy security. The current geopolitical landscape, characterized by heightened tensions and uncertainty, necessitates a proactive approach to ensure the resilience of Ukraine's energy infrastructure. This includes not only diversifying energy sources but also enhancing domestic production capacities and fostering international partnerships.

In light of these circumstances, it is essential to develop strategies that not only address immediate energy security concerns but also lay the groundwork for long-term sustainability and independence. This may involve investing in advanced technologies, improving energy efficiency measures, and promoting the development of local renewable energy projects. By adapting state policies to reflect the realities of martial law, Ukraine can better position itself to navigate the complexities of energy security in an unstable environment.

Objectives of the article. The purpose of the study is to identify the destructive factors affecting Ukraine's energy security and to substantiate directions for its strengthening, taking into account the conditions of martial law.

The main material of the study. Today, energy security is one of the key components of a country's economic sustainability, as the reliable supply of fuel and energy resources is a prerequisite for the effective functioning of economic and governmental structures [12].

Experts provide various definitions of energy security. For instance, an accurate definition states that energy security involves the 'timely, complete, and uninterrupted supply of fuel and energy of the required quality for material production, non-production, the population, households, and other consumers; the prevention of harmful effects on the environment; and the transportation, transformation, and consumption of fuel and energy resources within the context of modern market relations, trends, and indicators of the global energy market,' as provided in the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine [13].

In today's world, energy serves as a fundamental basis for various aspects of life and plays a crucial role in a country's economic progress. It is also essential for the sustainable development of society as a whole. However, ensuring a consistent and adequate level of energy supply under diverse social and political conditions remains a significant challenge. The issue of providing the Ukrainian economy and social sector with sufficient quantities and quality of energy resources is one of the most pressing concerns for the nation. Since gaining independence, this challenge has occupied a central place in the considerations of every government and political leader in Ukraine.

The significance of energy security extends beyond mere economic calculations; it profoundly affects multiple dimensions of life, including social stability, environmental sustainability, and national security. A reliable energy supply is vital for maintaining public services, supporting industrial production, and enhancing the quality of life for citizens. Moreover, the energy sector is intrinsically linked to the broader economic framework, influencing investment decisions, employment rates, and overall economic resilience.

In the context of Ukraine, the interplay between energy supply and socio-political dynamics is particularly pronounced. The ongoing geopolitical tensions and economic instability underscore the necessity of developing robust energy policies that not only secure adequate supplies but also promote diversification and the use of renewable energy sources. This multifaceted approach is essential for mitigating risks associated with energy dependence and ensuring a sustainable energy future for Ukraine.

Furthermore, addressing these challenges requires a comprehensive understanding of the underlying factors that affect energy security, including infrastructure adequacy, technological advancements, and international cooperation. By prioritizing these elements, Ukraine can pave the way toward a more resilient energy sector that supports its economic development and meets the evolving needs of society.

The analysis of scientific sources allows us to identify three main factors that have a destructive impact on the formation of Ukraine's energy independence:

- 1) critical dependence on energy imports;
- 2) excessive transit capacities;
- 3) insufficient energy efficiency of the national economy.

Ukraine is currently facing a challenging energy security situation, primarily due to its heavy dependence on energy imports, particularly gas, coal, and oil products. Despite significant steps taken in recent years to reduce this reliance and diversify energy sources, the ongoing conflict with Russia has severely complicated these efforts. In response to the crisis, Ukraine has made considerable progress by leveraging reverse gas supplies from the European Union and implementing measures to reduce overall consumption. As a result, the country has successfully minimized its dependence on Russian gas. Nevertheless, Ukraine continues to import substantial volumes of gas, which exposes it to vulnerabilities related to fluctuations in the European market and potential price shocks.

The geopolitical landscape further exacerbates these vulnerabilities, as the European gas market remains subject to supply disruptions and price volatility influenced by various factors, including geopolitical tensions, weather conditions, and market demand. Consequently, any significant changes in the market can have immediate and profound impacts on Ukraine's energy security and economic stability.

Furthermore, while reverse gas supplies from the EU represent a positive development, they also highlight the need for a more resilient energy infrastructure within Ukraine. Relying on imports from neighboring countries can create bottlenecks and limit the nation's ability to respond swiftly to disruptions. To enhance energy security, Ukraine must not only diversify its energy sources but also invest in modernizing its energy infrastructure, including storage facilities and distribution networks. In addition to infrastructural improvements, fostering domestic energy production through the development of renewable energy sources presents an opportunity for Ukraine to reduce its dependence on imports. Investing in wind, solar, and biomass energy can help stabilize the energy supply and contribute to a more sustainable energy future. By prioritizing these initiatives, Ukraine can build a more robust energy security framework that mitigates the risks associated with external dependencies.

Another factor that negatively affects Ukraine's energy security is excess transit capacity. When not fully utilized, these capacities can pose a number of challenges to Ukraine's energy security. Underutilization leads to decreased economic profitability of the gas transmission system, undermines its technical stability, and diminishes Ukraine's role as a key energy transit country.

The economic implications of excess transit capacity are significant. When infrastructure remains underused, the costs associated with maintenance and operation can become burdensome, resulting in reduced financial returns for state-owned enterprises and potentially limiting the funds available for necessary upgrades and investments. Furthermore, an underperforming gas transmission system can deter foreign investments and collaborations, as stakeholders may perceive instability and inefficiency as risks.

To mitigate these negative consequences, Ukraine must focus on several strategic initiatives. Diversifying its energy sources is essential for reducing reliance on any single supplier and enhancing overall energy security. This diversification could involve increasing investments in domestic production of energy resources, particularly in renewable energy sectors such as wind, solar, and biomass. By tapping into these local resources, Ukraine can not only boost its energy independence but also create new economic opportunities and jobs within the country. Additionally, modernizing the existing gas transmission system is critical. Upgrading infrastructure to improve efficiency, safety, and reliability can help maximize the utilization of transit capacities while minimizing operational costs. Implementing advanced technologies such as smart grid systems and digital monitoring can enhance the overall performance of the gas transmission network, ensuring it meets both domestic and international demand effectively.

Expanding cooperation with European countries is also vital. Strengthening partnerships within the European energy market can provide Ukraine with access to new technologies, financial resources, and best practices in energy management. By aligning its energy policies with European standards and regulations,

Ukraine can enhance its competitive position as a transit country and reinforce its role in the broader European energy security framework.

The third identified factor that negatively affects Ukraine's energy security is the insufficient level of energy efficiency within the national economy. This situation indicates that the country consumes an excessively large amount of energy resources to generate a unit of GDP, meaning that economic development is accompanied by significant energy consumption. This phenomenon creates several challenges for both the economy and energy security [14].

A key measure of energy efficiency in the national economy is the energy intensity of GDP, which serves as a generalized indicator of how effectively energy resources are utilized in producing economic output. High energy intensity reflects inefficiencies in energy use, suggesting that economic growth is occurring at an unsustainable rate concerning energy consumption. This inefficiency can lead to several problems, including increased energy imports, heightened vulnerability to energy price fluctuations, and environmental degradation due to higher emissions associated with excessive energy use.

The insufficient energy efficiency of the Ukrainian economy not only undermines energy security but also hampers overall economic competitiveness. Countries with lower energy intensity can produce goods and services more efficiently, allowing them to be more resilient in the face of global market shifts. In contrast, Ukraine's high energy consumption per unit of GDP can limit its competitiveness in international markets, ultimately affecting trade balances and economic stability.

A comparison of the energy intensity of Ukraine's GDP and the global energy intensity is shown in Figure 1.

In recent years, Ukraine's economy has shown a certain decline in the energy intensity of GDP; however, compared to the European Union, this rate is insufficient to prevent the country from being among the least energy-efficient countries in the world. A global analysis of energy intensity shows a steady downward trend (see Fig. 1). Even the energy crisis of 2022, caused by Russia's full-scale aggression against Ukraine, failed to significantly alter the global trend toward a decrease in energy intensity. This outcome is a consequence of the consistent and strategically balanced energy policies of the world's leading countries, including the EU, which are actively implementing measures to improve energy efficiency and develop renewable energy sources. These efforts have enabled them to respond effectively to the crisis and mitigate its negative impact on their economies and the welfare of their populations.

Ukraine must prioritize improving energy efficiency across various sectors, including industry, transportation, and residential areas. Implementing energy-saving technologies, promoting energy-efficient practices, and incentivizing investments in efficiency measures can significantly reduce energy consumption while maintaining economic growth. Additionally, raising public awareness about the importance of energy

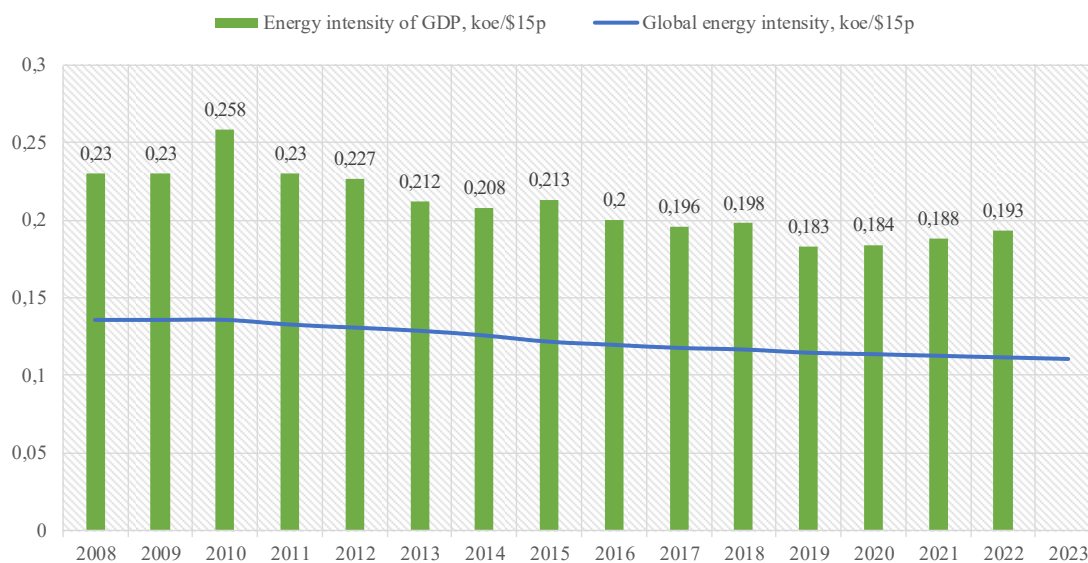

Figure 1. Dynamics of energy intensity of Ukraine's GDP and global energy intensity

Source: compiled by the author according to [15]

conservation can foster a culture of sustainability and responsibility among consumers and businesses alike. Furthermore, integrating energy efficiency measures into national policy frameworks is essential for creating a coherent strategy that aligns with broader economic goals. Establishing regulatory standards and providing financial incentives for energy-efficient technologies can drive innovation and investment in this crucial area.

In conclusion, enhancing energy efficiency is vital for strengthening Ukraine's energy security and ensuring sustainable economic development. By addressing the issues related to high energy intensity, Ukraine can not only improve its energy independence but also create a more resilient and competitive economy in the long run.

To improve energy efficiency as a foundation for strengthening energy security, it is essential to create an effective framework and mechanism for interaction between the government, businesses, and the scientific community in this area. This involves taking into account positive international experiences and continuing cooperation with European partners, such as the EU4Energy Governance project [16], to enhance energy infrastructure. Targeted regulatory measures and further improvement of the regulatory framework in the field of energy efficiency will contribute to increasing Ukraine's energy security and strengthening its position on the global stage.

One of the key steps in improving the regulatory framework was the adoption of the Energy Strategy of Ukraine until 2050 [17]. The mission of this strategy is to create conditions for the sustainable development of the national economy by ensuring access to reliable, environmentally friendly, and modern energy sources. The main goal of the strategy is to achieve climate neutrality in the energy sector, which includes the transition to clean energy, the elimination of energy poverty, and the introduction of innovative technologies and decentralized energy systems.

By 2050, the Ukrainian energy system should ensure the full functioning of domestic energy markets, with further integration into international markets. This model involves not only reducing dependence on fossil fuels but also actively developing renewable energy sources, energy-saving technologies, and innovations in energy generation, transportation, and consumption. The implementation of this strategy will help achieve climate goals and ensure Ukraine's energy security and economic stability.

Thus, energy security, as one of the most important components of economic security, can ensure the sustainable development of Ukraine's economy. The main ways to address this issue include reducing energy dependence, diversifying sources of supply, increasing energy efficiency, and ensuring social stability. The national energy sector should be transformed from a subsidized and problematic sector into an economically profitable, competitive, and flexible component of the economy. Additionally, new opportunities should be created to find and implement innovative developments in the areas of extraction, processing, production, transformation, supply, and consumption of fuel and energy resources [18, 19].

The primary task in strengthening Ukraine's energy security amid the challenges and threats posed by martial law is to ensure stable energy production and use, which is essential for supporting economic growth and improving the quality of life for the population.

Conclusions. Based on the conducted research, it is reasonable to state that although Ukraine has undertaken a series of measures to reduce energy intensity and enhance energy independence, the issue of strengthening energy security, particularly in the context of martial law, remains highly relevant. This highlights the necessity for further modernization of the energy sector and the active implementation of innovative technologies to improve energy efficiency.

The global trend toward decreasing energy intensity indicates the success of strategies focused on the development of renewable energy sources and the optimization of energy consumption. For Ukraine, it is crucial to continue collaboration with international partners, adapting best practices and technologies not only to reduce dependence on imported energy carriers but also to enhance the economy's resilience to future energy crises. Given the global experience, focusing on energy efficiency and the development of renewable energy sources emerges as key components of sustainable economic growth and energy security. In particular, Ukraine should prioritize investments in research and development, fostering a culture of innovation that can lead to breakthroughs in energy technology.

Furthermore, public-private partnerships can play a vital role in advancing energy projects, facilitating knowledge transfer, and ensuring that modern practices are effectively integrated into the energy sector. By leveraging international cooperation and aligning with global energy trends, Ukraine can position itself as a leader in the transition to a more sustainable energy landscape.

In summary, the pursuit of energy independence and security in Ukraine must be underpinned by a strategic commitment to energy efficiency and renewable energy development. This approach not only supports economic stability and growth but also ensures that Ukraine is better equipped to navigate the complexities of a rapidly changing global energy market. The integration of these elements will be fundamental in establishing a resilient and sustainable energy framework for the future.

REFERENCES:

1. Onyshchenko S., Maslii O., Hlushko A., & Zagorulko T. (2023) Challenges and threats to the socio-economic security of Ukraine under martial law. *Economics and Region*, no. 1(88), pp. 135–143. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2023.1\(88\).2888](https://doi.org/10.26906/EiR.2023.1(88).2888)
2. Cohen A. D. (2018) The Geopolitics of Energy in Central and Eastern Europe: Ukraine's Energy Security and European Stability. *Energy Policy Journal*, no. 48(2), pp. 65–82.
3. Umbach F. (2019) Energy Security in Europe: The Ukraine Crisis and the Future of European Energy Diversification. *European Energy Review*, no. 23(4), pp. 10–28.
4. Luft G. (2016) Energy Independence and Security: A Global Perspective on Ukrainian Energy Crisis. *Energy Security Studies*, no. 17(3), pp. 55–70.
5. Smith Stegen K. (2018) Energy Security and Conflict: The Case of Ukraine and Europe's Energy Dependence. *Energy Security and Geopolitical Studies*, no. 29(3), pp. 45–62.
6. Jing X. (2023) The Russia-Ukraine War and Energy Security: Impact and Policies, From a European Perspective. *Highlights in Business, Economics and Management*, no. 3, pp. 215–222. DOI: <https://doi.org/10.54097/hbem.v3i.4745>
7. Hnatushchenko I. I. (2020) Enerhetychna bezpeka Ukrainy v umovakh intehratsii do yevropeiskoi enerhosystemy [Energy Security of Ukraine in the Context of Integration into the European Energy System]. *Visnyk enerhetychnoi polityky*, no. 45(2), pp. 15–27.
8. Adamenko O. M. (2021) Vykorystannia vidnovliuvanykh dzherel enerhii dlia zabezpechennia enerhetychnoi nezalezhnosti Ukrainy [The Use of Renewable Energy Sources to Ensure Ukraine's Energy Independence]. *Enerhetyka ta zakhyst dovkillia*, no. 3(4), pp. 75–89.
9. Lisovyi A. V. (2024) Enerhetychna bezpeka Ukrainy: druhyi rik viiny [Energy Security of Ukraine: The Second Year of War]. *Modeling the development of the economic systems*, no. (1), pp. 124–129. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-17>
10. Korniienko D. O. (2021) Enerhetychna bezpeka Ukrainy ta spivpratsia z Yevropeiskym Soiuzom [Energy Security of Ukraine and Cooperation with the European Union]. *Enerhetyka Ukrainy*, no. 50(3), pp. 22–34.
11. Onyshchenko V., Onyshchenko S., Verhal K., & Buriak A. (2023) The energy efficiency of the digital economy / In V. Onyshchenko, G. Mammadova, S. Sivitska & A. Gasimov (Eds.). *Proceedings of the 4th international conference on building innovations*. Cham: Springer, pp. 761–767. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-17385-1_64
12. Onyshchenko S., Hlushko A., Maslii O. (2019) National economy energy efficiency conceptual principles. *Economics and Region*, no. 3(74), pp. 13–18. DOI: [https://doi.org/https://doi.org/10.26906/EiR.2019.3\(74\).1755](https://doi.org/https://doi.org/10.26906/EiR.2019.3(74).1755)
13. Pro kontseptsiiu diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady u zabezpechenni enerhetychnoi bezpeky Ukrainy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 sichnia 1998 r. No. 48. Art. 71.
14. Varnalii Z. S., Onyshchenko S. V., Maslii O. A., Hlushko A. D. (June 1–2, 2020) Pidvyshchennia enerhoefektyvnosti natsionalnoi ekonomiky v napriamku zmitsnennia enerhetychnoi bezpeky Ukrainy [Enhancing Energy Efficiency of the National Economy to Strengthen Ukraine's Energy Security]. *Building innovations – 2020: materialy III mizhnar. azerbaidzhansko-ukrainskoi nauk.-prakt. konf., Baku, Poltava*. Pp. 438–440.
15. Enerdata. *World Energy & Climate Statistics – Yearbook 2023: Energy intensity*. Available at: <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-energy-intensity-gdp-data.html>
16. Official Site of Energy Community. Available at: <https://www.energy-community.org/regionalinitiatives/EU4EnergyII.html>
17. Ministry of Energy of Ukraine. *Energy Strategy*. Available at: <https://mev.gov.ua/reforma/enerhetychna-stratehiya>
18. Pochep O. Cherez enerhoefektyvnist do enerhonezalezhnosti [Towards Energy Independence through Energy Efficiency]. *Mirror Weekly*. Available at: <https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/cherez-enerhoefektivnist-do-enerhonezalezhnosti.html>
19. Hlushko A. D. (May 23–24, 2019) Kontseptualni zasady realizatsii derzhavnoi rehuliatornoi polityky v napriamku zabezpechennia enerhoefektyvnosti natsionalnoi ekonomiky [Conceptual Principles for Implementing State Regulatory Policy in Ensuring Energy Efficiency of the National Economy]. *Zbirnyk naukovykh prats II Mizhnarodnoi ukrainsko-azerbaidzhanskoi konferentsii «BUILDING INNOVATIONS – 2019»*. Poltava: PoltNTU, pp. 460–462.

UDC 338.242(477)

JEL O000, L510

Alina Hlushko, Candidate of Economic Science, Associate Professor, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”. **Strengthening energy security of Ukraine.**

As part of the conducted research, the current situation in Ukraine regarding energy security was analyzed, revealing several critical factors that adversely affect the country's energy independence. These factors include

dependence on imported energy resources, the presence of excessive transit capacities, and an insufficient level of energy efficiency in the national economy, as evidenced by the high energy intensity of GDP. The primary task in strengthening Ukraine's energy security amidst the challenges and threats posed by martial law is to ensure stable energy production and usage to support economic growth and improve the quality of life for the population. It is substantiated that to achieve energy independence, Ukraine must adopt a comprehensive approach that includes diversifying energy sources, modernizing infrastructure – particularly through the integration of digital technologies – decentralizing energy systems, enhancing energy efficiency, and actively collaborating with international partners. This will enable Ukraine to bolster its energy security and increase its level of energy independence.

Keywords: energy independence, energy efficiency, energy intensity, energy sector, critical energy infrastructure, decentralization of energy systems.

УДК 338.242(477)

JEL O000, L510

Глушко Аліна Дмитрівна, кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Зміцнення енергетичної безпеки України.**

У рамках проведеного дослідження була проаналізована сучасна ситуація в Україні в контексті енергетичної безпеки, що виявила низку критичних факторів, які негативно впливають на енергетичну незалежність країни. По-перше, Україні притаманна значна залежність від імпортованих енергоресурсів, зокрема газу, вугілля та нафтопродуктів. В умовах збройної агресії з боку росії даний аспект набуває особливої актуальності, оскільки впливає на стабільність енергетичних поставок і контроль цін на енергію. По-друге, наявність надмірних транзитних потужностей є ще одним серйозним викликом для енергетичної безпеки. Їх недостатнє використання знижує економічну ефективність газотранспортної системи, що підриває позицію України як ключової транзитної держави. У цьому контексті важливим є модернізація інфраструктури та активізація співпраці з європейськими партнерами для підвищення ефективності транзиту. По-третє, недостатній рівень енергоефективності національної економіки, відображений у високій енергоємності ВВП, свідчить про неефективне використання енергетичних ресурсів. Це обумовлює підвищену енергетичну залежність та негативно впливає на конкурентоспроможність України на міжнародному ринку. У зв'язку з цим, впровадження інноваційних технологій і енергозберігаючих практик є критично важливими для підвищення енергоефективності. Основним завданням у зміцненні енергетичної безпеки України в умовах викликів і загроз воєнного стану визначено забезпечення стабільного виробництва та використання енергії для підтримки економічного зростання та покращення якості життя населення. Обґрунтовано, що для досягнення енергетичної незалежності Україні необхідно впроваджувати комплексний підхід, який включає диверсифікацію джерел енергії, модернізацію інфраструктури, в тому числі на основі цифрових технологій, децентралізацію енергетичних систем, підвищення енергоефективності та активну співпрацю з міжнародними партнерами. Це дозволить Україні зміцнити енергетичну безпеку та підвищити рівень енергетичної незалежності.

Ключові слова: енергетична незалежність, енергоефективність, енергоємність, енергетичний сектор, об'єкти критичної енергетичної інфраструктури, децентралізація енергетичних систем.

ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC RISKS IN THE IMPLEMENTATION OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT MODEL FOR ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF ENERGY CHALLENGES

Olha Komelina*, Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Management and Logistics
Yuriy Kharchenko**, Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor at the Department of Management and Logistics
National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”

*ORCID 0000-0001-9297-4985

**ORCID 0000-0002-9588-9708

© Komelina O., 2024

© Kharchenko Yu., 2024

Стаття отримана редакцією 13.08.2024 р.

The article was received by editorial board on 13.08.2024

Introduction. Scientists have been actively discussing ways to implement the model of sustainable energy development and ensure energy security at the global, national, regional, and local levels among the topical issues of the last decade. The main goal of the sustainable economy functioning is to provide fundamental values like the preservation of natural capital, public welfare, people’s health, means of livelihood and survival, where energy resources play an increasingly important role. Politicians, scientists, practitioners, and society as a whole broadly discuss the issues of how to allocate limited or scarce resources among alternative, competing sustainable energy development goals; how the state of the ecosystem changes at the same time; how to achieve a balance between desirable economic development goals and limited natural resources; what risks arise during the implementation of environmental innovations; what strategy should be to build the eco-innovation system of the enterprise in the market conditions and their energy sustainability.

Analysis of recent research and publications. Modern science has a sufficiently developed toolkit for environmental and economic risk assessment and environmental management. However, these approaches often reflect the uncoordinated positions of different researchers (environmentalists or economists). Changing the regulatory framework for increasing the environmental tax under the EU model may cause environmental and economic risks in the implementation of the model of sustainable development of the enterprise [5]. The implementation of ecological innovations, which are aimed at preserving the ecological system, has no less influence on the effectiveness of the enterprises’ functioning [6–8].

Energy challenges exert no less influence on the effectiveness of the enterprises’ functioning. New aspects regarding the influence of energy security on the energy sustainability of enterprises in the conditions of the energy transition are important. [9]. For example, it is necessary to take into account the following new factors of the energy sustainability of the enterprise: the transformation of the energy system of the state and the transition to decentralized hybrid energy systems [10]; optimization of the environment of the national energy system [11]; introduction of hybrid energy systems in combination with energy storage technologies [12], etc.

The goals of the Energy Strategy of Ukraine for the period until 2050 (availability of clean energy, overcoming energy poverty, development of an innovative and decentralized energy system, full functioning of national energy markets and their integration into international ones) are important guidelines for building a model of sustainable energy development of enterprises [13]. The current state of Ukraine’s energy security and the challenges the country faces during hostilities are complex [14]. Therefore, it is important to investigate

environmental and economic risks in the implementation of the sustainable development model for enterprises in the conditions of energy challenges.

Objectives of the article. The research objective is to propose a scientific and methodological approach to the assessment of environmental and economic risks in the implementation of the model of sustainable energy development of enterprises.

The implementation of the approach will make it possible to determine the ways of sustainable energy development of Ukrainian enterprises and their adaptation to new competitiveness conditions. This involves performing an economic-mathematical analysis of the amount of output of a given range of the enterprise's products in order to substantiate management decisions regarding the optimization of the production program for the future short-term period under the conditions of non-deterministic product and ensuring a certain level of income.

The main material of the study. Ukraine's integration into the European economic space actualizes the task of adaptation for Ukrainian enterprises and organizations regarding the emergence of new environmental and economic risks, including the uncertainty of the future market situation. One of the tasks of Ukraine as a candidate for EU membership is to introduce a system of relevant environmental norms and standards, to form its own position on their implementation and mechanisms of application taking into account the theory of value of natural capital, value of ecosystems and social value of specific products [1–4]. For example, the existing system of taxation of EU countries has established global values for the preservation of the environment (sustainable development goals). About 150 types of environmental taxes are applied in European countries. According to calculations of Ukrainian experts, an increase in the environmental tax on the example of the EU (excluding rent) in the total tax revenues to 5–6% will lead to an increase in their amount more than 10 times, and thus to an increase in the tax burden on enterprises, increase in the price of their products and decrease its competitiveness [5]. However, this can be avoided by simultaneously reducing corporate income taxation, which requires certain legislative changes in the field of environmental taxation. Such changes in the taxation system will significantly strengthen the stimulating environmental protection role of the environmental tax.

This situation is exacerbated by the state of Ukraine's energy complex in modern conditions. This requires the use of economic-mathematical methods and models in the procedures for justifying management decisions, in which uncontrollable parameters are random variables. The implementation of this approach will require a review of the value of specific types of products produced by Ukrainian enterprises in the system of new competitive requirements.

Therefore, the assessment of environmental and economic risks of the business model of enterprises in the conditions of the transition to European environmental standards and energy challenges makes it possible to predict changes in indicators of profitability of products, profitability of the enterprise, to assess changes in its competitiveness as a whole in the domestic and foreign markets. Thus, understanding, modeling, evaluating and managing the competitiveness of enterprises including the environmental component is extremely important, since the Ukrainian economy is not ready to compete in all European markets.

The relative value of individual types of enterprise products in the conditions of implementation of the sustainable development model is constantly changing. In order to maintain the level of income the enterprise needs to constantly change the amount of its output, that is, to reduce the quantity of products, relative value of which decreases, and to increase the quantity of products value of which increases. The total income can be significantly increased for the future short-term period by optimizing the production program, taking into account the statistical data for the previous periods. It is necessary to write down the resolution of the problem and to develop the economic-mathematical model for analysis of enterprise's output amount.

The enterprise can produce a certain range of products, known statistical data on prices and quantity of products in several periods. It is necessary to develop a production program for the enterprise, which will provide income at a given level in the future short-term period. This is a multi-criteria task with simultaneous optimization of several target functions on a given set of valid plans:

$$\left. \begin{array}{l} y_k = f_k(x) \rightarrow opt \\ x \in X \end{array} \right\} \quad (1)$$

where f_k – separate k-th function with criterion set ($k = \overline{1, p}$);
 p – number of target functions to be optimized;
 x – element of a set of valid plans X .

Under conditions of risk regarding the future level of prices for the company's products, the distribution of probabilities for a set of possible states of the environment or a set of possible consequences in the task of making managerial decisions is known or can be estimated. Therefore, the value of a unit of production in the future short-term period is a random variable with a known mathematical expectation and standard deviation.

In order to reduce the risk of a possible decrease in the level of income of enterprises due to unpredictable changes in the relative value of certain types of products, it is necessary to determine the optimal plan based on the criteria of maximizing expected income and minimizing its dispersion. To do this, we need to solve the following two-criterion problem:

$$\left. \begin{aligned} \bar{u} &= \sum_{j=1}^n w_j^1 \cdot y_j \rightarrow \max \\ \sigma^2(u) &= \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n \rho_{ij} \cdot \sigma_i \sigma_j \cdot y_i y_j \rightarrow \min \\ \sum_{j=1}^n w_j^0 \cdot y_j &= u^0 \\ y_j &\geq 0, j = \overline{1, n} \end{aligned} \right\} \quad (2)$$

where u – expected future value of products (income);
 $\sigma^2 u$ – income dispersion;
 n – amount of production types;
 i, j – numbers of production types (current and future);
 w_j^0, w_j^1 – current and future relative value of a unit of the j -th product type;
 y_i, y_j – current and future amount of one product type;
 ρ_{ij} – correlation coefficient between w_j^0 and w_j^1 parameters;
 σ_i, σ_j – standard deviation of one product type;
 u^0 – the future value of products at current relative prices.

In the formula (2), the first target function influences the selection of those types of products that will provide the largest value of the expected income, and the second requires the selection of a range of products with the smallest dispersion of income. Limitations are the condition of equality of the total current value and the total value at current relative values and the condition of non-negativity of the number of products in the future period.

Therefore, from the set of effective plans of the two-criterion problem, the production program is optimal, in which the ratio of indicators corresponds and to the maximum of the generalized additive objective function on the set of admissible plans:

$$z = \frac{\bar{u}}{\bar{u}_{\max} - \bar{u}_{\min}} - \frac{\sigma^2(u)}{\sigma^2(u)_{\max} - \sigma^2(u)_{\min}} \quad (3)$$

where $[\bar{u}_{\min}; \bar{u}_{\max}], [\sigma^2(u)_{\min}; \sigma^2(u)_{\max}]$ – limits of variation (interval) of each of the target functions.

In order to test the economic-mathematical model, a production program for one future period (month) was developed for one division of the Poltava machine-building enterprise based on the data of 2021 and 2022. Initial data (current value and relative statistical data of product prices for the previous ten periods), as well as calculated forecast values (11th period) are shown in table 1.

The minimum and maximum value of each of the target functions (mathematical expectation and variance of income) were determined using the Microsoft Excel add-in “Search for a solution” (task 1 – task 4). Then the search for the maximum value of the generalized additive target function was performed according to formula 3. The obtained data are presented in table 2.

The results of calculations of the production program and mathematical expectation and dispersion of income are presented in tables 3 and 4. Thus, the output of the calculated number of products will provide the expected income within $\bar{u} \pm \sigma(u)$, i.e. [3542,61; 3559,99].

According to the results of calculations, the relative value of P2 products is expected to increase, so its output should be significantly increased. There is also a slight decrease in P3, but it has a maximum relative value, so its

Table 1

Relative Initial Data and Predicted Values

Period/ Production	P1	P2	P3	P4	Sum
1	0,1058	0,3194	0,3863	0,1885	1
2	0,1058	0,3194	0,3864	0,1884	1
3	0,1058	0,3194	0,3863	0,1885	1
4	0,1058	0,3194	0,3863	0,1885	1
5	0,1058	0,3195	0,3863	0,1885	1
6	0,1058	0,3195	0,3863	0,1885	1
7	0,1058	0,3195	0,3863	0,1885	1
8	0,1022	0,3301	0,3739	0,1939	1
9	0,1057	0,3195	0,3864	0,1884	1
10	0,1057	0,3195	0,3864	0,1884	1
11	0,1048	0,3223	0,3830	0,1899	1

Table 2

Additive Target Function

No	Target Function	Value
Task 5	General Target Function	53,31

Table 3

The Results of the Production Program Calculations

Production	P1	P2	P3	P4	Sum
Relative Value	0,1058	0,3194	0,3863	0,1885	1,00
Future Relative Value	0,1048	0,3223	0,3830	0,1899	1,00
Amount of Production	6500	2000	3300	5000	
Amount of Production for the future period	1168	5207	3145	2875	
Current Price	687,57	638,88	1274,75	942,46	3543,66
Price by the Current Relative Values	123,55	1663,32	1214,88	541,91	3543,66
Price for the Future Period	122,35	1678,44	1204,60	545,91	3551,30

Table 4

The Results of the Income Dispersion Calculations

$\sigma_i \cdot \sigma_j$	0,00113	0,00335	0,00393	0,00171	
0,00113	1,28E-06	3,80E-06	4,45E-06	1,93E-06	
0,00335	3,80E-06	1,12E-05	1,32E-05	5,72E-06	
0,00393	4,45E-06	1,32E-05	1,54E-05	6,69E-06	
0,00171	1,93E-06	5,72E-06	6,69E-06	2,91E-06	
ρ_{ij}	1,0000	-0,9997	0,9992	-0,9990	
	-0,9997	1,0000	-0,9999	0,9998	
	0,9992	-0,9999	1,0000	-1,0000	
	-0,9990	0,9998	-1,0000	1,0000	
$y_i \cdot y_j$	1168	5207	3145	2875	
1168	1364224	6081776	3673360	3358000	
5207	6081776	27112849	16376015	14970125	
3145	3673360	16376015	9891025	9041875	
2875	3358000	14970125	9041875	8265625	
$\sigma_i \cdot \sigma_j \cdot \rho_{ij} \cdot y_i \cdot y_j$	1,75	-23,09	16,32	-6,48	
	-23,09	304,69	-215,45	85,55	
	16,32	-215,45	152,38	-60,51	
	-6,48	85,55	-60,51	24,03	
	Income dispersion				75,53

output remains almost at the existing level. There is an insignificant increase for P4 products, and a slight decrease for P1 products, but also a low relative value, so their number should be slightly reduced in the future period. The total production value for the current period exceeds 2.5 million conditional monetary units. In the future period, income growth by several percent is predicted due to changes in the output of certain types of products.

Thus, in order to achieve in the future period of the planned income level of a certain range of products of the enterprise production program it is necessary to ensure the sale of products P2, as well as to increase the relative value of products P1 and P4.

Thus, the development of production program for the enterprise taking into account the change in value of products is a multi-criteria task with simultaneous optimization of several target functions on a given set of valid plans. Accordingly, the transformation of economic activity under modern conditions is related to the factors of randomness, vagueness, incompleteness of information (uncertainty), which creates environmental, economic, technological and other risks. Risk management is intended to provide an optimal ratio of future profit (increase of market value) and risk, its acceptable (allowable) level for the enterprise. A necessary condition for solving the risk problem is a clear understanding of the business entity's goals. Therefore, based on the specific goals of the organization and their likely changes, it is important to collect, process and analyze information about changes in the external and internal environment, the dynamics of internal indicators of financial, production, commercial activity in the past and in the current period, to make forecasts for the future. At the same time, it is the relative value of products that can act as one of the criteria for choosing a model and strategy for the sustainable development of enterprises in conditions of energy challenges.

Accordingly, the assessment of environmental and economic risks through the study of the factors of product value formation and their dynamic changes creates the basis for building a production program for the development of enterprises as innovative ecosystems.

In addition, the proposed scientific and methodological approach can be adapted to substantiate the model of energy resilience of the enterprise. In modern conditions, such a model should take into account new trends in the development of the energy market, the processes of decentralization of the energy grid, and the reconstruction of Ukraine's energy infrastructure under the influence of geopolitical factors.

Conclusions. In the light of new concepts of modern economic development of enterprises as innovative ecosystems, the search for new tools and mechanisms for the implementation of their adequate business models is now underway. They must ensure the stability of enterprises in the system of new requirements and take into account the created restrictions on the enterprises' functioning. Thus, the essential transformation of the economic category of value at the macro level through the implementation of the goals of sustainable development changes the modern context of the development of specific enterprises and the content of the value of specific products at the micro level.

The obtained results increase the scientific level of substantiation of the management decision regarding the optimization of the amount of the production program for the future short-term period under the conditions of non-deterministic market prices for products to ensure a certain level of income of the enterprise. The suggested economic-mathematical model can be used to develop a systematic approach to determine the needs for financial, material and labor resources for the implementation of the enterprise's production program, as well as increasing competitiveness and profits for future periods.

The further development of this approach will make it possible to increase the competitiveness of enterprises and justify the energy sustainability of their eco-business models.

REFERENCES:

1. Costanza Robert, Rudolf de Groot, Paul Sutton, Sander van der Ploeg, Sharolyn J. Anderson, Ida Kubiszewski, Stephen Farber, R. Kerry Turner (2014) Changes in the global value of ecosystem services. *International Journal "Global Environmental Change"*, vol. 26, pp. 152–158.
2. Rea A. W., Munns W. R. Jr (2017) The value of nature: Economic, intrinsic, or both? *Integrated Environmental Assessment Management*, no. 13(5), pp. 953–955. DOI: <https://doi.org/10.1002/ieam.1924>
3. Doorn N. (2017) Do ecosystems have ethical rights? *Integrated Environmental Assessment and Management*, no. 13(5), pp. 952–953.
4. Farrell K. N. (2007) Living with living systems: the co-evolution of values and valuation. *The International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, no. 14(1), pp. 14–26.
5. Kravtsiv V. S. (eds.) (2020) *Ekolohichna bezpeka v yevropeiskykh krainakh: metody ekonomichnoho rehuliuвання y dosvid dlia Ukrainy: naukova dopovid. «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy».* Lviv. 97 p.

6. Jean-Francois Mercure, Simon Sharpe, Jorge E. Vinuales, Matthew Ives, Michael Grubb, Aileen Lam, Paul Drummond, Hector Pollitt, Florian Knobloch, Femke J.M.M. Nijssse (2021) Risk-opportunity analysis for transformative policy design and appraisal, *International Journal "Global Environmental Change"*, vol. 70.
7. Ramazanov S., Antoshkina L., Babenko V., Akhmedov R. (2019) Integrated model of stochastic dynamics for control of a socio-ecological-oriented innovation economy, *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*, vol. 7, is. 2, pp. 763–773.
8. Voloshin O., Kudin V., Onyshchenko A., Tverdokhlib Y. (2018) Analysis of influence of implementation of international environmental restrictions on energy efficiency in means of national economy branch, *International Journal "Information Theories and Applications"*, vol. 25, no. 2, pp. 117–132.
9. Vinay Kandpal, Anshuman Jaswal, Ernesto D. R. Santibanez Gonzalez, Naveen Agarwal (2024) Sustainable Energy Transition, Circular Economy, and ESG Practices. *Sustainable Energy Transition*.
10. Sayan Das, Risav Dutta, Souvanik De, Sudipta De (2024). Review of multi-criteria decision-making for sustainable decentralized hybrid energy systems. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, vol. 202. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rser.2024.114676>
11. Tayfur Gökçek, Mehmet Tan Turan, Yavuz Ateş (2024) A new decentralized Multi-agent System for Peer-to-Peer energy market considering variable prosumer penetration with privacy protection. *Sustainable Energy, Grids and Networks*, vol. 38. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.segan.2024.101328>
12. Shahid Nawaz Khan, Muhammad Ammar Abdullah, Ahmad Nadeem, Naveed Arshad (2024) Sustainable energy transition optimization through decentralized hybrid energy systems with various energy storage technologies under multi-criterion indices: A mid-career repowering scenarios. *Journal of Energy Storage*, vol. 94. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.est.2024.112490>
13. Energy Strategy of Ukraine for the period until 2050. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/373-2023-%D1%80?lang=en#Text>
14. Lisovyi A. (2024) Energy security of Ukraine: the second year of the war. *Modeling the development of the economic systems*, no. (1), pp. 124–129. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-17>

UDC 332.63

JEL Q2, Q3, Q33

Olha Komelina, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management and Logistics. **Yuriy Kharchenko**, Candidate of technical sciences, Associate Professor of the Department of Management and Logistics, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic". **Environmental and economic risks in the implementation of the sustainable development model for enterprises in the conditions of energy challenges.**

The article is devoted to the study of scientific and methodological foundations for assessing ecological and economic risks in the implementation of a model for sustainable development of enterprises under increasing energy challenges. It was determined that the development of a modern business model for enterprises should take into account changes in their competitive position, new trends in the development of the energy market, processes of decentralization of energy networks, and the reconstruction of Ukraine's energy infrastructure under the influence of geopolitical factors. The authors propose an economic-mathematical model for analyzing the volume of the company's products, taking into account the value of its products for the consumer. The implementation of this approach will make it possible to determine ways to achieve sustainable energy development of Ukrainian enterprises and their adaptation to new conditions of competitiveness and energy sustainability.

Key words: sustainability, global value, product value, environmental risk, economic risk, enterprise, energy challenges, energy sustainability.

УДК 332.63

JEL Q2, Q3, Q33

Комеліна Ольга Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і логістики, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Харченко Юрій Анатолійович**, кандидат технічних наук, доцент кафедри менеджменту і логістики, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Екологічно-економічні ризики при впровадженні моделі сталого розвитку підприємств в умовах енергетичних викликів.**

Стаття присвячена розробленню науково-методичних засад оцінки еколого-економічних ризиків, що виникають під час реалізації моделі сталого розвитку підприємств в умовах євроінтеграції України та впровадження відповідних екологічних та енергетичних стандартів. Виявлено вплив нових енергетичних викликів на розвиток українських підприємств, що пов'язані із системною трансформацією енергетичного ринку та його інфраструктури в умовах енергетичного переходу. Акцентовано увагу на дослідженні екологічної енергетичної стійкості підприємств як здатності відновлювати конкурентні позиції шляхом перебудови бізнес-моделі підприємства та впровадження інновацій. Обґрунтовано, що оцінка еколого-економічних ризиків та

енергетичних викликів для бізнес-моделі підприємств з урахуванням її цінності для споживача дає змогу прогнозувати динаміку результативності діяльності підприємства, а також оцінювати зміни конкурентоспроможності підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках. З'ясовано, що трансформація господарської діяльності підприємств за сучасних умов пов'язана з чинниками випадковості, невизначеності, неповноти інформації (невизначеності), що створює екологічні, економічні, технологічні та інші ризики. Управління ризиками покликане забезпечити оптимальне співвідношення майбутнього прибутку (приросту ринкової вартості) і ризику, його прийнятний (допустимий) рівень для підприємства. Запропонований науково-методичний підхід може бути адаптований для обґрунтування моделі енергетичної стійкості українських підприємств підприємства. У сучасних умовах така модель має враховувати нові тенденції розвитку енергетичного ринку, процеси децентралізації енергомережі, реконструкцію енергетичної інфраструктури України під впливом геополітичних факторів. Подальший розвиток цього підходу дасть змогу підвищити конкурентоспроможність підприємств та обґрунтувати їх екологічну та енергетичну стійкість як екосистем.

Ключові слова: стійкість, глобальна цінність, вартість продукту, екологічний ризик, економічний ризик, підприємство, енергетичні виклики, енергетична стійкість.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Скрильник Андрій Сергійович*, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
докторант кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

*ORCID 0000-0001-9622-4217

© Скрильник А.С., 2024

Стаття отримана редакцією 13.08.2024 р.
The article was received by the editorial board on 13.08.2024

Вступ. Військові конфлікти, що відбувалися і відбуваються в різних частинах світу, залишають після себе значну кількість ветеранів, які потребують реінтеграції в суспільство. Україна, як і багато інших країн, стикається з проблемою соціально-економічної адаптації своїх військовослужбовців, які повертаються з зони бойових дій. Одним з важливих напрямів підтримки демобілізованих військовослужбовців є розвиток інклюзивного підприємництва. Після повернення з війни, багато ветеранів стикаються з проблемами працевлаштування, соціальної інтеграції та економічної стабільності. Відсутність відповідних робочих місць та необхідних навичок для цивільної роботи часто ускладнює цей процес. Підприємництво може стати виходом для багатьох ветеранів, забезпечуючи можливість самореалізації, фінансової незалежності та створення робочих місць не тільки для себе, але й для інших демобілізованих військових.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Останні дослідження і публікації свідчать про зростаючий інтерес до інклюзивного підприємництва для демобілізованих військовослужбовців в Україні.

Проблеми розвитку малого та середнього підприємництва в Україні є об'єктом дослідження багатьох вчених-економістів, зокрема Варналій З.С., Бураковський І.В., Манойленко О.В., Лук'яненко Д.Г. та інших дослідників. Стан та проблеми розвитку підприємств в період військового стану та повоєнного відновлення досліджено у роботах Собкевич О.В., Самофатова В.А. Гондаревої І., Ткалич М.Г., Жураковська А.Ю. та багатьох інших. У публікаціях вітчизняних науковців, які займалися питаннями сталого та інклюзивного розвитку потенціалу підприємництва, обговорюється важливість створення сприятливих умов для розвитку підприємництва серед ветеранів, включаючи фінансову підтримку, доступ до навчання та менторства, підкреслюється необхідність впровадження державних програм, які стимулюватимуть ветеранів до відкриття власних бізнесів. Також зазначається, що партнерство з приватним сектором може створити нові можливості для ветеранів у сфері інклюзивного підприємництва.

Ці дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до розвитку інклюзивного підприємництва для ветеранів, враховуючи потреби та можливості, які можуть з'явитися у цій сфері в Україні.

Метою дослідження є вивчення можливостей підприємництва для соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців, аналіз сьогоденного стану та розробка рекомендацій для підтримки їхньої підприємницької діяльності.

Основний матеріал і результати. Розвиток інклюзивного підприємництва в Україні є актуальним в контексті соціально-економічних викликів, зумовлених як війною, так і потребами соціальної інтеграції вразливих груп населення. В Україні інклюзивне підприємництво розвивається в умовах зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих військовослужбовців та людей з інвалідністю, які потребують соціально-економічної інтеграції [1].

Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, у 2023 році кількість офіційно зареєстрованих підприємств, що мають інклюзивну спрямованість, збільшилася приблизно на 15%. Водночас спостерігається активізація зусиль міжнародних та всеукраїнських громадських організацій, спрямованих на підтримку таких ініціатив. За даними громадської організації «Український соціальний бізнес», у 2023 році в Україні нараховувалося близько 500 соціальних підприємств, більшість з яких займаються інклюзією. В результаті роботи соціальних підприємств та соціально-відповідального бізнесу, понад 10 тисяч осіб з інвалідністю отримали роботу в інклюзивних бізнесах [2]. За підрахунками аналітичних центрів, внесок соціальних підприємств у ВВП України у 2023 році склав близько 0,3%, що є значним зростанням порівняно з попередніми роками [3].

Соціальні виклики та роль інклюзивного підприємництва є важливими темами для сучасного суспільства, яке прагне забезпечити рівні можливості для всіх своїх громадян. Одним з найбільших викликів є:

1. Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Станом на середину 2023 року в Україні було зареєстровано понад 5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб [10]. Інклюзивне підприємництво пропонує можливості для їхньої економічної реабілітації через створення робочих місць.

2. Соціально-економічна інтеграція демобілізованих військовослужбовців. За даними Міністерства у справах ветеранів України, до кінця 2023 року близько 700 тисяч ветеранів потребуватимуть соціальної реінтеграції, і інклюзивне підприємництво може стати важливим інструментом для їх працевлаштування та розвитку власного бізнесу.

3. Протидія дискримінації та соціальній ізоляції людей з інвалідністю. За інформацією Державної служби статистики України, у 2023 році в Україні налічувалося близько 2,7 мільйонів осіб з інвалідністю. Більшість з них потребують соціальних послуг та мають обмежений доступ до ринку праці.

Ці групи мають обмежений доступ до ринку праці, фінансових ресурсів та навчальних можливостей, що перешкоджає їхній економічній активності.

У цьому контексті інклюзивне підприємництво стає потужним інструментом для подолання цих викликів. Воно не лише сприяє створенню робочих місць для вразливих груп, але й надає їм можливість реалізувати свій потенціал, що сприяє соціальній інтеграції та зменшенню нерівності. Таке підприємництво створює умови для економічної незалежності та активної участі в суспільному житті, що особливо важливо для демобілізованих військовослужбовців, які можуть мати унікальні навички та досвід, але потребують додаткової підтримки для адаптації до цивільного життя [4].

У 2023 році розвиток інклюзивного підприємництва набув нових трендів, що відповідають на глобальні соціально-економічні виклики. З огляду на зростаючу увагу до рівності та соціальної справедливості, інклюзивне підприємництво стало важливим інструментом для інтеграції вразливих груп у суспільний і економічний простір. Одними із ключових трендів є:

1. Зростання ролі IT-сектору. Інклюзивні підприємства все більше використовують цифрові платформи для надання послуг і продажу товарів. Це дозволяє людям з інвалідністю працювати дистанційно, що відкриває нові можливості для зайнятості [5].

2. Підтримка локальних ініціатив місцевими органами виконавчої влади. Багато міст і громад розробляють власні стратегії підтримки інклюзивного бізнесу, зокрема через створення інкубаторів для стартапів, що орієнтовані на інклюзію [6].

3. Інтеграція соціальних послуг і підприємництва. У 2023 році зростає кількість підприємств, які поєднують надання соціальних послуг із комерційною діяльністю. Це дозволяє розвивати нові бізнес-моделі, які базуються на вирішенні соціальних проблем.

4. Активізація діяльності міжнародних програм підтримки інклюзивного підприємництва в Україні. Однією з найпомітніших є програма Європейського Союзу, яка фінансує ініціативи, спрямовані на інтеграцію соціально вразливих груп через підприємництво. Інша програма, що має вагомий вплив, - це грантова програма від Організації Об'єднаних Націй (ООН), яка надає підтримку соціальним підприємствам, орієнтованим на працевлаштування людей з інвалідністю та ветеранів.

Таким чином, 2023 рік ознаменувався інтеграцією інклюзивних практик у підприємницьку діяльність через технологічні інновації, державну підтримку та розширення соціального впливу інклюзивних стартапів [7].

Інклюзивне підприємництво передбачає створення рівних можливостей для людей, які стикаються з труднощами на ринку праці. Для ветеранів це підприємництво стає ефективним механізмом, який до-

зволяє їм не тільки досягти економічної незалежності, але й сприяти вирішенню соціальних проблем, зокрема через створення нових робочих місць.

Підприємництво для ветеранів пропонує низку значущих переваг, які допомагають їм успішно інтегруватися у мирне життя після служби. Однією з головних переваг є можливість економічної незалежності. Власна справа дає змогу ветеранам контролювати власні фінансові ресурси, створювати стабільний дохід і самостійно планувати своє майбутнє, що дозволяє уникнути залежності від соціальних виплат або тимчасової зайнятості.

Крім того, підприємництво сприяє адаптації ветеранів до цивільного життя, допомагаючи їм використовувати свої навички з військової служби в бізнесі. Дисципліна, лідерські якості та навички управління ризиками, набути під час служби, дозволяють ефективно управляти бізнесом і вирішувати виклики, що виникають на підприємницькому шляху. Власна справа також відкриває можливості для реалізації особистого потенціалу, що допомагає ветеранам віднайти нові цілі та відчувати себе корисними у мирному житті.

Іншою важливою перевагою є створення мережі підтримки через спільноту ветеранів-підприємців. Такі зв'язки не тільки дають можливість обміну досвідом та підтримки, а й сприяють залученню інвестицій і партнерів, що полегшує розвиток бізнесу.

Таким чином, підприємництво для ветеранів стає ключовим елементом їхньої реінтеграції, сприяючи особистій і фінансовій стабільності, соціальній адаптації та розвитку нових економічних можливостей.

У 2023 році в Україні держава та регіональні влади значно посилили підтримку інклюзивного підприємництва для ветеранів. Ключові напрями підтримки включають надання фінансових ресурсів, освітніх програм та юридичної допомоги, що сприяє інтеграції ветеранів у підприємницьку діяльність. Так, у 2023 році було виділено понад 20 мільйонів гривень на мікрогранти для ветеранів, які прагнуть розпочати або розширити свій бізнес. Гранти надаються через програми, такі як Український ветеранський фонд. Майже 2000 ветеранів скористалися програмами мікрофінансування, зокрема грантами до 20 000 грн для малих бізнесів [8].

З 2023 року діють спеціалізовані тренінги та програми підтримки від Міністерства у справах ветеранів, у яких взяли участь понад 5000 ветеранів по всій країні. Ці програми спрямовані на навчання основам ведення бізнесу, управління ризиками та фінансового планування.

У ряді регіонів, таких як Львівська, Київська та Харківська області, запущені місцеві ініціативи, що передбачають співфінансування для ветеранських бізнесів. Зокрема, у Львівській області понад 100 ветеранів отримали підтримку через регіональні програми розвитку соціального підприємництва. У 2023 році регіональні адміністрації Київщини, Львівщини, Дніпропетровщини створили ветеранські бізнес-інкубатори для стимулювання підприємницької активності серед ветеранів. При цьому, прийняття нових законодавчих актів, що спрощують реєстрацію та податкові пільги для ветеранських соціальних підприємств, сприяло тому, що у 2023 році кількість зареєстрованих ветеранських підприємств зросла на 25% порівняно з попереднім роком [9].

В таблиці 1 наведено деталізовану характеристику наявних ринкових механізмів підтримки процесів розвитку інклюзивного підприємництва в Україні для демобілізованих військовослужбовців.

Ці заходи свідчать про активну державну та регіональну підтримку інклюзивного підприємництва для ветеранів в Україні, що сприяє їхній соціально-економічній інтеграції.

У 2023 році в Україні спостерігалася активна підтримка інклюзивного підприємництва для ветеранів з боку інститутів громадянського суспільства (ІГС). Зокрема, важливими аспектами стали:

1. Зростання інтересу до соціальних послуг: Організації громадянського суспільства продемонстрували готовність надавати соціальні послуги ветеранам та їх родинам. Проведене дослідження показало, що ІГС активно працюють над створенням та впровадженням програм, які відповідають потребам ветеранів, а також над їх реінтеграцією у суспільство;

2. Фінансування і співпраця: Багато ІГС змогли залучити фінансування для реалізації проектів, спрямованих на підтримку ветеранів. Це включає програми підтримки інклюзивного підприємництва, які сприяють розвитку нових бізнес-ініціатив для ветеранів. Одним з важливих факторів стало партнерство з міжнародними організаціями, що дозволило отримати додаткові ресурси та експертизу;

3. Виклики та потреби: Незважаючи на прогрес, ІГС стикаються з фінансовими труднощами та нестачею ресурсів, що обмежує їх здатність надавати підтримку. Також існує потреба в покращенні нор-

Підтримка інклюзивного підприємництва для ветеранів

Сутність напрямку	Механізми взаємодії	Деталізована характеристика
Державна підтримка на національному, регіональному та місцевому рівнях	Гранти та субсидії	Фінансова підтримка для старту бізнесу є необхідною умовою для багатьох ветеранів. Державні гранти та субсидії можуть допомогти ветеранам отримати стартовий капітал для відкриття власної справи
	Освітні програми	Навчання підприємницьким навичкам є важливою складовою успішного запуску бізнесу. Державні програми мають включати курси з фінансового планування, маркетингу, управління бізнесом, а також юридичних аспектів підприємництва
	Спрощення податкового режиму	Держава може запровадити спеціальні податкові пільги для підприємців-ветеранів, що сприятиме полегшенню процесу ведення бізнесу
	Підтримка соціальних проектів	Ветеранське підприємництво часто орієнтоване на вирішення соціальних проблем. Державні програми мають стимулювати розвиток соціального підприємництва через фінансову та організаційну підтримку
Підтримка з боку інститутів громадянського суспільства	Менторські програми	Ветерани можуть отримувати консультації та наставництво від досвідчених підприємців, які допоможуть їм адаптуватися до умов ринку та подолати труднощі на початковому етапі
	Платформи для обміну досвідом	Організація тренінгів, семінарів та круглих столів для ветеранів сприятиме обміну досвідом та встановленню корисних контактів між підприємцями-ветеранами
	Психологічна підтримка	Громадські організації можуть допомагати ветеранам в подоланні психологічних бар'єрів, надаючи консультації та психотерапевтичну підтримку
Роль приватного сектору	Співпрацю з ветеранськими підприємствами	Приватні компанії можуть підтримувати ветеранів шляхом надання бізнес-партнерств, контрактів на виконання робіт або закупівлі продукції, виготовленої ветеранами
	Фінансування та інвестування	Приватні інвестори можуть допомагати ветеранським стартапам, надаючи інвестиції для розвитку підприємницьких ініціатив
	Соціальна відповідальність	Приватний сектор може активно долучатися до соціальної підтримки ветеранів через реалізацію програм корпоративної соціальної відповідальності (КСВ).

мативно-правової бази, яка регулює надання соціальних послуг для ветеранів, оскільки це питання залишається важливим для ефективної роботи організацій;

Міжсекторальна співпраця є ключовим елементом у розвитку інклюзивного підприємництва для ветеранів. Вона передбачає взаємодію між державним сектором, приватними підприємствами та неурядовими організаціями (НУО), що дозволяє забезпечити комплексний підхід до підтримки колишніх військовослужбовців у їхніх бізнес-ініціативах. Така співпраця дозволяє створювати комплексну підтримку для ветеранів, надаючи їм можливість отримати доступ до ресурсів, навчання, фінансування та менторської підтримки.

На рисунку 1 наведено стратегічні напрями розвитку інклюзивного підприємництва для ветеранів в Україні з врахуванням наявних ресурсних можливостей основних стейкхолдерів даного процесу та максимального використання переваг ведення індивідуальної підприємницької діяльності.

Основні аспекти важливості міжсекторальної співпраці щодо розвитку інклюзивного підприємництва для ветеранів в Україні є:

1. Обмін ресурсами та досвідом: Кожен сектор має свої унікальні ресурси та експертизу. Державні структури можуть надати законодавчу базу та фінансування, приватний сектор може пропонувати

Рис. 1. Стратегічні напрями розвитку інклюзивного підприємництва для ветеранів в Україні

технології та інновації, а НУО – соціальні програми та підтримку на місцевому рівні. Цей обмін дозволяє створити більш ефективні програми підтримки для ветеранів.

2. Комплексна підтримка: Співпраця різних секторів дозволяє розробляти програми, які охоплюють всі аспекти підприємницької діяльності ветеранів – від навчання та консалтингу до фінансування і менторства. Це допомагає ветеранам подолати численні бар'єри, з якими вони можуть стикатися на етапі започаткування бізнесу.

3. Адаптація до потреб ветеранів: Завдяки зворотному зв'язку між секторами, програми підтримки можуть бути адаптовані до реальних потреб ветеранів. Це означає, що інклюзивне підприємництво буде більш ефективним та відповідним до специфічних вимог цільової аудиторії.

4. Соціальна відповідальність: Приватний сектор часто має можливість брати участь у соціально відповідальних ініціативах, що підвищує його імідж та довіру з боку споживачів. Інвестуючи в інклюзивне підприємництво, компанії можуть не лише допомогти ветеранам, але й покращити свої фінансові результати через соціальну відповідальність [11].

5. Створення сприятливого середовища: Співпраця між секторами може стимулювати законодавчі зміни, які полегшать доступ ветеранів до ресурсів, фінансування та ринків. Це також може включати розробку спеціальних програм навчання та підготовки для ветеранів, щоб забезпечити їх усіма необхідними навичками для ведення бізнесу [12].

Висновки. Інклюзивне підприємництво для демобілізованих військовослужбовців є важливим інструментом для їхньої соціальної та економічної реінтеграції в українське суспільство. Розвиток ветеранських бізнесів не тільки сприяє створенню нових робочих місць, але й допомагає вирішувати соціальні проблеми, з якими стикаються ветерани після повернення з війни. Для реалізації цієї стратегії необхідна тісна

співпраця між державою, приватним сектором та громадськими організаціями. Створення комплексної підтримки ветеранів через освітні програми, фінансову допомогу та менторську підтримку допоможе ветеранам успішно реалізувати свої підприємницькі ініціативи та інтегруватися в економічне життя країни.

Перспективи розвитку інклюзивного підприємництва в Україні у 2024–2025 роках залежать від низки соціально-економічних і політичних факторів, таких як війна, реформи в секторі соціальної політики, залучення іноземних інвестицій та підтримка міжнародних організацій. Важливим аспектом є розширення доступу вразливих груп до підприємницької діяльності.

У 2024–2025 роках очікується зростання кількості демобілізованих військовослужбовців і внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що стимулює розвиток інклюзивних підприємницьких ініціатив. Згідно з прогнозами, близько 1 мільйона людей можуть бути залучені до соціального підприємництва в Україні через надання державних пільг, грантових програм, міжнародної технічної допомоги та залучення ресурсів від ЄС та ООН.

До 2025 року інклюзивне підприємництво в Україні має потенціал стати важливою частиною економічної та соціальної політики, сприяючи інтеграції ветеранів, людей з інвалідністю та ВПО. Ключовими факторами його розвитку стануть цифровізація, законодавча підтримка, міжнародні інвестиції та залучення громадських організацій [13].

Інклюзивне підприємництво в Україні все більше орієнтуватиметься на цифрові технології. До 2025 року очікується розширення доступу до інтернет-бізнесів та фріланс-платформ для осіб з обмеженими можливостями, за прогнозами аналітиків Європейського банку реконструкції та розвитку, до кінця 2025 року понад 50% інклюзивних підприємств України планують впроваджувати технологічні рішення в сфері оптимізації господарської процесів. Це створюватиме умови для дистанційної зайнятості та навчання нових професій для вразливих груп [13].

У 2024–2025 роках очікується подальше вдосконалення законодавчої бази. Уряд України та міжнародні партнери працюють над розширенням податкових пільг для соціальних підприємств і полегшенням доступу до кредитних ресурсів, а саме: впровадження програм стимулювання для підприємств, що працевлаштовують ВПО та ветеранів та спрощення процедур реєстрації інклюзивних підприємств.

У 2024–2025 роках інклюзивне підприємництво в Україні може розраховувати на зростання міжнародних інвестицій. Програми від міжнародних донорів, зокрема USAID, GIZ та Європейського інвестиційного банку, сприятимуть розвитку інклюзивних підприємств. Громадські організації, зокрема ті, що працюють з ветеранами, ВПО і людьми з інвалідністю та реалізують грантові проекти міжнародних та європейських донорів, відіграватимуть важливу роль у розвитку інклюзивного підприємництва. Ці проекти допомагатимуть в освіті та наданні консультаційних послуг, що сприятиме економічній активності вразливих верств населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гонтарева І.В., Євтушенко В.А., Михайленко Д.Г. Особливості розвитку підприємництва в умовах військових дій та повоєнного відновлення України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-04>
2. Соціальне підприємництво – нова форма бізнесу, актуальна під час війни. URL: <https://persha.kr.ua/article/230051-sotsialne-pidpryyemnytstvo-nova-forma-biznesu-aktualna-pid-chas-vijny>
3. Центри підтримки підприємців. Дія.Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/hubs>
4. Потреби ветеранів 2023. Український ветеранський фонд URL: https://veteranfund.com.ua/wpcontent/uploads/2023/11/Potreby_veteraniv_2023.pdf
5. Онищенко С.В., Маслій О.А., Пантась В.В. Ділова активність бізнесу в Україні: цифрова трансформація та сталий розвиток. *Науковий журнал «Економіка і регіон»*. 2024. Т. (1 (92)). С. 136–146. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2024.1\(92\).3321](https://doi.org/10.26906/EiR.2024.1(92).3321)
6. Самофатова В. Забезпечення сталості та інклюзивності розвитку малого та середнього підприємництва в повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2023. № (53). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-3>
7. Дослідження стану бізнесу в Україні. Грудень 2023 – січень 2024. Київ, 2024. 108 с. URL: https://business.diia.gov.ua/uploads/7/37703-rezul_tati_opituvanna_biznesu_sicen_2024_1.pdf
8. Гранти для ветеранів: хто та як може отримати кошти на розвиток бізнесу. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/11/30/707098/>
9. Собкевич О.В., Шевченко А.В., Русан В.М. та ін. Пріоритети розвитку реального сектора в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України: аналіт. доп. / за загальн. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2024. 104 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2024.03>
10. Яких регіонах України найбільше переселенців: інфографіка. 2023. URL: <https://gwaramedia.com/u-iakyk-rehionakh-ukrainy-naybilshe-pereselentsiv-ostanni-dani/>

11. Лігоненко Л.О. Цифрові навички українців: результати самооцінки, висновки та заходи для подолання цифрової інклюдії. *Економічний форум*. 2022. № 1(1). С. 21–34. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-202>
12. Smith J., & Johnson R. Entrepreneurship for Veterans: A Path to Economic Integration. *Journal of Social and Economic Development*. 2021. № 5(3). С. 45–67.
13. Левченко О. Інклюзивне підприємництво в Україні: перспективи розвитку для демобілізованих військовослужбовців. *Економічні реформи та розвиток*. 2022. № 8(1). С. 12–24.

REFERENCES:

1. Hontareva I. V., Yevtushenko V. A., Mykhailenko D. H. (2023) Osoblyvosti rozvytku pidpriemnytstva v umovakh viiskovykh dii ta povoiennoho vidnovlennia Ukrainy. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia*, no. 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-04>
2. Sotsialne pidpriemnytstvo – nova forma biznesu, aktualna pid chas viiny. Available at: <https://persha.kr.ua/article/230051-sotsialne-pidpryyemnytstvo-nova-forma-biznesu-aktualna-pid-chas-vijny>
3. Tsenry pidtrymky pidpriemtsiv. Diia.Biznes. Available at: <https://business.diia.gov.ua/hubs>
4. Potreby veteraniv 2023. Ukrainykyi veteranskyi fond. Available at: https://veteranfund.com.ua/wpcontent/uploads/2023/11/Potreby_veteraniv_2023.pdf
5. Onyshchenko S. V., Maslii O. A., Pantas V. V. (2024) Dilova aktyvnist biznesu v Ukraini: tsyfrova transformatsiia ta stalyy rozvytok. *Naukovyi zhurnal «Ekonomika i rehion»*, vol. (1 (92)), pp. 136–146. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2024.1\(92\).3321](https://doi.org/10.26906/EiR.2024.1(92).3321)
6. Samofatova V. (2023) Zabezpechennia stalosti ta inkluzyvnosti rozvytku maloho ta serednoho pidpriemnytstva v povoiennyi period. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. (53). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-3>
7. Doslidzhennia stanu biznesu v Ukraini. Hruden 2023 – sichen 2024. Kyiv. (2024) 108 p. Available at: https://business.diia.gov.ua/uploads/7/37703-rezul_tati_opituvanna_biznesu_sicen_2024_1.pdf
8. Hranty dlia veteraniv: khto ta yak mozhe otrymaty koshty na rozvytok biznesu. (2023). Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/11/30/707098/>
9. Sobkevych O. V., Shevchenko A. V., Rusan V. M. ta in. (2024) Priorytety rozvytku realnoho sektora v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy: analit. dop. / za zahaln. red. Ya. A. Zhalila. Kyiv: NISD, 104 p. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2024.03>
10. Yakykh rehionakh Ukrainy naibilshe pereselentsiv: infografika. (2023) Available at: <https://gwaramedia.com/u-iakykh-rehionakh-ukrainy-naybilshe-pereselentsiv-ostanni-dani/>
11. Lihonenko L. O. (2022) Tsyfrovi navychky ukrainsiv: rezultaty samoosinky, vysnovky ta zakhody dlia podolannia tsyfrovoi inkluzi. *Ekonomichnyi forum*, no. 1(1), pp. 21–34. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-202>
12. Smith J., & Johnson R. (2021) Entrepreneurship for Veterans: A Path to Economic Integration. *Journal of Social and Economic Development*, no. 5(3), pp. 45–67.
13. Levchenko O. (2022) Inkluzyvne pidpriemnytstvo v Ukraini: perspektyvy rozvytku dlia demobilizovanykh viiskovosluzhbovtiv. *Ekonomichni reformy ta rozvytok*, no. 8(1), pp. 12–24.

УДК 351:338.1

JEL E60, F52, G32, H2, M00, O14, O30

Скрильник Андрій Сергійович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу, докторант кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Перспективи розвитку інклюзивного підприємництва для демобілізованих військовослужбовців в Україні.**

У статті розглянуто перспективи розвитку інклюзивного підприємництва для демобілізованих військовослужбовців в Україні. Враховуючи виклики, пов'язані з реінтеграцією ветеранів у цивільне життя після військових конфліктів, підприємницька діяльність є ефективним механізмом соціально-економічної адаптації. Автор аналізує основні проблеми, які виникають у військових після демобілізації, і можливості розвитку бізнесу для цієї категорії громадян. У статті запропоновано стратегічні напрями підтримки інклюзивного підприємництва та розглянуто роль держави й суспільства у формуванні сприятливих умов для ветеранів. Висвітлюється важливість комплексного підходу до підтримки ветеранів у їхньому прагненні започаткувати та розвивати власний бізнес, що, у свою чергу, сприятиме соціально-економічному розвитку країни.

Ключові слова: інклюзивне підприємництво, демобілізовані військовослужбовці, соціальна адаптація, реінтеграція, економічна підтримка, ветеранський бізнес, міжсекторальна підтримка.

UDC 351:338.1

JEL E60, F52, G32, H2, M00, O14, O30

Andriy Skrylnyk, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Marketing, Doctoral Student of the Department of Finance, Banking Business and Taxation, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”. **Prospects for the development of inclusive entrepreneurship for demobilized servicemen in Ukraine.**

This article examines the current challenges and opportunities facing demobilized military personnel in the context of entrepreneurship. The article focuses on the fact that the growth of inclusive entrepreneurship is an important tool for the socio-economic adaptation of veterans, as it not only contributes to their integration into civil life, but also has the potential to stimulate the development of the country's economy. The study begins with an analysis of existing government programs that support veterans in their entrepreneurial endeavors, such as access to financing, training courses, and consulting services. It was found that, despite the existence of programs, insufficient popularization and limited access to them remain significant obstacles. However, the growing attention to the problems of veterans on the part of society and the state creates potential for the development of new initiatives in this area. The article pays special attention to the challenges that arise on the way to creating a successful business, including social, psychological and economic factors. It has been found that many demobilized servicemen face difficulties in adapting to civilian life, which can make it difficult for them to pursue entrepreneurship. However, with the right support and training, veterans can become successful entrepreneurs using their skills and experience. The final part of the article formulates recommendations for state structures, business and public organizations regarding the creation of a favorable environment for the development of inclusive entrepreneurship. It is proposed to integrate veterans into training and mentoring programs, provide access to financial resources and intensify cooperation between different sectors of society. Thus, the article emphasizes the importance of the development of inclusive entrepreneurship for demobilized servicemen in Ukraine as a key element of their socio-economic adaptation, which requires a comprehensive approach and attention from all interested parties.

Keywords: inclusive entrepreneurship, demobilized servicemen, social adaptation, reintegration, economic support, veteran business, interdisciplinary support.